SLOVENCI

IN

1848. LETO.

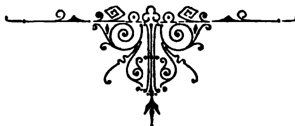

SPISAL

JOS. APIH,

PROFESOR DEŽELNE VELIKE REALKE V NOV. JIČINU.

„V práci a vědėni
Je naše spaseni.“

V LJUBLJANI, 1888.

IZDALA IN ZALOŽILA „MATICA SLOVENSKA“. — TISK BLAZNIKOVIH NASLEDNIKOV.

Predgovor.

adar bode stara modrica povestnice v bronasti svoji knjigi potomcem našim opisovala slavnost štiridesetletnice vladanja cesarosti Franca Jožefa I., navela bode, da so tudi Slovenci z navdušenjem slavili redko to svečanost, da pa je za nje ona imela še poseben pomen: z 1888. letom preteče Slovencem prva štiridesetletnica narodnega života. Pozabljen je bil naš narod do 1848. leta, in kakor je slovenski kmet živel pod jarmom nasledkov fevdalnega sistema, uprav tako je bil zapadel narod sam „zgodovinsko opravičeni“ nadvladi mogočnega sosednega naroda! izbrisali so ga iz vrste „narodov“! V Slovencih samih si našel jako malo mož, ki so jeli gojiti nado, da „vremena Kranjcem bodo se zjasnila“ in da bode tudi slovenski rod postal kdaj narodna osebnost. 1848. leto je obetalo tem rodoljubom, da jim bode spolnilo nade, uresničilo vzore, ki so jih gojili v srcih svojih. Česa so se nadjali od burno nastopivše „pomladi narodov“, od nove dobe bratoljubja narodov, kako so se starali, da bi dosegli svoj smoter; to čitaj, blagi rojak! v tej knjižici. Trudil sem se, naslikati gibanje slovensko po obzoru svetsko-zgodovinskih dogodjajev, podobo „malega življenja“ ob robu morja, čegar valovje se peni, ker je razsrdil je silen vihar. Silne ideje revolucije so raztegnile svoje kroge tudi v naše doline, vznemirile so tudi dotlej tiho životarjenje našega naroda in primorale narod, oziroma

najsposobnejše plasti njegove, da je jel delati načrte za bodočo osnovo svojo na podlagi onih gospodujočih idej. Tega „malega življenja“ nam ne slika zgodovinar, opisujoč velike stvore revolucije; saj Slovenec ni nastopil tako hrupno, kakor sosedje njegovi; niti sila, niti energija ni bila dovolj krepka, da bi mu bila na pr. meč vsilila v desnico in mirnega ratarja spremenila v bojnika; nasprotovali so temu razlogi zgodovinski. Tem pomenljivejše je pa politično in kulturno življenje, ki se je rodilo iz marčevega prevrata tudi pri Slovencih. Kdor hoče razumeti napore in nasprotja političnih in narodnih strank današnje Avstrije, jih mora proučiti pri izviru samem, v gibanji 1848. leta. To proučevanje je zanimivo in koristno na več strani, najbolj pa morebiti zato, ker nam pojasnuje, kako se rodè svetsko-važne ideje, pretvorujoče javni, zasebni in kulturni život narodov, kako se širijo na široko in globoko v plasteh človeške družbe, kako se morajo boriti z idejami in razmerami, ktere se branijo umakniti se raz zgodovinskega svojega stališča in prepustiti gospodstvo novotariji; sangvinik opazuje morda nevoljno, da le polagoma dobivajo njemu najsvetejše ideje veljavo, kako se jim je boriti morebiti stoletja s sebičnostjo, trmo, neumnostjo in zlobo, kako jamejo čisti poprej ščit jim skruniti grde pege in kako so se postarale, rekel bi, kadar jih konečno človeštvo priznava kot umestne. Tak je tok zgodovine in kdor se hoče obvarovati bridkih prevar, naj ne zahteva, da drevo hitreje raste nego priroda more, sadeže njegove pa zasajaj, da se podvoji in potroji dobrodejni plod.

Zakaj govorim o tem? Zato, ker hočem poudarjati, kako kratka je doba 40 let z ozirom na svetsko-zgodovinski razvoj in da ne smemo preveč vspehov zahtevati od take pedi časove. Vendar pa se uverimo lahko, da je narod slovenski kljub toliki množini ovir in mnogostranski pogojnosti svojega položaja dovršil tako ogromno delo, da sme ponosen ozirati se na svojo 40letnico; le primerjaj, kje smo bili 1848. leta, kje pa smo danes! Tega napredka se mora radovati sleharni človekoljub in obžalovati samo to, da je politična borba, zagrizeni narodni prepir popil nam necenljivo mno-

žino narodovih sil, odkar je narodnostno pitanje postalo v prvi vrsti politično pitanje, čegar rešitev se, žalibog, ljudem vidi dovršeno stoprav tedaj, ko so dospeli do neomejenega gospodstva nad narodi, kterim je usoda odmerila manjšo žilavost za „boj na obstoj". Bodo-li kmalo zaslepljenci prišli do vzornega pojma „narodnosti" kot kulturnega pitanja, ktero naj dviga narode do one solnčno jasne višine, na kteri ni tekmovanja za gospodstvom, nego za vencem mirnega kulturnega napredovanja? — Kdor motri usodo zgodovinskih idej raz tega stališča, njemu ponuja vera v človeštvo tolažilno nado, da pride za nami rod, ki se bode uprav tako čudil strupenim pojavom narodnostnega gibanja 19. veka, kakor si mi tako težko moremo tolmačiti zagrizene, nečloveške boje verske in stanovske minulih vekov.

Kar je doslej dosegel narod slovenski na polji narodnega kulturnega napredovanja, bode bodoči zgodovinopisec naše dobe moral dasi v skromnem predalčku omenjati; ker se pa ta napredek ne more ločiti od neštevilnih zaslug vladanja prvega ustavnega cesarja Franca Jožefa, bode zgodovinopisec moral priznati, da je tudi mali narod slovenski pomagal plesti venec slave cesarju, čegar očetovsko mila roka je gojila in varovala nježne kali našega narodnega života. Ta list v vencu slave cesarjeve bode pa ostal tako nevenljiv in bleščeč, kakor vernost in hvaležnost najmlajšege med udanimi otroci ljubljenega očeta: Slovenec je dokazal že dozdaj, da ume gojiti narodnostno idejo kot kulturno silo, a da mu je sreča in bodočnost lastnega naroda identična, neločljivo spojena s srečo in silo Avstrije. To je dokazal Slovenec že 1848. leta, in kdor bi hotel skruniti naše štiridesetletje, dolžeč nas nelojalnosti, moral bi izbrisati leto 1848. iz zgodovine, ali pa skrpati novo zgodovino od onega leta sem iz samih lažij. Sleharni list zgodovine nove Avstrije potrjuje našo vernost, nikakor pa noče zgodovinar z opisovanjem te istine žaliti drugih narodov z rekriminacijami; kdor pošteno sodi, zanj velja tudi zastran motrenja zgodovinskih fakt reklo, da „kdor vse premeri, ne zameri" in gleda zgolj na zgodovinsko resnico. Nikdo pa mu ne more

zanikati pravice, ktero zahtevajo zgodovinarji tudi drugih narodov za-se: biti zagovornik svojega naroda, ne glede na to, da zabrede v pristranost. Tudi jaz prašam s Helfertom: „Kdo more biti nepristransk? Samo kdor nima niti razsodnosti niti srca, kajti razsodnost je subjektivna in srce je pristransko". — Toliko sem hotel omeniti, da pojasnim duha, ki veje v tej knjižici.

Kje mi je zaključiti zgodovino predramljenja Slovencev, to ni bilo dvomljivo; reakcija je premagala revolucijo in absolutistični germanizujoči centralizem je stopil na mesto nejasnih poskusov ideologov različnih strank, ki so do marca 1849. leta trudile se, da bi zgradile novo Avstrijo. Popolnoma neopravičen novi sistem ni bil: raz zgodovinskega stališča se da lahko umeti in jedne zasluge mu ne moreš odreči: Avstrijo, razpadlo v revoluciji, je zjedinil spet meč reakcije. Seveda, „svoboda" je morala umakniti se; saj pa zagrne tudi zimski sneg zemljo, da je pod njegovo odejo organsko življenje varno pred smrtonosno sapo ledenih burij.

Do tega trenotja sem opisal zgodovino 1848. leta. Tvarino sem nabral iz sodobne publicistike, iz memoar, knjig zgodovinske vsebine, pa tudi iz listin in izvestij verodostojnih rodoljubov, ki so bili deloma sodelujoči svedoki našega narodnega preporoda. Nemški zgodovinarji se k večemu mimogrede ozirajo na Slovence (Springer, Meynert, Reschauer-Smets, Krones); največkrat nas omenja Helfert v svoji imenitni zgodovini Avstrije od 1848—1849 („Oesterreich seit dem Ausgang der Octoberrevolution"). Jako malo najdeš pojasnila glede Slovencev v knjigi Gatti-ja („Ereignisse in Steiermark"); on se peča skoraj samo z dogodki v središči revolucije — v Gradci. Marsikterega vira nisem mogel porabiti, ker ga nisem mogel dobiti v roke; blagohotni bralec uvažuj težkoče raziskovanja najnovejše slovenske zgodovine, ako je pisatelj 100 milj oddaljen od mile domovine, ktero more pohoditi samo enkrat v letu za par dnij! Najobčutnejši nedostatek pa je bil ta, da nimamo pri nas memoarnega slovstva, ker niso spisali in priobčili svojih spominov tisti rodoljubi, ki so bili priče prvih poskusov in korakov našega

naroda, ki so pomagali netiti plamen narodne zavesti že pred letom 1848. Davorin Trstenjak na pr. je priobčil v „Zori“ nektere črtice iz onih let in baje se nam je nadjati še obširnejših memoar; Bog daj, da nam jih kmalo podari blagi mož! Pa tudi do ostalih rodoljubov izrekamo tukaj iskreno prošnjo: proslavite tudi Vi letošnjo slavnost s pripovedovanjem svojih spominov, kolikor temu ne nasprotujejo oziri diskrecije; z njimi bodete obogatili našo zgodovino, razsvetlili uprav najzanimivejše dogodke in pripomogli do prave sodbe o njih, postavili pa tudi vsem predboriteljem našim spomenik, kteri jim gre, ako noče narod biti jim nehvaležen. Ako sedanji rod čita o načrtih, o nadah, ki so jih gojili pred 40—50 leti navdušeni rodoljubi in ako potem primerja, koliko je oni cvet obrodil sadu, bode nabrojil sicer več prevar, nego vspehov, a tolažila ga bode misel, da „priroda ne dela skokov“, nego da napreduje strogo korakoma, da pa zdaj vendar uživamo nekaj sadu trudov onih let. Zročemu te vspehe bode klicala Slovencu povest o minulosti „Carpe diem“ in budila ga k delu.

Čitatelju podajam v svoji knjižici mnogo odlomkov iz govorov, člankov itd.; deloma so ti v izvirnem jeziku, deloma poslovenjeni iz nemščine; sloveneč sem se oziral strogo na zmisel, prelagal pa včasih prosto, kajti doslovna prelaga bi bila marsikrat čisto neprebavljiva. Žal, da nisem mogel podati obširnejših odlomkov, na pr. iz govorov naših državnozborskih poslancev, ki nam budé še dandanes živo zanimanje: osebnosti delujočih mož pa osvetljuje najbolje njih beseda sama. Zanimiva bi bila morebiti tudi zbirka pesniških umotvorov, pozdravljajočih in proslavljajočih solnce svobode; žal, da prostor ne pripušča tega.

Moje delo so blagodušno podpirali mnogi gospodje, kterim izrekam tukaj najtoplejšo zahvalo; sosebno pa omenjam nastopne gospode: Matej Cigale, c. kr. vladni svetnik na Dunaji; Karol Deschmann, kustos Rudolfina v Ljubljani; Anton Globočnik, c. kr. vladni svetnik v Ljubljani; vis. čast. kanonika V. Herg in Fr. Kosar v Mariboru; dr. Jos. Muršec, prof. v Gradcu; J. Pfeifer, dež. tajnik v Ljubljani; G. Pirc,

tajnik c. kr. kmetijske družbe kranjske; Anton Raič, c. kr. prof. v Ljubljani; Iv. Tikvič, duhovnik v Gradcu; Mor. Trapp, kustos ces. Franca muzeja v Brnu; † Andrej Einspieler; naposled ravnateljstva knjižnic v Gradcu, Olomucu, Pragi, Zagrebu, Celovcu in Beču, deželnega arhiva štajarskega in mestnega arhiva ljubljanskega.

Jemajoč zdaj slovo od čitatelja, pravim glede na svoje delce s Preradovićem: „Čini, što možeš, krpaj, ako ne znaš šiti. I tako, moj prijatelju, ja krpam i moja utjeha u tom stoji, da i krpana haljina može biti poštena“.

V **Novem Jičinu,** na dan sv. Cirila in Metoda 1888.

Pisatelj.

1. Kulturne in politične razmere Slovencev do marca 1848. leta.

Marsiktero pomlad je pozdravilo zapadno- in srednjeevropsko človeštvo s takim navdušenjem, s tako neomejenimi nadami, kakor pomlad 1848. leta; pričakovalo je od nje več čudotvorne moči, nego od navadne pomladi: ne samo prirodo je imela preroditi in oživiti, temveč pomladiti je imela narode same! In bila je to zares „krasna pomlad narodov“! Obetala je toliko obilnega, najslajšega, najžlahtnejšega sadu! A žal, da ta pomlad ni prišla narodom svobodoželjnim korakoma, nego z zmagovito elementarno silo in da je hipoma strla ledene verige absolutizma. Trezno mislečim možem ni mogla ugajati ta elementarna sila revolucije in ni jih varala slutnja: za prezgodnjo pomladjo je prišla slana reakcije in poparila je nebrojno veliko prelepih, duhtečih cvetlic — narodnih in občečloveških vzorov in nad; saj se vrši tudi napredek človeštva, razvoj zgodovinski po neizprosnih prirodnih zakonih; ako se je proti temu grešilo po zamudi, sledi revolucija, kteri sledi reakcija, ako je ona se zaletela predaleč po strmem bregu navzdol; premagane sile nastopijo vsled žaljenega ravnotežja pot reakcije. Blagor nam, da ne more reakcija pritirati nas do onega stališča nazaj, raz ktero nas je potegnila revolucija; kdor od dobička revolucije odšteje zgubo reakcije, najde še lep prebitek; s tem sme biti zadovoljen, kdor meri napredovanje človeštva v obče in narodov posamično po stoletjih in po globočini vladajočih nazorov.

A kdo bi mislil na reakcijo, na burjo in slano, ako nam sije solnce pomladno tako ljubko, tako milo, da izvabi

kmalu nebrojno organskih bitij iz zimskih grobov. Tudi pomlad 1848. leta je oživila mnogo bitij — narodov in narodičev, in jih pozvala iz gomile narodne smrti, politične in kulturne. Tako mogočno je donel klic svobode — strašan brezsrčnim, sebičnim grobokopom narodov, a milodoneč svobodoljubnim, za življenjem in lučjo, za napredkom in omiko hrepenečim narodom. Že pet in trideset let poprej so tudi sicer vabili narode evropske v boj za „svobodo", in narodi so bili zgrabili za orožje in pogazili mogotca iz onstran Rena; v krvavem boji so priborili zgubljeno svobodo — pa ne sebi! Iz ravno pridobljene svobode so jim skovale vlade nov jarem in vpregle narode v tisti voz, na kterem se je košatila reakcija pod krinko „svete alijance" in narodom brzdala pregrešne svobodoželjne nagone, učeča jih, da prava sreča narodom cvete edino le v „redu" in „miru", v tihoti in zatišji — pokopališča! Ni-li to strašna ironija, da so si narodi pod zastavo svobode priborili jarem nesvobode?

Pa kakor „ledena doba" ni uničila vsega organskega življenja na zemlji, tako i doba reakcije in restavracije ni mogla zatreti nad in hrepenenja narodov, niti navaliti na grobove narodne svobode takih skal, da bi se ne bil mogel dvigniti izpod njih narod — mrlič. Slepci so mislili, da so pokopali za večne čase marsikteri narod; šteli so med mrliče i naš ubogi narodič, za siromakovo ostalino so se pravdali trije mogotci sosedje; a zbudil se je navidezni mrlič, ogrela je tudi njega čudotvorna toplota pomladanskega solnca, dvignil se je, prišel je na dan in jel terjati tudi za se pravico, da živi in diha med brati svojimi, če tudi eden najmlajših sinov Očeta.

Kakovšen pa je bil našega naroda položaj ob uri probujenja in ustajanja?

Nravstveni položaj nam je narisal A. M. Slomšek sam, bičajoč napake in strasti naše, pogubonosne nam tudi v gmotnem oziru [1]; poznal je pa Slomšek tudi vire bede naše, na ktere se je i nam ozreti, da bodemo jasno motrili razmere slovenskega naroda do 1848. leta.

Pozno je Slovencem bila ura osvobojenja; nad tisoč let je bilo preteklo, kar so bili izgubili politično samostalnost. V teku tisočletja je bila zadela jih izguba za izgubo; sosedje so prilastili si polovico našega ozemlja, dedščine očetov; omejujoč ozemlje, krčeč broj naroda so pa krčili nam tudi pogoje narodnega bitja, politične samostalnosti in

[1] „Drobtinice" XXI. 97.

samobitnega duševnega žitka. Od severa in juga, od iztoka in zahoda so nas dušili in tujčili ob straneh in v jedru. Neprenehoma se je umikal slovenski živelj nemškemu, na pr. v starem Korotanu, dasiravno ne za uro hoda v sto letih, kakor veli stari račun.[1] Ko nas je zbudilo 1848. leto, brojili smo k večjemu 1·3 milijonov, pa še ta ostanek je bil razkosan in ohromljen.

Ohromljen pa je bil najprej v socijalnem oziru, kajti nismo imeli vseh stanov, ki so bistveni deli zdravega narodovega telesa, zvršujoči različne naloge narodnega života. Plemstvo smo bili izgubili popolnoma in prišli tore ob tisti stan, ki je bil do nove dobe narodom voditelj v politiki in v vojni in omiki in reprezentant narodne samobitnosti in samouprave, dasiravno često sebično braneč stanovske svoje predpravice, ki jih je uničila nova doba; a pravice plemstva so bile dragoceni zaklad, ki je pripal srečnim mu dedičem — narodom. Kar je bilo poprej samo lastnina majhnemu broju, razdelila je konstitucijonalno-demokratska revolucija med vse državljane. So pa li Slovenci mogli javiti se dediči po umrlem plemstvu? Je li bilo kako plemstvo, kojemu dedič je bil narod slovenski? Ne, postavni dedič plemstvu slovenske zemlje ni mogel biti narod slovenski; postavni dedič tujih in potujčenih naših „stanov“ je bil marveč nemški princip, težeč za gospostvom v državi, opirajoč se na zaprašene listine zgodovinskega prava. Razumeva se, da revolucija ne priznava vselej tega prava in odkaže dedščino drugim nego postavnim dedičem, pozivajoč se na čilo pravo — prirodno.

Plemstvo naše, odtujeno narodu in narodnim interesom, uporabljalo je svoje sile in svoj vpliv zgolj v prid stanovskim svojim predpravicam in gmotnim in političnim koristim. Italijan, Francoz itd. smel se je radovati videči, kako vrlo napreduje njegovo plemstvo in kako radodarno in blagodušno pospešuje narodno korist v svesti si vkupnosti kulturnih interesov plemstva in naroda; a narodu našemu je baš gmotno bogateče plemstvo bilo v kvar. Njegovo bogastvo ni rodilo sadu narodu, nego čim bolj je bogatelo, tem bolj je ošabno preziralo nižje stanove, tem bolj so se mu množila sredstva za pospeševanje potujčujočih nakan njegovih, iz šol ustanovljenih po stanovih; luč prosvete ni prodrla v narod; zagrnili so jo z zastorom nemščine, laščine in latinščine, da je svetila samo kôpi izvoljencev, sedečih v ši-

[1] „Stiria“ 8. avg. 1848.

rini te luči; ako so se pa ti izvoljenci ozrli na okrog, videli so samo temo in niso ugledali naroda ali pa ga niso hoteli videti, držeč se gasla: „Odi profanum vulgus et arceo".

Moči svoje, žilavost svojo je pa ono plemstvo vendarle zajemalo iz zdravega jedra narodovega; ob potu slovenskega ratarja je živelo plemstvo nemško, laško in madžarško; za slovenski narod je bil gmotni dobiček onega plemstva naravnost izguba; bogateč plemstvo je bil narod sam sebi škodljivec, pospešujoč lastno potujčevanje: koristi plemstva so bile koristi tuje narodnosti, ki se je po njem na mnogobrojnih krajih zajedala v telo naše.

In meščanstvo? I to je bilo neslovensko po duhu in nekoliko tudi po krvi. Meščani malih mest in trgov so bili jako odvisni od gospodov in njihovih uradnikov, in so zraven ošabno prezirali zaničevane „pavre" v okolici, dasi si smel reči o marsikterem mesteci, „da ni doma meščanov, kadar gredó kmetje na polje". Slomšek je pisal leta 1846.[1] o meščanih nekega malega mesteca na Slovenskem: „Jako mi ugajajo kmetske občine, a mrzli in prevzetni se mi zde meščani, ki so ljudje z ošabno glavo, a večinoma prazno mošnjo, imajoči malo čuta za vero in krepost." Tuje šege in tuji jeziki so gospodovali po mestih in meščanstvo je bilo stražnik tujstvu na zemlji slovenski. A tudi večja mesta so se odtujila narodu, čim bolj so na se potegnila promet in s tem trgovce nemške in laške. Promet je obogatil tujce,[2] imetje jim je dalo veljavo in vpliv in blesk — a naroda to ni ogrevalo niti blažilo; bogateči se ob žuljih slovenskih voznikov, tovornikov, obrtnikov, težakov in kmetov se niso oni tujci večinoma spojili z narodom. Ako pa je prebrisana slovenska glava prišla do bogastva, pomeknil se je sicer slovenskega prostaka sin za nekaj stopinj više na lestvi naših socijalnih razmer, a tam gori je bil drug vzduh, moreč narodni čut. Bilo je tore nam tudi meščanstvo v narodnem pogledu tuje in je potujčevalo tem uspešneje narod sam, čim bolj so mu rastle sile gmotne in duševne. Zguba za nas je bila huda, saj so mesta glavni tabor razumništva.

Ostal nam je samo del razumništva — stan duhovniški, izvirajoč večinoma iz kmetskega stanu, ne voditelj, nego tolažitelj mu v dolgi vrsti stoletij. Dočim se je po mestih in trgih, gradovih in šolah šopirila tujščina, razle-

---

[1] 26. apr. 1846.
[2] Vrhovec, Ljublj. meščanje; str. 187.

gala se je raz propovednico iz ust svečenika beseda božja v domačem, materinem jeziku — a niti tu brez izjeme. Sosebno neugoden je bil tudi v crkvenem oziru položaj Slovencev sekovske vladikovine; za njo odgojevali so duhovnike v Gradci, kder so imeli malokdaj vladiko zmožnega slovenvenščine;[1] celo med kanoniki so bili Slovenci bele vrane. Iz graškega semenišča so pošiljali med Slovence duhovnike, ki često niso znali niti apostolske vere, božjih čednosti, rožnega venca in drugih molitev v slovenščini, in ki so pozneje še le se naučili za silo lomiti jo in jo bogatili z mnogimi tujkami.[2] Mnogi taki pomilovanja vredni možje so se morali dati poučiti po crkovnikih, da so umeli čitati nedeljsko evangelije in berilo. „Po tri duhovnije ali fare si lahko prehodil", pripoveduje Slomšek tudi o krški vladikovini, „poprej, ko si ... slovensko evangelije našel, in če je kdo znal sveti pasjon čitati ali pa sveto evangelije povedati, bil je ljudem imeniten kakor prorok ... Ni bilo dobiti slovenskih propovedij, jih pa tudi duhovniki pisali niso. Iz nemških in latinskih knjig so po vrhu mlatili; lahko se umeje, da je bilo več plev ko pa zrnja, kar govor zadene." „Duhovniki so slovenska evangelija še le čitati začeli, kadar so službo nastopili; pravo pisati izmed sto ni znal eden. Še pomnim, kako smo željno poslušali podobarskega kazimojstra, ki nam je čital iz nekih starih evangelskih okajenih knjig spreobrnitev sv. Pavla in pa pasjon. Imeli smo ga kakti preroka, ki je čitati znal. V treh duhovnijah ni bilo ne ene slovenske knjige in mislil sem, da imam velik zaklad v roki, ko so mi od daleko za neke dni dobili staro evangelije na posodo. Slišati eno tistih pesnij, ki jih je neki kranjski žlahtnik natisniti dal, smo mislili, da smo v nebesih."[3]

A poleg vsega tega je res, kar pravi Slomšek: „Bila je sv. crkev doslej jedina varhinja, dojnica in mati naše narodnosti in jezika našega; le ona je začela izobraževati narode slovanske, vnemati jim luč izveličanske omike; le ona je nam ohranila in otela iskrico mile slovenščine, da je nemili nemškutarji zadušili niso."[4] Take so bile razmere

[1] Vladika grof Waldstein-Wartenberg († 1812) se je baje naučil toliko slovenščine, da je mogel občevati s slovenskimi stanovalci sekovske vladikovine, a „gleiche sorgfalt verwendete er auf die beförderung des deutschen schulwesens" pravijo „Vaterländ. Blätter" 1812, 299.

[2] Kosar, A. M. Slomšek, 75. Razmere za Primica, gl. „Kres" 1883, 606.

[3] „Drobtinice" 1853. 1887.

[4] „Drobtinice" 1887. 91. Krempl. Dogodivšine štajarske zemlje 243 britko toži o teh neugodnih razmerah.

na Koroškem in Štajarskem; boljše so bile po ostalih slovenskih pokrajinah; tu se ni udeležil duhovnik pogreba milega naroda; posredno in neposredno mu je bil dobrotnik in učitelj, in prvi je bil duhovniški stan, ki je za svoj narod zahteval pametne — šolske osnove; dal mu je blagoslov, ko je speči narod probudil silne trombe glas, duh novega veka, angel svobode, pozivajoč napredekovirajoči absolutizem pred kruto „sodišče revolucijsko“.

Ali bo pa narod slovenski mogel zavzemati dostojno mesto med probujenimi narodi? Bo li mogel tekmovati s srečnejšimi sosedi v politiki in omiki? V teku tisočletja so ga bili temeljito „obtesali“, odsekali in zadušili mu toliko krepkih organov — in zdaj naj bi ohromljen se lotil nevajenega dela, težavnega celo narodom z vsemi in zdravimi udi. Ali bo imel trup še toliko žilavosti, da bode v detinskih letih mlade svoje svobode osvedočil, da zasluži živeti — svoboden?

Naš kmet še ni bil svoboden niti gmotno in gospodarsko; vezi nevoljstva ga je bil sicer rešil že „razsvetljeni despotizem“; francoska vlada je Slovence v Iliriji (na Kranjskem, gornjem Koroškem in v Primorji) rešila tudi grajščinskega ali „patrimonialnega“ pravosodja; načela francoske revolucije so dovršila tu ravnopravnost državljansko kmetov z bivšimi gospodi.[1] Avstrijska vlada je spet ovrgla nektere reforme; obnovila je na podlagi zakonodajstva zadnjih dveh desetletij 18. veka osnovo kmetskih razmer napram gosposki, vpeljala je spet nadgospodarstvo (nadlastniško pravico) grajščinske gosposke na kmetskih posestvih;[2] najvišji, pravi gospodar svoji zemlji tore ni bil kmet Slovenec, nego grajščak — Nemec. Niso li imeli prav tisti, kteri so prištevali slovenske pokrajine Nemčiji? — Slovencev štajarskih in dolenje-koroških ni doletela dobrota francoskih reform; na Štajarskem in spodnjem Korotanu so ostale gosposke nadlastnik, pa tudi sodnik kmetom podložnikom.

Kar je kmet moral dajati in delati gospodi, to je bilo povsodi natanko določeno in od francoske dobe sem tudi nekaj olajšano; a imele so gosposke sredstev zadosti, ako so hotele pritisniti podložnika,[3] da je moral podvojiti svoje služnosti. Hudo škodo je delala tlaka kmetu: zamudil je

---

[1] Dimitz, Gesch. Krains. IV. 357. Razmere na Štajarskem opisuje Labitschburg v Hubekovi knjigi: „Ein getreues Bild des Herzogth. Steiermark, 110 i. d., gledé Koroške Aelschker, Gesch. Kärntens.

[2] Dimitz, IV. 377.

[3] Primeri trpljenje kmetov v mariborskem okrogu; Schlossar, EH. Johann u. s. Einfluss a. d. Culturleben der Steiermark, str. 177.

lastno delo, zamudil lepo ugodno vreme za oranje svojih njiv, za setev in žetev, za košnjo in pletev — in vendar ni imel gospod številu tlačanov primernega dobička, kajti tlačan je delal prav po tlačanski; privadil se je tukaj malomarnosti in lenobi, ter postal je zanikarn naposled tudi za lastna opravila; gospodarski grehi so se gromadili in zavirali prospeh umnega gospodarstva tudi v poznejših ugodnejših časih.

Neugodne so bile pa tudi moralične posledice: tlačan je moral rano se naučiti klanjati se gospodu in morebiti še bolj njegovim uradnikom doli do „šlibarja“ in „valpta“. „Vaša gnada“ je občeznana cvetka servilizma, morečega prirojeni moški ponos našemu kmetu, osobito tam, kder je bila dežela blagoslovljena z grajščinami. Štajarski slovenski podložnik [1] je sleharni odgovor na gospodovo vprašanje začel z besedami: „Zahvalim za vprašanje“. Pred grajščinskimi uradniki je imel velik strah, saj so bili med njimi čudaci, kakor oni oskrbnik, ki se je bahal: „Jaz sem četrta božja oseba na zemlji“. Njemu je moral kmet muhe braniti, drugi kmet pa pred vratmi čuvati kot „ordonanca“ za različne posle, n. pr. da mu je šel po duhana za nos. Strahoma se je kmet bližal gradu. „Bliže grada, bliže vraga“. Ko je kmet grad le zagledal, že mu je upadla srčnost; od daleč se je začel izkašljevati, nos snažiti in klobuk pod pazduho devati; boječe je po stopnicah lazil do kancelijskih vrat. Potrkal ni, ker je tako vedel, da se mu nobeden od znotraj ne oglasi; predno za kljuko prime, popravi si še lase nekoliko in stopi v pisarno, trepetaje čakajoč, kdaj se bo žlahtnemu gospodu „frboltarju“ zljubilo, vanj se ozreti in z „no?“ ga vprašati, kaj hoče. Gorje kmetu, če je naravnost povedal, zakaj da je prišel, če se ni najprvo prav ponižno zahvalil za vprašanje.

Sam Nemec dr. Puff je priznal, „da so bili večinoma tujci grajščaki, oskrbniki itd. gospodje Slovencem in to nam pojasnjuje, da najdemo često hlapčevsko ponižnost na eni, in nezaupljivo mrzkost na drugi strani v občevanji s tujci v nekterih krajih.“ [2] Pravo ima prof. Urbas, ki iz teh razmer tolmači [3] uprav tiste pege slovenskega značaja, ki

---

[1] Lapajne „Zgodovina slov. Štaj.“ 231. (po dek. Ripšl-a spominkih).

[2] Marburger Taschenbuch I. 50.

[3] Urbas „Die Slovenen“. Prim. Hlubek „Ein treues Bild des Herzogth. Steiermark“ str. 61. — Stanko Vraz pa piše drju. Chrobathu iz Zagreba 24. marca 1843: „Vergessen Sie nicht, Ihren sohn in gehöriger slavischer frömmigkeit und demuth zu erziehen. Das ist nothwendig, wenn ein Slave bei unseren verhältnissen ungestört leben will.“ Kres 1883. 428.

nam jih tako radi očitajo nasprotniki: nezaupljivost, zanikarnost, zametovanje svojega narodnega in moškega ponosa, surovost in neodkritosrčnost. Koliko pa velja odgojitelj, ki je tako spačil značaj gojenčev? — „Ponos, samosvest in samospoštovanje so viri vseh krepostij; kdor hoče čestiti druge, mora začeti sam pri sebi; kdor hoče kaj dovršiti, mora biti zmožen požrtvovalnosti in moških činov, mora zaupati sam sebi in svojim silam. Pasja ponižnost in jagnečja potrpežljivost sta hlapčevski kreposti liki širok hrbet in debela koža. Kar pa velja o pojedincih, tisto velja i o narodih.[1]

Naš kmet (t. j. narod slovenski) je moral dalje mesto ostalih stanov dajati sinove v vojake; meščan in gospod sta bila oslobojena tega davka. Kako je to slabilo narod, nam svedočijo krvave in pogoste vojske prošlega in prvih desetletij sedanjega veka, pogin naših rojakov v Mantovi za Wurmserja in pritožbe štajarskega prvega deželnega zbora 1848. leta itd. Pa i tisti, ki so se srečno vrnili domov, bili so večinoma „izgubljeni sinovi“ za narod svoj v gospodarskem in moraličnem oziru.

Uprav našega kmeta je pa žulil tudi jarem največjih davkov. V Avstriji so plačevali 1839. leta zemljiščnega davka 54 /₃ milj. gold., dočim so znašali vsi ostali davki vkup samo 106 milj. Obdačeno je bilo zemljišče poprek s 45%, hiše samo s 16% surovega dohodka. „Kapitalist, ki ima milijone v bankah ali državnih papirih naložene, za kterega bi tore morala biti najvažnejša reč ohranitev javnega reda in države, ker bi sicer mahoma zgubil vse svoje bogastvo, ne plačuje ničesar za državne potrebščine. Lepa pravica to!“[2] Država je dajala neizmerne dobičke kapitalistom, ki so ji posojevali denar, a največji dunajski bankirji (Sina, Todesco i. dr.) so plačevali po 1500 gold. letne pridobnine (erwerbsteuer) največji tovarnarji po 50 do 100 gold., veletržci po 500 gold. — na kratko: kolikor se jim je baš zljubilo. Zato je znašal 1846. leta ves pridobninski davek bore 3 milj. za vso državo.

Pritožeb ni manjkalo. Že 1843. leta so poslali stanovi kranjski grofa Ant. Auersperga (Anast. Grüna) z deputacijo

[1] Baron Andrian „Oesterreich und seine Zukunft“ I. 10. Nadvojv. Ivan je moralično vrednost tedanjega plemstva notranje-avstr. jako nisko cenil, gl. liste Kalchberga 8. dec. 1812, 3. majn. 1813, 23. jan. 1814, 28. jan. 1815 itd.

[2]) (Möring) Sybillinische Bücher aus Oesterreich I. 126. Prim. Andrian, Oesterr. u. s. Zuk. I. 80. 115. Beer, Finanzgesch. Oesterreichs im 19. *Jahrh.*, *Krones*, *Neuzeit* Oestereichs 616. i. dr.

k cesarju v tej zadevi, a na Dunaji je zastran reševanja ulog veljalo takrat načelo neke ondaj merodajne osebe: „Liegen lassen ist die beste erledigung.“ Do 1848. leta niso dosegli ničesar.

Že cesarja Jožefa II. kataster je bil preobložil dežele, in provzročil sila mnogo rubitev in prodaj (abstiftung). Novi kataster pa, ki so ga izdelovali 1818 do 1843, je n. pr. davek znižal vsej Štajarski za 100.000 gld., a povišal je ravno davke slovenskega Štajarja; ormoškemu okraju so naložili 100% več davka; okraj celjski je plačeval za 30.000 gld. več, nego 2½krat veča okraja Judenburg in Bruck. Dočim so cenili na gorenjem Avstrijskem dohodek njiv po 5·24 gld. od orała, nastavili so tisto jednoto na Štajarskem na 6 gold., in na Kranjskem celo na 8·9 gld. Vse peticije in revizije in komisije od 1833 do 1835. leta so imele le ta uspeh, da so se štajarskim Slovencem po ukazu dvorne kancelije davki izdatno — povišali. [1] Nektere gosposke na spodnjem Štajarskem so gmotno stanje kmetom shujšale tudi s tem, da so jih primorale, da so se odkupili, a z jako neugodnimi pogoji. [2]

Državni poslanec dr. pl. Ulepič je državnemu zboru izračunil, da plačujeta Kranjska in Koroška vseh pravih in nepravih davkov po 5·35 gld. od glave na leto, dočim plačujejo bogatejše kronovine dokaj menj, na pr. 1819. leta Češka po 4·53 gld., Moravska in Šlezija po 4·41 gld, in Galicija celo bore 2·41 gld., dasi ima Kranjska dokaj puste zemlje, Krasa in mahu. [3] Istemu zboru je povedal poslanec Morfluck, da plačuje novomeški okrog po katastru iz 1844. leta podvojen zemljiški davek in da so samo tistim kmetom popustili 25%, kterih davek se je za več nego 100% povišal — ostalim kmetom pa da preti boben. [4] Poleg davka je bila pa še tlaka. Kranjski kmet, čegar posestvo je bilo vredno 250 do 300 gld., imel je do 1848. leta letne tlake do 192 dni, potem je moral dajati desetino od žita, vina, čebel, koruna, prascev, jagnet, kopunov, kuretnine in jajc; kod so lovili polhe, imeli so desetino tudi od polhov; jako visok je bil „lavdemij“, t. j. pristojbina pri predaji zemljišča. [5]

---

[1] Pritožba posl. Andr. Dominkuša v drž. zboru; Stenogr. Prot. des constit. Reichstages II. 95., „Novice“ 20. sept. 1848.

[2] Pritožba posl. Županca v drž. zboru; Stenogr. Prot. d. c. Reichstages I. 646. Zanimive podatke nam podajajo listi nadvoj. Ivana Kalchberga v navedeni knjigi Schlossarjevi: EH. Johann u. s. Einfluss itd., osobito iz 1817–1819. leta.

[3] Sten. Prot. d. const. Reichst. II. 652. in 770.

[4] Sten. Prot. d. const. Reichst. V. 219.

[5] „Illyrisches Blatt“ 1. avg. 1848.

Splošni učinek vseh teh gmotnih razmer je bil poguben ne samo pojedincu in stanu, kakor v drugih narodih, temveč je moril naravnost narod sam. Kar je zgubil naš narod po gmotnem propadanji kmetijstva, tega mu ni nadomestil prospeh drugih stanov, kterih narod — ni imel; tu ni bilo kompenzacije; kar je zgubil kmet, zgubil je neposredno narod. To je treba posebno odločno poudarjati, ako hočemo biti pravični narodu svojemu.

Nič bolje se pa ni godilo Slovencu na duševnem polji.

Šolstvo je bilo nerazvito; malo je bilo šol, premalo za ukaželjni in uka potrebni narod. Po Slovenskem je bila izvzemši velike kraje, redkokde kaka „trivijalka“, a še te so presedale n. pr. kranjskim stanovom minolega veka in zahtevali so 1790. leta od cesarja, da naj osnovne šole se pusté samo mestom in trgom „po potrebi“. Obširni načrti Marije Terezije se niso bili izveli, ker ni bilo mogoče izvesti jih; kder pa se je to zgodilo, ni imela osnovna šola za slovenski narod pravega uspeha, kajti M. Terezija je zmatrala osnovno šolo prvim zavodom za razširjanje nemščine med nenemškimi narodi; še odločneje je to stališče zavzemal Jožef II., poudarjajoči nemško svoje dostojanstvo cesarsko.[1] Dosledno je pa tudi Napoleon I. v ilirskem kraljestvu dvignil na ščit francoščino, poleg nje je zanikal nemščini veljavo „deželnega jezika“ in prepustil samo narodnemu jeziku skromen kotiček; saj se kar mahoma francoščina ni mogla vliti v slovenske glave. Kako krepko je pa Napoleon pospeševal veljavo njeno, povzamemo lahko iz dejstva, da je v kratki dobi francoske vlade postala uradni jezik celo v najbolj hribovskih vaséh.[2] Francoska doba Ilirije se tore od jožefinske razločuje jedino v tem, da je Napoleon v male šole uvel slovenščino kot učni jezik, v srednje šole pa kot učni predmet.

Restavracija je mnogo premenila; krenila pa je gledé pospeševanja ljudskega šolstva odločno na pot M. Terezije; cesar Fran I. je odločno zaukazal ustanovitev osnovnih šol, naj so začetkoma še tako pomanjkljive; isti pastirji ali čredniki so morali izkazati se s spričevalom ljudske šole; za

---

[1] Prim. ulogo kranjskih stanov 20. apr. 1787 proti odpravi višjih šol ljubljanskih: ti stanovi branijo one šole tudi zarad tega, ker se je na njih „poučevalo slovenski“. Ta „argumentum“ se nam zdi nasproti Jožefu II. jako „najiven“, sam na sebi pa v ustih stanov nič prav resničen.

[2] Dimitz, Gesch. Krains IV. 342.

silo so morale zadostiti nedeljske šole; te šole so morali pohajati imenoma tudi rokodelski učenci, ako so hoteli postati pomočniki. To se ve, da so bili i tu uspehi skromni v primeru z blagimi namerami cesarjevimi; često ni bilo šolske sobe, ni bilo učitelja niti knjig, in vesel je moral biti prijatelj narodove omike, ako je čul, da tu in tam poučuje kak doslužen vojak ali duhovnik vaško deco. Grof Fran Stadion, tržaški guvernêr, sporazumel se je na pr. v okraji tržiškem (Monfalcone) s kapelanom, poučujočim brezplačno otroke revnih svojih župljanov pod širokimi vejami stare lipe: hvaležen je bil blagi duhovnik ubogim kmetom, da so mu le pošiljali svojo deco v to „šolo", [1] in da je guvernêr dovolil mu to opravilo. Škoda, da niso bili vsi državniki predmarčeve dobe možje, kakor ta grof Stadion, kteremu hrani Primorje čestit in hvaležen spomin. Bil je „jožefinec" — a živel je v njem duh jožefinizma samo v svojih boljših življih, ogibajoč se kolikor mogoče pristranosti in doktrinarstva znanega sistema. Stadion je bil nemški centralist, a ko je prevzel vlado Primorske, odkazal je takoj v svojem učnem načrtu za osnovne šole odlično mesto tudi slovenščini. Prišedši v Trst je sklical strokovnjake in spisali so mu v dveh letih blizo 60 šolskih knjig v štireh jezikih; sam Stadion jim je bil sotrudnik pri tem poslu: stopil je takorekoč v vrsto šolnikov. Tu so se morali potiti njegovi svetovalci, večidel trdi Nemci; eden izmed njih je še pozneje tožil: „Nisem vedel, naj se li naučim najprej italijanščine, kranjščine ali ilirščine." Vedoč, da bi na Dunaji njegove nasvete in vprašanja pokopali nerešena, ni maral Stadion pisariti tja, nego je sam vse uredil v Trstu. V Trstu je pomnožil šole od 2 na 16 in razmerno tudi na kmetih. Razumeva se, da so tudi duhovniki in učitelji z večjim veseljem poprijeli se težavnega dela, videči neumorni trud guvernêrjev. [2]

O stanji ljudskega šolstva na Kranjskem nam govorė nektere številke dovolj jasno. Leta 1844. je bilo malih šol 9 nemških in 84 slovensko-nemških; 1847. leta pa 12 nemških, 23 slovenskih in 60 nemško-slovenskih. [3] Pomladi 1848. leta je imelo 3364 davčnih občin z 493.411 dušami samo 98 glavnih in trivijalnih šol, 102 nedeljski in 6 obrtnih šol. Všolanih

---

[1] A. Fischer „Aus meinem Amtsleben" str. 185.

[2] Helfert, Fr. Graf Stadion. — Gesch. Oesterr. s. d. Ausg. d. Octoberrevolution. III. 20. Oesterr.-ung. Revue 1887. — Tydenník 13. jan. 1848. Kozler. Das Progr. d. Linken d. österr. Reichstages (1849) 14.

[3] Mittheil. d. hist. Ver. f. Krain 1849. 14. in članek H. C.(osta) v tržaškem „Freihafen".

selišč je bilo 807, nevšolanih pa 2548; prva so brojila 23.555 hiš, druga pa 43.965. Od 57.036 otrok za šolo godnih jih je pohajalo šolo samo 11.632; 45.404 otroki so odraščali tore brez pouka, „dasi se je“ po besedah deželnih stanov,[1] „zbudila v zadnjih treh letih po neumornem in mnogostranskem opominjevanji slovenskega časopisa „Novice“ jako hvalevredna gorečnost, sosebno med mlajšo duhovščino za ustanovitev selskih šol; zato pa je zdaj precej šol, v kterih poučuje župnik ali kapelan, ktere pa niso vštete v navedene številke; a te šole so zgolj začasne, zavisne od blage volje duhovnikov, ki prostovoljno prevzemajo poučevanje in nočejo, niti ne smejo zarad šole zanemarjati svojih pristnih poslov.“ Stoprav potem bi prišla 1 šola na 100 hiš, ako bi se ustanovilo še najmanj 900 šol.

Gledé poučnega jezika v kranjskih osnovnih šolah je razvidno iz navedenih številk, da je bilo malo čisto slovenskih šol; nemško-slovenske šole pa so bile blizo tako „nemško-slovenske“, kakor dendenešnji šole po slovenskem Korotanu, t. j. pravo za pravo nemške, ker je rabila slovenščina samo v začetku. Slabo so bile šole preskrbljene s slovenskimi knjigami, ktere je vlada 1815. in 1829. leta velela spisati za slovenske šole na Kranjskem po kmetih, dočim je v šole po trgih in mestih uvela nemško-slovenske knjige.

Nič bolje ni bilo po sosédnih slovenskih pokrajinah; štajarski Slovenci so imeli 1847. leta samo 60 slovenskih osnovnih šol, poleg nekterih nemško-slovenskih in nemških. Tudi tu so blagi duhovniki iskreno sodelovali pri vzgoji mladine; osobito znane so zasluge Volkmerja.[2] O teh in o šolah koroških pa velja opis Slomškov: „Dobili smo ABC-tablo, bile so pismenke, kakti raki velike, pa le nemške in latinske; slovenščini ni bilo ne duha ne sluha. Slovkali smo in čivkali slovenska deca, pisali smo najprej nemško, potem latinsko; le v domačem jeziku ne.“[3] Slovenski šolarček je dobil v roko tisto nemško slovnico, kakor nemški dijak v Gradci! V 2. razredu je čital nemško čitanko in učil se evangelija nemški. „Učitelji so mučitelji“ bili s to nenaravno pedagogiko, ki se je bahala, da doseže ogromne uspehe, dasi je narodu vcepila samo nekaj nemških besed,

---

[1] Uloga 6. aprila 1848, v dež. arh. kranjskem, fasc. 7—1. Navedeni članek Costov ima malo drugačne številke, bržkone zato, ker ušteva tudi „šole za silo“ (notschulen), kterih stanovi ne brojè.

[2] Lapajne, „Zgod. slov. Štaj.“ 241. Kosar, Slomšek 19; dr. Pajek, Murko (Letopis Mat. Slov. 1880. 224). Puff, Marburger Taschenbuch I. 91.

[3] „Drobtinice“ 1887. Prim. Krempl 251. Macunove tožbe v Slav. Jahrbücher 1843. „Novice“ 21. jun. 1848.

a za pravo omiko ni storila ničesar. Niti pametni Nemci je niso odobravali.[1]

Največ se je mladina priučila materinščini v nedeljski šoli, ki je bila slovenska in se jela razcvitati od 1830. leta sem. V ti šoli in pri „izpraševanji" je strmel duhovni učitelj, opazujoč, da učenec ne ume odgovarjati niti slovenski niti nemški. Zato se je lotil najprej duhovnik agitacije za preosnovo narodne šole na podlagi materinščine; čim bolj se je uveril o brezuspešnosti učnega sistema, tem bolj mu je rastla gorečnost za versko-nravno vzgojo mladine, tem odločneje je dokazoval, da se oni vzvišeni smoter ne doseže, dokler se ne postavi pouk na edino pravo, namreč narodno podlago.

Osnova srednjih šol je bila do leta 1849. ta-le: Gimnazij je imel od 1808. leta sem 6 razredov, in sicer so bili prvi štirje „gramatikalni", zadnja dva pa „humanitetna" razreda. Od 1808 do 1818 je bilo poučevanje v rokah strokovnjakov za pojedine predmete (fachlehrersystem), kakor dendenešnji; med predmeti je bilo tudi naravoslovje. Leta 1818 pa se je izročil sleharni razred samo jednemu učitelju, ki je poučeval dotičnega razreda dijake v vseh predmetih (classenlehrersystem) počenši s 1. razredom. Dne 20. sept. 1819 se je iz učnega načrta zbrisalo prirodoslovje s fiziko vred; algebro so omejili na humanitetne razrede. Latinščina je gospodovala neomejeno, celo pri matematiki je rabila za poučni jezik; knjige so ostale v rabi stare in večjidel tudi zastarele. V večjih mestih (na pr. v Ljubljani, Gorici itd.) so bile konečno do 1849. leta tudi visoke šole, „licej" zvane, z dvoletnim tečajem, pripravljajoče za nadaljne študije na vseučiliščih.

Osnova srednjih šol od 1819. leta sem je bila očividno reakcijonarska in ni se ujemala nikakor z zahtevami dobe, v kteri se jedva kdaj sme še zahtevati od učitelja, da naj je kos vsem strokam srednje šole (samo veronauk je poučeval duhovni profesor); bolj ali menj je bil sleharni učitelj jednostranski, z enakim uspehom ni gojil nikdo vseh ved, ktere je imel učiti. Ugoden je bil ta sistem samo v enem oziru: ako je dijak prišel pod vodstvo značajnega učitelja, ki ga je štiri leta spremljal, razvil se je primeroma lahko krepak značaj tudi v dijaku, dočim vpliva množina učiteljev često neugodno na značaj dijakov. Zanemarjanje realij, osobito naravoslovnih strok, bila je huda nedostatnost tega si-

---

[1] Dr. Puff v „Tageszeitung" 7. jun. 1848.

stema. Razumeva se (in to je jasno samo ob sebi), da ni šibal ta. sistem samo Slovencev, temveč vse narode; zanemarjanje slovenščine je pa bila slana, poparjajoča uspeh onih šol za narodno omiko. Kako redko kedaj se je učitelj smilil dijakov in jih poučeval v materinščini, ktere so se mnogi dijaki radi poprijeli; v Ljubljani so bili taki učitelji: Čop, Krsnik, Martinjak, Globočnik, a bili so — bele vrane. Vlada je v Ljubljani ustanovila 1816 leta stolico za slovenščino „za izobraženje duhovnikov in bodočih državnih uradnikov in sploh za sleharnega, ker je v tej deželi slovenščina narodni jezik in potrebna osobito duhovščini in uradnikom okrajnih gosposk.“ A važnost in korist te stolice so uvideli samo mladi duhovniki.[1] Po gimnazijih je bilo v obče tako, kakor nam pripoveduje Macun „z dobro vestjo .. da v tako imenovanem 3. normalnem razredu in v šestih letih nauka na mariborskem gimnaziji nikdar ni slišal ne ene besedice slovenske.“[2]

Tem bolj nas morajo zanimati prvi koraki imenoma javnih oblastij, da bi se nekaj zboljšalo.

Že 1780. leta so sprožili v Gradci misel, da bi bilo umestno uvesti v učni načrt slovenščino, toliko potrebno duhovnikom, uradnikom itd. Leta 1810. so jeli stanovi štajarski se pogajati z vlado zarad ustanovitve slovenske stolice; povdarjali so svoje „popolno uverjenje, da je za povzdigo omike dežele in prosvete preprostega človeka pospeševanje razvoja materinščine edino skušeno in nevarljivo sredstvo, in da se bode tem pôtem mnogo umestneje pospeševalo v istini potrebno razširjevanje nemščine.“[3] Leta 1812 je oživelata stolica, a za nekaj let prenehala zbok bolezni Primičeve; naslednik mu je bil Koloman Kvas. Od 1825/6 dalje je slovenščina bila obvezen predmet za slovenske bogoslovce graškega semenišča in očividno je naraščalo zanimanje za slovenščino med Slovenci in Nemci. Osobito živahno se je pokazalo to zanimanje od 1830. leta dalje, ko je Gradec postal zbirališče lepega krdela jako nadarjenih in narodno čutečih mladih Slovencev, n. pr. Macun, Trstenjak, Kočevar, Miklosič, Vraz, i. dr. „Knjižnica slovenska“ in govorniške vaje slovenske in učenje slovanskih jezikov: to so bila šola bodočih rodoljubov slovenskih. Gimn. učitelji pa, kakor Matjašič in Župančič so

---

[1] Pleteršnik, Slov. na ljublj. liceji. Progr. ljublj. gimnazije 1887.
[2] Macun, Književna zgodovina slov. Štaj. 4.
[3] Letopis Mat. Slov. 1878. III. 78. 1879. 24. Vaterländische Blätter 1812. 481. Krones, Gesch. d. Univers. in Graz 500. Krempl, Dogodivšine *štaj. zemlje* 251.

probudili tudi tu in tam kterega mladenča, da se je baviti jel z materinščino, n. pr. A. M. Slomška. [1] Lahek ta posel ni bil, ko so po besedah Slomškovih slovenščine „vlastenci se sramovali", ko „ni bilo čitati slovenskih knjig niti najti moža, ki jih bi po slovenski pisal", ko sta „nemščina in latinščina . . košato za mizoj sedeli, njihova sestra pa je za vratmi pozabljena medlela."

V Celovci je Slomšek začel buditi pri bogoslovcih zanimanje za slovenščino: jedina slovenska knjiga je bila v semeniški knjižnici Gutsmanov slovar in kratko premišljevanje večnih resnic. [2]

Slomšek je onde našel vrle nasledovalce; Wiery, poznejši vladika, Pikl in Placid Javornik [3] so nadaljevali, kar je bil pričel Slomšek; bogoslovci so Wieryju prinašali slovensko spisane propovedi in Wiery jih je popravljal. Močno se je to delovanje dvigalo po ustopu Fr. Kosarja, Mat. Majarja in nekterih bivših dijakov hrvaških gimnazijev. „Novice" so našle mnogo čitalcev, „bralno družtvo" se je lepo razcvitalo in pridružili so se bogoslovcem tudi posvetni gospodje, menda tudi nekteri kot tajni poročevalci vladi, sluteči v tem krogu propagando za panslavizem. Slomšek je podaril temu društvu mnogo knjig, ker se je bil uveril, da tisti, kdor žrtvuje svoje proste ure učenju materinščine, udeležuje se tudi odločno omikanja svojega naroda; zarad tega pa še ni panslavist. Nemaren jezikoslovec je pa večinoma zgolj najemnik." Drugi pot pa piše: „Čim bolj se mladi duhovniki posvečujejo koristnemu učenju, tem lože ubeže skušnjavam. A s slovenščino se naj druži praktični smoter: koristiti narodu; nikdar ne sme sredstvo postati smoter, kakor je navada nekterim prenapetnežem naše dobe." Rojaki češkega vladike krškega Lidmanskega, delovali so v bratovski slogi s celovškimi Slovenci. [4]

Razumeva se, da pri teh nazorih se Slomšek po vladnih ali recimo raje, policijskih načelih one dobe ni mogel rešiti suma, da je i on „panslavist"; za tako neosnovano natolcevanje se blagi mož vendar niti zmenil ni, [5] a čuditi se moramo,

---

[1] „Zora" 1872, 65. 145. „Kres" 1883, 38. 570; Vraz, Děla V. 149; Fekonja, Trstenjak 6. Kosar, Slomšek 7; Letopis Mat. Slov. 1883, 25.
[2] Drobtinice 1853, 119.
[3] Tydennik 10. febr. 1848.
[4] Poleg listov Slomškovih Piklu 4. in 7. majn., 29. okt. 1845; 25. febr. 2. marca 1846; 5. jun. 1847; 1. jan. 1848 (izvirniki.).
[5] „Mein Tagebuch" dr. J. Levičnika, bistroumnega opazovalca onodobnih razmer.

da ni sam sum zaprl mu poti do visoke vladiške časti. Pač pa so svarili že ondaj nektere bogoslovce, ki so često občevali z Mat. Majarjem, a svarilo je bilo zaman.[1] Poleg Majarja je v tem krogu, v tem duševnem vzduhu vzrastel tudi Andrej Einspieler.

Omeniti nam je še slovenske stolice na goriškem liceji in odličnih zaslug, ktere si je stekel za slovenščino v Gorici Val. Stanič.

Bore malo se je tore storilo za materinščino v šoli; vladni sistem so podpirale mnoge okolnosti, n. pr. gmotna beda slabo plačanih učiteljev, zavisnost od gosposk, narodu nemilih, birokratizem v srednji in visoki šoli, saj so bili srednjim šolam poleg „prefektov“ ravnatelji navadno činovniki, n. pr. okrožni glavarji itd. Ubogi učitelj, odvisen na vse strani, želel je pa tudi pridobiti in ohraniti si priznanje mogotcev; nikar pa ne pozabimo tiste žilice, ki je tako dovzetna za „čast“ in za posnemanje tujih odnošajev in, ne da bi preiskovali pitanje, je-li se morejo presaditi na domača tla.

Strahopetneže in kruhoborce pa je omajalo še nekaj druga: Kdor je marljiveje od svojih drugov gojil materinščino, bil je kmalu na glasu, da je — panslavist! Panslavist pa je bil koj prva pošast za samim hudirjem! Sam Slomšek je bil „panslavist“, opazovali so ga po vohunih, dasi so mu morali dati dovoljenje, da je dajal svojim učencem v slovenščini državno-veljavna spričevala.[2] Malo pred imenovanjem za vladiko je Slomšek posebno močno vzbudil ta sum: vložil je bil prošnjo, da naj mu dovoli ustanoviti društvo za izdavanje poučnih slovenskih knjig — (1845) — a odbili so mu prošnjo, ne da bi mu povedali razlogov. „Osamljeni upehamo. To vidijo sovražne sile in zabranjujo dobro pod vsakovrstnimi pretegami. A to me ne sme ovirati, da delujem po svojih močeh za povišanje časti božje in za blagor naroda, v čegar sredino me je postavila Previdnost.“ „Naše načelo bodi: molčimo, ne govorimo nič, delajmo mnogo, potrpimo vse. Regnum coelorum vim potitur.“ Tako misliti ni bilo dano mnogim — imel je narod samo jednega Slomška.[3]

Kakovšne posledice je morala imeti taka šolska osnova? Nemški učenec je moral zaničevati slovenskega součenca, „češ, da mora biti njegov jezik jako malovreden in narod

---

[1] Ustmeno izvestje.
[2] Kosar, Slomšek 17.
[3] Pisma Slomškova Piklu, 22. jan. in 4. majn. 1845. Kosar, Slomšek 65.

sam zelo neumen, ker nima niti svoje slovnice.“ Naposled jel je slovenski deček sam o sebi in o narodu svojem ravno tako misliti, saj mu je tudi učitelj dajal vzgled zaničevalca slovenščine, govoreč vedno le nemški in strogo kaznujoč ubogega dečka, ki se je pozabivši drznil kdaj govoriti v šoli ali domov gredè slovenski. „Imeli smo leseno blažko na remeni, ktero je moral v sramoto nositi, kdor je v materinem jeziku zinil. To je bil začetek nemškutarije“ pravi Slomšek iz lastne skušnje.[1] Dr. Vinko Fer. Klun nam isto potrjuje.[2]

„To je bil začetek nemškutarije!“ A ne tako zelo zarad „nakopičenja“ nemškega znanja v mladih glavicah, nego po negativni strani učnega sistema: izbijaje slovenskemu dečku slovenski govor, izbijali so mu častiljubje in moštvo in vbijali mu prve „elemente“ tistega izobraženja, ki je storilo Slovence tako odlično sposobne za — berištvo nižje in višje vrste. Zatrovali so mu — značaj in to je naše najhujše gorje!

Kaj je pomagalo, da je leta 1840. vlada velela spisati slovensko-nemško slovnico: ne da bi se po njej pospeševalo učenje slovenščine, nego da bi se dečki na podlagi materinščine laže priučili nemščini; slovenščina naj bi ostala zanemarjena tudi zanaprej. Narod v svoji céloti se v tej šoli seveda ni germanizoval, pač pa cvet njegov, razumništvo; to se je napilo tuje omike, odločilo se je od domačih tal in stopilo v kolo tuje narodnosti. „Kadar so prišli izšolani učitelji in crkovniki med slovenski narod, če ravno rojeni Slovenci, znali so menj, kakor v otroški dobi, kadar so šli v šolo, bili so s slabo slovenščino godcem in basarjem na smeh... To sramoto občutivši, jeli so gospodje slovenski jezik — ne učiti — marveč črtiti in zaničevati, v smeti metati in pokopavati.“ Tako toži Slomšek.[3] To velja posebno o Slovencih na obrobji slovenske zemlje. Koroško-slovenski deček n. pr. se je naučil najprej v domači šoli malo nemščine, potem je šel v Celovec v „študije.“ Tu ni smel govoriti po domače in se niti upal ni ali samo izjemoma, kadar je bil v družbi samih rojakov. Marljivi deček prebije vse zapreke, požira potrpljivo psovke in sline in prekosi kmalu dokaj vrstnikov — a čim više se vspenja v vedi in družbi, tem bolj se oddaljuje od svojcev, a tem slabše mu doni na uho matere

[1] Drobtinice 1887. 94; gl. tudi Kosar, Slomšek, 100; kder pripoveduje č. g. kanonik dogodbo iz svojih šolskih let.

[2] Letopis Mat. Slov. 1879. 9.

[3] Drobtinice 1887. 95; čitaj njegovo lepo propoved v Mosburgu 1838. leta o dolžnosti, ljubiti in gojiti materinščino. Vedež 1849, II. 123.

mili glas; iz slovenskega dečka postane omikan Nemec in nastopi življenja pot, pripoveduje Nemec V. Rizzi.[1]

Res je, da se je mnogo Slovencev visoko vzpelo — a bili so že Nemci, ko so dosegli visoko stopinjo; plačali so pa dostojanstvo z narodnostjo. Germanizovani mož slovenske krvi pa ni poznal več naroda, čegar sin je bil; vsa veda, ves vpliv njegov je bil zgubljen za narod in je služil le tujemu narodu, navadno pod krinko „državnega interesa." Tako je nam tuja, v državi gospodujoča narodnost dobivala neprenehoma novih močij iz nenemških narodov — ti pa so morali medleti za rastočo duševno anamijo; sejali so — a želi so drugi.[2] Ali je pa mogoče omikati narod, če mu vzameš inteligencijo? Ob ustvaritvi samostojne kulture niti govoriti nečemo. Ako bi se moglo dognati, koliko škode so v tem oziru utrpeli Slovenci v teku stoletij, uverjeni smo, da bi ta svota precej presegala duševni kapital, ki smo si ga izposodili pri srečnejših sosedih. Z obrestmi samimi je narod pošteno poplačal svoj dolg — na drugi strani bi pa gotovo nastali v sliki kulturnega dela naših sosedov neprijetni presledki, ako bi hoteli izbrisati[3] doneske mož, ki niso bili njihove „gore listi."

V takih razmerah se ni moglo razcvitati slovensko slovstvo. Kdo bi pisal? Kdo bi čital? Saj je sam Stanko Vraz pisal nekoč prijatelju: „Slovansko pismo pisati stane kaplje slovanske krvi; to znam, kajti se čutim spisavši slovansko pismo, vselej kar potolčenega." [4] In vendar je bilo to Vrazu neizmerno laže nego tisočerim naših omikancev, celo takim, ki niso imeli nobene mržnje do slovenščine. Kdo bi pisal knjige, za ktere ni bilo dobiti založnika? Celo molitvene knjige so dobile težko založnika. Slomšku, namerjajočemu izdati slovenski molitvenik, rekli so knjigotržci: „Slovenskih

---

[1] Deutsche Monatschrift f. Kärnten.

[2] Krempl 253: „škoda, kaj so toti vučeni Slovenci samo drugim proso branili, svoje pa vrablom pustili pojesti."

[3] Primeri Slomškov govor v mariborski čitalnici leta 1862. [Drobtinice 1887. 93.] kder prispodablja zaostale narode ubožnemu kmetu ki se mora tuje hrane rediti in k sosedom v bernjo hoditi, dokler ni domačega pridelka za življenje dosti. Najhuje pa se godi kmetu in tudi takemu narodu, ki namoštniku takemu v roke pride, kteri ga več iz svojih rok ne izpusti, ter mu tako dolgo posojuje, da njegovega pri lastnem domu, pri domači očetnjavi lastnega več ni. Ako si hoče kmetič pomagati, hitro mu namoštnik bogati zaočita, da vse od njega ima . . . Blagor kmetu, kteri v stiski taki napne vse svoje moči, dolge poplača in se svojih namoštnikov reši, poprej ko ga na boben dajo, njega, ženo in otroke po svetu poženó!" —

[4] Macun, Knjiž. zgodovina 5. Vraz, Děla V. 171.

knjig ne kupuje nikdo.“ [1] Kopitar pa veli: „Kmet ne piše, omikanec je nemški izobražen in renegat; s slovenskim jezikoslovjem se bavi zatore samo kak diletant, ki mora svoje rojake malone prositi oproščenja za to „zabavo.“ [2]

Razve tega je pri nas, kakor povsodi, dušila slovstvo tudi cenzura: zabranila je, ako ji je le količkaj bilo mogoče. Do leta 1848. so igrali v gledališči ljubljanskem samo nemške igre, peli samo nemške pesni, ako niso izjemoma kdaj zapeli nemški igralci in krakovčani ktere slovenske — proti policiji. Proti ukazu: „Nikdar in nikoli se ne sme v gledališči prepevati slovenski“, pregovoril je dr. Bleiweis nekterikrati igralce, da so ktero slovensko zapeli; burna pohvala je donela tudi krakovčanom, ako so nastopili. Guvernêr Weingarten je pa takoj obdolžil aranžêrje takih dogodkov: „Dobro vem, da je vse to naredil dr. Bleiweis, kterega so gotovo Rusi s srebrnimi rublji podmitili.“ [3] Lavoslav Kordeš je osnoval slovensko gledališko družbo, predelal in poslovenil dve Kotzebue-jevi igri — „a kako so ga pogledali, ko je na merodajnem mestu prosil dovoljenja, da se smeta igrati. Vesel je moral biti, da ga niso zarad takega predloga takoj zaprli.[4] Niti diletantom niso dovolili slovenskih iger v gledališči; gledališčni kritik ni smel niti omeniti, da se je zapela kdaj slovenska pesen. Več svobode je bilo v Zagrebu, Pragi in Lvovu. „Samo na Kranjskem so hoteli... nekteri visoko kvišku dvigneni nosovi izvohati na vsak način ognjišče strahovite pošasti panslavizma.“ Saj vemo, da se ne bi bile smele prikazati niti poljedelske „Novice“ na dan, da ni nadvojvoda Ivan sam se potegnil za nje. Saj je ljubljanska cenzura prečrtala Kordešu celo poročila o slovanskih besedah na Dunaji, da, celih 40 let se ni dovolilo krakovčanom prepevati kolede o sv. treh kraljih![5]

V uradih je tudi gospodovala tujščina, najbolj hribovsko selo je dobivalo zgolj nemške uradne oklice, razglase itd., dasi so bili činovniki samo deloma Nemci in Lahi, večinoma pa Čehi in Slovenci; uprav Čehi so bili „rojeni“

---

[1] Kosar, Slomšek, 21. Enako toži Matija Majar, Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje. 12.

[2] Gl. Vodnikov spomenik, 180.

[3] Levec, Bleiweis-Večernice XXX. 16.

[4] Illyr. Bl. 1848. Ko je leto 1848. rešilo verig tudi slovensko Vilo, da je smelo petje njeno doneti raz javen oder, oponašal je Kordeš staro cenzuro tako-le: „W-a-s?? Ein sla-visches — so was man sagt: ganz slavisches theater in Laibach? in der hauptstadt Krains!? Unmöglich! Unerhört!“ Illyr. Bl. 11. jul. 1848.

[5] Slovenec, 15. jan. 1849.

činovniki, dve tretjini činovnikov so bili Čehi. A baš v Čehih se je pokazal z največjim uspehom „ponarodoveči vpliv države“,[1] t. j. ne v zmislu narodne svobode, nego nivelovanja narodnih posebnostij in interesov v prid „državni“, t. j. nemški narodnosti. Češki činovniki, učitelji in oskrbniki so bili že davno pred Bachom predestinovani „Bachovi huzarji“. Tekmujè z rojenimi Nemci in ponemčenimi Slovenci so branili uradovanje nemško[2] z ozirom na potrebno „upravno jednoto“, „na državni interes“ — češ, da je narodni interes v nasprotji z državnim in da se oni mora klanjati temu: narodi so zarad države, ne pa država zarad narodov — narodi zarad činovnikov, ne pa činovniki za narod. To pa razumi, kdor pomni, kako je birokracija Metternichova bila neomejena lastnica vseh javnih oblastij, vsemogočna in neomahljiva na vzgoraj in na spodaj — nezmožna sicer za plodovito delovanje in nepristopna višjim idejam, ako se niso ujemale popolnoma s činovniškimi „rubri“ — pač pa je ob tej skali razletela se tudi najboljša reforma.

Vladal je pri nas najstrožji jožefinizem v upravi in nasproti crkvi. Bila je to doba „staro-avstrijstva“, po kterem zdihujejo dendenešnji neki politiki — a sam Bog zna, zakaj je tako hvalisajo! Ali morda zato, ker je bilo nemško? A morilo je duševno življenje avstrijskih Nemcev po večjidel nenemških činovnikih s cenzuro in prohibitivno politiko proti duševnim proizvodom inostranskim! — Ali morda, ker je bilo jožefinsko v crkveno-političnem oziru? — Ta jožefinizem je uvel jezuvite in ligorjance v Avstrijo! — Ali je morebiti spoštovalo narodno voljo in vladalo z narodi? — Ne, bilo je strogo absolutistično! — Predmarčevo dobo hvale samo zato, ker je zatiravala nenemške narode; ta politika je nekterim krogom vredna lavorjevega venca, ki zamore pokriti vse ostale „grehe“ predmarčevega režima s plaščem ne krščanskega, pač pa vsaj germanskega smiljenja. Nasproti onim, ki dendenešnji zanikujo uspehe te germanizacije, nam zatrjuje Nemec prof. dr. Puff 1853. leta,[3] da je bila k večemu tretjina štajarskih Slovencev nezmožna nemščine, razširjajoče se „ne samo med Slovenci zgornjega mariborskega okroga,

---

[1] „Der nationalisierende einfluss des staates“ v zmislu Gumplowiczevem: Rechte der Nationalitäten und Sprachen in Oesterreich, 295.

[2] Malo so se zmenili za ukaz Franca I., da naj mu za okr. komisarje, tajnike itd. nasvetujejo samo take može, ki so zmožni deželnih jezikov v Iliriji. Krones, Zur Gesch. Oesterreichs 1792—1816. 288.

[3] Marburger Taschenbuch I. 7. 93. Čudna zmedenica je v brošuri „Die Ansprüche der Slaven des öster. und preuss. Staates (Weimar 1848).

sosebno med najumnejšimi in najimovitejšimi, med Slovenci v Slov. Goricah, nego celo po Pohorji, ob Savinji in Savi, in ni ga menda naroda . . pri kterem bi dobivalo načelo ‚Jeden Bog, jeden cesar, jeden vladni jezik' več veljave nego v Slovencih." V istini pojma: „nemštvo" in „izobraženost" postala sta sorodna, da, često identična v Slovencih in „po 20 ur daleč je moral hoditi, kdor je hotel pohoditi rodoljuba", pripoveduje Trstenjak.

Ko pa se je jelo daniti pri nas, „obsedlali so Slovenci" po besedah Slomškovih „kobilo pri repu" pri prvih literarnih poskusih. Ob Sotli so vlekli za ilirstvom, pod Dobračem pa so kovali vseslavjanski jezik,[1] vsi vkup pa so se prepirali za — ABC. Majar je seveda kmalu uvideti moral neizvršljivost svojih idealov; tem vstrajnejša pa je bila „abecedna vojska", ki so jo zmernejši rojaki naravnost ostro obsojali.[2] Važnejše je bilo vplivanje ilirščine na Slovence; poprijeli so se je mnogi pisatelji (Vraz, Miklošič, Murko, Kočevar, Trstenjak, Muršec, Jeran, Žakelj, Ravnikar i. dr.), marljivo so se je učili bogoslovci, dopisovali ilirskim novinam in Vrazu in v Ljubljani so bogoslovci Vraza pozdravili v ilirščini; Vraz je menil, da so Dalmatinci, a bili so Kranjci in zatrjevali so mu, da „dišu i živu" za ilirizem.[3] Razumeva se, da so predstojniki kmalu zabranili bogoslovcem to občevanje, veleli so jim, da izroče Vrazove dopise ravnateljstvu in policija je celo prijela Vraza povodom pohoda v domovino; neki okr. komisar v Celji je okrož. uradu ovadil Vraza in Kočevarja, da med narodom trosita „čudne" pesni (Vukove srbske narodne pesni).

Pravega političnega značaja ilirske simpatije v Slovencih nikakor še niso imele in Schuselka je pretiraval trdeči, da se po Slovenskem širi ilirizem tako hudo, da „tišči Nemce vedno bolj v pusto gorovje koroško";[4] tu je gledal mož

---

[1] Majar. Pravila itd.

[2] Der verwünschte abc-wirrwarr! Quousque tandem abuteris patientia nostra!" pisal je in zdihoval Slomšek snujoč „slov. knjiž. društvo" in v zadregi zarad pravopisa. „Im anfang beim Bohorič bleiben; bis nicht die schulen denselben verlassen, müssen prämien und schulbücher denselben behalten." List Piklu 22. jan. 1845. V listu Jarniku pa pravi: „Bog daj jim (Kranjcem) pamet" „Kres", 1883. 580.

[3] Vraz, Děla V. 217 (pismo 8. travnja 1841). O tej tvarini prim. tudi sicer Vrazova dela; Smičiklas, Poviest hrv. II. 464; Zora 1872, 22 [Trstenjakovi: Prineski k zgod. duš. prerojenja Slov. na Štaj.] 1877, 269; „Kres" 1883, 213; Macun, Knjiž. zgod. 100; gledè na opozicijo Preširnovo prim. „Zora" 1876, 28 i. dr.

[4] Schuselka, Oesterreich über Alles, wenn es nur will! [Hamburg 1848, pred marcem], str. 11.

ilirstvo skozi povečujoče naočnike -- policijske. A kal mogoče bodoče snovi je imelo to gibanje v sebi, samo da je slovenstvo kmalu krenilo spet na pot samosvojega narodnega življenja in zapustilo jedva pričeto književno združenje s Hrvati. „Ilirci" slovenski razven Vraza so se oklenili prapora, ki ga je dvignil urednik „Novic", dr. Bleiweis in konec je bil „jugo-slavizmu".

Zgodovinarju je tukaj dolžnost, priznati, da so te siromašne, skoro bi rekel, obupne razmere, neugodne razvoju duševnega življenja, naravno napotile marsikoga, da je poiskal vedoma ali pa polagoma zarad vplivajočega pritiska vnanjih razmer, pozorišče svojemu delovanju, torišče za sile svojega po življenji in dejanji hrepenečega duha, v tujem, obširnejšem kulturnem krogu — doma bi mu bile ohromele peroti. Ne smemo sleharnemu očitati renegatstva zavoljo „lakote slave, blaga", kar je tako pikro očital Preširen Vrazu. [1] Najmenj je opravičeno ono očitanje za dobe narodnega indiferentizma, ko ni bilo še zadobilo narodnostno načelo svoje veljave za vsako pleme niti ni imelo one elementarne sile, s ktero je prodrlo na dan 1848. leta. Saj znamo, kaki utisi so dajali mladini, plastični masi, smer za vse življenje; najkrepkejši volji se ne posreči v vsakem slučaji iznebiti se onega trajajočega vpliva. Redki so duhovi, ki se tudi v takih okolnostih zavedajo dolžnosti inteligencije: biti učiteljem in voditeljem zanemarjenemu narodu; „da veleva", po besedah vladike Slomška, „vest tem odločnejše spolnovanje narodnih dolžnostij, čim revnejši in zanemarjenejši in čim bolj po krivici tlačen je narod." Take heroične požrtvovalnosti ni najti povsodi, niti take zaistino apostolske gorečnosti za blagor svojega rodu, tem menj, čim bolj univerzalno nadarjen je duh, ne brigajoč se za meje narodnosti, domovine, vere, stanu itd. Zaman je praviti takim duhovom, da se ne smejo udati popolnoma osvajajoči sili „republike učenjakov", da je izdajstvo, prekoračiti mednarodne meje v vedi, zapustiti domači prapor in slediti zastavi mogočnega soseda, dičiti jedino njemu glavo z lavoriko zmage v duševnem boji.

Moči slovenskega naroda je dalje jako cepila starodavna razcepljenost v crkvenem in političnem oziru. Ta razkosanost je ustvarila polagoma posebne, separatistične interesne kroge, razcepila je Slovence v Štajarce, Korošce,

---

[1]) Glej: Fekonja; Zakaj in kako je Stanko Vraz postal Ilir? v „Ljublj. Zvonu" 1887. Prim. Vraz, Děla V. 159. „Kres" 1883, 613, Letopis Mat. Slov. 1875 [Liter. zapuščina Fr. Preširna] str. 153 i. dr.

Kranjce in Primorce, umorila jim malone do cela zavest narodne celokupnosti in slovenske manjšine vpregla v služnost tujih, prevladujočih večin. Tako daleč je dospelo odtujenje politično razdruženih bratov tiste matere Slovenije, da je Kranjec pikal in zbadal Slovenca štajarskega grje in pikreje nego Nemca, Laha itd.; bratu Kranjcu pa tudi Korošec in Štajarec nista kazala toplejše ljubezni.

Za malo časa so v XVIII. in XIX. veku vlade ustanovile vsaj neko upravno jednoto. Zjedinivši večji ali menjši del naroda v graški ali ljubljanski guberniji — a poleg tega je trajala dalje starodavna kronovinska avtonomija, ostali so deželni stanovi štajarski, koroški in kranjski in oteli si borne ostanke nekdanje svoje avtonomije. Narodu najugodnejša je bila osnova kraljevine ilirske za vlade francoske; a tudi ta je avtonomijo pokrajinsko zamenila s francoskim centralizmom.

Razkosanost naša izvira nekoliko iz razvoja fevdalne nemške države, nekoliko pa, in skoro smemo trditi, še bolj iz jako nesrečnih zemljepisnih razmer slovenskih dežel. — Visoko gorovje z razmerno malo prelazi loči Slovenca ob Dravi in Muri od Kranjcev; Slovence pa ob Soči in ob Adriji ločita istotako Kras in Julske planine od stanovalcev ob Savi in njenih pritokih. Obratno pa so vrata na stežaje odprta, ki vodijo preko Soče Italijane in ob Dravi, Muri in čez Alpe Nemce zložno v dežele Slovencev; na iztoku pa jim podajajo roko Madžari. Formacija gorovij je ustvarila zemljepisne jednote, v sebi uprav tako enolične, kakor bolj ali menj razločujoče se od sosednih po podnebji, po prirodnih pogojih življenja itd. Zemljepisna jednota pa ustvarja kulturno jednoto, vzajemnost kulturnih, političnih in gospodarskih interesov; tako silen je ta vpliv, da ustvari polagoma jako trdno vez tudi med narodno različnimi življi, osobito na podlagi vzajemnosti gmotnih interesov. Slabejši živelj pa je v tej zadrugi predan vplivu močnejšega, ki vedno in neprestano niveluje nasprotja v svojem zmislu, v svoj prid. „Zakon prirodnega razplodnega izbora zadobi naposled tudi tu veljavo, in brez pritiskajočega posredovanja države se zgube v teku časa slabejši ljudski jeziki in se umaknejo razširjenejšim in močnejšim deželnim in narodnim jezikom“ — pravi Gumplowicz,[1] meneč pod „narodnim“ jezikom jezik vladujoče narodnosti, ki je tudi jezik „narodnosti“ v političnem zmislu, t. j. skupine stanovnikov tiste državne jednote. Zgodovina

---

[1] Gumplowicz, Das Recht der National. u. Sprachen, 283.

kaže, da tu ne odločuje vselej večje število, nego često višja omika.

„Divide et impera“ je utelesilo se tore napram Slovencem; v koliko jednot so nas razbili, na toliko strani so nas vlekli v imeni interesov vsakojake vrste. Naposled nam niso hoteli pustiti niti narodnega naziva in nam ga ne privoščijo tudi dendenešnji ne. Ako se je kdaj pojavila težnja po tesnejši zvezi med ločenimi brati ali celo po spoznavanji z ostalimi slovanskimi betvami — takoj je nastal hrup, češ, da je to gol panslavizem. Koliko ugodnejši je bil položaj avstrijskega Nemca; tudi njega bi bili radi s kitajskim zidom ločili od bratov onstran črno-žoltih mejnikov; zabranili so mu čitanje knjig in novin nemških, ako so se količkaj zdele nevarne „miru“ in „redu“. A knjige in novine so vendar prodrle in utihotapile se k nam; čim „nevarnejše“ so bile, tem več vhodov so našle prek meje; kar je nameravala vlada zabraniti, to se je vendar zgodilo: iz revolucijonarnega slovstva nemškega je zajemalo nemško duševno življenje v Avstriji vstrajnost svojo in nado, da pridejo lepši časi; ono slovstvo je netilo nemško narodno zavest in pripravljalo narod, da bi bil oborožen ob odločilni uri. Slovencem ni prišlo tako blažilo in tolažilo in dramilo od nikoder, izvzemši vpliv ideje ilirske in razcvetujočega se slovanskega jezikoznanstva na ono smelo četo, o kteri smo poprej govorili; a ta vpliv je bil omejen na tako abstraktne reči, da ni mogel prodreti v narod, najmenj pa se je bilo bati resne nevarnosti za države.

Osamljeni narod slovenski pa je budil sosedom bogatejšim in močnejšim ono preziranje, ki je izpoveduje tako najivno odkritosrčno zloglasni „osvoboditelj kmetov“, Hans Kudlich:[1] „Ponosno smo zrli doli na vse, kar je bilo slovansko“, enako „plemenito“ čuteč kakor znani Fallmerayer,[2] ki govori o Slovanih: „Heiloti naj ostanejo in vsi napori, zadobiti moč in veljavo in biti ženijalni, zmatrajo se v Nemcih za predrznost, da, za hudobnost in se kaznujejo kot upor proti prirodnemu svetovnemu redu.“ Tako so Slovence z drugimi Slovani vred prezirali, da so kar naravnost šteli Avstrijo med nemške države; „narodnostna nasprotja so ostala čisto neznana ali se vsaj niso opazile njihove politične posledice . . K večemu se je priznala posebnost Ogrske poleg ostalih

---

[1] Hans Kudlich, Rückblicke u. Erinnerungen I. 5. Kdor se hoče uveriti o ničevosti Kudlichovi, naj čita to knjigo.

[2] Gl. Helfert; Gesch. Oester. II. 424.

dednih držav. Da goji Avstrija neizkorenljive kali federacije, da se more notranji razvoj njenih narodov pospeševati samo na podlagi bogato razvitega političnega življenja, to so popolnoma pozabili, a kako bi pa to tudi znali, dokler je težki pritisek mehaničnega vladanja trl vse duševno gibanje, in popolno pomanjkanje svobode sleharni pojav narodne osebitosti in politične zavesti uničevalo in pačilo? Kder pa ni avstrijska vlada čisto zadušila narodne zavesti, zabranila je vsaj njen vpliv na politično zavest in tem načinom podrla most do svobode.“ [1] In vendar so vlade same v v imeni svobode pozvale narode na boj proti Napoleonu in takrat jim izbudile prvi čut za svobodo. [2] To se ve, da je iz krvavih bojišč za „svobodo“ vzrastel absolutizem — saj se je tisti paradokson ponavljal pri nas tudi po zmagovitih vojskah 1848. in 1849. leta, dočim so strašni udarci 1859. in 1866. leta uničili nasprotni uspeh, t. j. absolutizem primorali umakniti se ustavnemu, svobodi narodov ugodnemu in primernemu principu.

Pogubljivost germanizacije so uvideli vedri duhovi že davno pred letom 1848. Lev Thun je bil temu sistemu Kassandra že 1842. leta, [3] in ko je 1848. leto potrdilo njegovo prorokovanje, pisal je: „Germanizujoča tendencija avstrijske vlade je osvojila sicer nemščini umetno razširjeni krog, a uverjeni smo, da se s tem ni ojačil vpliv, ki bi ga bila imela po naravnem poti, nego oslabela ji je pristna moč pospeševanja prave omike.. Pogubljivi blesk tega principa ugaja njegovim pristašem, kterim sila principova daje moč — a drugim kuje spone, navdaja jih gnjevom, dočim jim zajedno veže moči.“ [4]

A vladni tek še ni bil nasičen, ni mu še prišlo na um, da tek ne sme presegati prebavljenja in da „si moramo narode, kterih ne moremo niti pogoltniti niti politično posrkati, duševno asimilovati, pa ne moreči jih, nego oživljajoči jim narodnega duha in narodni jezik“. Niso bili še poznali humanitete proti malim narodom, nego trdili so v duhu predkrščanskem: „Neumno je biti popustljivim proti neomikanim narodom; vsaj ginejo narodi in jeziki uprav tako kakor osobe.“ Za take siloviteže je zaman Fischhofovo pitanje: „Kaj mislite, da smete umoriti osobo zato, ker je umrljiva? [5]

[1] Springer, Oesterreich nach der Revolution, 8.
[2] (Hartig) Genesis der Revolution, 377.
[3] Thun, Betrachtungen über den gegenwärtigen Zustand der böhm. Literatur —87, 89 itd.
[4] Thun, Betrachtungen über die Zeitverhältnisse 30.
[5] Fischhof, Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes, 25, 46. Helfert, II. 244, 274, 283 i. dr.

Žalostna je slika, ki nam jo kaže naša zgodovina, in napisali bi debelo knjigo, ako bi hoteli slediti modrici povestnici samo par stoletij v prošlost nazaj. Uverili bi se, da je za naš narod napočila pomlad svobode pozno — prepozno, a tudi — prerano: za novo življenje, za glas svobode je bil narod še tako malo pripravljen, kakor znane svetopisemske device na prihod ženinov. Razumništva je bilo bore malo, malo zagovornikov in voditeljev — saj se nam je ravno razumništvo najbolj potujčilo bilo. Madžari, Poljaki in do gotove meje i Čehi so imeli rojene in zavedne voditelje — plemenitaše, ki so bili po bogastvu, omiki in socijalni veljavi močni stebri narodne samobitnosti, kulturne in politične. Nemci so imeli bogato in vedno bolj narodnosti svoje se zavedajoče meščanstvo, iz kterega je vzrastlo živahno, javno in skrivaj delujoče število literatov; ti pa so se borili že davno za zjedinjeno Nemčijo in za ves politični in socijalni program revolucije našega veka; nadejati se je bilo tudi, da se za uresničenje tega programa potegne kaka zakonita moč v dolgi vrsti nemških knezov. V nekem zmislu so se ujemale želje onih revolucijonarcev z težnjami berolinske vlade po preosnovanji Nemčije pod nadvlado Prusije. Italijani so imeli tudi svoje močno in trdno meščanstvo, plemstvo in uradništvo in poleg tega mnogo samoupravne samostalnosti; njim za hrbtom pa je stala dinastija savojska, snujoča načrte in pripravljajoča narod svoj za boj proti „tujim nasilnikom“. Celo Hrvatom so se dvignili zaščitniki v županijskih zborih tu in tam.

Kaj pa Slovenci?

Na Štajarskem, Koroškem in Kranjskem so imeli „stanove“, a ti niso bili udje narodnega trupla; niso poznali narodne solidarnosti v narodopisnem, temveč samo v političnem zmislu. Narod sam ni imel zatore nobenih organov. Zanašati se mu je bilo jedino na duhovščino in na pičlo število mlajših rodoljubov med posvetnim razumništvom, kajti prodrl je duh revolucije v naše kraje, čitali so i pri nas razumniki slastno zabranjene knjige, brošure in novine, ktere so knjigotržci utihotapljali iz Nemčije. To se je zdela razumnikom ondaj jedina dobra hrana; kar je pri nas zagledalo beli dan, bilo je pusto, dolgočasno ali celo neumno, zagovarjalo je staro kopito in pobijalo revolucijonarne ideje. Da je cenzura dala dovoljenje za tisek, to je pripravilo knjigo ob vso vrednost. Gotovo je prineslo ono slovstvo mnogo zdravih načel, ki so se do denes že deloma uresničila; ker so pa vzrastla na tuji zemlji in se ozirala pri svojih nasvetih najbolj na

razmere in potrebe Nemcev, utegnila so biti nevarna nenemškim življem, in nastalo je zatore vprašanje, bodo li naši razumniki, bodoči načelniki narodu, umeli udomačiti, recimo posloveniti, priličiti našim razmeram in potrebam novi sistem, aklimatizovati rastlino iz drugega podnebja na slovenskih tleh, uresničiti evangelije svobode, ne pa vkovati narod v spone nove odvisnosti? Samo ob sebi se tega ni bilo lahko nadejati, kajti bilo je težavno znebiti se vpliva nemških idej možem, bolj ali menj potujčenim v svojih mislih in čutih. Ali bo pa tudi narod pokoren pozivu voditeljev? V kako pravno veljavno obliko je položiti temelj novi zgradbi? Ali bo narod pametno rabil svobodo?

Drugim narodom je krčilo pot historično pravo; treba je bilo samo staro zgradbo nekoliko popraviti. Madžarom n. pr. je bil že zdavna državni ideal identičen z narodno državo madžarsko; Poljaki še niso bili pozabili, da so malo več nego pol stoletja poprej še imeli svojo državno samobitnost in da je celo dunajski kongres priznal vsaj jednemu delu Poljakov narodno-državno samostalnost. V Hrvatih je imelo veljavo staro državno pravo, varujoče jim samobitnost poleg unije z Ogrsko. V Čehih je veljal Ferdinandov „obnovljeni deželni red“ in utegnil biti podlaga politični in narodni reformi, priznavajoč Česki vsaj nekaj veljave kot „država“; imele so pa češke dežele tudi v „češki dvorni kanceliji“ samoupravni organ; in živela je v stanovih še zavest, da je postala Avstrija pôtem federacije; tožiti se jim je jelo po obširnejših pravicah in vedno živahneje so jih zahtevali. Dočim je pri nas francoska doba nekaj kali zapustila bodoči preosnovi narodnega života, zbudil je bil narodno zavest Jožef II. na Češkem in Ogrskem: germanizujoč je žalil narodni čut, absolutizmom svojim pa je izzval odpor stanov v obrambo stare samouprave proti nakanam centralizujočega absolutizma. Tudi Nemci so imeli svoje historično pravo: zmatrali so se gospodarje vsem drugim narodom, stvaritelje državi, narode dinastiji; razširjeni po vsej državi so imeli povsodi svoje predstraže, ktere je bilo samo treba pozvati v boj za svobodo — Nemcev in — gospostvo nad Nenemci.

Na historično pravo se Slovenci niso mogli pozivati, ker ga — ni bilo, odkar so zgubili svobodo; ali prav za prav, naše historično pravo je bilo pravo nesvobode in politične razkosanosti. Dočim so se drugi narodi sklicevali na historično pravo, bilo je Slovencem upirati se mu in postaviti se na stališče naravnega prava; zahtevajočega poleg osobne svobode in državljanskih pravic tudi

narodno samobitnost, ktera se prav dobro utegne vjemati s starim državnim okvirom. Tak program se je pa mogel izvesti stoprav po razdrobljenji starodavnih političnih skupin in jednot kronovinskih, po odločenji naroda od gospodujočih mu sosedov in neslovenskih sodeželanov in po zjedinjenji naroda v novo jednoto, kteri bi se imelo še-le vdihniti življenje. Temu programu se je bilo pa bati upora starih gospodov in celo lastnih rojakov, kterim se je videla stara kronovinska osnova nerazrušljiva podlaga in poroštvo obstoja Avstrije. Tako silna je moč tradicije in v teku stoletij osnovanih političnih in kulturnih jednot. Take vezi poruši samo potres krvavih revolucij — ali bo pa hotel Slovenec sodelovati pri revoluciji, z orožjem boreč se za narodne svetinje, kterih masa narodova niti umela ni? In ako bi vendar-le narod vkljub tisočletni navadi poslušnega podanstva spet zadobil toliko samosvoje enržije in samodoločbe — kde mu bo iskati zaveznikov, kterih interesi bi se dali spraviti v soglasje ž njegovimi? Ali bodo n. pr. mu zavezniki Čehi braneči svojo celokupnost „historično-političnih osobitostij?" — dočim je moral biti glavni članek slovenskega programa uničenje vse vrste takih jednot in nameščenje z novo narodno politično osobitostjo? Ali bodo imeli potrebne odločnosti, da podajo prijateljsko roko bratom Hrvatom in ž njimi vred zrušijo tisočletno državo svetoštefanske krone?

Nedvomljivo je bilo samo to, da se morajo tudi Slovenci postaviti na novo stališče narodnega principa. Ta princip je že star, a elementarno svojo moč je dobil še-le v novejšem veku, odkar so si priborili poprej zatirani stanovi, masa narodova več veljave; postal je potem državotvoren, zbirajoč raztresene narodne kose v homogene jednote. Ni bilo dvomljivo, da mora ta princip preosnovati tudi staro Avstrijo, sestavljeno iz tolike množine narodov; to je moral biti težak „problem", tem težji, ker uprav tisti niso našli „ključa" do rešitve njegove, „kterim je bila po dostojanstvu pripala dolžnost, uporabiti ključ in rešiti problem.[1] Državni krmarji so bili vedno trdne vere, da je Avstrija nemška država, zato niso hoteli razumeti pravega smotra Avstrije in so prezirali znamenja in pozive zahtevajoče drugo smer, nego ono, kteri so oni sledili z zaslepljeno vstrajnostjo."

Ugovarjali so pa lahko Slovencem: imate-li za narodno samostalnost potrebnih gmotnih in duševnih pogojev, sil in zmožnostij? Da, nemška državno-pravna veda nam je narav-

---

[1] Helfert, II. 144.

nost odrekla pravico, sklicevati se na narodnostni princip, niti imena skupnega nam niso dovolili.[1] Gumplowicz zahteva bistvene znake narodnosti te-le: „Lastno narodno svojstvo, kot učinek stoletne samosvoje državne eksistence in ž njo tesno zvezan lasten jezik. Te znake nam kaže nemška narodnost, nasproti francoski tujevladi, te znake nam kaže Poljska, razdeljena med tri države, naposled madžarstvo, nasprotujoče nemško-avstrijski vladi. „Narodnost“ (nationalität) se ne ujema z „rodom“, (pasmino, volkstamm).[2] Pravice narodnosti veljajo zatore menda samo n. pr. za Nemce, Lahe, Madžare, Poljake — nikakor pa za Srbe, Hrvate, Čehe, Rusine, Slovence, kajti njemu ni narodnost etični princip, nego politični „naslanjajoč se na dolgo trajajočo vzajemnost kulture in interesov“, tako nekako, kakor so n. pr. rabili besedo „nation“ kranjski stanovi leta 1790.[3] v zmislu „Kranjci“ — kot del nemške „narodnosti“. O slovenskih Kranjcih bi zatore veljalo nazivanje „Gente Slovenus — natione Germanus“, [4] oziroma „Hungarus“ ali „Italus“. Takih malih narodov jezik naj po tem načelu velja k večemu za dom, za hlev, polje, in če se mu hoče skazati še posebna milost, tudi za osnovne šole dokler ne razume mladež jezika tiste narodnosti, h ktere, kulturnemu in političnemu krogu je ona privezana, t. j. za Slovence nemški, italijanski in madžarski jezik, za Rusine poljski itd.

Ta nauk je morala podpirati tudi skrb za obstoj države, češ, da bi država, ki ni narodna, nego sestavljena iz različnih, raznorodnih življev, razpala, ako se tem življem da dušek in svoboda samostalnega razvijanja. Narodni program je zatore neki protiavstrijski, veleizdajski, rovarski i Bog ve, kaj še vse, ali (z ozirom na težnje Slovanov avstrijskih) panslavistični![5]

Panslavizem so izumili Madžari, dobrovedoči, da jim preti nevarnost po svobodnem, kulturno in politično močnem Slovanstvu; ker je včasih dunajska vlada od Leopolda II. sem dovolila Slovanom ogrskim mimogredè kako drobtinico narodne pravice in s tem se pregrešila zoper madžarski

[1] Mittheil. des hist. Ver. für Krain 1849, članek Rechfeldov; Krains pol. und soziale Zustände“; a ž njim je izzval hudo repliko Dežmanovo, polno pikre satire.

[2] Rechte der Nation und Sprachen, 102.

[3] Dimitz IV. 235.

[4] Prim.: Gente Ruthenus – nationo Polonus. Hrvatski dež. zbor leta 1848. je zahteval združenje Dalmacije in Vojvodine s Hrvaško in naziv „narod“ (nemzet. nation) za ta državni utvor. Pejakovič 122.

[5] Prim. Slovanstvo I. 111.

princip, ustvarili so Arpadovci, nadarjeni obilicoj domišljije, strašilo za Nemce in Avstrijce — panslavizem, neprehoma doma in zunaj domače zemlje trdeči, da nameravajo naši Slovani zrušiti Avstrijo, staro trdnjavo zapadne omike, in se podvreči belemu carju, poosobljenemu despotizmu in barbarstvu, potem pa da zjedinjeno Slovanstvo uniči omiko evropsko. To natolcevanje je Slovanom veliko škodilo pri zapadnikih, kajti velika masa je verjela, kar so trobili Madžari med svet;[1] samo redki so bili razumniki, ki so zmatrali panslavizem golim, praznim strašilom, dobro vedoči, da je uprav tako neizvršljiv kakor pangermanizem in panromanizem, ker slovanske pasmine loči preglobok in preširok prepad zemljepisnih, kulturnih, verskih in drugih nasprotij in ker narodi in narodiči, hrepeneči po svobodi in omiki, više cené svoje pasminske osobitosti, nego interese plemenske.[2] Kdo bi bil pri nas panslavist v političnem zmislu? Večina narodova gotovo ne, najmenj pa duhovništvo, pravi reprezentant katoliškega naroda. — Saj se niti najbližji bratje ne marajo: Rusi in Poljaki, Srbi in Hrvati! Odstraniti tisočletne zapreke je teže, nego se morebiti dozdeva fantastom, prezirajočim dejanstvene razmere. Niti na polji literarnega panslavizma niso dosegli ogromnega sadu in vendar je te vrste panslavizem zgolj kulturna prikazen, ktero narekuje v prvi vrsti napredek človeške, po spoznavanji vsega človeštva in njegovih duševnih plodov hrepeneče omike; zavest narodne sorodnosti ima jako malo dejanskega vpliva.

Še nekaj je povdariti, da nam postanejo še bolj jasne ovire, nasprotujoče narodnemu delu Slovencev. Treba je bilo začeti pri temelji in paziti, da se zgradi zdrava, vstrajna podlaga, da se ne cepe in ne trate pičle moči, ne žrtvujo za smotre še nedosežne, dokler še ni dognano, kar je najelementarnejše in najpotrebnejše. Vse pa, kar je bilo treba, sme se s kratka imenovati: svoboda in sicer je najprej trebalo svobode stvarne za kmeta, osvobojenja iz nadgosposke oblasti, ktera se je vrinila med narod in državno oblast. Stoprav svoboden kmet je mogel postati gospodar sam svojim zasobnim zadevam in kot drug občine mogel je i sodelovati pri srenjskih zadevah in s tem doseči vpliv na najnižje a sila važne posle jednote dobro urejene države. V tem

---

[1] N. pr. celo Schuselka v „Oesterreich über Alles“ str. 14. „Auf österreichischem boden, selbst. in Lemberg, Prag, Brünn, Pest, Agram, Laibach, ja sogar in Wien, hat Russland seine panslavistischen posten“.

[2] Slovník naučny: Ilyrismus.

oziru se Avstrijec sploh ni nič naučil za časa absolutizma (izvzemši Lahe in Madžare) in revolucija ga je potisnila na javno polje, ne da bi imel pojma o svojih pravicah in dolžnostih. To velja sosebno o Slovanih. Zato so druge Avstrijce pretekli Lahi in Madžari, ker so tu vsaj nekoliko poznali to, kar se pravi „samouprava“. Pri nas pa je v srenjah vse spalo. Sodnik je bil imenovan po gosposki, večinoma dosmrtno; ni bilo občinskega budgeta, računov niso polagali občanom, temveč gosposki; samo ondaj so sklicali nekak srenjski odbor, kadar je šlo za nov srenjski davek. Vse stvari je ravnala gosposka ali pa celo deželna vlada, ne da bi kdo pomislil, da vsak svoje zadeve sam najbolje pozna in je more upravljati. „Tisoč pretvez so imeli za dokaz, da se mora izročiti vse, kar je človeku, državljanu najdražje: oskrbovanje lokalnih, gmotnih in duševnih interesov takim možem, kterim so čisto tuji ali v najugodnejšem slučaji devata briga; in to se je zvala vladna modrost.[1] Hoteli so vse na drobno vladati, vso upravo, tudi najnižjo zjediniti, osredotočiti; a tak sistem zaduši državo, ker zaduši duha občestvenosti, udeleževanje sleharnega pojedinega državljana pri državnem življenji, ker uniči srenjsko svobodo, neodvisno življenje občine, brez kterega ni eneržije, moči in domoljubja“.[2] Tudi v tem oziru je še živel duh Jožefovega sistema, poostren po celi vrsti nedostatkov starega režima, o kojem veli knez Felicijan Schwarzenberg, da se skoro vidi „da so postavljali načeloma slabe in nezmožne može v višje kroge uprave“ [3] in o kojem nam je Fran Stadion klasična priča opisujoč občinske razmere v Primorji v ulogi cesarju (26. aprila 1847).[4] Srenjam na čelu stoječi, pravi Stadion „zvečine neizobraženi možje, neimajoči niti slutnje o svoji nalogi;“ srenje so zvečine brez šol, brez naprav sanitarne policije, brez zavodov za revne bolnike in sirote; nobeno srenjsko predstojništvo ne vé, koliko premoženja ima srenja, nikder ni inventara; kar je srenjsko, velja ljudem za „nullius res“ in sleharni vzame, kar se mu ljubi; težko najdeš koga, ki prevzame posel sodnika, ker ni postav, določujočih delokrog njegov in razmere njegove proti vladi in občanom. Svêtniki tržaškega gubernija pa so bili nezmožni za zboljšanje teh razmer,

[1] Andrian, Oest. Zukunft I. 153.
[2] Andrian, ib. 118.
[3] Helfert III. Anh. 60.
[4] Helfert III. 20. Anh. 8. — Stadionov „občinski red“ za Primorje sta poslovenila M. Cigale in Ant. Mažgon 1847. leta. Glej „Slovan“ 1887, str. 236.

ker sami niso vedeli več o deželi, kakor kar so čitali v „exhibitih“. Tako so vladali pri nas; le redkokedaj je prišel tak mož kakor Stadion.

Kako silno težko delo je čakalo tukaj krepke roke, skoro neizvršljivo brez prekucije — revolucije, ktera je pa na drugi strani malo sposobna ustvariti osnovo, kakor jo zahteva čas, kajti revolucija je hudournik, ki ne ostane v strugi, nego poplavi planjavo daleč na okolo in marsikaj podere, kar bi utegnilo biti podlaga reformi.

Našla je tore revolucija narod slovenski popolnoma nepripravljen — a temu je bil kriv sistem, dolgoleten varuh naroda, ne pa narod sam. Pa imel je naš narod več težkoč premagati, kakor drugi narodi, ker mu je bilo pribojevati stoprav prvi temeljni pogoj narodnemu razvoju: elementarno veljavo narodnega principa in osvobojenje iz oblasti tujerodne gosposke. Zapuščen je bil narod naš tudi v drugem oziru. Sosedje naši so spoznali zgodaj moč združenih sil, moč asocijacije. Košut je ustvaril Ogrom „obrtno društvo“, a to mu je bilo zajedno politična vadnica; Hrvatom je grof Drašković ustanovil narodne čitalnice,[1] v kojih je tudi takoj narodno pitanje zadobilo politično lice, in čitalnice so krepko budile narod. In pri nas? Imeli so ondaj Slovenci poljedelsko družbo v Ljubljani in na Štajarskem, in blagemu nadvojvodi Ivanu se je posrečilo tudi ustvariti zgodovinsko in obrtno društvo notranje-avstrijsko. A narod o teh društvih ni imel skoro sluha. Leta 1836. je predsedoval Ivan velikemu zboru kranjske kmetijske družbe; bil je shod dobro obiskan, a Ivan je na glas grajal, da ni v zboru onega življa, za kterega je družba se ustanovila v prvi vrsti: kmetov. In 1843. leta je Ivan v Ljubljani spet rekel gospodom kmetijske družbe: „Dokler ne pridobite za se kmeta, ne bode družba ničesar koristila deželi; častni posli (ehrenämter) vam malo pomagajo.“ Vzrok žalostni apatiji kmetov pa je bil, kakor so načelniki družbini Ivanu sami pravili: vse razprave in obravnave družbe so se vršile v nemščini[2] in večina kmetov tega jezika ni umela. Te môre so družbo rešili stoprav tisti, ki so ustanovili „Novice“ in podružnice. A političnega pomena naša družba ni zadobila nobenega; znamenitost „Novic“ v 1848. letu je zasluga dr. Bleiweisa.

---

[1] Smičiklas, Poviest hrvatska II. 448. Uzor so Draškoviću bile italijanske „filolog. družbe“, ki so širile tudi politične ideje; dalje poljske „gospodarske družbe“, ki so bile pa ognjišče skrivni agitaciji poljski.

[2] Po listinah kmetijske družbe kranjske (Lichtenbergovo poročilo guvernêrju 16. jul. 1841, uloga družbe 10. jun. 1850 iz peresa dr. Bleiweisa).

2. Viri preobrata.*

Čisto nenadoma ni prišla prekucija 1848. leta. Nemški krogi avstrijski, kolikor se jih je priševalo politično zavedni inteligenciji, hrepeneli so že zdavna po reformah in so se jih bili za gotovo nadejali o nastopu Ferdinanda I., po smrti Frana I. Da so se varali, dalo jim je tem večjo vstrajnost in nestrpljivost in je podnetilo tem bolj s politično, demokratsko agitacijo. Čim dalje tem bolj je rastel gnev zoper stebre starega reda, zoper Metternicha, Kolowrata, Sedlnickega, zoper nadvojvode Ludovika, Frana Karola, Albrechta, nadvojvodinjo Zofijo itd. — zoper cesarja samega ne, ker je bila javna tajnost, da vladajo drugi. Huda ekonomična kriza, pomanjkanje zaslužka, beda v delavskih krogih in podraženje živeža: vse so pisali na rovaš vladi. Vlada sama je uvidela potrebo novega sistema in reform; vedno rastoči deficit v državnem gospodarstvu je vzbudil pri Metternichu že nekaj let pred 1848. letom misel, da bi pozval deželne stanove, jim razkril obupno stanje državnih financ in se posvetoval ž njimi o zdravilih državni blagajnici. Dobro je vedel on sam, da „stoji Ogrska že v predpeklu revolucije“, in zarote na Gališkem so mu morale tudi kazati grozno nevarnost. A sistem je bil ohromel, oslabel; v celih grmadah aktov so zagrebli zadnji košček eneržije, uspeh dolgoletnih posvetovanj je bil ta, da je ostalo vse pri starem. Niti osvobojenje kmetov se ni izvršilo, dasi so stavili razni deželni stanovi večkrat dotične predloge; preosnovanje deželnih stanov poleg modernih načel se je opustilo, istotako zboljšanje šolstva, srenjske uprave, obrtnijskega reda, cenzure itd. Dasi je dragocena straža ob mejah branila vstop colnini podvrženemu blagu in žarkom osvetljajočim duševno temo, odmeval je na Ogrskem, Češkem, Gališkem itd. klic po svobodi, razlegajoč se po zapadni Evropi; javno mnenje pri nas je jelo naraščati in je opazovalo jako natanko boje svobodnjakov na Francoskem, v Švici, v Italiji itd.; niso prezrli nobene premembe v boji za politično in duševno svobodo, za vse zahteve liberalnega principa.

Pravi kvas tem naporom pa je postalo konečno n a r o d n o s t n o p i t a n j e. Leta 1813. in 1814. so obljubili nemški knezi narodom svojim „svobodo“ in nadejali so se

* Genesis der Revolution, 71. ss. razpravlja obširno ta predmet.

narodno-zavedni Nemci, da se Nemčija prelije v novo, mogočno, istinito narodno državo; a varali so se; in zato se je vnela rastoča propaganda za zjedinjenje Nemške in ta agitacija je našla veren odmev tudi med avstrijskimi Nemci. In ko je začetni naskok Prusije, doseči vodstvo Nemčije in spodriniti Avstrijo, spodletel in zavezni zbor v Frankobrodu bil nezmožen, poprijeti se reform, zahtevala in sklicala je narodna stranka sama zbor „nemških mož“ in osnovala „predparlament“ v Frankobrodu, ki je potem sklical „narodno skupščino“ tja. Tako silna se je pokazala narodna ideja, da je moral stari zavezni zbor se jej ukloniti in proglasiti nemški državni grb in študentovske barve (črno-rudeče-žolte) simbolom nemške jednote. Z narodnim gibanjem je bilo spojeno demokratsko, nadejaje se uprav tako lehke in sijajne zmage svojih načel, kakor se je to zgodilo v Parizu po revoluciji februvarja meseca. Naravno je, da je vihar pritepel valove narodnega navdušenja Nemcev v Nemčiji tudi prek mej naše države in tudi tukaj zbudil simpatičen odjek.

Na Laškem se je čim dalje tem silneje javila ideja narodne celokupnosti in samostalnosti v zvezi z najskrajnejšo demokracijo; obrneni so pa bili onde vsi napori najbolj zoper vlado avstrijsko; osvobojenje Italije od jarma „Nemcev“ (= Avstrijcev) je bil prvi smoter, za kterim so težile nelegalne sile in zarotne zveze z legitimno dinastijo piemonteško v premilem soglasji. In uprav zadnja leta pred osodepolnim 1848. letom je zadobilo vse gibanje novo življenje, ko je zasel prestol sv. Petra novi papež, Pij IX., čegar prvotni sistem je vzbudil brezkrajne nadeje v Lahih, ker je bil liberalen in ob jednem naroden. Z Lahi na polutoku so simpatizovali avstrijski podaniki beneški in lombardski in ni bil neosnovan strah, da se ne bi navzeli naposled tega duha še Lahi tirolski, primorski in dalmatinski, dasi se ni godilo nobenemu narodu v Avstriji tako dobro, nego ravno Lahom, kajti jim je pustila „nemška“ (avstrijska) vlada narodno upravo in šolstvo in (Lombardom in Benečanom) tudi organe, izrazujoče narodno voljo; ker je Lah bil sodeželan Slovanu, ujemal se je narodnostni, oziroma jezikovni značaj uprave, šolstva, sodništva itd. popolnoma z omenjenim „znanstvenim“ pojmom „narodnosti“. Za Slovane država ni hotela vedeti; izročila jih je marveč uprav tako Lahom, kakor je drugod je podvrgla Nemcem. Res, jako določno razsvitljuje ta nehvaležnost Lahov elementarno, duhove očarujočo silo narodne ideje.

V Poljski (Galiciji) je bila še vedno živa ideja narodne skupnosti; za njo so krvaveli 1830. in 1846. leta Poljaki in ker niso dosegli smotra po poti vojne sile, nastopili so pot zarote; dasi je policija zajela včasih nektere kolovodje (Smolko, Ziemialkovskega), ni po večletnem zaporu in inkvizitoričnem postopanji [1] vendar prišla zarotnikom do živega, niti ni mogla zadušiti zarotnih društev na deželi. Poljaki so pa s svojo iskreno, požrtvovalno narodno zavestjo postali reprezentanti evropske revolucijonarne propagande; [2] kder je zavrelo, bili so gotovo Poljaki blizo, na Laškem in Francoskem; čim bolj se jim je množilo število prognancev, tem več je bilo apostolov revolucije, kajti znali so, da bi se dala stara Poljska ponoviti le povodom občnega prevrata. Strašne skušnje 1846. leta so dozorile že poprej izdelan načrt poljskih plemičev (1845): osvoboditi kmeta in pridobiti ga narodnemu delu; a tisto potrebo je uvidela tudi vlada („divide et. impera") in je jela tekmovati s stanovi poljskimi; čim več je ponujalo plemstvo kmetom, tem več prijaznosti jim je kazala dunajska vlada — to je zanimiva proga narodnostne politike let 1846 do 1848. Drugo sredstvo temu podobno, našla pa je vlada v Rusinih galiških [3]: dasi se je vlada tostran Litave strogo držala jožefinskih načel protinarodnih, krenila je vendar gledè Galicije na pot leopoldinizma, da bi spodkopala gospostvo Poljakov probujenjem in osvobojenjem rusinskih kmetov, ki so tam bili uprav tako podaniki poljskemu plemstvu, kakor Slovenci nemškemu veleposestvu. Naravno, da ni navdajala pri tem postopanji Stadiona ljubezen do naroda, kajti v Galiciji je bil slep za narodno ravnopravnost ravno tako kakor v Trstu; a kot „jožefinec in centralist" [4] je nameraval dvigniti zanemarjeni narod rusinski duševno in gmotno, ustvariti ga jezom proti Poljakom in polagoma zajeti ga v mreže germanizacije po običajnem „receptu" dunajskem. Ko je marčeva revolucija 1848. leta dosegla tudi Galicijo in so Poljaki proglasili Fer-

[1] Prim. životopis Smolke (spisal poljski Lipiner, ponemčil Widmann).

[2] Metternichs nachgelassene Papiere VII. 205. „Der Polonismus ist die revolution selbst und nicht eine abteilung derselben"; zato je dolžnost vseh vlad zidati jezove poljstvu.

[3] Stadion ni „izumil" Rusinov; kajti že pred prihodom njegovim je bil položaj v Galiciji jako napet. Sam Metternich je že davno poprej nasvetoval razdelitev Galicije v dva gubernija z ozirom tudi na različno narodnost tu- in onstran Sana; Nachgelassene Papiere VII. 208. Stadion pa je spravil ono nasprotje v dobro preudarjen sistem.

[4] Helfert II. 161. Oesterr.-ungar. Rundschau 1887. 1—3. članek Helfertov „F. G. Stadion".

[illegible] skušal je Stalin tako narodno organizacijo [illegible] prosvetnega svetovalstva. V [illegible] se je [illegible] ideja ruske narodne organizacije; [illegible] narodnost poljska [illegible] ravno tako [illegible] ki je na[illegible] [illegible]

[illegible] se pa [illegible] narodnost [illegible] [illegible]

[illegible]

Sprva so gojili Madžari svoj jezik le v privatnem življenji; v javnosti je gospodovala latinščina; a v prvi četrtini našega veka so jo vrgli in so krepkim naskokom dvignili na ščit madžarščino. V teku let od 1832 do 1846 je postala madžarščina jedini jezik autentičnega teksta postav, matic, celo v nemadžarskih krajih, vseh uradov in naposled i deželnega zbora, samo šestletni obrok so dovolili Hrvatom, da se naučé njihovi poslanci jezika Arpadovega, potem bi naj tudi za Hrvate veljala izključljivo madžarščina pri obravnavah zbora v Požunu.

Naravno je, da je madžarski napor izzval rastoč upor narodno-zavednega Slovanstva, osobito v Hrvatih, kterim je rodila doba ilirska vrlih mož in ki so doma na Hrvaškem proti protestu Košutovcev tudi jeli rabiti na javnih shodih svojo materinščino.[1] Srbi so pa branili svojo crkveno samoupravo in ž njo narodne pravice, dočim se je jelo daniti i na vznožji gor tatranskih pri Slovacih. Narodni razpor na Ogrskem je našel odjek tostran Litave; grof Lev Thun se je spustil v hudo polemiko za pravice slovanskih Ogrov proti Pulszkemu. Napredka madžarstva niso mogle ovirati niti razprtije med Madžari samimi; program najblažjega rodoljuba, uzora rodoljubne požrtvovalnosti, grofa Szécsényi-ja, je zahteval centralizacijo v deželnem zboru; Košut je zagovarjal demokratsko ustavo z razširjeno oblastjo županij; Szécsényi je ustanovil ogrsko akademijo in budil narod na delo v dosego gospodarske samostalnosti; Košut pa je ustanovil novine in agitoval za svoje stališče v ogrskem društvu obrtnikov. A oba nasprotnika sta zložno delovala, da bi se oslabila moč dunajske vlade, da se pomadžarijo ogrski Slovani in da se uvede v življenje liberalno načelo. V soglasji so bili vsi tudi gledè uverjenja, da ni zagotovljena Ogrom stara autonomija, dokler gospoduje v zapadni polovici Avstrije absolutizem. V svojem glasovitem govoru 3. marca 1848 je dejal med drugim Košut: „Da, slavni stanovi, najiskreneje sem uverjen, da je bodočnost dinastije odvisna od stopljenja različnih narodov monarhije v eno dušo, v eno srce. To združenje se pa more zvršiti samo na podlagi občne ustavnosti z varstvom raznovrstnih narodnostij.“ Razumeva se, da svedoči ravnanje z nemadžarskimi narodi na Ogrskem, da je Košut s temi besedami mislil samo na ravnopravnost „zgodovinskih“ narodnostij, nikakor pa je ni razumel v pravem,

[1] Prvi govor hrvaški v saboru hrvaškem je imel Ivan Kukuljević-Sakcinski; Smičiklas, II. 457. Gl. onde ukrepe ogrskega zbora 1844, II. 458.

objektivnem zmislu. A ono uverjenje o potrebi preosnovanja zapadnih dežel na ustavni podlagi je dalo Madžarom povod širiti revolucijonarno propagando tudi tostran Litave; v tem oziru so podali roko agitatorjem poljskim. [1]

Polagoma se je jelo daniti tudi pri Čehih; a jako skromni so bili prvi koraki: začeli so gojiti slovstvo, zadobivši leta 1817. dovoljenje, poleg nemščine gojiti v šolah po nekoliko i materinščino; počasi so osnovali narodno organizacijo; stebri njeni so bili češki muzej, matica, obrtno društvo in spretno uredovano novinarstvo. Ko so polagoma z zgolj literarnega polja prestopili na politično, postal je „repeal-klub“ središče domoljubom, kojih namen je bila pridobitev nekdanje samouprave čeških dežel. V tem delu so našli Čehi dobrohotno sočutje celo pri nestrastnih nekterih nemških sodeželanih, kajti ni še bila narodna razlika zadušila zavesti celokupnosti češke dežele, in tolikovrstne vzajemnosti interesov obeh narodov. Največ slave si je priboril grof Lev Thun s svojim slovano-milim peresom, poudarjajoč važnost narodne omike na podlagi materinščine, budeč zaspane, ponemčene Čehe k zavesti narodno-kulturnih svojih dolžnostij. [2] Češko slovstveno gibanje je polagoma vplivalo tudi na Jugoslovane in ta vpliv pozdravlja Thun s temi krasnimi besedami: „V Slovanih se jame buditi zavest poklica narodov: služiti človeštvu, pospeševati njegov razvoj. On, ki vodi narode, kakor pojedine ljudi, blagoslovi in oživljaj ta sveti čut, da ne bodo več pojedini narodi tratili svojih sil v divjem boji za nečimurne pozemeljske smotre, nego da bodo mirno v slavo vzajemnega slovanskega imena za izvršenjem onega težili, kar sme človeštvo od njih zahtevati.“

Tako silno pa narodno gibanje na Češkem ni bilo, kakor na Ogerskem, Laškem itd., premalo je bil Čeh še probudil se po tako dolgem spanje, in zveza s konservativnimi kavalirji tudi ni ravno utisnila narodnemu, literarnemu in političnemu gibanju znaka radikalizma; navzlic temu so pa Čehi bili za politične boje bolj pripravljeni nego Nemci na Češkem in to so takoj po marčevih dogodkih dokazali.

Kar se pa tiče Slovencev in narodne njihove zavednosti, o tem smo že omenili nekoje razmere in videli, da se niso mogli nikakor primerjati svojim slovanskim bratom v Avstriji. Svitati se je jelo pa vendar-le, osobito na Spod-

---

[1] „1 milijon za revolucijo na Dunaji!“ vskliknil je Košut malo časa pred oktobrovo revolucijo.

[2] Thun, Ueber den gegenw. Zustand der böhm. Lit. atc. 53.

njem Štajarskem in polagoma i pri zapadnih rojakih. Tudi tu nam je vnovič poudarjati, da je prvi svit še jako blede zarje se prikazal znad meje hrvaške: ilirstvo je jelo dramiti narod slovenski. [1] Videli smo že, kako krepko je to ilirstvo vleklo na se književnike slovenske na Štajarskem; samo sila dejanstvenih razmer je odvrnila od Slovencev preteČo jim zgubo štajarskih bratov. Dokaj skromnejši so bili vplivi ilirski na kranjske Slovence: oni kranjski dijaki ki so dovršili srednje šole na Hrvaških gimnazijih, navzeli so se tam doli tudi narodne zavesti, rastoče v isti meri z brezozirnostjo madžarskega nasilstva. Naj omenimo tu osobito tri može: Luko Jerana, Lovro Pintarja in Ant. Žaklja. Vrnivši se v domače zavode in v dejansko življenje na domači zemlji prinesli so seboj oni možje slovansko zavest, ki se je takoj razlila v slovensko narodno zavest, ktere dotlej na Kranjskem ni bilo zaslediti poleg poezij Preširnovih; našega pesnika besede so ostale le „besede, ki poučujejo", a ilirstvo, vzgled hrvaških rodoljubov je bil močan „vzgled, ki vleče" in budi posnemanje. Marsikteri, ki je pozneje postal narodnjak in ostal zvest uzorom mladeniških let do denešnjega dne, čital je poezije Preširnove, a da je Slovenec — tega ni vedel. A hitro je postal iz Savla Pavel! Poznamo med odličnimi narodnjaki čestitega moža: Frana Kosarja; gimnazijalec 7. šole bil je sošolec Luki Jeranu. Jeran je bil „fiskus" ali starosta razredu, sedeč v prvi klopi. Nekoč je sedel na svojem prostoru resen in zatopljen v neko višnjevo knjižico: Brličevo ilirsko slovnico. Kosar si jo izprosi od prijatelja „fiskusa" in v tem hipu je čutil, da je Slovenec. Zbralo se je potem malo društvo okoli Jerana in čitali so sleharni večer od 9—10 ure ilirske knjige, novine in pesniške proizvode. Z Jeranom in njegovim krogom je občevalo vedno več domačinov in duh, vladajoč v tem krogu, osvojil si je polagoma več veljave; v to društvo je prišel tudi dr. Janez Bleiweis, v kterem bi takrat ne bil slutil nikdo odločnega politika in prvaka poznejših let. Narodne zavesti še ni bilo najti v Bleiweisu celo v prvih letih uredovanja „Novic",

[1] Prim. Fekonja: Slovenci v književni vzajemnosti s Hrvati. „Ljublj. Zvon" 1883. 555 i. d. „Zora" 1872, 53. Vraz je v Ljubljani 1841 v kasini nekoč plesal, a čujmo njegovo sodbo o breznarodnih Slovencih: „Děvojke lěpe, momci lěpi . . a tancaju? bez svake strasti, baš kao da bi išlo za kuluk ili tlaku. E . . tu sam Ti prviput podpuno uvidio, šta je narod bez narodnosti. — Tělo od děvojkah krasno; dostojno za roditi spasitelja, ma duša? — nè! nema je! I junaci lěpi, tanki i visoki: momci od oka; nu izpod ovih tudjokrojnih halinah fraka itd. nekuca nikakvo srce . . . Istina Bog! čini se svaki takov momak kao crkva koju je ostavio Bog." Děla V. 228.

skromnega a neizmerno važnega prvenca našega novinarstva. Narodno zavest so probudili tudi v njegovih prsih omenjeni možje in zamena, v ktero je stopil z inimi slovanskimi novinami. Čim dalje tem češče so se zbirali prijatelji in osnovali nekak stalen odbor, v kterem so se pomenkovali o slovstvenih pitanjih, a ta so jih naravno privela na druga pitanja, važna za slovensko bodočnost. Mogel si zaslediti kmalu v samih „Novicah" sad teh zborovanj, kajti poleg čisto kmetijskih stvari so jele prinašati tudi politične beležke najnedolžnejše vrste, ki so pa vendar napravljale nekaj utisa na narod.

Poleg tega se je netila narodna zavest v Slovencih prek Dunaja in Gradca; v teh mestih so občevali slovenski visokošolci in činovniki z drugimi Slovani. Okrog 1843. leta je bila dunajskim Slovanom „parska kavarna" (Bayrisches Café) v Josefstadtu glavno shajališče, kder sta občevala tudi Stur in Hurban; od prvega januvarja 1845. leta pa so se Slovani preselili v „Slovansko kavarno" k Grloviču na Bauernmarktu; sem so zahajali tudi Kurelac, dr. Kuretić, Pajić, Náprstek, Tieftrunk i. dr. Prve lavorjeve vence so si dunajski Slovani stekli na neutralnih tleh — na plesišči. Leta 1844. so napravili prvi „slovanski ples" v jozefstadtskem gledišči; v odboru je zastopal Slovence Peter Kozler, istotako pri plesu 1845. leta v dvorani „hruške" na „Kostanjevici" (Landstrasse); jako blesteča sta pa bila plesa 1846. in 1847. leta; prvi ples je imel primanjkljaja 2000 gld., a pokrili so ga brez težkoč s pomočjo češke aristokracije, Miloša in Mihajla srbskega. Leta 1847. je pa bil že lep prebitek.

S plesi so se vrstile tudi besede; osobito zanimiva je pa bila udeležba Slovencev pri besedi leta 1846/7; to mično epizodo nam pripoveduje sotrudnik one besede sam tako-le:

„Ko sem prišel 1844 na Dunaj, bilo je še jako malo narodnega duha med ondotnimi Slovani, a kmalu se je tako ojačil, da se je ukrenilo, dati mu javni izraz s prireditvijo slovanske besede. Čehom tako podjetje ni delalo preglavice, ker so imeli domačih umetnikov na izbiranje, a nam Jugoslovanom je šla trda. Meni se je naročilo, da naj poiščem vsaj jednega slovenskega pevca. Dasi sem poizvedoval med Kranjci in Štajarci po sposobni osobi, ki bi Slovence dostojno zastopala poleg Čeha Erlna, prvega tenorista dvorske opere, bil je vendar dolgo moj trud brezuspešen. Konečno pa vendar izvem, da je tajnik moškega pevskega društva dunajskega sam Kranjec. Dolgo sem ga moral iskati; bil je činovnik pri dvornem računskem vodstvu, F. Legat (brat bivšega no-

vomeškega kanonika K. Legata). Razložil sem mu vso stvar in prosil ga, da naj pri bodoči besedi reši čast Kranjcem. Ker ni imel slovenskih pesnij, ponudil sem mu svojo zbirko študentovskih pesnij; pregledavši to zbirko, obljubi mi Legat, da bode pel in si izbere „Popotnika“,[1] pridržavši si pravico, da si melodijo sam izbere. K besedi smo razposlali povabila po vsem Dunaji, vsem slovanskim obitelim; tudi Anastaziju Grünu, baš prišlemu na Dunaj, poslal sem povabilo“.

„Dvorana gledališka v Josefstadtu je bila natlačena občinstva, ki je z živahno pohvalo sledilo pojedinim točkam vzporeda. A nobena ni občinstva tako navdušila kakor naša pesen. Legat je imel lep bariton in bil je v glasbi temeljito umetniški izobražen. Pel je pa Legat „Popotnika“ po melodiji neke normanske romance, a melodija se je pesni čudovito prilegala. Burno je zahtevalo občinstvo ponovitev; Legat je ustregel zahtevi z novimi varijacijami, ktere so napravile mogočen utisek. Krasen, nepozabljiv je bil ta večer; radosti se nam je topilo srce, ko smo v pozni uri korakali čez „glacis“ na „Kostanjevico“.

„Drugega dne niso mogle dunajske novine prehvaliti krasne kranjske narodne pesni in mojsterskega pevca. Tudi „Novice“ so takoj priobčile to veselo vest svojim čitateljem obetajoče melodijo za prilogo prihodnji številki. Ta vest me ustraši, ker bi s tem prišlo na dan, da smo spravili na Dunaji dozdevno kranjsko narodno pesen na oder s čisto tujo melodijo. To se ni smelo zgoditi; brž sem šel k Legatu po prepis nove melodije; za dve uri je bila že na pošti. Dr. Bleiweis mi je nemudoma odpisal, da je pošiljatev dospela še za časa in se melodija priložila „Novicam“. Pa tudi na Dunaji smo morali zarad mnogih naročil natisniti melodijo in jo razdeliti med mnogobrojne obiteli, ki so se za njo zanimale“.

Resnično čudna usoda nemške pesni v slovenski besedi s francosko melodijo!

Revoluciji 1848. leta je pot gladilo dalje novo gibanje v otrpnelih udih starih deželnih stanov. Nižjeavstrijski stanovi so zahtevali n. pr., da naj se napolni deželni zbor z zastopniki meščanstva, (ki ni bilo v tem zboru zastopano), kmet naj se osvobodi, v denarno gospodarstvo države naj se uvede javnost, razširi naj se deželna avtonomija. Vlada seveda ni storila, kar so zahtevali stanovi, a

---

[1] Prestava nemške pesmi: „Ich komme vom gebirge her . .“ Poprej so jo peli na Kranjskem z nemško melodijo.

ti so „rešili“ svojo čast in pridobili si močnih simpatij v naprednih, liberalnih krogih. Češki deželni zbor je zahteval povrnitev svojih po birokraciji mu vzetih pravic; leta 1844. je zahteval „narodno“ samoupravo, tiskovno svobodo za češke spise, pravico deželnega in državnega budgeta itd., leta 1845. so prišli poslanci na Dunaj izrecno kot „zastopniki naroda“, zahtevajoči med ostalim, da naj se jim določno pové, kdaj se misli cesar preseliti v Prago. A na Dunaji so jih sprejeli precej nemilostno in odgovor jim zelo postrigli.[1] Postavili so se pa češki stanovi s svojim zgodovinarjem Františkom Palackim na stališče „zgodovinsko-politične individualitete“ za ono skupino dežel, ki je pôtem unije ali federacije pridružila se Avstriji, ne da bi se bila odrekla pristnim svojim pravicam. Stanovi so hoteli obnoviti slavo Češke in samotalnost njeno — a kadar je bila Češka slavna in svetoča, bila je vselej tudi slovanska. Ta zgodovinska istina je morala odkazati smer tudi politikom med stanovi češkimi pred 1848. letom; tako silen je bil vpliv onega uverjenja, da so se i nemški člani stanov mu morali klanjati in skleniti zvezo s češkimi svojimi vrstniki in z večino naroda; ta zveza je začela boj za politično „narodnost“ češko, ne da bi bili slutili vsi, da je oni boj zajedno boj za narodnost češko — slovansko. Očividno je bila zveza nenaravna in morala je razpasti v malo letih. Tukaj se pa nam razodeva skrivnost dosedanjih pičlih, skromnih uspehov čeških na političnem polji, kder so se zelo oddalili od svojih smotrov: stanove češke dežele je kmalu razdvojilo temeljno, dasi nekaj časa še speče notranje nasprotje narodno — političnih teženj in interesov, dočim je pri Ogrih ostalo uprav plemstvo, prvi stan dežele, tudi prvi steber madžarske propagande. Politična nesvoboda je pa Čehom tudi ovirala narodno organizacijo, in v tistem hipu, ko so Madžari srečno spravili svojo politično zgradbo pod streho in zaseli tam notri najlepše prostore, morali so Čehi stoprav skrbeti za temeljno gradivo svoji državni bodočnosti. Z razmerjem prvotnih sil in sredstev je pa naravno v soglasji tudi razmerje uspehov — tudi za nas Slovence. — Prehitro je porinila češke stanove demokracija na stran; nelegalna sila je odstranila zakonito ali vsaj približno zakonito zastopništvo naroda; za pametno vojevanje za narodne pravice ta zamena gotovo ni bila ugodna; tako daleč so zašli Madžari stoprav ondaj, ko so bili blizo propada.

S t a n o v i m e n j š i h d e ž e l niso mogli glasiti se tako odločno, niti na samem M o r a v s k e m ne, kajti tu je večina

[1] Aus Metternichs nachgel. Papieren, VII. 66.

stanov odtujila se deželi svoji v dvojnem smislu, narodno in z odpadom od zgodovinskega stališča moravskega; ker so bili potujčeni, niso mogli vspeti se do narodnostnega principa v smislu večine prebivalstva, pa tudi ne ostati na zgodovinskem stališči starodavne zveze s krono češko. Tesnosrčno stališče teh stanov je omejilo in skrčilo jim tudi politično delovanje na obrambo stanovskih, fevdalnih pravic zoper silo birokracije; obrobili so k večemu z liberalnimi čipkami sem in tja starokopitni svoj plašč; pa niso dospeli niti do zahtevanja o reformah srenjske uprave, dasi je to zahtevalo na Moravskem javno mnenje dosti določno.[1]

O stanovih slovenskih pokrajin smo že govorili; osvetliti nam je še njihovo stališče o drugi priliki. V obče je bilo postopanje deželnih stanov neuspešno — ali ker so se tu in tam potegnili za moderna načela, podali so roko revuluciji. Vlada sama je uvidala to in nameravala je ustvariti stanovom osrednje pozorišče delovanja v državnem središči; to bi bil začetek nekakega državnega zbora. A posvetovali so se na Dunaji tako dolgo o tem načrtu, da je burja 1848. leta jih prehitela.[2]

Ne smemo misliti, da je bila vlada slepa in da je prezirala popolnoma mnogovrstne znake, napovedujoče bodoči prevrat; dendenešnji vemo, da so vladni krogi dobro poznali pretečo navarnost, da pa niso menili, da je že tako blizo niti niso imeli zmožnosti, da bi bili začasa ukrenili, kar je moglo odvrniti najhujšo nevarnost. Metternich sam je bil uverjen ob opasnosti položaja, uvidel je tudi mnoge hibe vladnega sistema, kterega nazivajo navadno, a ne točno „Metternichov“; stvarnik tega sistema ni bil on, temveč cesar Franc I., čegar oporoka je velela Metternichu ohraniti ta sistem nedotakljiv; proti svojemu boljšemu uverjenju je bil potem Metternich oporoke Franjeve verni izvršitelj. Sam poudarja često glavno hibo tega sistema: ni se vladalo, nego na mesto vladanja je stopila malenkostna uprava,[3] vtikajoča se v vse zadeve in stvari in prezirajoča načela zarad nebrojnih in nevažnih podrobnostij. Nejedino v sebi je oviralo vladarstvo prepotrebne reforme, boječe se tudi, da ne bi z liberalnimi reformami zbudilo revolucije.[4] Mesto po reformah, „vladali“ so po policiji in zato ni vlada zbudila v narodu, n. pr. na Ogrskem, niti

---

[1] Andrian, Oesterr. und dessen Zuk. II. 9.
[2] Aus Metternichs nachgel. Papieren VII. 478. 623. Meynert, Ereignisse des Jahres 1848 und 1849 in Oesterreich, 112.
[3] To poudarja Metternich često, n. pr.: Nachgel. Papiere VII. 617 i. dr.
[4] [Pillersdorf], Rückblicke auf die pol. Bewegung, 7, 10 i. dr.

takrat zaupanja, kadar je predlagala za Ogre dobre načrte. Potrpljivost mase narodov se je zdęla pa vladi tudi brezkončna; da bi se mogel izcimiti revolucijonar iz dunajskega feaka, to se je vladi zdęlo nemogoče, smešno[1] poleg tolikih svaril.

Stari sistem se je trudil na vse kriplje, da bi otel princip legitimitête, a branil je ta princip tudi v tistih ozirih, v kterih je duh časa zahteval nekaj popustljivosti. V teku let je zadobil tudi princip sovladanja narodov, samodoločbe državljanov, legitimitêto a poleg tega tudi narodnostni princip v modernem plemensko-kulturnem smislu. Vzrastla je ta legitimitêta iz notranje nujnosti človeškega razvijanja, ktero vodi do hrepenenja po zlati svobodi. Vlada pa je bila pedagog, ki ne ume gojenca privaditi za dobe razvijanja pametni rabi bodoče svobode. In tisti Metternich je pisal 7. marca 1848 v Berolin: „Dendenešnji preti državam tista usoda, kakor spodkopanim hišam: kakor hitro pride potres, hipoma mu sledi polom", Mislil pa ni, kako bi zavaroval hišo proti polomu po vzgoji naroda za pametno rabo svobode. Narodnostni princip se mu je posebno studil;[2] bil mu je samo nova oblika starega Proteja — revolucije, in česar nobena vlada ne more dovoliti „Deutschthumu" in „Dänenthumu", tega ne sme dati tudi drugim „thümern". Saj je trdil sploh „da Avstrija ne bi mogla prebiti „svobode", zato se je trudil ukovati vse narode v spone absolutizma, mesto da bi po gojitvi posebnih koristi pojedinih narodov vzbudil jim zavest avstrijske narodnosti. Ni se bilo čuditi, da po marčevih viharjih ni bilo skoro sluha o njej in da je Avstriji tako hitro pretil popolen razpad.[3] Razpokani obroč absolutizma se je razletel predno je bila zavarovana stara zgradba z novimi in boljšimi vezmi. Naloga pa, ktero je bilo

---

[1] Metternich, Nachgel. Papiere, VII. 536. 624. Štajarski dež. glavar, Grof Attems je pisal 15. febr. 1848 nekemu prijatelju in mu povedal svoje skrbi zarad „občne nezadovoljnosti, ki se često na glas izražuje. Bog zna, kaj še bo iz tega. Najbolje bi bilo, da bi modro nekaj popustili, saj bo to naposled itak moralo biti." Orig. v grašk. dež. arhivu. Pokojni dr. Levičnik, dekan šmohorski, bil je 24. jan. 1848. leta v celovškem gledišči; igrali so Bauernfeldovo igro „Grossjährig" in Levičnik piše v svojem dnevniku: „Igra je jako originalna; konservatizem se tu bori z opozicijo. Svoboda je že prodrla k nam. Pred desetimi leti bi se ta igra ne bila smela igrati." (Po izvirniku.) Prorokovanja tudi niso manjkala, da bode zagrmelo pomladi 1848. leta, n. pr. Helfert, Al. Fischer, v Oesterr. Jahrbuch 9. str. 63. Posebnega proroškega duha seveda onim prorokom ni bilo treba.

[2] Gl. Nachgel. Papiere VII. 51. 205. 258 i. dr.

[3] Schuselka, „Deutsch oder russisch?" str. 6. Sicer se pa Schuselka ni nadejal, da pride prevrat tako kmalu. Deutsche Fahrten II. 13. 28.

rešiti avstrijskim državnikom, sama na sebi ni bila vsakdanja; navadni, po francoski revoluciji sestavljeni kanon liberalnih in ustavnih idej za Avstrijo ni zadostoval, za razmere avstrijske ni bilo primernih obrazcev, kajti tu so bila zamotana pitanja državnopravna in narodnostna rešiti. Ta pitanja rešiti, ali vsaj resno premišljevati o njih, to je presegalo zastareli birokratski razum v smislu policije izurjeni bistroum državnikov. Pač pa je iz onih specifično avstrijskih razmer izvirajoče težkoče uvidelo revolucijonarno slovstvo že pred marcem 1848. leta.[1]

Ker se ni zgodilo ničesar, kar je velel duh časov, našla je revolucija širok in gladek pot.

3. Marčevi dnevi.

V zatišji Metternichovega sistema se je nabralo polagoma toliko netila, da si je poiskalo z elementarno silo samo dušek, ko je padla v nje iskra iz velike gromade na Francoskem, ki je februvarja meseca 1848. leta v malo urah požgala prestol Ludovika Filipa orleanskega. Za nas je bila odločilna revolucija na Dunaji, kteri so dale večjo silo dogodbe na Laškem, resolucije ogrskega zbora in shod svatovaclavski v Pragi.[2] Zbrani dunajski študentje so sklenili adreso cesarju in so zahtevali v njej svobodo vere, uka, besede in tiska in sklicanje narodnega državnega zbora. Bliskoma se je razsipal stari režim kos za kosom; novo ministerstvo je bilo brez moči; bilo je „odgovorno“, a nikdo ni znal komu; privolilo je vse, kar je razburjeni Dunaj zahteval. Zbežali so stebri absolutizma: Metternich, Sedlnicky i. dr.; razglasila se je svoboda tiska, oboroženje naroda, narodna straža in konstitucija — „vesoljni lek“ za vse rane, a o bistvu njegovem ni vedel nikdo nič gotovega povedati. Ogrom so dovolili personalno unijo z Avstrijo; celo Čehom je cesarski patent obečal 8. aprila krasne reči: ravnopravnost češčine z nem-

[1] N. pr. Schuselka, Deutsche Fahrten, II. 8.

[2] Dogodbe 1848. leta opisujejo Ant. Springer, Gesch. Oesterreichs II. 134. Meynert. Die Ereignisse d. Jahres 1848; Helfert, Gesch. Oesterr. seit dem Ausgang der Octoberrevolution; tistega anon.: Aus Böhmen nach Italien; (Hartig) Die Genesis der Revolution; Reschauer-Smets, das Jahr 1848; razve teh so udeleženci spisali svoje spomine; n. pr. Füster, Memoiren; Jenner, Octoberrevolution; Kudlich Rückblicke; Schuselka, Deutsche Fahrten II., III., (Violand) Enthüllungen, i. t. d.

ščino, ustavodajni deželni zbor na široki volilni podlagi, odgovorno deželno vlado v Pragi, pogajanje zastran državnopravne zveze Češke z Moravsko in Šlezijo, osvobojenje kmetov; odpravo grajščinskih sodišč, uvedenje javnega in ustmenega pravosodja, samoupravo občin itd. 25. aprila je vlada proglasila prvo avstrijsko ustavno listino, ki je pa bila mrtvo rojeno dete; pokopala jo je dunajska demokracija s podporo nemške stranke, škileče v Frankobrod. Ostalina te ustave je bila borna: obljuba vlade, da skliče državni zbor jednokomorni na podlagi malone neomejene volilne pravice, državni zbor pa da bode imel skleniti novo ustavo državi.

Na Dunaji so živeli tudi Slovenci in mnogo drugih Slovanov; marsikteri med njimi ni ostal neutralen v burnih dneh, nego se tudi udeležil občnega gibanja.

O pripravah za dan 13. marca, ki so jih delali študentje, da bi šli v zbornico deželnih stanov, vedeli so tudi Slovenci — saj je to vedel sleharni, izvzemši — Sedlnickega, vsemogočnega načelnika dunajske policije. Dogodbe onih burnih dni nam opisujo mnogi tujejezični viri; gotovo pa tudi ustrežemo čitateljem, ako jim podamo nastopno črtico, v kteri nam svedok rojak, ondaj jurist, opisuje one dni.

Poprejšnjo politično tišino na Dunaji je hudo pretresla parižka februvarjeva revolucija; čutil je sleharni, da se mora tudi pri nas izvršiti prevrat, jeli so politikovati in kritikovati povsodi in vse. „Juridično bralno društvo“ je sprožilo misel, da se bode 13. marcija pri otvorjenji deželnih stanov zahtevala in uvela javnost razprav; v auli so 12. marcija ukrenili, da pojdejo drugega dne „in corpore“ poslušat v stanovsko dvorano; to so v istini storili. „Jaz“, pravi naš poročevalec, „sem hotel 13. marca napraviti izpit iz narodnega gospodarstva, potem sem bil namenil se, da pojdem tudi v stanovsko dvorano; a prišedši na univerzo, najdem onde samo drja. Giskro, hodil je sem in tja jako razburjen in povedal mi je, da ne bode nobenega izpita. Nemudoma jo krenem proti deželni hiši, a videl sem, da je bil položaj že jako resen. V Wollzeile so jahali huzarji, na sv. Štefana trgu je bila baterija, njej na čelu fzm. grof Schlick. Gosposka ulica, v kteri je deželna hiša, bila je tako natlačena, da sem moral preko Ballplatz-a iti, da sem dospel v ono ulico. Pred Metternichovo palačo srečam krdelo študentov, ki so nosili na ramenih doktoranda Buriana (Poljaka) opominjajočega narod, naj se vede mirno, ker se bode vse dalo doseči. Skozi jedno okno palače je gledala doli na gnečo kneginja s sinom Lotarjem, skozi drugo sin Rihard

s svojim odgojiteljem drjem. Jos. Skedlom. Pozneje sem prašal Skedla, kaj da je takrat kneginja dejala? odgovoril mi je, da se je čudila, kako more biti doktorand tako nespodoben (gemein), da se da nositi. Da bode sirota morala 8 ur pozneje ponoči zbežati z Dunaja, ni še slutila."

„Pred deželno hišo so medtem že streljali in tudi pred policijskim ravnateljstvom; a brezuspešno, ker je drlo vedno več ljudij iz predmestij v mesto; zvečer so pritisnili še delavci in razgrajali po noči po ulicah, pobijaje okna, na pr. vladičine palače. Ker sta se vojništvo in policija morali umakniti, jeli so po noči deliti med študente orožje iz orožnice, stare puške itd.; to oboroževanje se je vršilo še drugega jutra; mlada narodna straža je zdaj pohajala po mestu; a vse prodajalnice so ostale zaprte, na vratih je bil pa napis: „Lastnina je sveta." Da bi nameravali miren razvoj, izražali so s tem, da so si pripeli bele kokarde in trakove na prsi ali na rokav. Po vseh ulicah in trgih se je sprehajalo mnogo naroda, kar trlo se ga je pa v obližji cesarskega dvora. Tudi študentje smo bili vedno na ulicah in prepevali smo, nekteri: „Was ist des Deutschen Vaterland?", drugi pa: „Hej Slovani!" z refrênom:

„Tam na Ural', tu na Tatri,
Tu in tam so moji brati;
In kder je teme Balkana,
Tud' tam vlast je Slovana."

„Popoludne ob 3. uri stojim pred crkvijo sv. Mihaela; kar vidim, da prihaja iz cesarskega dvora veliki dvornik grof Brandis, za njim pa se pripeljeta brez spremstva cesar in cesarica v dvovprežni odkriti kočiji".

„Narod je bil presenečen — a mahoma odpreže konje in srečnega se je čutil, kdor je mogel ujeti kak jermen kočije in pomagati voziti cesarja. Navdušeni klici so doneli cesarju na uho, med njimi često tudi besede „ustava, svoboda tiska". Ta sprevod se pomiče po želji cesarjevi k auli po pekarskih ulicah na visoki trg (Hoher Markt). Tu se je pripetila zanimiva epizoda: v slovanski kavarni na Bauernmarktu so si pripenjali baš takrat slovanski dijaki kokarde, ko se je blizo pomikal oni sprevod mimo. Takoj hite vsi na ulico in — nekdo vrže celo perišče belo-modro-rudečih kokard v kočijo cesarjevo! Cesarica se prestraši, kajti zdelo se ji je, da so to barve francoske revolucije, a dr. Kuretić poprime besedo in jo pomiri rekoč, da so te barve hrvatske barve. Cesarico razveseli to pojasnilo in sama si pripne jedno

kokardo na prsi. Pri starem rotovži je cesar velel spet konje vpreči in se je peljal nazaj na cesarski dvor“.

„Dne 15. marca so plakati na hišnih oglih narodu javili, da je cesar dovolil tiskovno svobodo in obljubil ustavo. Polagoma so se pomirili dunajčanje in lotili spet svojih navadnih poslov; a politikovali so dalje o novi osnovi Avstrije, ki se pa ni mogla razvijati naravno in v zmislu vseh činiteljev, kajti motilo je ta razvoj pitanje nemško in madžarsko in čim dalje tem silneje je prodiralo na dan. Zato so se pa Slovani na Dunaji čim dalje tem menje udeleževali javnega življenja; niso se udeležili niti „burne peticije“ (sturmpetition), niti izgredov meseca majnika in oktobra“.

„Izključljivo stališče svoje so Nemci in Madžari svedočili javno s svojimi narodnimi kokardami, dočim so Slovani svoje narodne barve vedno nosili združene s črno-žoltimi trakovi; sitnosti, celo dejanski sovražni napadi se bili temu posledica za nas. Narodna agitacija v Frankobrodu in Pešti je čim dalje tem bolje zmagovala nad austrijsko zavestjo; kdor je bil „Austrijec“ tisti je bil „reakcionar“, psovali so ga, da ni več bil varen. Silno moč onih idej sem opazoval dne 15. aprila zvečer: ko so priredili Madžari in Nemci svojo „sturmpetition“, šel sem z velikansko belo zastavo na Kohlmarkt in Graben, zastava je imela napis: „Brüderlichkeit aller Nationen Oesterreichs!“ Malo dni poprej bi bila izbudila taka zastava kakti znak celokupnosti vseh narodov veliko navdušenje, zdaj pa je vzbudila mnogo neprijaznih, mešanih čutil, in zato sem jo kmalu spet umaknil.“

Določili pa so one dni na Dunaji i slovenske barve, na podlagi barv kranjskega grba. Določilo jih je slovensko društvo na Dunaji. Pri tej priliki so se tudi razgovarjali o mejah slovenskega ozemlja. Naredili so si potem slovenske kokarde in slovensko zastavo. Ob imenitnosti teh barv nam bo še natančneje govoriti. Odtegnili se niso Slovenci tudi službi v narodni straži dunajski; Slovani so nameravali ustanoviti posebno četo narodne straže in so si pripeli na klobuke listke z napisom: „Narodna straža — legija slovanska“. Orožje so dobili iz orožnice dunajske (zeughaus) in nekaj časa je vladala najlepša sloga med nemškim in slovanskim življem dunajskim; a motila je to slogo kmalu nemška propaganda združena z madžarsko; zato je „slovanska legija“ splavala po vodi.

Dogodeb na Dunaji ne moremo nadrobno slikati tukaj, pač pa nam je popisati vpliv teh dogodeb na kronovine in izrecno na narod slovenski. Bliskoma se je širila vest o

dunajski revoluciji tudi proti jugu, spodbola je Gradec, da je posnemal Dunaj, in kmalu je dospela do slovenske meje, ktero je ravnokar bila prekoračila železnična proga segajoča od Dunaja do Celja. Ljubljančanom je prinesel prve vesti neki potnik, prišedši z Dunaja dne 16. marca v Ljubljano; na prsih je imel pripet bel trak, ki je bil za prvih dni mlade svobode dunajčanom vnanji izraz radosti.[1] Takoj so po vsej Ljubljani izvedeli imenitno vest in v malo urah so tudi ljubljančani nosili na prsih bele trakove „znak veselja in narodnosti“. Zvečer je bila v gledišči slavnostna predstava; gledišče je bilo krasno razsvetljeno in poslušalci so navdušeni peli stojè cesarsko pesen. Pò dovršeni igri je bilo mesto razsvetljeno, a razsvetljava se menda ni kaj posebno obnesla, saj je bila pa tudi improvizovana. Ljubljanski proletarijat je pa po svoje praznoval veseli dan: po mraku so napali prodajalnico „Mally & Hahn“, sneli podobo kneza Metternicha, razbili jo in vrgli v Ljubljanico. Župan Fischer je bil nepriljubljen; zvečer napade druhal njegovo stanovanje, razbije mu okna, njega samega pa ne najde doma, ker je bil šel v gledišče; drli so proti gledišču, a Fischer jo je srečno upihal na Vrhniko še tistega večera. Zdaj, že pozno po noči, napade ta druhal mitnice in jih razdene; mitničarji so morali pobegniti. To razbijanje in rovanje po mestu je trajalo do treh zjutraj; udeležili so se ga „smrkovci in odrasli divjaki“, ktere je konečno razpodilo vojaštvo.[2] Prijazno prigovarjanje uradnih osob ni izdalo ničesar, dasi niso štedili z naslovom „Meine herren“.

To so bili jedini izgredi, s kterimi so pozdravljali pobalini ljubljanski mlado svobodo. Ljubljanski proletarijat ni mogel posnemati vrstnikov svojih v velikih mestih na Dunaji, v Pragi, Gradci, Lvovem. Sploh pri nas niso bila tla za take rabuke, kakor na pr. v Gradci; pri nas ni bilo onih faktorjev, ki so snovali pouličné demonstracije drugod; ni bilo razvitega literatstva, niti mnogobrojnega visokošolskega dijaštva, niti stradajočega tovarniškega proletarijata delavskega: naš delavec in dninar je bil v ugodnejšem položaji nego delavec v krajih s „cvetočo“ industrijo, kder sleharna kriza na svetovnem trgu skrči ali celoma vzame delavcem itak pičli zaslužek. Baš to so pa bili po velikih mestih tisti

---

[1] „Laibacher Zeitung“, „Grazer Zeitung“, „Klagenfurter Ztg.“ i dr. novine opisujejo dogodbe pri nas; nekoliko tudi netiskani viri.

[2] „Novice“ dne 22. marca 1848. Poročilo županovega namestnika Guttmana, dne 19. marca 1848: „Muthwille und unverstand der strassenjugend und der gesellen“. Archiv ljublj. mesta. fasc. 9.

življi, ki so bili vojniki pod poveljstvom čisto nevidnih kolovodij. Popolnoma nedolžna igrača so bile „mačje podoknice“, ktere so bile v navadi 1848. leta tudi pri nas, n. pr. v Ljubljani, Vipavi, Tržiči i dr.

Tudi v Ljubljani in po drugih večjih krajih so osnovali „narodno stražo“,[1] kajti narod je bil menda dosti pameten, da se more sam stražiti, ne pa da bi ga stražili „plačani najemniki“. Vlada ni mogla zabraniti te osnove, dasi še ji ni bilo zakonite podlage. V Ljubljani se je začetkoma oglasilo mnogo mož iz vseh stanov, da vstopijo v narodno stražo: meščanje, licejski študentje, učenjaki in plemenitaši; poleg golobradca mladeniča je stražil postarel možak, poleg preprostega rokodelca visokoroden grof.

Dne 18. marca se jih je zbralo 1006 mož[2] v mestni dvorani, začasni župan Guttman pa jim je v daljšem govoru razložil pomenljivost nove dobe. „Svoboda je sredstvo, ki nam je izpolnila marsiktero željo; da pa to sredstvo zaista utemelji narodno blagostanje, moramo je razumno in pametno rabiti. Čim težjih spon vnanje sile smo se znebili, tem strože mora pojedinec brzdati svoje notranje strasti, tem trdneje se moramo vsi združiti v dosego dobrega smotra.“ To načelo je uresničila narodna straža, ponudivši se domovini v bran. „Ponosni vidimo v Vaših vrstah plemenita imena, stoletno diko dežele kranjske.“ Verni naj ostanejo cesarju, branijo naj meščana in varujejo mir in red v mestu; barve bodo nosili belo-rudeče; dijaki pa naj hranijo potomcem spomin na ta dan, in uvrščenje v narodno stražo naj jih spodbuja, da dokažejo, „da more dijak, dasi mladenič po letih, biti že možak.“ Osnovali so v Ljubljani 5 kompanij narodne straže, pozneje 7; načelnik je bil najprej podpolkovnik Sühnl. Kmalu je imela resno nalogo; po odhodu vojakov na laška bojišča imela je narodna straža skrbeti za varstvo po mestu. To službovanje je uverilo mnoge, da nalaga svoboda tudi dolžnosti, ki pa niso vsem po godu; kmalu so se čule pritožbe o mlačnosti stanovništva, ki se ni udeležilo narodne straže v številu, primernem broju meščanov.

Narodne straže na Slovenskem niso delovale vse v duhu res „narodnem“, slovenskem; bile so marveč izraz znanih razmer po naših mestih in trgih, nektere narodno-indife-

---

[1] Poredneži so čitali črke „N. G.“ na kokardah narodne straže za „Niks Geld“.

[2] „Illyr. Bl.“ 15. sept. 1849.

rentne, druge odločno in zavedno narodno-nasprotne Slovencem — zaista tuje rastline na naših tleh. Povelja so bila nemška, pozneje so celo tu in tam nosile narodne straže barve frankobrodske, snovale nemške slavnosti in prezirljivo se vele proti Slovencem. Malo sadu so obrodile besede rodoljuba A. G., ki je v imeni dunajske „Slovenije" poslovenil službeni pravilnik [1] za narodne straže in izjavil željo, da bi „1. bila slovenska narodna straža v resnici narodna, da bi ji narodnost pri obleki, zastavah, v znamenjih pred očmi bila in z jedno besedo, da bi jo vodil ta vse oživljajoči duh vedno v vseh delih in dejanjih. Koliko lože in hitreje doseže potlej svoj namen; 2. da bi povelje bilo slovensko zato, da bi se mogli stražniki z duhom povelja soznaniti, ne pa, kakor neumno živinče, ki se na pastirjev glas ustavi, obrne ali naprej gre... Ako Vaši poglavarji takih občnokoristnih želj ne bi hoteli izpolniti in bi se prostemu razvitju narodnosti upirali, proč ž njimi, zapodite jih in izvolite si druge, saj so Vam zato Vaš najmilostljivejši cesar pravico dali, da si smete svoje poglavarje sami izbirati."

Narodno vprašanje je pa še le nekaj tednov pozneje jelo vplivati; v prvih dneh je bilo govorjenje samo o „bratoljubji", in drugih času primernih idealih in — frazah.

Dne 20. marca so izvedeli v Ljubljani, da je cesar dovolil tiskovno svobodo in ustavo. Guvernêr grof Welsersheimb skliče takoj odbor kranjskih stanov in jim razglasi in razloži pomenljivost ustave, poudarjajoč, da ustava ne uničuje važnosti stanov, nego da jim nalaga nov posel: posredovanje med prestolom in narodom. To tolažilo so sprejeli zbrani gospodje z živo pohvalo. Popoludne je to vest javil Welsersheimb mestnemu zboru in meščanskemu shodu v mestni dvorani; pozival je občinstvo, da naj ohrani red in zakonitost, da naj se povrne sleharni spet k svojemu poslu, študentje pa k svojim knjigam. Tega dne je po mestu že stražila narodna straža; dne 24. marca je bila v Šentklavži slovesna zahvalna maša, kojo je daroval vladika; zvečer je bila slavnostna predstava v gledišči, mesto razsvetljeno, po ulicah pa je svirala godba, kteri ni manjkalo običnega spremstva.

Rojake je poučevalo razumništvo o novih razmerah; na pr. M. Majar jim je tolmačil poleg dunajskega pesnika

[1] Rokopis v ljubljanskem „Rudolfinum-u". Predgovor pisan dne 12. majnika 1848.

Castellija[1] „staro pravdo", t. j. ustavo. Fidelis Trpinec je slavil ustavo in stvarnika njenega v posebnem „slavnostnem listu";[2] naposled so spisali v Ljubljani tudi „zahvalno adreso Kranjcev" cesarju. „Darilo tiskovne svobode, s kterim je Vaše Veličanstvo osrečilo narode avstrijske, zaupanje, ki je Vaše Veličanstvo jim pokazalo po dovolitvi narodne straže in veledušna podelitev ustave naši domovini, navdaja srca vseh cesarski rodbini vernih podanikov s čutili hvaležnosti, ki se ne dajo izbrisati in navdušujo k ponovljeni udanosti prestolu in domovini. Stanovalce kranjske vseh stanov navdaja tisto navdušenje, in to jih napotuje, da ne zamude velikega trenotka, zahtevajočega strože nego kdaj poprej krepko združenje narodov z vladarji, ako hočemo oteti mir svetovni, nego da polagajo izraz svojega navdušenja k vznožju najvišjega prestola. Zajedno porabijo važni trenotek, da izraze svoje misli o tem, kar je zdaj nujno treba domovini; a tega ne store zgolj posnemajoč ine, ali češ, da nimajo zaupanja v modrost in namere svojega milega vladarja, ki hoče v istini in trajno osrečiti narode avstrijske. Osvedočiti hočejo samo, da se zaveda tudi narod naše male kronovine zahtev časa, dasi se mu je neprestano oviralo občevanje med sabo in s sosednimi narodi".

„Da se podeli obstoj ustavi države, obsegajoče nemške in slovanske narode, da ustava jamči narodom mirno organsko razvijanje in da uveri vladarja, da gibanje v narodnem življenji ni umetno osnovano in da niso nasveti o zakonih, ki dospevajo pred prestol, zgolj utvori fakcijozne manjšine, morajo se izvršiti vsi nastopni pogoji: uvesti se mora tiskovna svoboda, ravnopravnost pred zakonom, neskrajšana pravica shajati se, snovati društva in polagati prošnje, varstvo osobe in imetja po porotnih sodiščih, javno in ustmeno sodnijsko postopanje, oboroženje naroda, svobodna volitev narodnih zastopnikov, samostalna srenjska uprava, svobodna volitev srenjskega zastopa in neomejena pravica

---

[1] Castelli: Darstellung der Ereignisse in Wien.

[2] „Hochgefühl eines freien herzens! Laibachs schönster tag! . . Hoch lebe Seine Majestät unser all- und vielgeliebter kaiser Ferdinand! Hoch lebe Se. excellenz unser hochverehrter herr landesgouverneur! Hoch lebe die constitution! Hoch lebe Deutschland und das freie Oesterreich! Nationen! Völker! Brüder Oesterreichs! Schliessen wir einen festen und dichten kreis um Se. Majestät unsern all- und vielgeliebten befreiten kaiser Ferdinand und treu mit unserem blut soll immer geschützt sein Oesterreichs grosser kaiser!" i. t. d.

srenj do imenovanja in odstavljenja svojih uradnikov; jednakomerno obdačenje vseh v primeri z imetjem pojedinca in z ozirom na to, kar je potrebno za vsakdanje življenje ali pa samo potrata; odstranjenje bremen, ki bude nevoljo, svobodo pouka, povzdigo ljudske šole, ravnopravnost slovanskih vej z nemškim narodom glede jezika in drugih osobitostij, javnost razprav deželnega zbora, ki se naj sestavi iz svobodno izbranih narodnih zastopnikov vseh stanov, važnih za državno življenje po posesti, inteligenciji, delu ali kapitalu, z ozirom pa tudi na dedni čin, ako je v zvezi s ktero navedenih štireh vrst; deželni zbor imej pravico incijative v predrugačenji obstoječih in uvedenji novih zakonov, ž njima vred oni ministri, ki so po narodu izvoljeni člani njegovi; imej pravico dovoljevanja davkov in državnih posojil; uvedi se javni račun o vsem državnem gospodarstvu, odgovornost ministrov glede uprave in izvrševanja zakonov v duhu ustave; skleni se zakon o tej odgovornosti in ustanovi sodišče za njo; vojna prisezi na ustavo“.

„Iz vsega srca želi ta kronovina, da zastopa vesoljno nemško državo v vnanjih zadevah v tem nevarnem času Avstrije veliki cesar in ta želja uresniči se kmalu, ako priznajo ostali nemški narodi po vzgledu avstrijske krone, da je samo ono času primerno, kar prizna narod sam za času primerno in na tej podlagi osnujo ustavo v duhu resnične svobode narodov. To zahteva, to veleva blagor države, blagor Nemčije in obvarovanje svetovnega miru; a uprav tako nujno je, da se narodu že zdaj jamče pogoji, pod kterimi se sme nadejati uresničenja danih mu obljub. Ti pogoji so: 1. ministerstvo, ki se odpovej popolnoma staremu sistemu in služi pravi svobodi naroda; 2. zakon ob udeležitvi udov cesarske hiše pri deželnozborskih razpravah; 3. enakomerno zastopanje naroda že na prihodnjem deželnem zboru na podlagi posestva, inteligencije, dela in kapitala; 4. obširna volilna pravica podeli se državljanom, ki imajo samostojni dom (ognjišče herd) in niso zločinci; 5. voljeni smejo biti vsi državljani omenjenih štireh vrst, ako imajo vsaj 30 let; 6. volilno postavo za kronovino in varstvo zoper podmičenje pri volitvah; 7. volilci se smejo zbirati in dajati svojim poslancem navodila (instrukcije); 8. zapreči naj se vpliv vladnih uradnikov na volilce; 9. naj se določe bistveni pogoji za legitimacijo poslancev v deželnem

zboru; 10. deželni zbori morajo biti jednokomorni in odločujo naj z absolutno večino glasov; 11. neodgovornost poslancev in popolna svoboda govora; 12. stanje državnih financ naj se odkrije pred deželnim zborom.“ [1] O vsebini te adrese nam bode še precej govoriti.

Neki „Slovenec“ je „Slovencem za pirhe“ tudi slavil vstajenje Avstrije in vskliknil veselo „halelujo“.

V Trstu so že dne 15. marca nekaj govorili o čudnih dogodkih na Dunaji, a nikdo ni vedel nič gotovega povedati, zato je vladala močna negotovost in zbudila vznemirjenje, osobito v trgovskih krogih; saj je bila tudi zveza med Dunajem in Gradcem nekaj časa pretrgana. Stoprav ob polunoči med 16. in 17. marcem je prinesla pošta gotove vesti, vesele novice — in mahoma je bilo vse mesto po konci; hipoma so bile razsvetljene vse hiše, godba je svirala po mestu in spremljajoča jo množica je burno pozdravljala guvernêrja Salma, generala Gyulaya in vladiko Legata, ki je moral blagosloviti narod; od 3. do 4. ure zarana so zvonili z vsemi zvonovi — in pobili nekaj oken. Večjih izgredov tudi tu ni bilo. Po tistem vzgledu so praznovali v Gorici novo svobodo; trikrat so razsvetili mesto in imeli slabo obiskovan korzo, potem pa so, kakor drugod, osnovali narodno stražo. Dotičnim slavnostim v Celovci je dal onde vladajoči radikalizem nekaj posebnega značaja; dne 19. marca so podpisovali adreso cesarju in dunajskim študentom; dne 21. marca je služil vladika Lidwanský na Novem trgu slovesno zadušnico za žrtve dunajske revolucije; a še tistega dne so pogostili meščani celovško posadko. Celovčane so posnemali v Prevalih i. dr.

Na Štajarskem so se radovali Nemci in Slovenci v bratovski slogi dotlej jim neznane svobode. „V Mariboru sta“, čitamo nekde, „združena in pobratima si življa nemški in slovenski in kaj krasno se javi tukaj nova radost kakti zajedno utripanje dveh src.“ „Živijo“ in „hoch“ sta se razlegala zajedno. Po kmetih so slavili svetek svobode s službo božjo, s pokanjem topičev, godbo, plesom itd.; povsodi so se dičili s cesarskimi barvami in snovali narodne straže.

---

[1] Okrajšana prestava iz nemščine. Pisana je adresa 26. marca 1848. Prvi jo je sestavil Guttman po pooblastilu nekega meščanskega shoda; popravili so jo potem dr. Bleiweiss, dr. Burger, dr. Chrobat in dr. Kleindienst; sklicali pa niso nobenega shoda več, nego nabirali so podpise in adreso odposlali. Pokojni Ferd. Schmidt v Šiški („Der dorfschmied“) je v „Laib. Ztg.“ 4. aprila trdil, da te adrese gotovo niso sestavili Kranjci, nego tujci. Odgovorili so mu navedeni gospodje v „Laib. Ztg.“ 8. aprila.

Zajedno so podpisavali Slovenci in Nemci adrese cesarju in vladi; niso se spodtikali Slovenci ob fraze nemško-narodne; podpisali so na pr. adreso mariborčanov in slavili v njej cesarja, „da so se po milosti nemškega deželnega očeta izpolnile najiskrenejše želje nemškega duha“, dočim so zavednejši možje kovali izraze za besedo „konstitucija“; Bleiweis je nasvetoval „vladijo“, Matija Majar „ustavo“, in „staro pravdo“, Jož. Poklukar pa „sovlado“.

V novo gibanje so posegli takoj tudi deželni stanovi, saj je šlo tudi za njihov obstoj. Že dne 3 marca je bil sklenil odbor štajarskih stanov, sklicati zbor stanov poprej nego običnо; hitro padanje kurza državnih vrednostnih papirov je izražalo hudo gospodarsko krizo in je pretila nevarnost vsem kronovinam. Že dne 15. marca so odobrili zbrani stanovi štajarski načrte in predloge svojega odbora: poslali so cesarju prošnjo in zahtevali, da naj se skličejo odborniki vseh stanov na Dunaj, kterim naj razodene vlada stanje financ in se posvetuje ž njimi o zboljšanji državnega kredita. Deželni stanovi naj se času primerno preosnujo, kajti jedenajstorica meščanskih članov štajarskih stanov se ne sme smatrati polnomočnimi zastopniki „tretjega stanu“ štajarskega; deželnim stanovom naj se razširi delokrog, državni kredit naj se podpre z narodno podlago. Tem domačim željam so dodali stanovi in nekoliko slovenske dežele še te-le: Avstrija se naj zveže tesno z inoavstrijskimi nemškimi brati „s svojimi starodavnimi zavezniki, ostalimi betvami nemškega naroda, s kterimi nas veže zajedno preteklost, in ktere slavnoznani cesarji so nam bili knezi ... krasna, mogočna Avstrija v tesni zvezi z veliko in premočno Nemčijo bi bila za vse veke nepremagljiv branik prestolu in narodu, veri in šegam, umetnostim in vedam in vsej plemeniti lasti onih narodov, ktere je mila usoda zjedinila pod tako silnim pokroviteljstvom“.

Še odločneje se je glasila adresa graških meščanov; tudi ona je poudarjala zvezo z Nemčijo in naravnost zavračala zvezo z Rusi. V tistem duhu je opravila svoj posel na Dunaji deputacija graške univerze, ktere član je bil i dr. Alojzij Smrekar — rodom in kadar ravno ni bilo drugače, tudi v besedi Slovenec. Baš Smrekar je pozdravil dunajsko univerzo z vznešenim govorom. Deželni stanovi pa so razposlali med Štajarce nemški in slovenski pouk ob ustavi, ker se je jela javiti propaganda o kmetskih, pa tudi o narodnostnih zadevah. Z ozirom na ono zadevo so stanovi

---

[1] 18. marca 1848.

zahtevali v novi adresi do cesarja [1] urejenje kmetskih razmer, odpravo podložništva. To se je zgodilo kmalu potem v principu; načeloma je vlada priznala stanovom dne 16. marca tudi „pravico in poklic“ sodelovati pri uredbi državnih financ in je obljubila preosnovo deželnih stanov na podlagi zastopanja vseh podanikov. Na Dunaj so šli odborniki štajarskih stanov, da so se onde z zastopniki stanov drugih kronovin posvetovali o nujno potrebnih postavnih načrtih, osobito pa o novi deželni ustanovi, o srenjskem redu in o kmetski odvezi. Za posvetovanje o teh tvarinah so stanovi štajarski izbrali tri odbore, sestavljene iz zastopnikov velikega posestva, intelengencije, kmetov in meščanov.

Tisti pot so nastopili tudi stanovi koroški, zbravši se dne 18. marca. Deželni glavar bar. Sterneck je pa kar samolastno v deželni zbor poklical nekaj zastopnikov kmetov in meščanstva, „da bi se na ta način izražalo pravo mnenje kronovine“. Adresa cesarju je zahtevala tisto, kar štajarska; ž njima soglasna je bila tudi adresa celovčanov glede razmere proti nemškim bratom.

Važnejši za Slovence so bili stanovi kranjski. Najprej je odbor poslal adreso cesarju. „Ustava, najmilostljiveje obljubljena očetnjavi, tiskovna svoboda in namerjavana sestava odgovornega ministerstva je uresničila izdaten del dolgo gojenih želj in verni stanovi kranjski se nadejajo, da bode Vaše Veličanstvo v najvišji modrosti račilo podariti stanovom pravico dovoljevanja davkov, nadzorovanja državnega gospodarstva in sodelovanja pri zakonodajstvu; da bode dalje račilo i uvesti javnost pravosodja in urediti razmere kmetskega stanu na podlagi pravnih načel, zaukazati času primeren zastop, preosnovati občinsko upravo in zboljšati pouk naroda“. Zajedno naj se da stanovom pravica, da smejo nasvetovati načrt preosnovanja deželnega zbora. Deželni zbor se je sklical na dan 6. aprila v Ljubljano — a v nekaj spremenjeni obliki. Najprvlje je odbor sam spremenil svojo sestavo: pomnožil se je po članih dež. stanov, stanujočih v Ljubljani, po nekterih advokatih in profesorjih, naprosil je pa tudi kmetijsko družbo, da naj imenuje tri kmete, ki bi se udeležili pripravljajočih posvetovanj. [1]

---

[1] S tem predlogom Welsersheimbovim so se ujemali člani stanov. odbora: vladika Wolf, Schwender, prošt Jerin, Baumgartner, Fid. Terpinz, Mih. Smole, Gallé, Lamb. Luckmann, dr. Kavčič, grof Lichtenberg, grof Blagay, Jur. Župan, baron Lazzarini, Bamberg, Kreuzberg in dr. Bleiweis. Upirali so se Coppini, grof Jos. Auersperg, grof Gust. Auersperg in baron

V deželnih stanov odbor so pozvali 6 zastopnikov meščanskih, ki pa bi ne smeli priti v deželni zbor sam, nego v zboru naj bi zastopala Ljubljano samo dva odbornika v smislu deželne ustave (za 1848. leto dr. Mat. Kavčič in dr. Jan. Čuber). A Guttman je dognal, da je bil dovoljen pristop v deželni zbor tudi oni šestorici. Dne 3. aprila je pisal stanov. odboru: „Že dnes zjutraj je prišlo nekaj meščanov k magistratu prašat, je-li res, da ne bode smelo onih šestero meščanskih članov dež. odbora priti v deželni zbor. Po glasu tega vprašanja in drugih govorih je sklepati, da ni jamčen javni mir. Ko so dnes popoludne izvedeli, da se udeleži deželnega zbora šest kmetov, bili so duhovi še bolj razburjeni in mnogi so izjavili, da ni razloga zakaj bi se izjeme dovoljevale enemu, drugemu pa ne, osobito zdaj, ko je tako lehko opravičiti izjeme. Zaman je bil ves trud utešiti jih in če se oni sklep ne spremeni, bati se je neprijetnih razprav v deželnem zboru“. Zato naj se dovoli tudi onim meščanskim zastopnikom sedež v deželnem zboru, da se umire duhovi. Stanovski odbor je ustregel prošnji mestne gosposke, a pridjal, da je meščanstvo itak že zastopano v deželnem zboru, dočim je bil kmetski stan doslej brez zastopnikov.[1]

Tako je revolucija vplivala na stare stanove in razširila v smislu svobode zastopanje naroda i proti besedam še veljavne deželne ustave; revolucija je tem načinom krčila pot tudi narodu slovenskemu, da so se mu odprla vrata zbornic, v kojih so govorili in odločevali i o njegovi usodi. Primorci pa niso imeli deželnih stanov, zatore tudi ne zakonitega organa za dognanje svojih zahtev. Razumevaj za narodne interese v smislu nove dobe, niso se glasili tudi stanovi štajarski in koroški, kar se tiče Slovencev; poudarjali so marveč odločno nemško stališče. Ljubav kranjskih stanov do slovanske narodnosti je pa tudi bila še jako platonična, odborova adresa niti ne omenja narodnega vprašanja. A znamenito je to, da so te dežele ostale pod vplivom zakonitih svojih oblastij, dočim so v Pragi, Lvovu in na Dunaji krmila državnega polastile se oblasti ustvarjene po revuluciji in delujoče pod vplivom „tribunov“ in najskrajnejše demokracije. Pri nas ni prenehala niti za trenotek ne postavna vlada in uprava, dasi je bila često popolnoma osamljena in brez zveze

Codelli, sklicujoči se na kranjsko ustavno listino 1818. leta, „ki se sme samo po postavni poti predrugačiti.“ A večina je potrdila predlog guvernêrjev. Dež. arh. fasc. 7—2.

[1] Proti dovolitvi so glasovali grof Blagay, grof Gust. Auersperg in Coppini. Dež. arhiv fasc. 7 2.

z dunajsko vlado, često nevedoča, kdo na Dunaji reprezentuje legalno oblast. In vendar je tudi pri nas bilo se bati za javni mir, dokler ni bilo rešeno najimenitnejše gmotno pitanje — odveza kmetskega stanu.

Marčeva revolucija z vsemi v njenem duhu pisanimi razglasi je obljubila kmetom svobodo, odpravo kmetske podložnosti, saj brež nje tudi ni bila izvršljiva ustava sama. Bilo je pa usodepolno, da revolucija ni dala toliko duška zakonitim faktorjem, da bi za vse, kar je proglasila revolucija, takoj ustvarili neobhodno potrebne postave in po njih uresničili proglašena načela in določili poleg „pravic“ tudi „dolžnosti“. Na dolžnosti še oni niso marali misliti, kterim je svoboda prinesla celo perišče „pravic“.

Kmetom so obljubili osvobojenje, prenehanje tlake, desetine, lavdemija, gorščine, patrimonialnih sodišč itd. — vse želje so se jim imele uresničiti, dočim so bili zaman poprejšnji poskusi, da bi se te stvari uredile neposredno po pogodbah med kmeti in gosposko. Čim dalje je veljal stari red, tem bolj so naraščale sitnosti, množili se prepiri med obema stanovoma. Na Koroškem so n. pr. vedno več koruze in koruna sadili in detelje sejali — o desetini od teh sadežev pa niso stare postave nič določevale; kmetje tore niso hoteli dajati od njih desetine,[1] grajščine pa tudi niso hotele zgubiti pravice in dohodkov, ki so jim šli najprvo od zemlje same. Kder so odkupili bili „male pravice“, onde so se pričkali, ali se ima plačati dotična svota v „einlosungsscheine“ ali v srebru ali v bankovcih Visoka pristojbina pri predaji podložnih zemljišč. (8 % prekupne cene) je često napotila dotičnike, da so postavili v pismo nižjo svoto — in nastali so prepiri. Najbolj je motilo kmete uverjenje, da se jim bode dala odveza brez povračila;[2] to so mislili kmetje osobito odkar je vlada 1846. leta dovolila odkup desetine in tlake; podložnik je mislil, da bode vlada plačala odkupnino. Nasproti pa so nektere grajščine, sluteče preteče odvezo, primorale podložne kmete k odkupu, a pod jako težavnimi pogoji, ki so položaj kmetov storili še neugodnejši.

Revolucija je tukaj našla stare razmere in je proglasila takoj osvobojenje kmetov; o pogojih še ni bilo govora. Pa-

[1] Mnoge vinograde na Štajarskem so opustili, ne da bi se bila opustila dotičnim podložnikom gorščina. Hlubek, „Ein getreues Bild des Herzogth. Steiermark“ str. 113.

[2] Kakor na Gališkem, Ogrskem, Hrvatskem; tu je država prevzela odškodovanje gosposke; zoper šuntarje je Jelačić proglasil „prieki sud“ (standrecht). Smičiklas II. 479. 485, Pejaković i. dr.

metni možje so učili narod, da še ni vse v redu, da bo treba nekaj odkupnine plačati, da do konečne uredbe veljajo vse dozdanje dolžnosti in dokler ne narede novih postav, da veljajo dosedanji zakoni itd. Narod naš, vajen pokorščini, uvaževal je tudi, da bi uprav kmetje, dninarji, posli in sirote mnogo zgubili, ako bi hipoma in brez odkupnine nehali dosedanji dohodki grajščin, kajti bi prišle ob vrednost in prišla bi ob varnost posojila hranilnic in sirotinskih zalog, uknjižena na grajščinskih posestvih in pravicah. Osobito je poučeval narod dr. Bleiweis po „Novicah", vladika Slomšek po posebnem pastirskem listu, [1] M. Majar po poslovenjenem oklici Castellija i dr. [2] Prav po domače pravi Majar: „He, kaj je pa s plačevanjem? Upam, da ne bo nihče mislil, da seže svoboda tako daleč, da misli ali celo pravi: Juhej, zdaj smo sami svoji, zdaj nam ni nič treba plačevati! To bi bil tepec, če bi res tako mislil, in hudobnež, če bi s tem še druge podpihoval, da bi svojih dolžnostij, kakor zvestim podložnikom gre, ne spolnovali. Nič plačati? To je, da bi znorel! Prav je, nikar ne plačujte; če pa rečete, da nočete nič več plačevati, rečemo tudi mi: tudi mi vam ne plačamo več vašega ovsa in ječmena in sena".

Bilo je pa tudi treba poučevati narod; kajti prikazali so se hujskači in pravili kmetom, da jim je vse darovano, ne bo jim treba dajati odškodnine; celo duhovnikom so tu in tam kmalu kmetje odrekali dosedanje dolžnosti. [3] Ščuvali pa niso samo ustmeno nego i po oklicih, ki so jih širili med kmeti; neki tak spis je zaplenil vladni komisar o priliki državnozborskih volitev v Moravčah. [4] Ker niso dovolj uspešno

---

[1] Dne 2. aprila 1848. Kosar, Slomšek 192.

[2] Castelli, „Wie weit geht denn die neue Freiheit, die wir erst kriegt haben?" — Prišla je tudi na svetlo „Razlaga narvikšega konstitucijskega patenta od 15. marca 1848 za kranjski narod . . . Od prijatelja kmetev."

[3] Slovenski crkveni časopis. 5. avgusta 1848.

[4] „V nozhi 9. avgusta 1789. leta je franzovska deshela use desetine, slushnosti, dalke, tlake jen use dajane, katire je en kmet nositi mogel, gorusdignila, jen na vezhne zhase odvergla. Temo lepimo Exempelno je u' nashih zhasih usa Vogerska deshela jen njeh gospoda perstopila. Jest prasham, koga bo nasha gospoda sdej? — sturila? — Ona smirej misli, na postavo sa odkupo, pa de si jeh bo sama naredila po svoji voli, — jen pravi, de more kmet svojo frajost od nje kupiti: pa to ne bo kmet sturu, koker purgar ne. — Misli gospoda, de mi ne vemo, od kod de so ti davki pershli, jen de nenajdemo samirkano k'tir boter je sraven stav, k' se je ta gerdobija kershvala, ta savesa med gospodo jen kmetam ne sme vezh ostati, sakaj ona je po besedah te sdrave pamet jen po sprizhuvanju starih pergodbah, sato narvezhi kervizo sposnana . . . kmet ne nuza vezh shirma od gosposke, Zesar je, katerimo on sa shirmanje sh'tibro plazhuje, jen te narboli sinove na vojsko daje, jen skus to je gosposkam usa pravi[illegible]

delovali nasproti hujskačem, prišlo je do nekterih izgredov po Slovenskem.

Največ šuma je napravil napad kmetov **na grad soneški**. Blizo 300 kmetov je napalo dne 21. marca zvečer ob 8. uri navedeni grad, razbili so okna in vrata, odnesli iz pisarnice listine in zemljiščne knjige in jih na dvorišči sežgali; na grmado so znosili potem še hišno opravo, posteljino, obleko, slike, živež itd. Vina so nekaj popili, nekaj izpustili. Le težko je družina otela živino. Ob 11. uri po noči so jo napadniki krenili proti župniškemu domu ižanskemu, a tam so naleteli na vojake, ki so medtem došli iz Ljubljane; zato so odšli in razdrli gozdnarjevo hišo; v Amerstilu so sežgali v sobi uradne listine, potem pa pogasili ogenj, da bi ne zapalili vasi. Deželna vlada je takoj dobila od ministerstva „za slučaj dalje trajajočih napadov na imovino in varnost pravic, da izjemoma in začasno uporabi izvanredni naredbi, namreč 1. da stori srenje odgovorne za nerede in napade, izvršene po svojih domačinih in 2. da razglasi in če treba dejansko razporedi obsedno stanje“. To je pomagalo; samo tu in tam je še malo zagrmelo.

Kmetje okoli **Asberga** so imeli mnogo prepirov z gosposko in so bili zbok neuspešnosti svojih pritožeb tako razkačeni, da bi bili kmalu napali grad; a ubogali so naposled pametne može in podpisali novo prošnjo do kneza Windischgraetza in zahtevali svoje pravice. V trebanjskem okraji so pa kmetje posekali gozde **lansprežke grajščine**; žup-

---

prezh padla, kaj sa pogirvat jen she vezh, uzhasi je gospoda uso shtibro sama plazhala jen sa kmeta se sama vojskovala, sato je pa tud od nega kaj pogirvat pravizo imela, sdej je pa te dve dolshnost od sebe na kmeta s'valila, tok u'prasham vas jest, sakaj je bo desetine, tlako, davke, sh'itenze jen prepise dajal, usi ti davki so en mushter kervizhniga doltrenja, – pa to she is d'narjam odkupuvati? Sakaj odshkoduanje dajat sa eno kervizo k' se lahko s' roko sagrabi? Sakaj de bi si le kmet mogu frajost kupuvati, al je kaj slabi koker purgar, al pa ta uzhen mosh, kir imajo is usim glih pravizo do frajast, od sdej pa jest uprasham gospode? Je vashe serze sa pravizo tako mehak ratov, nekar se nefershtelajte, nobeniga ne bote vezh smotili. She skus 60 let se Revoluzion kuha, to se pravi: sta pamet jen praviza ja terkale na urata vashih kanzli, jen sta pogirvala odpushanje tega dajanja, vi se niste nizh vezh s'menili, o kletu shes vas, vi ste mislili, de bo Metternig smiram vashim kervizhnim odertijam na stran stav. Praviza je sdej premagala jen Folk vam je mogu svojo frajost is krivijo plazhati, sakoga vam gre potlej odkupa. Prosite vi s'zer vezh, de se ne bo sa to pretezheno rajtenga s' vam delala, jen de se vam ne bo tako sgodilo, koker s francovsko gospodo, mislete na leto 1789, jen jest vam naprej osnanim, zhe bote po tih potih hodili, koker vi mislite, bote eno hud u'reme na u'lekli, kater se bo na eno zhudno visho nad vashimi glavami istresu.“ Konečno sledi pouk za volitve.

niku na Vinici so zapalili gospodarska poslopja. V Št. Rupertu pa niso hoteli poslušati hujškača, ki je hotel, da naj zapalijo župniški dom („kurnik"). V Kranji so napali po noči komisarja in pretepli ga;[1] volilci za državni zbor v Moravčah so zahtevali hitro rešitev kmetskega pitanja, če ne, bodo storili to, kar se zdaj godi na Laškem"; to je bil utis navedenega hujskajočega oklica. Kranjski stanovi so tožili dne 8. julija 1848 v vlogi do vlade, „da so morale grajščine okrog Ljubljane, n. pr. Smlednik, Waixenstein, Nadlišek, Polhovgradec, Turjak, Ortenek, Ribnica, Višnjagora, Mokronog itd., za dalje časa se zavarovati s posadkami, da so jih branile zoper hudobne napade razjarjenih kmetov". A šuntali so kmete vedno emisarji in listi, da naj ne dajejo desetine in drugih dolžnostij ne izpolnujejo, „to se je pa godilo tudi po sosednih kronovinah po Koroškem, Štajarskem in Avstrijskem in sicer iz tistih razlogov, kakor na Kranjskem." Zarad vojske so pa morale oditi one posadke, potem se je malokdo upal prisiliti kmete, da izpolnujo svoje dolžnosti; malone po vsej deželi so nehale same po sebi. Cesarski patent je 6. aprila zapovedal, da nehajo od 1. januvarja 1849. počenši one služnosti, a ta patent ni pomiril kmetov, kakor tudi novi patent z dne 25. majnika ne, ker je določil, da morajo kmetje plačati odkupnino, dočim so podložniki se nadejali, da dobe odvezo brez odkupnine, kakor gališki, ogrski in hrvatski kmetje. Deželni zbor kranjski je pa tudi takoj preminil, ne da bi bil rešil to važno pitanje.

Na Štajarskem so bile enake razmere. Ko so čitali omenjeni pastirski list Slomškov zarad njegove obsežnosti na velikonočno nedeljo in sledeči ponedeljek, prišli so kmetje nad nekega župnika in mu prepovedali čitati list dalje; drugemu župniku so pretili z mačjo podoknico. Najbolj hudomušni so bili kmetje ob hrvatski in ogrski meji. Nekoč je prišlo blizo 100 kmetov v urad brežki, zahtevajoč dovoljenje, da se smejo izseliti na Hrvatsko, češ, da tam ni več tlake, niti desetine, niti užitnine, in da je tam tobak jako po ceni. Grajščaka Kavčiča v Sevnici so napali po noči 23. junija, ne da bi ga bilo varovalo sodišče. Deželnozborskih poslancev Lukešiča in Šoštariča niso pustili kmetje več v Gradec nazaj, češ, da sta v zboru glasovala za odškodnino, dočim sta prvlje bila obljubila, da bosta proti

[1] Ambrož, drž. poslanec, ni imel prav, trdeči v drž. zboru, da je bil napad na soneški grad jedini; seveda tako hudih ni bilo potem. Stenogr. Reichstagsverh. II. 206. Geissel 5. okt. 1848. Dež. arhiv kranjski fasc. 7—1. i. dr. viri.

njej, osobito Šoštarič. Poslancu Janežiču tudi niso zaupali nič; ker je bil — mesar; tudi on ni smel več v Gradec. Konjiškemu poslancu Kumerju so pretili kmetje, da ga ubijo, ako deželni zbor ne zavrže odkupnine. Grajščaki pa so tarnali, da prido na nič in naštevali so silovitosti kmetov proti njim i njihovim oskrbnikom. n. pr. v Marenbergu, Laškem Trgu, Ormoži, Lokavci, Vel. Nedelji, Brežicah itd. Brežki oskrbnik Keller je bil jako nepriljubljen; videči, da se je bati hude ure, poslal je po vojake; potem je bil varen.[1] Brez uspeha je bil zatore tudi tu cesarski patent z dne 11. aprila, ki je soglasno z navedenimi patenti za Kranjsko (in Koroško) določil prenehanje služnosti s 1. januvarjem, a zajedno izrekel načelo odškodovanja za nektere pravice gosposki.

V obče pa vendar ni bilo tako hudo, kakar se je bilo bati z ozirom na stvar samo in na žalostno nesposobnost uradnih organov, ki so imeli vplivati pomirjevalno na narod slovenski. Čuditi se moramo, da se ni pripetilo v Slovencih hujših neredov, ako čitamo, da v „postojnski kresiji od okrožnega glavarja doli nikdo med konceptskimi uradniki ni znal slovenski“, da, celo najnižji uradniki jedva za silo.[2] „Isto velja o južnoštajarskih uradih, osobito o mariborskem in celjskem“,[3] in to navzlic hudemu gnevu, ki so ga mnogi uradniki, osobito oskrbniki, po neusmiljenem in grdem ravnanji s podložniki zbudili; mnogo rodbin je prišlo na nič, oskrbnik pa si je v malo letih nabral lepo imetje. Čul si tedaj žuganje „da ne bo prvlje bolje, dokler niso ubiti vsi škrici“. Da je pametna beseda gotovo kaj izdala, svedoče nekteri slučaji. Nekemu okrajnemu komisarju so rekli kmetje, da nočejo več dovoliti gospodi lova, nego da postrele in pojedo vso divjačino odslej sami. Komisar jim mirno odgovori, da jim bode pa potem gotovo gospod prepovedal

---

[1] „Laibacher Ztg.“ 18. majn. 1848. „Lloyd“ 23. sept. 1848. „Grazer Ztg.“ 16. in 21. avg. 1848. „Geissel“ 5. okt. 1848. „Der Freisinnige“ 20. in 22. sept. 1848. Verhandlungen des prov. Landtags v. Steiermark“ III. 58. Hrvatom je odvezo izrekel ogrski dež. zbor sporazumljen s hrvaškimi zastopniki, odškodnino je prevzela država in jo zavarovala na „kameralne posesti“. To je narodu svečano objavil Jelačić 25. aprila in cesar 10. jun. 1848; gl. Pejaković, Aktenstücke zur Gesch. d. kroat.-slav. Landtages 1848. 4. 5. 88.

[2] Lloyd 3. majn. 1848. Frankensteins „Politisch-industr. Tageszeitung“ 15. apr. 1848.

[3] V Celji in Mariboru je bil zmožen slovenščine samo jeden komisar. Paduan „Was soll zunächst für die Freiheit des Bauers und Bürgers geschehen?“ str. 48.

voziti po grajščinskem poti, — to je odprlo kmetom oči in niso več zahtevali, da naj zapiše protokol ob oni izjavi. Globoko v srce je segla kmetom tudi beseda vladike Slomška [1] in „Novic“. Gotovo pa ni osamljen nastopni nerodne razmere označujoči slučaj: Neki okrožni komisar je hotel v nekem uradu na Štajarskem kmetom tolmačiti ustavo in njene dobrote in jim začne čitati — nemško brošuro Castellijevo; kmalu se začuje pogosti klic: „slovenski, slovenski!“ Ker je komisar bil nevešč slovenščini, poprosi dva župnika, da naj poslovenita kmetom ono brošuro; a obema je to spodletelo, ker jima je bilo neznano narečje dunajsko, v kterem je brošura bila pisana! konec je bil, da so kmetje se naveličali in — odšli; ob ustavi jih torej niso čisto nič poučili. [2]

Ne vemo, ali se je pa večkrat zgodilo, kar čitamo nekde iz Dolenjskega: Neki grajščak ni mogel dobiti delavcev, da bi spravil žito s polja; bivši tlačani niso hoteli priti več. Gospod je moral naposled sam iti na polje delat, pomagali so mu žena in otroci; a to je tako presunilo kmete, da so takoj prihiteli in opravili poljsko delo. Mimogrede omenimo tukaj, da je narod njemu ugodno uravnavo svojih zadev jel pričakovati samo od državnega zbora dunajskega; zaupal ni niti vladi, niti starim stanovom, sestavljenim zvečine iz tistih, kterim so doslej podložniki bili tlačani in dolžni jim opravljati mnogovrstne službe.

4. Narodni program.

Hitro so pretekli svobode „medeni tedni“, malone da bi rekel „medeni dnevi“, v kterih ni bilo čutiti dosti o narodnih nasprotjih, kajti svoboda je varovala soglasje med narodi. Mednarodna svoboda je zjedinila Slovane in Nemce, da so peli slavo milosrčnemu cesarju Ferdinandu; peli in pili so bratovščino Čehi in Nemci, Slovenci in Nemci; [3] vsi so bili jednako veseli, da so se znebili jarma Metternichovega absolutizma, ki je bolj ali menj žulil vse narode. Nemci na Češkem so priznali, da imajo Čehi pravico gojiti svoj jezik in pridobiti mu veljavo v javnosti in ravnopravnost z nemščino; te želje so se zdele opravičene na samem Dunaji, saj

[1] Kosar, Slomšek 192.
[2] Paduan. v omenjeni brošuri str. 48.
[3] Prim. navedeno adreso Kranjcev.

so bile tako skromne v primeri z „reprezentacijo“ ogrskega dež. zbora, zahtevajočo narodno vlado, narodno upravo in zakonodajstvo; vemo že, da se je videla celo agitacija Lahov opravičena mnogim resnim možem — vse to v imeni „svete svobode!“ — A kmalu je minila pijanost in treba je bilo misliti na novo zgradbo države; dejanske razmere so kmalu pokazale svojo moč. Zbudil se je narodni čut z vso silo najprej v mogočnih narodih; ko so pa le-ti se lotili nove osnove državne po svojem kopitu, ne da bi jemali ozir na inojezične svoje sodeželane v smislu narodne ravnopravnosti, temveč v smislu najstrožjega zgodovinskega, narodno supremacijo menda potrjujočega prava, prisilili so takoj narode,[1] da so se postavili na ravno tisto stališče in zahtevali, da se osnuje država poleg liberalnega načela, na podlagi narodne ravnopravnosti: dokler narodna skupina ni svobodna, v narodnih zadevah samostalna, dotlej ni uresničeno načelo svobode tudi pojedincu. Pritisek nadutih Ogrov je izzval odločen odpor nemadžarskih narodov ogrskih; ko pa so Nemci resno jeli graditi zjedinjeno Nemčijo, morali so se jim upreti Čehi in Slovenci. Nemci so hoteli ustvariti novo državo na demokratskem temelji, namestiti gospostvo knezov s samoupravo naroda — ali prejeti vso dedščino knezov „cum beneficio inventarii“ tudi glede gospostva nad onimi Nenemci, koje so knezi pridružili rimsko-nemški državi in dežele in narodne sile so se videle prepotrebne, ako hoče mlada Nemčija biti spoštovan član „evropskega koncerta“. Ali bi naj zdaj Slovenec mirno motril viharne dogodke okrog svoje domovine, in držal križem roke, ko so mu sosedje samolastno odredili ulogo v svojem političnem računu? Ali naj ne skrbi, da obvaruje svoj dom, ko je gorelo pri vseh sosedih? Izgubljen je bil naš narod, ako se ni zbudil, otresel se fatalistične resignacije in jel zidati i za se svojim potrebam primeren dom.

Dne 30. marca se je zbrala v Frankobrodu nemška „pripravljajoča skupščina“ (vorparlament) in jela posvetovati se ob ustavnih osnovah; prepirali so se že, ali naj ustvare monarhijo ali republiko, ktera je imela lepo število pripadnikov. Izvolili so odsek petdesetorice in povabili va-nj tudi historika Fr. Palackega; razpisali so volitve za nemško „narodno skupščino“ in vlade nemške so storile

[1] Narodna skupščina v Frankobrodu je bila uzorec slovanskemu shodu v Pragi; nemške zastave so izzvale slovansko trobojnico; iskrena skrb Nemcev za svojo bodočnost je rodila v Slovanih idejo federacije itd.

pripravo, da se izvrše volitve. Princip narodne samodoločbe je tudi brez zakonitega pooblastila slavil veliko zmago nad principom stare legitimitete.

Sprva pa ni bilo jasno še vsem Nemcem, kako urediti nameravano državo; naj bolj v soglasji so bili zastran obsega: obsezati bi imela država nemška vse dežele, ki so bile kedaj v nemškem „bundu“, zatore proti narodnemu principu tudi Češko, Moravsko, Šlezijo, Štajarsko, Koroško, Kranjsko in razven krajev primorskih, že zdavno spadajočih k Nemčiji, še ostali kos Istre; širok pas nemški naj bi tedaj objemal na severnem konci jadransko morje. V taki državi ni bilo prostora niti Čehom niti Slovencem kakti samosvojim narodom; morala bi pa poginiti i Avstrija, naj postane Nemčija zvezna država ali samo sodržavje (staatenbund) — v tem in v onem slučaji bi se morala raztrgati Avstrija, zapadne dežele z Nemci in Čehi bi poleg „zgodovinskega“ prava in „narodnega“ načela (v smislu nemške vede), pripale Nemčiji, ostalina pa bi se osnovala po svoje. Zapadnim Slovanom bi bil tak razpad Avstrije smrtni udarec: osamljeni brez zaslombe pri bratih slovanskih v iztočni in južni Avstriji, v manjšini nasproti ogromnemu broju Nemcev bi zapali uprav tako neusmiljeni germanizaciji, kakor pruski Poljaki; zakoni bi jim ne hasnili nič, naj bi še tako lepo v imeni svobode in človečnosti jim jamčili narodne pravice: dejanske razmere bi take postave baš tako ovrgle, kakor obljube pruskega kralja, storjene Poljakom leta 1815. Narodna država v kteri je narod identičen z državo, ne pozna velikodušnih ozirov do manjšine; ta se jej zdi tuj, sovražen živelj, ki ga je treba v imeni državnih interesov, asimilovati, vtelesiti „narodu“.

Mali narodi, sorodni si sicer, a ločeni po zemljopisni leži, po izobraženosti, po samostalno se razvijajoči omiki v gospodarstvu, literaturi in nekoliko tudi v veri, so izgubljeni, ako se ne združe med sabo ali tudi z inorodnimi, a ne močnejšimi življi v samostalno državno zvezo; v taki zvezi se ne more smatrati nobeden živelj za „državno“ narodnost niti svojih interesov za identične s pogoji državnega obstoja; na mesto podjarmljenja naroda po drugem narodu, stopi spoštovanje pravic in samobitnosti drugov in državni interesi se najbolje varujejo po narodni svobodi, po samostalnem razvijanji pojedinih narodov. Na tako stališče je morala postaviti Čehe, Slovence, Hrvate in Srbe ljubezen do svoje narodnosti. Boreči se tore za svoje pravice so postali branitelji tudi samostalne, neodvisne Avstrije, a ne stare

Avstrije, jetnišnice politične in narodne svobode, nego ponovljene, preosnovane v smislu narodne ravnopravnosti; ta pa je bila zagotovljena samo tedaj, ako se zavaruje s potrebnimi političnimi oblikami in se izvede načelo, da se naj dá državi, kar je državnega in narodu, kar je narodovega. Kar pa velja o politično-narodnem stališči zapadnih Slovanov, to ni veljalo o Poljakih: poljski narodni interesi so te Slovane storili često zaveznike Nemcev, Lahov in Madžarov,[1] kajti uresničiti bi se mogla najiskrenejša želja poljskih rodoljubov: obnovljenje države poljske, jedino po razcepljenji Avstrije; zato so se jim dobrikali Lahi, Madžari in Nemci, in zato jim ponujajo Nemci pri nas še dendenešnji samoupravo Galicije, da bi „oteli" Avstrijo tostran Litave vpliva „Sarmatov" in imeli odprt pot germanizovanju, dočim bi Poljakom izročili na milost in nemilost Rusine. Dobro je bilo in je še Nemcem znano, da je „Poljak najprvo Poljak, potem še le Slovan". Da so Slovani si ustvarili v duhu tako Avstrijo, uresničujočo novo načelo narodnosti za etiški princip, bilo je naravno: a varali so se misleči, da se da oživotvoriti takeršno novo načelo tako naglo in tako dovršeno, kakor je skočila Athena iz glave Zenove; prezrli so žilavost starih ustanov, težkoče izvirajoče iz zemljepisne in državnopravne zamotanosti nebrojnih interesov; prezrli so vstrajnost tradicijonalnega dogmata, da je Avstriji namen in pogoj obstanka misija nemška — onega dogmata, ki se je tako dolgo in tako brezuspešno trudilo, da bi umorilo zavest slovansko, madžarsko, nemško in laško in ž njo vred morilo sile narodom, pa da bi jih budilo in urilo za plodonosno in dejansko uporabo. Narod pa samo tedaj pride do žive zavesti politične „narodnosti" svoje, ako v zavetji te vzajemne „narodnosti" cvete in napreduje pojedina in posebna narodnost. „Prevrat v mišljenji narodov zahteva zameno poprejšnje slepe pokorščine z drugim principom, s principom narodnosti. Princip narodnosti uveri prostega človeka, da se bori za svojo čast in korist, ob jednem pa tudi za čast in korist svojih bratov, svoje domovine, svojega imena. Ta moralična moč dela čudeže v narodih in vojnah in

[1] Nebrojnokrat čitamo 1848. leta in že poprej kot „axiom" zahtevo: Avstrija se mora znebiti Galicije in laških dežel, ktere jej itak nikdar ne bodo menda ostale; tako pri Schuselki, pri Möringu (Cameo), na pr. v brošuri „Oesterr. Lage und sein Weltberuf", str. 13., v „Des constit. Oesterreichers polit. Katechismus", v Draxlerjevi brošuri „Unsere Stellung — unsere Richtung" i. l. d.

nje ne more nadomestiti dendenešnji niti disciplina niti genij vojvode.[1]

Da ne sodimo krivo strankarskih razmer, osobito z ozirom na narodnostna nasprotja, ne smemo imeti pred očmi denešnjega položaja; v oni dobi mlade svobode so bile stranke in programi še plastična tvarina, ondaj ni bila še znana nespravljivost in smrtni gnev, žalostni, XIX. vek sramoteči znak ustavnih in narodnih bojev poznejših let: o tem se hočemo kratko uveriti.

Slava dunajske revolucije je prodrla tudi k nam, zato so odredili tudi s Kranjskega deputacijo, da bi pozdravila dunajsko „aulo" in izrekla možem hvalo dežele, ki so priborili svobodo vsem narodom. Ta deputacija dospe 13. aprila na Dunaj, nakičen povsodi z zastavami črno-rudeče-žoltimi; Kranjci pa so prišli v zbor v auli z zastavo belo-modro-rudečo — in vendar so jih pozdravili jako prijazno.[2] Dr. L. Neuwall jih je ogovoril v imeni univerze tako-le: „Došli ste iz dežele, nad ktero stolujejo visoke gore in ki ima resnično čudo, jamo postonjsko; a utvori jame so neživi, mrtvi — in taki ste bili i vi. Zdaj pa nas je ogrelo in oživelo solnce svobode; okrepili nas bodo njeni žarki in razpodili bodemo v bratovski zvezi vsak oblak, ki bi jo hotel zagrniti."

Dr. Bleiweis, odbornik modroslovske fakultete ljubljanske, prečita potem adreso tega zavoda, ki slove tako-le:

„Blagi, veledušni, veliki bratje! Prišel je dan svetlobe, prognana je kruta tema, ki je tako dolgo zavirala kolo prosvete in svobode. Svetli utvori nastopajo iz haotičnih senc prošlosti; zdaj se uresničujo uzori svobode za duha in srce, za besedo in dejanje. Dolgo je ječal duh v neprodrljivi noči dvoma in nemarnosti; železna sila mu je vezala krila, ni mogel svobodno vzleteti k solnčnim višavam, ni se mogel napiti njenih navduševajočih žarkov; žalostno je povesil zlomljena krila; ni se mu prikazal rešitelj, da bi mu ja izlečil. A pala je od velikega ognja, ki je razsvetil z bleščem svojim zapadno nebo, iskra tudi v srce Avstriji, in glej, zdajci se je vnel požar. Z grozno roko je posegla osveta v spletke, laži in nepoštenosti in je raztrgala na drobne kosce. A kdo je bila ta Nemesis? Junaški sinovi univerze, krasni verniki Apollonovi so najprvi razsvetili haotiško temo,

[1] Andrian „Oesterreich und seine Zukunft" I. 68.

[2] Nastopni govori so toliko označevalni za spoznavanje „pomladanskega" vetriča prvih tednov preobrata, da je navajamo čitateljem od besede do besede.

razdrobili so grde spone, v kterih je bil vklenen duh, in so najprvi dvignili na zidovji dunajskem sveti prapor svobodnega govora in svobodne vede. In glej! streslo se je zidovje v radosti neskončni in od najdaljnih mej je odmevala ta radost.

Veliki bratje! občudujemo Vas, ljubimo Vas, svobodni Vam ponujamo svobodno roko. Za Vas, za domovino in svojega velikega cesarja žrtvujemo krv in blago. Tudi od slovenskih gora odmeva tisočero zahvalna pesem, ki jo pojo naša srca Vam, in ki jo bodo pela na veke! Preslaba je beseda, da bi vsaj nekoliko izrazila dostojno čutila naše hvaležnosti do Vas; a na žrtveniku naših src se blešči Vaša velika zmaga s krvavimi črkami v večni spomin. Še jedenkrat zakličemo navdušeni: Slava, slava, trikrat slava Vam, blagi, veledušni, veliki bratje! — Po Vas osvobojeni Slovenci kranjski.“

Prečitala se je tudi adresa meščanov ljubljanskih meščanom dunajskim: „Z občudovanjem in radostjo smo čuli v svobodoljubnih pokrajinah svoje slovenske domovine imenitne in junaške dogodbe z dne 13., 14. in 15. marca. V neskončnem veselji in hvaležnosti bije nam srce za Vas. Blaga svoboda, ki nam jo je podaril neskončno milostivni cesar, utrdila je znova zvezo našo, trajajočo že toliko vekov. Meščani, prijatelji in bratje! Vi ste v onih junaških bojih za svobodo v zvezi z omladino dunajskih velikih šol, gorečo za pravico in svobodo, priborili zmago. Primite tudi našo hvalo, ki Vam jo izreka po pravici vsa velika ustavna cesarjevina; spet nas objema trdna in nerazrušljivo obnovljena vez, in pobratimstvo in jedinost udihne moč in trdnost naši vzajemni domovini. Slava našemu ustavnemu cesarju! Slava meščanom dunajskim!“

Obe adresi sta tore bili v slovenskem duhu. Na drugo je odgovoril grof Colloredo blizo to-le: „Velika zmaga se nam je posrečila; zdaj pa ostanimo bratje, in ako bo vse: Slovence, Italijane, Nemce, Poljake in Čehe, vezala vzajemna ljubav, ostanemo močni in mogočni. To poročite Vašemu lepemu slovenskemu mestu.“ In nemški poslušalci? — Dvignili so sivolasega govornika na krepka ramena in nosili ga s slavo-klici po dvorani! Slovensko zastavo pa so hranili v „auli“. [1]

Tako so se strinjali takrat Slovenci in Nemci v cenitvi svobode, ki jo je cesar podaril „poleg prirode in pameti“ in odrekel se „zgodovinskemu“ svojemu pravu absolutizma in

[1] „Grazer Zeitg.“, Extrablatt 17. maja 1848.

priznal „pravo, prirojeno narodom.“ [1] Prosvedovali so Slovenci zoper članke novinarske le količkaj duhteče po „reakciji in kamarili“, boječi se, da ne bi mislili na Dunaji, da odobravajo na Kranjskem take članke in nazore. [2] Še julija meseca so smeli Slovani na Dunaji napraviti Jelačiću veliko podoknico; velik del Dunajčanov se je udeležil te slavnosti. Slovenski poslanec Ambrož je slavil dunajsko akad. legijo, narodno stražo itd. povodom svečanosti na čast novemu upravitelju nemškemu, nadvojvodi Ivanu. „Veselo petje narodnih pesnij je do oblakov donelo; krasna godba je vnemala žilice do človeških src; meni pa so se solze po licih ulile in dejal sem: Vsemogočni Bog! Prerodil si narode zemlje! Dunajčani so vredni svobode, ki so jo kupili s svojo krvjo. Kdo se hoče še predrzniti, le eno napačno misel o tem vrlem narodu izreči? Nehajte tihotapci po malih mestih, posebno v Ljubljani, ne brusite jezikov, pridite sem, da se boste od dunajčanov učili, kaj je svoboda in kako plemenit poklic ima svoboden mož, ki se tudi v svoji svobodi mirno in po lepem redu vede in spodobno opravlja svoje dolžnosti! [3]

Tako je pisal Ambrož, Slovenec, za časa, ko je bil Dunaj že čisto s črno-rudeče-zlatim navdušenjem napojen.

Ambroževe simpatije za dunajčane so se videle, naravno, nekterim premočne in osobito so grajali nekteri govor njegov o priliki velikega pobračenja vojakov in narodne straže v dunajskem Augarten-u; a poudarjal je v onem govoru: „Naša slovenska dežela se je tudi uverila o srčnosti dunajčanov, ki so nam priborili tako željno pričakovano svobodo.“ Ambrož in dr. Mat. Kavčič sta se udeležila istega večera tudi baklade. V „auli“ je Ambrož 8. julija rekel študentom, „da ni svobode brez uvedenja slovenščine v šolo in urad“ — in pritrjevali so mu nemško narodni slušatelji; poročal je v domovino, da na Dunaji nikdo ne nasprotuje ravnopravnosti Slovencev, „protivnike imate le v domači deželi“, ki zbok tega še ni vložila prošnje za slovensko uradovanje. Poleg svojega slovenskega mišljenja je Ambrož pa želel tudi Nemcem, da se jim uresniči želja in zjedini Nemčija.

Dr. Kavčiču, ki kliče „Slava, slava dunajčanom!“ pritrjevale so „Novice“: „Slava dunajčanom doni tudi iz

[1] Dr. J. Ahačič v „Laib. Ztg.“ 6. aprila 1848.
[2] „Laib. Zeitung“.
[3] „Novice“ 12. julija 1887.

kranjskih hribov in dolin, kterih narod umeje ceniti svobodnost.“ Isti slovenski poslanec dr. Kavčič je predlagal v državnem zboru zahvalno adreso prestolnici. [1]

Prej ko opišemo zgodovino slovenskega programa 1848. leta, nam je razrediti slovensko razumništvo one dobe poleg najvažnejših strankarskih stališč. Večine, mase narodove, žal, ne moremo jemati v poštev, izvzemši stališče njeno nasproti najgmotnejšim vprašanjem.

Iz male peščice razumnih zavednih narodnjakov so se dvignili kmalu pravi, navdušeni rodoljubi, kterim je bodočnost narodova bila sveta skrb, če tudi ni bila vsem popolnoma jasna; poleg mož trezno motrečih položaj naroda, kulturne in politične njegove razmere in pogoje, a pri vsem tem dobro jim znanim gorostasnim težkočam navdihnenih tvrdoj nado v boljšo bodočnost, oglasili so se sanjači, slepi za dejanstvene razmere, misleči, da se da v jednem hipu poravnati ogromni dolg, neizmerna zamuda stoletij; predolgotrajno se jim je zdelo polagati še le temelj bodočnosti, zidati so hoteli kar — pri strehi. Dasi poštenjaki in pravi avstrijski patrioti, zbudili so pri nasprotnikih in pri neutralnih strankah sum izdajskih namenov, in nazivanje „panslavist“ je bilo uprav tako često kakor natolcevanje, da so čestilci „ruskega knuta, ruskega despotizma“.

Poleg teh pametnih in nespametnih rodoljubov „narodnjakov“, bila je neka vrsta ljudij, kterim se najbolje prilaga naziv „Filo-Slovenci“ (primeri s temi „Filhelene“), nekoliko Slovenci ali sploh Slovani brez „narodne“ žive zavesti, nekoliko človekomili prijatelji svobode in svobodnega gibanja, kulturnih teženj vseh narodov, kterim se je videla zahteva naravna, da se naj razvija zanemarjeni jezik tudi malih narodov, da postane sredstvo napredujoče omike, ktera mora itak ostati bistven del občne, svetovne omike. „Slovenčili so takrat ne le Kranjci, ampak tudi nemškutarji in laškutarji. ‚Vseslovensko‘ glasilo se je nektere tedne.“ [2]

Za te Filo-Slovence pa je imelo slovenstvo pomen samo zbok kulturnih ozirov; v politiki pa jim je veljala „narodnost“ v starem smislu.

Velik del domačega razumništva pa je bil nasprotnik slovenskim naporom zajedno z nasprotniki inorodniki, saj slovenski program ni imel svedočbe „zgodovinske“ pravice,

---

[1] „Illyr. Blatt“ 15. in 19. julija 1848. „Novice“ 26. julija in 16. avgusta 1848. Stenogr. Verh. des Reichstages, vloge štev. 85.

[2] Marn v „Jezičniku“ XII. 12.

tedaj tudi ni imel pravice, skrčiti veljave dejansko gospodujočim narodnostim; mnogi so bili narodno mlačni, vzrastli v starem sistemu in navdehneni z orijentalskim fatalističnim uverjenjem: da je pravemu podaniku nedotakljiv dozdanji red in da je „rovanje“ zoper božje in človeške naredbe in „veleizdajstvo“ vse, kar sili na dan pod krinko novega, časovnega duha; vse naj ostane, kakor je bilo; tudi razvrstitev narodov v gospode in hlapce. „Naša družba, prenapojena birokratizmom in aristokratizmom, ima cele sklade političnih petrefaktov in kristalizovanih mož zastanka; niti vročina marčevih pridobitev ne more stopiti jim krhke sestave. Te pomilovanja vredne prikazni so neobhodno izgubile svojo važnost .... Druge pa so podobne kroglicam veternicam; imajo še kitice, ki jih pomole na dan, kadar zapihlja ugoden vetrič semkaj iz Tirolske, [1] a je hitro skrijejo, ako od Semernika doli zapiše vetrič svobode. V narodnem pogledu so Slovani, ako zavlada s Thunom in Jelačićem slovanski živelj; čudijo se, da jih niso osobno povabili k velikemu zboru „slovenskega društva“, saj mu hote več plačevati od drugih in biti mu glavna podpora. A ta patriotizem je zginil s krvavimi dnevi pražkimi, zdajci so odložili „Novice“, čitajo zgolj črno-rudeče-zlate novine in strupeno preganjajo Slovence“. Točno je tu opisal dr. Martinak [2] dvoje vrsti ljudij: fanatike predmarčeve „kite“ in kruhoborce, kterim organ uverjenja ni v glavi niti v srci, nego — v želodci; obe vrsti sta hudo otrovali početek narodnemu našemu življenju. Iz teh krogov je prišel na svetlo neki poziv: „Krajnc Krajncam“: [3] neimenovan pisatelj poudarja najprvlje, da je treba gojiti slovenščino, a še odločneje zastopa stališče nemščine in nemške zveze; dalje svari pred Hrvati in Rusi; „od Rusov in Hrvatov nočemo nič hudega misliti, od Nemcev pa se učimo jezika in navad. Mi se zatore nočemo od naših nemških bratov ločiti. Mi hočemo sicer tudi z našimi sosedi Slovenci [4] in Hrvati biti prijatelji, ostati pa Kranjci; naši veri in našemu cesarstvu hočemo ostati zvesti i biti z našimi nemškimi brati jedini, kakor smo že več let bili, potem pokažemo Kranjci svojo narodnost najlepše“. Čudnim nazorom tega poziva je spisal dr. Martinak [5] krepek od-

[1] Onde je bil od srede majnika dalje dvor.
[2] „Die polit. Windfahnen“, „Laib. Zeitung“ 20. julija 1848.
[3] Dne 24. majn. 1848, podpisan je „odkritosrčni Kranjec“.
[4] „Kranjec“ in „Slovenec“ sta temu „Krajncu“ tore različna in nasprotna si — naroda!
[5] V „Laib. Zeitg.“ nekde; izvirnik odgovora v Rudolfinu.

govor in vprašal, kako se bode mogoče naučiti našemu kmetu dveh jezikov ob enem, dočim so sicer ljudje povsodi zadovoljni, da le dobro znajo svojo materinščino. „In to zahtevajo od našega, do zdaj sistematično zanemarjenega naroda“.

Take so bile razmere, iz kterih se je razvil polagoma slovenski program. Med prvimi buditelji je bil Matija Majar, ondaj kapelan v Celovci — kmalu med prvimi mučeniki za slovenstvo svoje, tako da je zbok ponavljajočega prestavljanja smel pisati, da ga prestavljajo tako naglo, „da mi skoro sape in denarjev primanjkuje. Sedaj sem zopet na poti. Na dveh in treh krajih imam svoje orodje, bukve, pisma itd. razdeljene in raztrošene — jaz sem, kakor bi rekel, neki „ewige Jude“. [1] Dne 29. marca se je oglasil že v „Nov.“ in vzkliknil: „Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so dobrega srca! Zdaj se mora začeti našega naroda sreča; zdaj moramo stopiti kakor svoboden narod med druge svobodne narode, mi svobodnim narodom jednaki... Pred vsem pa nam je ohraniti mir v deželi; ne zaničujmo nobenega naroda; mi smo vsi bratje, Slovani, Nemci, Talijani, Ogri! Vsak naj v svoji deželi doma živi, kakor mu je drago in ljubo... Mi Slovenci tudi trdno, z vso močjo od vseh zahtevajmo, da tudi nas puste doma po našem živeti: Slovence po slovenskem . . . Mi nismo nad Nemci, Talijani ali Ogri, pa tudi oni niso nad nami. Pokažimo ljubezen do naroda povsod in vselej in poiščimo si voditeljev. Ne zapuščajmo svojega naroda; Slovenec naj drži bratovski se Slovenca, naj nosi slovenske barve, naj se veseli slovenski. Poslanci naši naj pa na Dunaji zahtevajo, da bode nam svobodno v Sloveniji, kadar koli hočemo in kakor hočemo, vpeljati po malem v šoli in v pisarni naš slovenski jezik. „Kdor za svoje ne skrbi, zatajil je vero in je hujši od nevernika“. Drugi „Slovenci“ so bili drugih mislij: ne gre še uvajati slovenščine v šole in urade; ne moremo še tekmovati s sosedi: da, slovenski okr. komisar Preželj (Preschl) je slavil trobojnico črno-rudeče-zlato, „ki vihra že sredi junaških rodov Germanije.. tako krasno bleščeča se, kakor še ni slovela nikdar“. Omeniti moramo, da je mož v tistem hipu poudarjal slovensko svojo narodnost! Prej ko so se pa zdramili pri nas, jela je sezati po naših krajih agitacija za zjedinjeno Nemčijo in za Laško.

---

[1] Brez datuma. Izvirnik v ljublj. Rudolfinu.

Nemška propaganda je hipoma osvojila si Dunaj; brezmiselni Dunaj, dozdaj prestolnica, hotel se je podvreči Germaniji, kteri novo središče je imel biti Frankobrod; ne maraje za iztočne dele Avstrije, hotel je Dunaj zapadno Avstrijo utopiti v nemškem morji, ne da bi bil dotične kronovine poprašati maral, je-li se jim to vidi ali ne, a očitajoč jim separatizem, kakor hitro so hotele kreniti na drug pot. Zato je Dunaj, veliki stan nemškega navdušenja, zjedinil se z Madžari, ki so tlačili nemadžarske svoje sodeželane, protiveče se jim iz istih razlogov, kakor zapadni Slovani Nemcem in Frankobrodu. Zdaj se je studil „frankobrodcem" staroslavni prapor črno-žolti, navzlic staroslavni njegovi zgodovini; priljubil se jim je pa nad vse prapor črno-rudeče-zlati, izum jenskih (Jena) študentov. Našemili so s to trobojnico vse ulice dunajske; nakitili so ž njo zvonik sivega sv. Štefana; usilili so jo cesarju in pijani so bili veselja videči, da jo cesar vihti; celo v levo roko bronastemu Jožefu II. so jo vtaknili — babjevercem političkim je bila, dakak, trobojnica v „mrtvi roki" slab „omen". Schuselko,[1] ondaj najiskrenejšega Nemca, obšla je pa tudi brez tega slutnja nesrečne bodočnosti pri pogledu na one zastave, kajti je previdel, „da nemška zastava razjari Slovane". A tudi on prisoja Avstriji „pravico in dolžnost, nositi prapor Nemčije... Ako pa je hotela Avstrija živeti poleg Nemčije, bi se bila morala stoprav sama sebi osvoboditi, ne da bi se ji skrčila moč in velikost. Da niso prevideli te istine in da so jo prezrli najbolj ravno Nemci, goječi krivo mnenje, da morajo raztrgati avstrijsko zastavo, ako hočejo čestiti nemško — to je bila jedna najbolj žalostnih in najbolj pogubnih posledic starega sistema." To uverjenje je zavladalo prepozno, stoprav po nesrečnem izidu oktobrove revolucije. **Nemška trobojnica je pa v istini vnela narodni boj v Avstriji** in je v istini pomagala uničiti simpatije Avstrijcev za stvar frankobrodsko. Nevarnost so uvideli i drugi: **Kuranda** in **Andrian** sta v frankobrodski narodni skupščini 11. aprila 1848 zahtevala jamstva za „nedotakljivost narodnosti avstrijskih Slovanov." A kakeršno jamstvo? **Schuselkov** predlog gotovo ni ponujal Slovanom zadosti poroštva, dasi jih je oklical „ravnopravnimi, svobodnimi zavezniki, ne pa podaniki Nemcem", a prepuščajoč jim samim skrb za svoj obstoj in razvoj. „Saj se je že milijone Slovanov ponemčilo in ne more se dati poroštvo, da se to v bodoče ne zgodi več." **Wiesner** je zahteval, da se „Slova-

[1] Deutsche Fahrten II. 66.

nom dovoli udeležiti se vseh uspehov Nemcev“ in **A n a s t a s i u s G r ü n** je to zahteval za „Slovane na Štajarskem, Koroškem in Kranjskem“ še posebe. To je bila gotovo lepa in odkritosrčna ponudba, a brez vrednosti in varnosti, in kdo bi se čudil, da so Slovani jo zaničevali in zametavali? saj nam pripoveduje isti Schuselka, kako so jednake obljube uresničevali Poljakom, vrnivšim se v domovino na povabilo frankobrodskega zbora: da bi dotični poljski poslanci lepo mirno premišljevali svetost takih obetov, vtaknili so jih nemški bratje Prusi doma v — temnice.

Kmalu je zavladalo navdušenje za zjedinjeno Nemčijo in njeno trobojnico i pri nas, kderkoli so bila nemška ali v nemškem smislu preustrojena srca za nemštvo. To je pokazala kmalu celo ljubljanska narodna straža, „častna straža. novo probujene Nemčije“, da rabimo besedo načelnika Sühnla [1] Sklenila je razobesiti na s t o l p u l j u b l j a n s k e g a G r a d u n e m š k o t r o b o j n i c o, a ker so se oglasili ljudje zahtevajoči, da se poleg nje razobesi tudi slovenska zastava („narodna zastava kranjska“) in ker se je bilo bati, da se kmetje ne razbure, odložili so dne 5. aprila to slavnost; dotični nasvet je podpiral tudi g r o f A n d r e j H o h e n w a r t, gub. svétnik ljubljanski; [2] v svojem govoru je rekel: „Gospoda, mi nosimo narodne barve v srci, in to je pravi patriotizem.“ A hitro so se spet premislili: že 7. aprila se je zbrala narodna straža v „Zvezdi“; klicala je „hoch“ cesarju, svobodni jedini Nemčiji, kranjski deželi, guvernêrju itd.; godba je svirala cesarsko pesen — na G r a d u pa so (ob 6. uri zvečer) razobesili nemško trobojnico; žalost menda ni bila prevelika po njej, ko jo je kmalu vihar raztrgal, [3] saj je marsikdo jako nespoštljivo govoril o njej, n. pr. grof Andr. Hohenwart. Ko so ga dunajski Slovenci malo dni potem, prišedšega z omenjeno deputacijo na Dunaj, prosili, da naj vlada odstrani zastavo na Gradu, imenoval je to trobojnico „ein färberzeichen!“

Vzgled ljubljanske narodne straže so posnemali tudi drugodi, n. pr. v Kamniku. Dne 12. aprila so na Šutni obesili nemško zastavo, zvečer pa slavili ta čin z razsvetljavo in navdušenimi transparenti. V T r ž i č i pa je nemška „Liedertafel“ pela „Was ist des Deutschen vaterland?“ Umevno je, da Celovec, Gradec, Maribor, Gorica itd. niso zaostali: bile so jim nemške barve in nemško mišljenje „varno zavetje v

---

[1] Laib. Ztg. 15. apr. 1848. Dotični dopis Sühnla o sledeči dogodbi je jako teman; težko je določiti, ktere „narodne“ barve ima tu in tam v mislih.

[2] Oče grofu Karolu Hohenwartu.

[3] Sloveniens Blatt 29. avg. 1848.

burji časov, zvezda severnica naše politične polunoči", nadejali so se, da se pod tem praporom zbero i drugi narodi Avstrije, „saj prava naloga našega veka ni izraženje (ausprägung) narodnosti, temveč svobodni, nravni in duševni razvoj Evropejcev" je rekel dr. Del Cott.[1] Naravno je, da je odprla nemška propaganda, hoteča večinoma nenemške dežele avstrijske, spadajoče k staremu „bundu" nemškemu prestvariti v kronovine nove Nemčije, ostale dežele pa prepustiti slučajnostim in tem pôtem razdreti Avstrijo, Slovane pa izročiti silnejšim narodom, polagoma oči tudi Slovencem, i to tem bolj, ker je nam pretila nevarnost tudi po laški propagandi.

Zaman so skušali laški rovarji, da bi po vzgledu „osvobojenih" Benetek zapeljali k odpadu od Avstrije i Trst: pretepli so tam tiste hujskače, ki so nabirali doneske za laški prapor za tržaško vladiško crkev in podpise za „zjedinjeno Italijo." Laške kokarde so morale kmalu se umakniti avstrijskim in — nemškim. Tržaški trgovci so bili pri vseh laških simpatijah dobri računarji in so hitro uvideli, da bi Trst, član zjedinjene Italije, podlegel močnejšim tekmecem, Genovi in Benetkam, da bi pa otel staro pomenljivost edino znamenitega pristanišča avstrijskega, ali morebiti dospel do neizmerne slave kakti južno pristanišče — zjedinjene Nemčije. Zato so v nekih krogih poudarjali nujnost, da se Avstrija naj znebi Lombardije in Beneškega, pa tudi Galicije, nekteri pa so zvali zvezo z zjedinjeno Nemčijo „danajski dar", ker bi Trst ne mogel tekmovati s severno-nemškimi pristanišči. Najredkejši so pa bili možje, kterim se je nekako dozdevalo, da Trst ni niti kos laške niti nemške zemlje, nego da stoji na zemlji slovenski, ob vznožji pogorja slovenskega. Celo novine „Lloyd" so izrazile to mnenje:[2] „Gore so dobra prirodna meja, ker so narodom, bivajočim za njimi, naravna trdnjava, . . . kojo jim je Bog podaril. Na vznožji gorá ne sme prebivati drug narod, nego na vrhu, ne sme, ker ne more. Slovani so do Občine jedini stanovalci visoke planote in imajo absolutno in neovržljivo gospostvo tudi nad krajem, kder leži Trst. Mirnodušno smejo zreti doli na mesto, naj živi tu doli makar čisto tuj rod, saj ta ne more ostati gospodar svojega posestva, ako mu ga nočejo pustiti oni, kterim je odmerila je priroda. Kadarkoli se jim zljubi lehko pridejo doli raz svojo planoto in poruše mesto ob vznožji

[1] Laib. Ztg. nekde.

[2] Zeitschrift des öster. Lloyd, 6. apr. 1848.

in zapode stanovnike v morje. — Usoda Avstrije je usoda Trsta“. A naposled čujemo frankobrodsko melodijo: „Cesar se je s svojimi nemško-slovanskimi deželami pridružil mogočni nemški zvezi ... ki je spet razpela častitljivi črnorudeče-zlati prapor“. Ergo: Trst bodi južno pristanišče avstrijsko-nemške zvezne države brojeće 70 milijonov duš.

Več utisa nego v Trstu in ostalih staroavstrijskih oddelih Primorja, napravile so vesti iz Italije po nekdaj benetskih krajih Istre. Tu so še živeli ljudje, bivši za mladih nog podaniki ljudovlade sv. Marka; niso še čisto ugasnile stare simpatije niti bile pretrgane neštevilne vezi med nekdanjimi sodržavljani tostran in onstran Adrije. Zato so po nekterih krajih istinito poskrili avstrijske barve, ko so čuli tuljenje leva beneškega, ki se je osvobodil svojih „verig“; spet so si pripeli na prsi srebrni križec, nekdaj običajen v Benetkah, in pisano so gledali pa psovali Slovane in Nemce. Osobito razumništvo se je neskončno veselilo sleharne nezgode Avstrijcev na bojiščih severolaških. O zvezi z Nemčijo pa niso hoteli slišati ničesar trdeči, da je Istra laška zemlja, kar so trdili celo isterski državni poslanci na Dunaji, (Fachinetti i drugovi).[1] Pa narodo- in zemljopisne razmere v Istri so bile silen jez proti takim težnjam: ni bilo mogoče zgraditi novega mostu preko široke Adrije tja v Benetke, dokler je prebivalstvo ostalo zvečine slovansko in topo bilo za prilizovanja laških bratov. Saj so svedočili ondaj Slovani v Istri in na njenih otokih tudi javno svoj slovanski značaj in svojo vernost Avstriji; prirejali so na Lošinji in drugod slavnosti na čast ustavni svobodi in daritelju casarju. Narodne straže so bile nektere v istini „narodne“ in krepak, vedno za boj pripravljen branitelj avstrijstva in slovanstva ob bregovih jadranskih. V večji opasnosti je bila zemlja

---

[1] Polemika zarad tega, gl. Presse 1. avg. i. dr. 1848; Lloyd, ... Iz one dobe čitamo to-le mično dogodbico v Carinthiji 21. aprila 1848: V vasi Skala poleg Kopra so prisilili župana, da je oklical republiko, potem so pili, da je bilo vse vinjeno. Drugega dne skliče župan spet vaščane in jih praša, je-li res hočejo republiko? i oni pritrdé soglasno. „Dobro, pravi župan, samo povejte mi prijatelji, kteri sadež prodajate najprvlje?“ „Zeleni grah“. Kam ga prodajate?“ „V Trst“. „Dobro — evviva Trieste!“ „Evviva Trieste!“ — „Kaj pride potem na prodaj?“ „Črešnje“. „Kam?“ „V Trst“. „Dobro: „Evviva Trieste!“ „Evviva Trieste!“ Naštevši vse sadeže, ki jih prodajajo v Trst, nadaljuje župan: „Prijatelji, v Trst pa ne boste mogli več prodajati niti tja hoditi, ker Trst ne priznava republike; odslej boste morali v Benetke hoditi“. Zdajci se pogledajo ljudje in popraskajo za ušesi; župan zapazi utis svojih besed in pravi: „Tržačanje kličejo samo: Evviva Ferdinando! in so verni Avstrijci“. Mahoma kličo tudi Skalčani: „Evviva Ferdinando!“ In republiki je bil konec.

slovanska ob benetski meji. Uporniki laški so prodrli onde malone do Soče; malo milj od Gorice so morali naši vojaki in slovenski kmetje braniti dom zoper ustajnike; zaseli so pa uporniki tudi sotesko pontabeljsko; a tudi onde so jih zapodili Avstrijci, sodelovanjem koroških Nemcev in Slovencev prostovoljcev.

Tretja stran, od ktere je Slovencem pretila nevarnost, bila je iztočna madžarska stran, a tu so Hrvatje branili neposredno svoje, posredno pa tudi koristi slovenskih sosedov.

Tem trojnim nasprotnikom je bilo treba se postaviti v bran vsaj z jasnim političnim programom slovenskim. Kar je želel Majar, to se je tudi zgodilo, pa ne na domačih tleh nego daleč na tujem Dunaji. Tam je živelo lepo število Slovencev, najilustrejših glav, nekoliko v čili dobi mladeniški, nekoliko v zrelih letih moških; bil je to cvet slovenske inteligencije in bila jim je dana najugodnejša prilika, seznaniti se s tistim velikim politikom „svetovnim duhom", ki je po besedah ministra Dobhofa „snoval politiko", liki grška „moira" (fatum) nedosežen celo za vsemogočne ministre. Občevanje z Nemci, čitanje nemške revolucijonarske literature jih je vnelo za svobodne nazore in težnje, občevanje z drugimi Slovani pa je užgalo jim plamen narodne zavesti in v vročih dneh marčevih je dunajski vzduh dozorel tudi dunajske Slovence v zavedne in javnosti ne boječe se politike. Iz tega kroga je vzletelo med Slovence nekaj važnih budil, s kterimi se nam je seznaniti.

Dne 29. marca je podpisalo 44 dunajskih Slovencev adreso kranjskim stanovom, zakonitemu organu osrednje slovenske pokrajine, priznavši jim nalog in pravico povzdigniti svoj glas v imeni slovenskega stanovništva kranjskega. Adresa slove. [1]

„Slavni stanovi! Dolgo gojene želje naroda, da bi se preosnovale nam nenaravne, na zastarelih predpravicah stoječe politične razmere, bližajo se uresničenju. Ker pa Vam pripada vzvišena in častna, a tudi težavna naloga, vplivati na preporod Avstrije in ž njo Evrope, naudaja nas uverjenje, da Vam ustrežemo, ako Vam objavimo želje in težnje naroda, ki ga imate zastopati. Kajti plemenita je politika samo tedaj, ako je narodna, t. j. osnovana na resničnih željah in potrebah podanega naroda, in vstrajne so samo institucije, ki izvirajo iz take politike, kakor so dokazale v večno svarilo

---

[1] Laib. Ztg. 4. aprila 1848; ponatisnena vnovič v Laib. Ztg. 18. juni 1887. Tukaj nekoliko okrajšana prestava.

vsem zakonodajcem dogodbe najnovejše dobe: umetno zgrajeno in žal, le predolgo ohranjeno poslopje je pri prvi nevarnosti jelo pokati in se je mahoma razsulo.

Zarad tega in navdehneni z najsvetejšo zavestjo svojih dolžnostij napram svoji domovini, dovoljujemo si Vam prostodušno in odkrito razložiti zahteve, ki se nam poleg teoretičnih in praktičnih skušenj vidijo izvršljive. Najprvo račite uvažiti, da je naš narod slovenski narod, da njega zatore ne morejo osrečiti vcepljena mu tuja, nego samo razvita in čvrsta, pristna, a žal, zanemarjena svojstva. Prosimo Vas, zahtevajte, da se zanaprej ne ovira več zjedinjenje z našimi slovanskimi brati v pismu in jeziku. Samo po tem poti se moremo razvijati, samo po tem poti moremo postati dostojen ud v lepem venci kronovin avstrijskega cesarstva, ki se je zbudilo v novo slavno življenje. Odkar se je zbudila narodna zavest, morajo raznarodujoče težnje ostati brez nade ugodnega uspeha; one so tudi sramotne za njene pospešitelje in grozovite za narod, ki so si ga izbrale za žrtev in ki ga hočejo primorati, da bi se pomešal s tujimi, nenaravnimi življi; tak narod zarad tega ne more doseči one stopinje razvoja, do ktere mu nadarjenost njegova daje pravico vspeti se; narodu vzeti narodnost, to se pravi oropati ga domovine, kajti ostaviti mu je pristno, po previdnosti mu odkazano domovino, tista pa mu je tuja, ki se mu usili, in mu ostane tuja.

Imenoma prosimo, da zagovarjate nastopne želje pri našem premilem vladarji: 1. slovenska narodnost na Kranjskem, Primorskem in po slovenskih krajih Štajarske in Koroške naj se zavaruje; 2. pomnože naj se osnovne šole, vpelje naj se v nje slovenščina in temeljito naj se je nauči mladina, učiteljem naj se dovoli zadostna plača in ustanove naj se stolice za slovenščino in slovanske jezike in slovstva; 3. ustanovi naj se realka in kmetijske šole za poljedelce; 4. osnujo naj se kreditni zavodi v prospeh obrta; 5. poslovenijo naj se vsi zakoni; 6. nameščajo naj se po uradih samo možje popolnoma vešči deželnemu jeziku; 7. urede naj se razmere kmetijske in zastopanje kmetov; 8. zniža naj se zemljiščni davek, ki je v primeri z drugimi kronovinami prevelik“. [1]

---

[1] Podpisani so med ostalimi dr. Dolenec, L. Perona, F. pl. Gariboldi, prof. Jenko, dr. Füster, L. Toman, dr. Miklošič, dr. Skedl, dr. Jern. Županec, dr. Martinak, bar. Rud. Rechbach, vit. E. Pagliaruzzi, drd. Drag. Dežman, vit. Avg. Fichtenau, Avgust Dimitz.

Stari stanovi kranjski, učinek čisto drugih razmer nego so jih ustvarili viharji 1848. leta, ti stanovi so tu prvič začuli glas „svetovnega duha“, prvi, čeravno še ne točno razviti slovenski program in bili so pozvani, da naj sodelujo pri njegovem uresničenji. Žal, da ne vemo, kaj so rekli v odboru stanovi, prečitavši oni poziv, a mislimo, da se ne motimo, da je že prej ko je došla ona adresa v belo Ljubljano, sprožil dr. Bleiweis 29. marca „na javnem in važnem mestu“, bržkone v seji stanovskega odbora[1] najvažnejšo točko, temeljno zahtevo slovenskega programa: zjedinjenje slovenskih pokrajin v jedno upravno celoto pod nazivom „kraljevina Slovenija“. Zdi se nam, da je i dr. Bleiweis za deželni zbor, ki se je imel sniti 6. aprila, sestavil nektere predloge z motivacijo vred, pri kterih nemara ni bil brez vpliva poziv dunajskih Slovencev. Ker je bil ta deželni zbor zadnji zbor starih stanov, zmatramo sklepe njegove za nekako „oporoko“; menda ne povse prostovoljno, nego vsaj nekoliko narekovano po duhu časovnem, iz zato naj nam oprosti blagi čitatelj, da se pečamo s tem zasedanjem in njegovimi ukrepi malo nadrobneje.[2]

Dnè 6. aprila je otvoril grof Welsersheimb zborovanje; navzočni so bili: na duhovniški klopi: vladika Wolf, novomeški prošt Albrecht, stolni dekan Jerin, kan. Pavšek, kan. Novak in kan. Župan; na gosposki klopi: grofje Andr. Hohenwart, Otto Barbo, Ign. Blagaj, Jos. Auersperg, Vin. Thurn, Karol Hohenwart,[3] Ferd. Aichelburg, Mih. Coronini, Gust. Auersperg; baroni Leop. Lichtenberg, Vinc. Schweiger, Lud. Mandel, Alojzij Gusić, Alojzij Lazzarini, Fel. Rechbach, Amand Schweiger, Franjo Lazzarini, Nikomed Rastern, Ant. Codelli, Mor. Tauferer, Alojzij Apfaltern; na vitežki klopi vitezi Mir. Kreuzberg, Ant. Fichtenau, Ant. Widerkhern, Miros. Gasparini in pl. Coppini; zastopniki meščanov so bili: dr. Čuber in dr. Kavčič (Ljubljana), Gustin (Metlika), Hafner (Kamnik), Haring (Črnomelj), Germ (Novo Mesto), Florian (Kranj), Müller (Višnja Gora), Lah (Lož); začasno so pozvani bili: dr. Maks Wurzbach, dr. Bleiweis, Frd. Trpinec, Mih. Smolè, Lamb. Lukman in Mayer; namestnik je bil Baumgartner; konečno je odbrala kmet. družba tri zastopnike kmetskega stanu: Mužana, Kotnika in Burgerja.

---

[1] Tako tolmačimo govor dr. Bleiweisa v deželnem zboru kranjskem leta 1870; gl. Novice 1870. str. 413.

[2] Poleg listin deželnega arhiva kranjskega fasc. 7—1.

[3] Sedanji državni poslanec.

1. Najprvlje je bil govor o razširjenji deželno-zborskega zastopa po odbornikih doslej nezastopanih municipalnih mest, neplemenitih grajščakov in kmetov, „kajti Njihovo Veličanstvo hoče ohranitev deželnih stanov, ti pa morajo biti zakoniti organ vseh razredov državljanskih, ker le potem morejo vladi javljati želje naroda glede ustave in uprave domovine“. A odložili so konečni sklep, da izvedo sklepe zbora odbornikov deželnih stanov na Dunaji in potem reše stvar soglasno z drugimi stanovi.

2. Glede kmetskih razmer in desetine ukreno peticijo do cesarja in poudarjati v njej „da je za deželo nujno potrebna hitra, dosedanjemu podložniku ugodna odveza vseh kmetskih ali urbarnih dolžnostij in desetine, a proti primerni odškodnini, ktero naj dosedanji desetinjaki plačajo opravičencem“. Zajedno morajo pa tudi nehati dosedanji doneski gosposke za crkve, šole, bolnice, vodne zgradbe itd. in prevzame naj jih srenja.

3. Zahtevajo naj dovršenje uže od 1845. leta trajajoče revizije zemljiščnega katastra, zniža naj se previsoki zemljiščni davek, povrne naj se deželanom, kar so doslej preveč plačali in uvede naj se imovinski davek, da bodo potem vsi državljani plačevali primerne doneske za državno gospodarstvo.

4. V pravosodje naj se uvede javnost in ustmenost.

5. Nekdanji kronovinski zalog naj se povrne stanovom.

6. Poleg poročila in predloga dr. Bleiweisa skleno peticijo za primerno razmnožitev narodnih šol, ustanovitev dekliških šol, uvedenje koristnih strok v ljudsko šolo, (n. pr. prirodopisa, poljedelstva, zdravilstva itd.) in izdajo čitanke za kmetske in osnovne šole — „ker se opira moč in veljava naroda na dobro urejeno izobraževanje njegovo in ker so šole osnovna podlaga takemu izobraževanju samo tedaj, ako so v soglasji s potrebami naroda“.

7. Učitelji osnovnih šol naj se izobražujejo v semeniščih; za učitelje osnovnih šol na kmetih naj se ustanovi posebno slovensko izobraževališče in poviša naj se jim plača od 150 do 300 gld. na leto.

8. Dr. Bleiweis je predlagal v obširnem poročilu „da naj se uvede v narodne šole slovenščina kot izključni učni jezik, v normalkah naj se poučuje slovenski in nemški, v vse šole pa naj se uvede ilirski pravopis“. V tem poročilu zavrača dr. Bleiweis „sumničenje, da zastopa sebične interese; ta peticija se opira zgolj na nujnost, tem pôtem izobraziti naš narod do one stopinje omike, ki se zove narodna omika.

Naše narodne šole bodo koristile narodu samo tedaj, ako bodo čisto slovenske, kajti čemu so kmetskemu dečku, ki se po dovršeni šoli vrne k plugu in drugim poljedelskim opravilom in ostane vse žive dni v svoji vasi, čemu mu bodo posamezne nemške besede in nemška rekla, ktere so mu z neskončnim trudom in zanemarjanjem občnega duševnega razvoja ubili v šoli v glavo; saj je takoj pozabi, ko je zapustil šolo; zato je ves pouk brezuspešen, kajti zdaj ne ume deček čitati in pisati in računiti niti v tem niti v onem jeziku, niti izdelovati pismenih sestavkov. V normalkah po mestih se mora poučevati tudi nemški, ker ondotni dijaki ustopijo včasih pozneje v višje študije; a ta pouk se mora tako urediti, da se ne zanemarja materinščina kakor doslej, ker se tudi po dovršenem 3. razredu mnogi šolarji povrnejo v kmetske razmere ali izvolijo druga poslovanja, pri kterih jim je nujno potrebno znanje materinščine". Deželni zbor se ni popolnoma strinjal z Bleiweisovim predlogom, nego je ukrenil, da naj bo slovenščina v trivijalkah učni jezik „praviloma" (in der regel), a nemščina sme ostati učni jezik „ako to žele občine"; pritrdili so pa predlogu ob uvedenji ilirskega pravopisa, ki je bil takrat uradno vpeljan že v Istri in v dejanski rabi na spodnjem Štajarskem.

9. Deželni zbor pritrdi dr. Bleiweisu, da morajo v bodoče uradniki na Kranjskem biti slovenščine popolnoma zmožni, dokazati morajo to z svedočbami in položiti izpit pred stanovsko komisijo. Poročilo poudarja, da zaupanje občinstva v uradno osobje ne more nastati, ako je uradnik nezmožen narodnega jezika, to pa da je često se zgodilo navzlic dotičnim vladnim naredbam; pri celovškem apelacijskem sodišči zahteva postava nemško, slovensko in laško zasliševanje, a dejansko se posluje samo nemški in laški; zgolj sodišče je krivo, da nima slovenščine zmožnih uradnikov. Z ozirom na to zahtevo, da naj bodo v bodoče uradniki vsi zmožni slovenščine, in ker se bode sleharni moral potruditi, da se je nauči, odklonil je deželni zbor predlog, da naj se ustanove na gimnazijih stolice za slovenščino, ki bi naj bila obvezni predmet za domačine.

10. V istega poročevalca smislu sklene dalje zbor peticijo za poslovenjenje vseh zakonov in ukazov vseh oblastij in za ustanovitev slovenske uradne priloge „kranjskemu listu" (t. j. „Novicam").

11. Deželni zbor sklene prošnjo, da naj se uresniči načrt realke v Ljubljani, ki jo je obljubil ces. patent 20. novembra 1847; tak zavod je potreben in bode povzdignil obrt

in oživil ga; kmetijske šole naj se urede bolj v praktičnem duhu, osnuje naj se podkovska, živinozdravniška in rokodelska šola s slovenskim učnim jezikom.

12. Zniža naj se šolnina.

13. Deželnemu zboru naj se da pravica, da si sam izvoli predsednika, naj mu tore ne predseduje več guvernêr.

Na podlagi teh sklepov so različni člani zbora sestavili pozneje peticije do cesarja in vlade; [1] izvolili so deputacijo, ki je šla s temi željami na Dunaj; zajedno sta se odredila dr. Burger in dr. Orel za zastopnika stanov pri zborovanji poverjenikov vseh deželnih stanov na Dunaji. Dotičnim poverjenikom deželnega zbora so se pridružili še drugi gospodje ljubljanski; deputacija je konečno štela nastopne člane: grof Andrej Hohenwart, baron Codelli, dr. Burger, dr. Orel, Guttman, dr. Bleiweis, dr. Rudolf, dr. del Cott, dr. Recher, dr. Strupi, Rudež, Mühleisen, Jos. Pleiweis.

Prej ko nastopimo s temi moži dolg pot na Dunaj, naj še omenimo, da je mesto Kranj poslalo peticijo deželnemu zboru in v njej prosilo: 1. mestom naj se da samouprava; 2. kmetom naj se dovoli zastop v deželnem zboru; 3. glavne šole v mestih in na kmetih naj prevzame država; 4. crkveno imetje naj zapade državi, ona pa naj plačuje duhovnike; 5. okrožnemu uradu naj se podrede občine, zato naj se okrožni uradi premeste v središče okroga; 6. država naj odškoduje gosposke za kmetske davščine; 7. cena soli naj se zniža; 8. zniža naj se užitnina, od piva in od upijančljivih pijač naj se plačuje užitnina pri točenji; prepove naj se žgati žganje iz koruna in žita; 9. odpravi naj se loterija „uničujoča revnejše stanove"; 10. uvede naj se občna vojna dolžnost, skrči naj se doba vojaške službe, zmanjša vojna in priseže na ustavo; 11. na kmetih naj se ustanovi žandarmerija, po mestih naj se osnuje policija za nadzorovanje prometa z jedili in pijačami; 12. okrajni fizikus naj se namesti v središči svojega delokroga; 13. odpravi naj se palica in uvedejo kazni, primerne sedanjim razmeram; 14. ohrani naj se narodnost glede notranje in vnanje uprave te vojvodine in v nižjih in višjih učilnicah"; 15. v Ljubljani naj se ustanovi univerza.

---

[1] Dr. Bleiweis je sestavil peticije za slovenščino v šoli, za nameščenje slovenščine zmožnih uradnikov, za poslovenjenje zakonov in ukazov in za ustanovitev realke; odposlali so te peticije še le 12. majnika 1848.

Te zanimive peticije niso rešili, nego jo izročili v pretres odboru.

Ako primerjamo sklepe deželnega zbora z vsebino adrese stanovskega odbora in meščanov ljubljanskih,[1] moramo priznati znamenit napredek: želje deželnega zbora so bolj konkretne in se nanašajo na stvari, ki so se neposredno tikale narodnega položaja; poudarjajo narodno stališče že odločneje in — prezirajo nemško vprašanje. Gotovo je v tem oziru pripisovati sklepe zborove trudu dr. Bleiweisa — med rednimi člani zbora ni bilo tako vernega tolmača narodovih želj; ž njim, z izvenrednim članom zbornice je nastopil stoprav nekdo na zbornično govornico, čegar beseda se dotlej ni slišala v tej dvorani: narod slovenski. In to je glavna črta zadnjega zasedanja starega deželnega zbora kranjskega.

Pač so bile vse zahteve tega zbora jako nedolžne, nič radikalne; njihova vsebina se razumeje sama ob sebi in znači zajedno pretežni vpliv duha vladajočega v zboru: narodne odločnosti ne najdemo; nemogoče je bilo stanovom prodreti meglo starih idej in postaviti se na vrhunec jasnega, določnega in odločnega programa v smislu nove dobe, zmagoslavne po marčevem prevratu. Tako „treznega“ programa niso sestavili nikder drugod deželni stanovi; povsod so imeli kako posebno vladajočo idejo - vodnico, bodisi narodno ali državnopravno; in krenili so drugi stanovi pogumno s to idejo brez obotavljanja na ta ali on pot, doslej jim bolj ali menj neznan. Do razpotja so prišli tudi naši stanovi, a ogledali so si od daleč novo, obljubljeno deželo z — daljnogledom in obsedeli — na križempoti. Česar se je bilo nadejati Slovencem od sklepov takih stanov? Ako so pa odločno poudarjanje novega stališča opustili stanovi malone čisto slovenske kronovine, bodo-li morde stanovi sosednih zvečine nemških kronovin „bolj slovenski od Slovencev“?

V onih članskih deželnega zbora ne najdemo baš tiste točke, ktero so dunajski Slovenci postavili na prvo mesto: o združeni Sloveniji molče popolnoma, dasi je to reč sprožil bil že v odboru dr. Bleiweis. In vendar bi se ne bili s tako zahtevo tako hudo pregrešili zoper konservativna svoja načela in zoper načela celo cvetne dobe „stare Avstrije“. Cesar Jožef II. je podredil graškemu guberniju Štajarsko, Koroško in Kranjsko z Goriškim vred; v tej upravni jednoti pa je

[1] Glej str. 52, 53 in 56.

bil združen malone ves slovenski narod. Leta 1791 je razpala spet ta zveza, a Gorica je ostala pri Kranjski. Leta 1804 so ustanovili vkupni gubernij za Koroško in Štajarsko; leta 1815 so osnovali ilirsko kraljevino z gubernijem tržaškim za Primorje in z gubernijem ljubljanskim zajedno za Kranjsko in Koroško. To se je bilo zgodilo iz upravnih razlogov, kajti drugih birokratizem starega absolutizma ni poznal. Kar so jeli zdaj zahtevati slovenski narodnjaki, ni bilo zemljopisno tako različno, a podprto po mnogo tehtnejših razlogih in narekovano najprvlje po doslej neznani elementarni sili — narodnosti. [1] Ker so bile točke deželnega zbora kranjskega prevedene brez tistega „popra“, ki so ga posule na enake resolucije druge na Dunaj prišle deputacije, niso mogle napraviti presilnega utisa na vladne kroge.

Kranjsko deputacijo so na Dunaji povsod prijazno sprejeli in obljubili, da se usliše želje stanov kranjskih — „kolikor bo mogoče.“ Pomenljivejša od občevanja z vlado in dvornimi krogi je bila dotika, v ktero je prišla deputacija z dunajskimi Slovenci in drugimi Slovani. Med Slovenci so bili najodličnejši advokat dr. Mat. Dolenec, dr. Miklošić, prof. Jenko, med mlajšimi A. Globočnik, Semrajec, Pet. Kozler i dr. Vsi pa, dunajski Slovenci in deputacija kranjska, prišli so po temeljitih razgovorih do uverjenja, „da se mora narodnost krepko povzdigniti in utrditi.“ V podrobnostih je bilo, naravno, različnih mnenj, dozdeva se nam pa, da so bili v soglasji glede zaželenega združenja Slovencev.

Prihoda slovenske deputacije na Dunaji so pričakovali ondotni Slovenci že zdavna; saj so prihajale tja tudi druge deputacije; vsaka je prišla s polno torbo želj in zahtev in tožeb: [2] sleharni so kaj obljubili, nekterim tudi mnogo dovolili, čeravno ne toliko, kakor Madžarom; Čehi na pr. so smeli zadovoljni biti s patentom z dne 8. aprila. Samo iz slovenskih pokrajin ni bilo nobenega. V imeni ravno na Dunaj dospevših hrvatskih in čeških deputacij je tedaj sestavil tajnik dunajske „Slovenije“ poziv do Slovencev, [2] ki so ga podpisali člani deputacije, med ostalimi tudi Gaj, Vraničani,

---

[1] Prim. Kreuzbergov članek v „Mittheil. des hist. Vereins für Krain“ 1846. l. V „Laib. Zeitg.“ 18. junija 1887 sicer čitamo, da dunajskih Slovencev vloga od stanov „als zeitgemäss berücksichtigt wurde“; a naši viri nam tega ne potrjujejo.

[2] Iztis tega poziva je priloga Murščevi rokopisni zgodovini graške „Slovenije“, ki ga hrani graški dež. arhiv. Poziv je pisan „v imeni 500“. Izvirnik hrani še gospod sestavitelj.

Kukuljević, Kušljan, Peter Faster, dr. Frič, dr. Rieger, dr. Trojan i dr.

„Proč s praznim prepirom in sovražnimi nasprotstvi dežel; objemite se bratovski vsi Slovenci od slavjanskih bregov Adrije do bistre Drave in Mure; stavite si v mislih in srcih Slovenijo, ktero politika kroji. Prinesite svoje prošnje k veličastnemu prestolu, da se Vam tudi od vzvišenega, merodajnega mesta prizna Slovenija; . . . podajte svojim sosedom na Hrvatskem, Slavonskem in Dalmatinskem bratovsko roko in spoznajte je za tiste, h kterim se imate posebno obrniti; ž njimi zjedinjeni doseżete svoj visoki namen! Ne pozabite na vse oživljajočo vzajemnost svojimi brati okrog Veltave, Visle in Tatre!"

Zarad predolgega obotavljanja karajo rojake slovenski vseučiliščniki dunajski v „Novicah":[1] „Od dne do dne smo čakali slovenski sinovi na Dunaji, da bodemo mogli tudi poslance „Slovenije" pritisniti na srce, na srca, ktera so stala dne 13., 14. in 15. sušca tudi za Slovenijo na Dunaji vojaškim puškam in kanonom nasproti. Ali naše čakanje je bilo zaman; zaman je bil za korist Slovenije krvavi dar." Potem hvalijo M. Majarja, ki se je krepko potegoval za uvedenje slovenščine v šole in urade; a Slovenci morajo poslati nemudoma poverjenike na Dunaj in tukaj povedati svoje želje, ne pa zanašati se na državni zbor, kajti potem bi bilo že prepozno. Najprvlje je pa zahtevati zjedinjenje Slovencev v jedno kronovino, kajti v sedanji dobi se želi zjediniti vse, kar je tistega rodu, in se zjedini. Nemilo je siloma krojiti, kar veže kri, srce in jezik . . . Varujmo se dalje, da nas ne pritisnejo spet k nemški zvezi. Kar se je skozi veliko let v Avstriji slavnega godilo in zgodilo, prišlo je od Slovanov; Slovani prelivajo zdaj tudi svojo krv na Laškem; zgodovina pa je krivična; le Nemcem vse pripisuje . . . Bratje, izgubili smo slavo, zgodovine spomin, malone narodnost, le jezik je še ostal in tudi ta je že v nevarnosti. V srce Vam naj posebno zdaj done krepke besede našega slavnega Koseskega:

„Gani se, komur je mar zahvale prihodnjega vnuka'!"

Jedva se je bil napotil ta poziv proti jugu, ko je dospela na Dunaj kranjska deputacija in napravila v ondotnih slovenskih krogih vesel utis. A z instrukcijo deželnega zbora se niso mogli ujemati ti krogi, ni jim mogla zadostovati že zarad tega, ker ni omenjala združenja Slovencev. Ta nedo-

[1] „Novice" 12. aprila 1848.

statek je bil predmet razgovoru v shodih slovenskih in dr. Bleiweis je po prigovarjanji dunajskih rojakov[1] prevzel nalog prekoračiti tesne meje oficijalnega programa in pri slovesni audijenciji pri nadvojvodi Ivanu sprožiti tudi ono za naš narod najvažnejše vprašanje. V tej audijenciji je bil dr. Bleiweis govornik deputacije in o njej pripoveduje sam: „Prvo je bilo to, da sem nadvojvodi razodevši iskreno željo po zjedinjenji Slovencev, podpiral jo s tem, da bi bilo na vsako stran na korist narodu in tudi na korist državi.“ Podpiral je prošnjo tudi navajaje zgodovinsko činjenico, da je bil že cesar Jožef II. nekako tako združenje zaukazal, in da bi se z zjedinjeno Slovenijo napravil najsilnejši jez proti propagandi laški. Govorili so o tem dobro uro; blagi gospod je mirno poslušal in naposled je odgovoril tako: „Dobro! prav imate, res koristno bi bilo to na mnogo stran . . . Povejte mi, ali pa to, česar želite vi Kranjci, žele i koroški, štajarski in drugi Slovenci?“ „Na to vprašanje“, pravil je pozneje dr. Bleiweis, „takrat nisem mogel dati odgovora“.[2] Ivan je priznal, da ta želja Slovencev ni pretirana, ako je izraz želje vseh Slovencev in ako se da izvesti po ustavnem poti; najprvlje pa morajo dobiti pojedine kronovine primerno municipalno ustavo, potem se bode dalo obravnavati drugo pitanje.[3]

Dendenešnji vemo, da se je varal Bleiweis, nadejaje se, da bode blagi nadvojvoda, čegar svobodomili in ljudomili značaj je njemu tudi v Slovencih pridobil mnogo simpatij, pomagal snovati „Slovenijo“. V politiki je bil Ivan Nemec,[4] vnet za zjedinjeno Nemčijo pod pokroviteljstvom Avstrije; nemški program, tudi najskromnejše vrste, pa je zahteval vtelešenje našega naroda v Nemčijo in ohranitev starih kronovin; bil je Ivan dalje Štajarec z dušo in telesom in nasprotnik razkosanju te kronovine, brez razkosanja Koroške in Štajarske pa ni bilo gradiva za združeno Slovenijo; konečno pa niso bile ideje in simpatije Ivanove odmev mišljenja vladajočih dvorskih krogov, marveč je bilo med Ivanom in temi krogi marsiktero nasprotje.

O zgodovini one deputacije naj še omenimo, da je prišlo odborništvo dunajskih Slovencev k grofu Andreju

---

[1] „Illyr. Bl.“ 27. junija 1848.
[2] „Novice“ 1870. 413.
[3] „Illyr. Bl.“ 27. jun. 1848.
[4] Prim. n. pr. liste Ivanove zgodovinarju Joh. pl. Müllerju, n. pr. *8. decembra 1804.* Briefe an Müller, str. 56. i. dr.

Hohenwartu[1] prosit ga, naj podpira želje Slovencev in pri tej priliki so se razgovarjali tudi o že navedeni nemški trobojnici na ljubljanskem Gradu. V salonu Valentina Bleiweisa pa so se naši rojaki sošli s Čehoma dr. Riegrom in dr. Dvořáčkom, ostali člani češke deputacije so bili že odpotovali v Prago. Dr. Rieger se je takrat uprav vračal iz Italije, kamer se je bil šel zdravit. Navdušeni in ognjeviti govori njegovi so kar očarali navzočne Slovence[2] — saj je iz Riegrovih ust govoril jim odločen a tudi bister in jasen samostalen politik in jim razodeval načrte narodne politike. Kakor je Rieger pri tej priliki presegal daleč skromne, rekel bi, tavajoče politike slovenske, uprav tako razmerje bodemo opazovali med vedenjem čeških in slovenskih poslancev v državnem zboru dunajskem in kromerižkem.

Nadvojvoda Ivan je zahteval, da se za zjedinjeno Slovenijo oglase tudi nekranjski Slovenci. Takoj so storili na Dunaji potrebne korake, da se to zgodi. Zložili so nov poziv z naslovom: „Kaj bodemo cesarja prosili?“ Ta poziv so tiskali v 2000 izvodih in ga razposlali na vse slovenske kraje, vabeči rojake, da naj se podpišejo in peticijo pošljejo cesarju.[3] Zahtevajo naj pa Slovenci 1. zjedinjeno Slovenijo, 2. ravnopravnost slovenščine v šoli in uradu, 3 neodvisnost Avstrije od Frankobroda, „ker smo uverjeni, da je namen Nemcev Avstrijo razkrušiti, mi pak hočemo varovati Avstrije obstoj do zadnje srage krvi“. O vsaki točki so dunajski rojaki poučevali Slovence v lehko umljivem jeziku.

To peticijo so širili člani graške „Slovenije“[4] vzajemno z rodoljubi vseh slovenskih pokrajin. Celo na Koroškem so

---

[1] Iz poročila Hohenwarta (dež. arhiv kranjski fasc. 10.) H. piše „dass in Wien eine sehr stark auftretende südslavische partei sich bildet, deren tendenz es ist, ein südslavisches reich zu gründen. Gestern bin ich von einer solchen deputation heim gesucht worden, und sie übergab mir eine in diesem sinne abgefasste proclamation, in der sie erklärte, vom Deutschland nichts wissen zu wollen. Sie haben mich gebeten, vom Laibacher castell die deutsche fahne wegzunehmen, worauf ich ihnen erwiederte, dies in meiner stellung nicht veranlassen zu können. In dieser richtung wirkt diese partei und agitirt nach allen seiten, sogar mit hilfe von geistlichen aus allen provinzen. Die partei wurde durch das beispiel Galiziens (ako bi se Galicija odkrhnila) bestärkt“.

[2] Ustmeno izvestje.

[3] Prim. dalje spodaj „zbora slovenskega v Beči“ prvi razglas, čegar vsebina je društveni program; str. 119. Spisala in tiskala se je peticija in razposlala po vsem Slovenskem, a izročila se cesarju ni zato, ker se je „Slovenija“ razpustila v septembru 1848. (Ustmeno izvestje).

[4] Oziroma še ne popolnoma osnovana zveza graških Slovencev.

se pojavili pogumni, radikalni voditelji, osobito Matija Majar in Andrej Einspieler. Tesno združenje Slovencev z ostalimi Jugoslovani je točka programa tudi koroških politikov — a ni ugajala Slomšku ta propaganda, karal je radikalne težnje „prenapeto početje N.—a, ki vzbuja na Koroškem občno nejevoljo; od nas se ne udeležuje nikdo te agitacije; ostati hočemo avstrijski Slovenci, ne pa spadati niti k frankobrodski Nemčiji, niti k Hrvatski“.[1] Zjedinjenje Slovencev v skupino „Slovenijo“ se mu je videlo presmelo in neizvedljivo.[2] Pač pa je odločno in vstrajno se poganjal za odcepljenje štajarskih Slovencev od nemške vladikovine graške in ustanovitev posebne vladikovine za spodnji Štajar; a dotične peticije ni vložil za časa najhujše zmotnjave, nego odložil jo do „ugodnejše prilike“.

Narodni program je zastopala poleg dunajske posestrime graška „Slovenija“ — narodna zavest bližnje Hrvatske ni ostala brez vpliva na naprednejše življe slovenskega Štajarja. Dne 16. aprila se je ustanovila graška „Slovenija“; že 22. aprila objavi načrt prošnje, ki naj bi se poslala cesarju. Ta načrt[3] poudarja različnost narodov in jezikov v Avstriji, sleharni pa ima „prirodno sveto pravico, pravico neoviranega in svobodnega razvoja svoje narodnosti“, pa „doslej niso bili vsi narodi deležni te svete pravice v enaki meri. Mi Slovenci na Koroškem, Štajarskem, Kranjskem, Goriškem in Tržaškem, jednorodni narod broječ poldrugi milijon duš, bili smo doslej hudo žaljeni glede te pravice in zato vedno ovirani na poti napredovanja“. Naposled stavijo te-le prošnje: 1. odpravi naj se zgodovinsko razkosanje v kronovine, združijo naj se slovenske pokrajine z ozirom na jezikovne meje in osredotoče v jeden „narod“;[4] 2. slovenska narodnost naj se zavaruje, slovenščina naj postane ravnopravna na Slovenskem liki nemščina na Nemškem, laščina na Laškem, v šoli in uradu, kakor se bode umestno videlo pooblaščencem slovenskega naroda; če mogoče, naj se ustanovi slovenska univerza; 3. olajša naj se promet z „našimi, presvetli dinastiji vsekdar zvestimi, vitežkimi brati“ Hrvati, odpravi naj se carinska meja, višje šolstvo pa se naj po medsobnem sporazumljenji osnuje po načelu vkupnosti itd.; 4. k nemški

---

[1] Kosar. Slomšek 304. Pred pretiranimi napori je on sploh vedno svaril. Kesneje že vladika se je uveril, da so bili njegovi nazori včasih krivi.
[2] Gl. Drobtinice 1887. 98.
[3] Grazer Ztg. 22. aprila 1848.
[4] V političnem smislu.

zvezi Slovenci ne marajo spadati, ostati pa hočejo neomahljivo verni ustavni vladi avstrijski, v krogu ravnopravnih dežel in smatrati vse narode velikega cesarstva svojimi brati.

Ta načrt je prehitela ustava dne 25. aprila, oktrovana po vladi — prvo a mrtvo rojeno dete ustavnih načel v Avstriji. Uresničenja svojih posebnih želj so v njej Slovenci zaman iskali; potrdila je razkosanost Slovencev potrjujoča stare kronovine. Uradno poročilo onih dni trdi, da so Slovenci vsprejeli novo ustavo „prijazno“ [1] in to gotovo velja ob ogromni masi narodovi, uprav tako gotovo pa je, da je zavedne narodnjake neljubo dirnil omenjeni nedostatek. Zato so sestavili v Gradci novo prošnjo in jo poslali cesarju; [2] slove pa tako-le:

„Vaše Veličanstvo! Najvišji razglas z dne 25. aprila t. l. v § 4. obeta vsem narodom avstrijskega cesarstva, da se jim ne smeta zatiravati narodnost in jezik. Slovenci smo pa uverjeni, da se nam jezik in narodnost ne moreta razviti, ako ostanemo razkosani in ako se ne uvede jezik v šole in urade; uverjeni smo dalje, da bi zjedinjenje slovenskih pokrajin z nemško zvezo ne samo v nevarnost pripravilo našo narodnost, nego tudi oslabilo vse cesarstvo; zato so podpisani Slovenci Vašemu Veličanstvu nastopne prošnje izročili: 1. da bi se v treh gubernijih, namreč v ljubljanskem, graškem in tržaškem raztreseni slovenski narod združil v jedno kronovino z imenom „Slovenija“ z lastnim deželnim zborom; 2. da bi se slovenščina uvela v šole in urade; in da 3. se Slovenija ne združi z nemško zvezo“.

Tu imamo tore one želje, ki jih je sprožil poziv dunajskih Slovencev; poslala se je ta prošnja tudi državnemu zboru, ko je dobila 11.000 podpisov. Na tem mestu zabeležimo činjenico, da je podpisal to prošnjo tudi dr. Waser, kandidujoč za državni mandat v slovenskem delu Štajarske; a dostavil je svojemu podpisu pridržek, da se ne sme izvršiti zjedinjenje Slovencev po razdruženji nemško-slovenskih pokrajin, nego zgolj na upravni podlagi. [3] V tem oziru nasprotuje zahtevi peticije, a ne samo on, nego i mnogi pravi narodnjaki: upravno skupino ali jednoto Slovenije so zahtevali mnogi Slovenci, ki so pa poleg tega želeli ohranitev starih kronovin, da bi se tem pôtem zgodovinsko načelo ohranilo v so-

---

[1] Guttmanovo poročilo vladi; v ljublj. mestnem arhivu fasc. 9.
[2] Gatti, Ereignisse in der Steiermark im Jahre 1848. str. 153.
[3] Ustmeno izvestje.

glasji z zahtevo moderne dobe in revolucije; tej Sloveniji so hoteli odkazati samo tiste zadeve, ki se nanašajo na strogo „narodne“ potrebe, n. pr. šolstvo. Nadrobno pa tega načrta ni razvil nikdor, ali vsaj tako odločno ne, kakor pisatelji navedenih peticij, ki so hoteli Slovence popolnoma osvoboditi kronovinske zveze z Nemci in osnovati jo kolikor toliko v smislu federalizma.

Prežive si pa ne smemo misliti simpatije za združeno Slovenijo; da je ta zahteva našla celo odločne protivnike med zavednimi Slovenci, dokažemo o priliki deželnozborskih razprav v Gradci; čuli smo pa tudi od jako verodostojne strani, da so čutili Slovenci koroški in štajarski živeje od kranjskih težkoče razdruženja starodavne politične vkupnosti z Nemci, s kterimi so jih vezali razven tega še mnogovrstni interesi.

Precej osamljeni so pa glasovi zahtevajoči tesno zvezo s Hrvati,[1] dočim so jo Hrvatje često zahtevali; saj je ban Jelačić povabil v hrvatski deželni zbor, ki se je imel sniti 5. junija tudi zastopnike ostalih Slovanov avstrijskih in deželni zbor je večkrat poudarjal, da se morajo približati Slovenci in Hrvatje tudi politično in državnopravno.[2] Drugega uspeha pa ta agitacija ni imela, razven poslanstva dr. Stef. Kočevarja v imeni štajarskih Slovencev v zbor zagrebški.

O nadaljnem razvoji narodnega programa in o njegovih uspehih nam bode govoriti še kesneje.

5. Boj proti Frankobrodu.

Nekdo je primerjal položaj Avstrije 1848. leta z vozom, ki ga konji vlečejo na več strani: na nasprotne strani so vlekli Avstrijo Italijani, Madžari, Poljaki in Nemci. A lehko bi i rekli, da so vpreženi bili Nemci in vlekli „nemško-avstrijske“ dežele tja proti Frankobrodu, tiščati pa da so pomagali ostali navedeni narodi: saj so se nadejali tem večje samostalnosti, čim tesneje bi zapadna Avstrija se zvezala z Nemčijo; razkrušenje Avstrije[3] jim je bil pogoj, da si bodo

---

[1] Smičiklas, II. 491.

[2] Pejaković, Aktenstücke zur Gesch. des kroat.-slav.-dalm. Landtags v 1848. str. 12. 38. 83. 115. 116. 167.

[3] To razkrušenje je bil najnavadnejši thema polit. brošuram sosebno nemškim, n. pr. brošure Vogel-ove „Delenda Austria“, Wydenbrug-ove „Neugest. d. deutschen Vaterlandes“, Ennemoserjeve „Sendschreiben . . über

mogli potem „zgodovinski“ narodi osnovati samostojno državno obliko, primerno pristnim svojim potrebam; nezgodovinske narode bi pa potem porabili tako nekako za „schätzbares material“ za svoje namene. A nezgodovinski narodi so takoj uvideli pretečo jim nevarnost in dvignili so črnožolto zastavo, zastavo celokupne Avstrije, neodvisne od tujih držav in narodov, živeče kot samobitna državna jednota. A tako silno je narastla v malo tednih nemška frankobrodska propaganda, da vlada ni mogla zabraniti volitev za narodno skupščino v Frankobrodu in teh volitev naj bi se udeležile i čisto ali vsaj nekoliko nenemške dežele češke krone in pokrajine slovenske s Primorjem vred.[1] Ona skupščina naj bi osnovala novo Nemčijo, ne meneč se za ostale dežele avstrijske in njihovo ustavno osnovo in ne meneč za § 4. ustave z dne 25. aprila, ki „jamči vsem narodom nedotakljivost narodnostosti in jezika“. Radikalizmu nemškemu in madžarskemu je bilo zoprno to načelo, ovirajoče jim pohrustanje in prebavljanje slovanskih bodočih sodržavljanov. Kaj naj store zdaj Slovani, t. j. Čehi in Slovenci navzlic vladni naredbi, da naj volijo odbornike za frankobrodski zbor? Ako molče ali se celo udeleže volitve, priznajo pristojnost onega zbora tudi glede avstrijskih zadev; pokopavati bi pomagali z Avstrijo vred i — sebe.

V tem odločilnem trenotji je postal rešitelj Avstriji in Slovanom dr. František Palacký;[2] prejemši povabilo odbora petdesetorice iz Frankobroda je odklonil vabilo k udeležitvi posvetovanja onde; iz te odklonitve je nastalo sloveče pismo z dne 11. aprila, v kterem češki državnik in zgodovinar med ostalim pravi: „Vaš zbor hoče dosedanjo zvezo knezov nadomestiti z zvezo nemških narodov; zjediniti hočete nemški narod v pravo jednoto, ojačiti nemško narodno zavest in povečati moč Nemčije znotraj in zvunaj. Dasi zelo spoštujem to težnjo in čut, na kteri se opira, in baš zato, ker ga spoštujem, ne smem se Vaših zborov udeležiti. Jaz nisem Nemec ... samo zato me pa menda vendar niste vabili, da bi samo nehote prikimaval, neimajoč lastnega uverjenja. Moral bi v Frankobrodu zatore zatajevati svoja čutila in hliniti se ali pa ob priliki glasno oporekati.

den Begriff eines gesunden Staatsorganismus fürs deutsche Vaterland“; Zöpfl-ove „Bundesreform“ itd.; dočim je Fröbel zagovarjal nemško in avstrijsko konfederacijo doli do Črnega Morja in Dunaj za središče; prim. izjave Grünove dalje spodaj.

[1] t. j. staroavstrijskim.

[2] Šuklje, Fr. Palacky, Letopis Slov. Matice 1877, str. 20.

A za jedno sem preresnoben in preprostodušen, za drugo nisem dovolj smel in brezoziren ... Zjedinjena Nemčija po Vašem načrtu hoče Avstrijo za vselej oslabiti, in vendar mora ostati Avstrija močna trdnjava zoper pretečo rusko univerzalno monarhijo, ki bi bila neizmerno in neizrekljivo zlo, nesreča brez mere in konca, česar bi jaz, dasi Slovan z dušo in telesom, v interesu človečnosti nič menj ne obžaloval, naj je tudi v prvi vrsti slovanska ... V istini, ako avstrijske države ne bi bilo uže zdavna, truditi bi se morali na vso moč, da se ustvari v evropejskem interesu, v interesu človečnosti". [1] Palacký brani Avstrijo, ki se bode jačila na podlagi ravnopravnosti narodov, dočim je zjedinjena Nemčija nemogoča razven republika.

Pismo Palackega je romala iz novin v novine vseh jezikov, obetala je ponatis tudi „Grazer Zeitung" — a se je spet premislila; zato je širila je med Slovenci graška „Slovenija" zajedno s patriotičnim avstrijskim pozivom barona Buschmanna, ki je tudi svaril pred Frankobrodom. [2] Ojačila se je zdaj tudi vlada in 22. aprila izjavila, da si pridržuje pravico priznati ali zavreči sklepe frankobrodskega zbora, nanašajoče se na Avstrijo; general in vojni minister Latour je zabranil malo pozneje avstrijski vojni pripenjati si nemške trakove; s to prepovedjo je naravnost oporekal Schmerlingovi trditvi: „Avstrijski vojak je samo nemški vojak". [3]

Razumeva se, da so psovali Palackega z vlado vred, kar najgrje so ga mogli, fanatiki zjedinjene Nemčije, kterim se je pridružil celo mož, čegar ime čitamo pod pozivom, ki so ga dunajski Slovenci poslali 29. marca kranjskim stanovom: prof. dr. Anton Füster. Ta mož je kmalu po demokratskih in študentovskih zborih slavil ono idejo nemško; ni ga motil klic, ki ga je iz ust rojaka opominjal, da je slovenske matere sin; čmerno je gledal pred se in molčal v zboru rojakov, snujočih dunajsko „Slovenijo" — potem pa se jih je ogibal, „gluh in slep za nemštvo", t. j. prenavdušen za nje, dokler ga niso „ozdravili na Nemškem" od te bolezni. Psoval je pa takrat in pozneje nezaslišano svoje rojake, še bolj pa brate Čehe. [4]

---

[1] Tisto misel je malo pred marcem zapisal Möring v glasovitih „Sybillin. Bücher aus Oesterreich" I. 1. — Koliko bridkih prevar je moral doživeti Palacky, da je malo let pred smrtjo omejil svoj sloveči izrek v: Politisches Vermächtniss 23.

[2] Obe izjavi sta tudi priloga Murščevi zgodovini graške „Slovenije".

[3] Schuselka, Deutsche Fahrten II. 282.

[4] Füster, Memoiren, na več mestih.

Poleg negativne vsebine je imelo pismo Palackega tudi kali pozitivnega programa, ki se je razvijal, dakak, polagoma: nasproti centralizmu bodoče Nemčije je zahteval federacijo, ali (kakor pravi pozneje) unijo avstrijskih narodov; tem pôtem bi se otela Avstrija in ž njo vred svoboda njenih narodov. „Delenda Austria“ je bilo geslo nasprotnikom — „Avstrija se mora rešiti“ je bilo geslo Slovanom, doslej zaničevanim; Nemci so dvignili Frankobrod na ščit — Slovani pa branili Dunaj, srce Avstrije. Pomenljivosti tega stališča Čehov, Slovencev, Hrvatov in Srbov ne more kratiti, kdor je tolmači sebično, češ, da so oni narodi se oklenili te politike, hoteči oteti svoj obstanek in prilastiti si državno krmilo; nam se vidi, da je patriotičnejši oni politični sebičnik, ki brani svojo očetnjavo, nego tisti, ki jo razdira — iz istih razlogov. To politiko je krepko izrazil nekde v kromerižkem državnem zboru dr. Rieger, rekoč: „Avstrija bode obstala samo dotlej, dokler jo hočemo Slovani; a mi hočemo, da obstoji.“ S to politiko so morali računiti politiki nasprotnih narodov.[1] Tu je usoda privela Nemce in Slovane na odločilno razpotje — in zadnji so krenili na pravi pot in smeli so se nadejati, da se jim uresniče želje in da ustvare sebi varno bodočnost in zajedno otmo Avstriji in dinastiji staro moč in slavo, da pomlade to čestito drevo s poboljšanjem zemlje in življev, iz kterih je srkalo potrebne mu snovi — potrebivši pa tudi vrh, da bode moglo solnce svobode prodreti košato vejevje. Denes tarna prof. Zeissberg,[2] da je 1848. leta „narod nemški zgubil krmilo Avstrije“, dasi je baš njemu pristojalo zbok omike njegove in vzrok mu je „zanemarjenje politične izobraženosti“ in puhli „kozmopolitizem“ Nemcev; a vara se mož; izgubili so krmilo, hoteči zapustiti staro ladjo in prepustiti usodo svojo novi, a še ne stesani ladji; čisto naravno je bilo, da so prejeli za krmilo oni, kterim se je še dosti varno zdelo bivanje v stari ladji. Politiki nemški so iskali težišče in središče svojemu narodu zunaj Avstrije — Slovani pa v Avstriji sami. Pozno so Nemci še le uvideli, da so se varali, pozno, dasi jedva v teku šestih mescev. Za usodo Avstrije je zadostovala ta na sebi kratka doba.

Položaj Slovencev je bil v tem oziru jednak s položajem Čehov; zato so morali i Slovenci odkloniti volitve za

---

[1] Glej Springer, Oesterreich nach der Revolution. — Rizzi, Deutsche Monatschrift 263. — Fröbel, Wien, Deutschland, Europa 11 i dr.

[2] Oesterreich-Ungarn in Wort und Bild; III. zvezek, str. 254.

frankobrodski zbor in boj protifrankobrodski je začela dunajska „Slovenija“ s pozivom na narod; pisatelj mu je bil Karol Dežman in poziv slove tako-le: [1]

Poziv na narod slovenski.

Bratje Slovenci!

Velika nevarnost preti obstanku avstrijskega cesarstva, suverenitêti naše monarhije in najsvetejšim interesom našega naroda. Pod krinko pobratimstva namerava Nemčija zadati smrtni udarec novo oživljeni Avstriji. Na mesto nemške zveze je stopila nemška skupščina v Frankobrodu ob Menu in je objavila volilni zakon za zastopstvo nemškega naroda. Naša vlada je zapovedala nemudoma izvršitev volitve, hoteča spolniti želje narodove in gotovo popolnoma uverjena o zvestobi svojih podanikov. Tudi vas Slovence, ki ste bili doslej v nemški zvezi, pozovejo, da pošljete tja svoje odbornike.

Vam je dolžnost, verni Slovenci, upreti se tuji sili pogumno in odločno, ker si mnogi naših bratov zbok vnanjega in umetnega nečenja nezadovoljnosti niso popolnoma svesti bodoče naloge Avstrije. Vam je dolžnost, odkloniti volitev narodnih poverjenikov v Frankobrod, prosvedovati zoper dotični poziv gosposke in zahtevati uradno zabeleženje prosveda. Kajti volilni zakon govori zgolj o Nemcih, samo ti se smejo voliti v narodni zastop. Vi zatore ne morete čisto nič udeležiti se izvršitve te volitve, ako se nočete molče odpovedati neprecenljivim pravicam svoje narodnosti. V smislu navedenega volilnega zakona ni izjavila nemška zveza nobenega poroštva za Vašo narodnost niti Vam ga ne kani dati; ima pa tudi javno izrečeno nakano, uničiti suverenitêto Avstrije in polastiti se samovoljnega gospodarstva ž njenimi krasnimi vojnami.

Zgodovina Avstrije nam ponuja najjasnejše dokaze, kaj nam je koristila zveza z Nemčijo: kaj Nemčija obeta, kako malo pa drži, naj nas pouči za bodočnost sedanja nečastna letargija Nemčije, ko se junaški bore bratje njeni v Schleswigu in Holsteinu. Nemčija Vam obeta blagoslov za omiko in blagostan, a ta nam je zagotovljen tudi v Avstriji, ktere se morate z vso močjo okleniti.

Slava naši ustavni Avstriji; ponosni bodimo, da smo v njej! Slava našemu Ferdinandu! branimo mu s krvjo in

[1] Poslovenjeno po nemškem izvirniku. Brez datuma.

imetjem krono! Slava Slovencem in ostalim bratom avstrijskim, v kterih vernih in iskrenih prsih ne odmevajo visokodoneče in puhle ideje![1]

Poziv iz Dunaja je našel takoj mnogoter odmev; pečati so se morali ž njim tudi nasprotniki, kajti širili so ga rodoljubi marljivo po Slovenskem in bati se je bilo, da se bodo res Slovenci zdržali frankobrodske volitve. Očitali so jim zatore „separatizem“, stavili jim v vzgled Nemce v francoskih krajih porenskih, ki radovoljno više čislajo politično „narodnost francosko“ nego plemensko svojo narodnost nemško; svareči jih pred Hrvati, Madžari in — Rusi so jim naštevali blage namene nemških bratov glede Slovanov; baron Andrian[2] je zavračal očitanje, da hočejo Nemci germanizovati Slovane, obetal jim je zvezo zgolj na podlagi „najpopolnejše in brezpogojne ravnopravnosti, pobratimstva in medsobojnega zaupanja“, Slovenija more dozoreti samo pod varstvom nemškim, ako noče postati žrtev anarhije, v tem smislu morajo postopati poslanci Slovencev v Frankobrodu in dobiti mora Nemčija tudi Trst. Z Andrianom se strinja dr. K. Lavrić,[3] češ da bi slovenskim deželam največ koristi obrodila zveza z Nemčijo, naravno da mora pa Nemčija čuvati narodnost slovensko in jamčiti jo po temeljnem zakonu, „nikakor pa ne sme ovirati ji primernega izobražévanja, kajti mi hočemo popraviti napake dedov in proslaviti majko Slavijo!“ Nekdo je zval Slovence „volkove, a ne v ovčji koži, nego nakičene s perjem cesarskega orla“; vedi še, da ne štedi s strašili, osobito — z Rusi;[4] nekdo drugi[5] je obetal, da bode „narod nemški“ poravnal „krivde knezov“ nemških napram Slovencem; zato se naj ti zaupajo Nemcem, že zarad „grozovite sužnosti v Rusiji. Ali menite, da se ubranite kozaških ord in baškirskih tolp brez pomoči nemške?“ Drugi politik obeta, da bode Nemčija varovala narodni interes Ilircev, ki se ji s Trstom vred naj podajo; ona jim bode „najvarnejši zid proti ruski osvojevalni politiki“.[6] Rusija je bila ultima ratio tudi drugim Slovence v zbor v frankobrodski crkvi sv. Pavla vabečim politikom, n. pr. Schuselki: Slovanom bode jamčila federativna osnova Nemčije narodnost „dočim jim preti na drugi strani svetovni despotizem azi-

[1] Prim. program dunajske „Slovenije“ spodaj str. 119.
[2] Laib. Ztg. 22. aprila 1848.
[3] Laib. Ztg. 24. aprila 1848.
[4] Laib. Ztg. 26. aprila 1848.
[5] Blätter der Freiheit u. d. Fortschritts, 13. majn. 1848.
[6] Lloyd, 2. majn. 1848.

jatski".[1] Vinko Rizzi je obetal poleg frankobrodske skupščine Slovencem deželne zbore, zato pa bi odpal avstrijski državni zbor, kajti bali so se Nemci, da bi v njem večina bila — slovanska. „Politična pomenljivost Slovencev na Koroškem, Štajarskem in Kranjskem .. tiči osobito v tem, da se Slovenci naslanjajo na ono ogromno slovansko maso, ki se rasprostira globoko doli na jugoiztok ... Umevne so nam simpatije Slovencev za svoje sorodne brate, poleg tega jim sosede; vemo da pri politični ravnopravnosti in najbolj bratovskem občevanji z Nemci omikani Slovenec nikdar ne bo prav krepko in svobodno dihal v nemški zvezi ... a na vse ločilne težnje imamo jedin odgovor, žalostno, neizprosno besedo: politična nujnost. Trst in pot v Trst mora imeti Nemčija, ker je Trst njeno jedino južno pristanišče".[2] A Vinko Rizzi ni bil fanatik nemškega programa.

Poroštvo za narodnost in vse „kar priroda in zgodovina priznava" Slovencem, ponujal je sevniški poslanec Titus Marek;[3] dotični predlog njegov so odobrili v Frankobrodu. Henrik Costa je pa poleg tega pogoja stavil tudi varstvo suverenitête avstrijskega cesarja za „conditio sine qua non" za pristop k Nemčiji. Kmalu so se oglasili kandidatje za Frankobrod in ponujali se Slovencem, med njimi nedvomno narodni možje; dr. J. Ahačič v Ljubljani, n. pr. mislil si je zvezo Nemčije in Avstrije v golo sodržavje (staatenbund) brez monarhične glave;[4] „teutoman" zatore gotovo ni bil; enaki so bili programi Fid. Trpinca v Ljubljani, dr. Avseca v Celovci, in Val. Železnika (Scheliessnig) grajšč. oskrbnika na Koroškem; zadnji se je odločno postavil na stališče ustave z dné 25. aprila in § 4. njenega, dostavljajoč, da „bi jaz sam rodom Slovan, nikakor ne dopustil, da bi se šegi, jeziku in razvoju Slovencev stavile kterekoli zapreke".[5] Drug Slovenec, okrajni komisar Preželj, gorenjski Slovenec, Nemcem „agitator slovenski", tudi prigovarja rojakom, da naj volijo v Frankobrod; kdor nasprotno trdi, koplje grob Slovencem in Avstriji in pripravlja pot „knutu ruske samovolje"; naj opuste svojo Slovenijo, nikar naj ne vpeljujo slovenščine v šolo; saj jim Nemci jamče narodnost; državni zbor že sam tehtno preudari te stvari, Slovenci pa

---

[1] Grazer Ztg. 6. junija 1848.
[2] Klagenfurter Ztg. 3. julija 1848.
[3] Grazer Ztg. 7. jun. 1848.
[4] Laib. Ztg. 29. aprila 1848.
[5] Klagenfurter Ztg. 3. in 5. maja 1848. Gl. pa njegov krepki odgovor Tirolcem, ki so robato pisali Čehom, ibidem 9. jun. 1848.

naj pokažejo, da so „plemenit narod“ in naj odlože svoje prošnje na ugodnejši čas; nasprotnikom naj ne verujo: „vox asini non attingit atria coeli“. Gub. svetnik ljubljanski, Miroslav vit. Kreuzberg je izjavil svoje soglasje z načeli dunajske „Slovenije“, a svetoval vendar, da naj se volijo odborniki v Frankobrod in onde krepko postopajo, „ker bi to naredilo ugoden utis na nemške poslance ostalih avstrijskih dežel in gotovo napravilo utis tudi na Nemce, kterim smo in hočemo ostati dobri, jako dobri sosedje“.[1]

Na tistem stališči opornutête so stali kandidatje: Ed. Kavčič iz Sevnice, okr. kom. Jos. Knez v Celji, Lichtenegger, Moravan bar. Königsbrun — vsi so poudarjali da je zveza z Nemčijo mogoča samo na podlagi suverenitête Avstrije in ravnopravnosti Slovencev, a zvezo so vendar zahtevali, zagotavljajoči zajedno iskreno svoje rodoljubje, poudarjajoči znanje slovenščine itd.

Celjski poštar Vinko Gurnik, ondaj nekak prvak slovenski na spodnjem Štajarskem, oglasil se je tudi, pa ne kandidat, nego navdušen glasnik svojega naroda in je objavil „izpovedanje štajarskih Slovanov“:[2] tu kara Ultra-Slovence in Ultra-Nemce zajedno in pravi o nemški stranki, „da hoče izpuliti v onem trenotji železni pisek zgodovini iz roke, ko je ravno odprla novo knjigo, hoteča na čistem, neomadeževanem listu zapisati čine novorojene ustavne Avstrije z neizbrisljivimi črkami. Ta stranka namerava razdreti stare vezi, ki druže vse avstrijske državljane brez ozira na narodnost. Zato izjavljamo štajarski Slovenci odkrito, da spadamo k ustavnemu cesarstvu avstrijskemu, da hočemo ohraniti mu suverenitêto in integritêto v tesni prijateljski zvezi z Nemčijo, da zahtevamo varstvo in poroštvo za svojo narodnost v smislu ustave. Ako nam hoče Nemčija pri tem mišljenji našem podati roko in zvezati se z nami, stisnemo jo bratovski in pozabiti hočemo, da je nekdaj Nemčija vojevala se proti nam na ljubo mogočnemu zmagovalcu narodov, pomniti hočemo potem samo, da smo združeni ž njo bili boje in da so našli pali bratje v nemški zemlji gostoljubni grob, kder počivajo združeni Nemci in Slovani. Vzgojiti hočemo svoje otroke v ljubezni in spoštovanji do Nemčije. Ako nam pa Nemčija odreče te pogoje, ako hoče kratiti Avstriji neodvisnost in nedotakljivost, potem moramo odtegniti roko svojo, potem se nam ne ponuja pri-

[1] Pismo Bučarju 12. majn. 1848, v ljublj. Rudolfinu.
[2] Grazer Ztg. Extrabl. 21. majn. 1848.

jateljska roka, ker se vaše zahteve ne zlagajo z našo častjo, z našim mišljenjem in z ljubeznijo našo do vladarja in domovine“. In pozneje, dne 19. julija, [1] izjavil je spet, da dr. Smrekar v dunajski „auli“ ni prav tolmačil občutkov Slovencev, nego da Slovenci zahtevajo najprvo „jedino in ustavno Avstrijo“, potem pa še-le tesno zvezo z Nemčijo, v tem slučaji pa da „bi prinesli jugoslovanski svatovski nakičeni narodi Nemčiji svojo nepokvarjeno in neoslabljeno moč, svoje pošteno in moško mišljenje za jutrnino (pridanoe morgengabe)“.

Čuli smo tu nektere glasove, ugodne nemški zvezi brezpogojno ali pa pogojno, kar velja osobito o Slovencih, *ki zatore nikakor niso bili soglasni o volitvah frankobrodskih.* Predno pa zaslišimo nasprotne glasove, seznaniti se nam je z najzanimivejšo epizodo tega boja: s *polemiko med Anastazijem Grünom in „Slovenijo“ dunajsko.* Kot pesnik in svobodoljuben politik je zavzemal odlično mesto v Nemcih; bil je nadehnen s tistim idealizmom, ki je imel oči odprte samo za bleščeči smoter, za novo državo obče svobode in sreče narodov in bratovske ljubezni, ni pa videl dejanstvenih ovir niti tisočerih slučajev protislovja med interesi inorodnih „bratov“. Ne upamo se dvomiti o njegovem zaista pristnem uverjenji, da se najde v mejah nemških varen prostorček tudi za svobodo in narodnost Slovanov. V oni dobi je bil prost še tistega slovanosrda, ki je žalostna pega njegovega poznejšega javnega delovanja — saj je i njemu slana reakcije in absolutizma pomorila cvetoče narodne in politične uzore in ogrenila daljno politično življenje.

Dne 26. aprila je spisal *prvi odgovor* dunajski Sloveniji; [2] v njem pobija trditve Slovencev: izraz „Nemci“ ne pomeni sámo *pleme*, nego zaznamuje *državljane* nemške države, zatore tudi Slovence, kterim se zavaruje narodnost najgotoveje v tesni zvezi na podlagi humanitête, svobode, ravnopravnosti in vkupnosti z Nemci; Nemcem bodo Slovenci ravnopravni ne pa podaniki. „Sloveniji“ očita protislovje: roteča Slovence, da naj ostanejo verni Avstriji, ščuva jih zajedno k odpadu od Avstrije, ki se hoče okleniti Nemčije; Avstrija pošilja poslance v Frankobrod — Slovenci pa naj prosvedujo zoper volitve: to je protislovje! „Ako se ločite od Nemčije, slovenski bratje, ločite se tudi od Avstrije;

---

[1] Herold, 19. julija 1848.

[2] Objavile so ga novine; izšel je pa tudi pri J. Blasniku v Ljubljani posebe.

ali ste pa dovolj oboroženi in pripravljeni, ste-li dosti jedini, da bi mogli ustvariti in ohraniti svoji deželi samosvojo slovensko upravo? Ne, zaista v tem hipu še niste!.. Ako pa z Avstrijo vred nočete ostati pri Nemčiji, pa pomnite, da se za ravno toliko približujete Rusiji, za kolikor se oddaljujete od Nemčije.“ 20 slovenskih poslancev bi imelo v Frankobrodu lepo priliko sodelovati pri snovanji nove ustave, ki bode potem varuh in branitelj narodnemu slovenskému razvoju. „Ako bi se pa, česar Bog ne daj, v Frankobrodu Vam, Vaši narodnosti in Vašim pravicam godila krivica, potem je tam še-le prav tisti kraj in svečani trenotek, da vpričo vse Evrope izrečete svoj prosved in zahtevate, da se zabeleži, da, ako hočete, smete potem celo izstopiti krepko in dostojno.“ Grünu je pristop Avstrije „neizogiben in slovesno izjavljen“ poleg pridržka vlade in nasprotovanja Slovanov; dostojno pa more Avstrija v Frankobrodu biti zastopana samo tedaj, ako pridejo vsi njeni poslanci. „Pošljite svoje odbornike, svoje najbolj svobodomile, najbolj neodvisne domoljubne in prosvetljene može v zbor frankobrodski! Naj rodí njihovo delovanje vstrajni blagostan narodu, njim samim pa nevenljivo slavo!“

Mahoma je odgovorila Grünu spet „Slovenija“ z repliko dne 30. aprila, ktero je spisal dr. Matija Dolenec.[1] „Vi, gospod grof, iščete moč in velikost Avstrije zunaj Avstrije, društvo „Slovenija“ pa jo išče in vidi jedino v Avstriji sami. Bog varuj, da bi se mi protivili sovražno blagemu nemškemu in avstrijskemu narodu, in da bi se sami izključevali iz gmotnega in duševnega občevanja ž njim; tudi mi želimo da ostane dosedanje prijazno občevanje med sosedi in da postane vedno prisrčneje in obema rodi čim dalje večji blagor. V tem oziru želimo tudi mi tesnejšo zvezo z Nemčijo in jo bodemo povsod z besedo in dejanjem zagovarjali“, a politično zjedinjenje bi bilo izdajstvo domovine, ker bi storilo Avstrijo kronovino, cesarja pa guvernêrja frankobrodskega; enako nevarno bi nam bilo sodržavje (staatenbund) kakor zvezna država (bundesstaat); kdor pošlje poslance v Frankobrod, priznava pristojnost ondotne skupščine, 190 Avstrijcev pa bi ne moglo ničesar doseči v zboru 600 poslancev; utihniti bi morali s cesarjem vred; naši vojaki bi morali braniti mejo ob Renu, z našimi davki bi zidali terdnjave ob Renu in ob ruski meji in ustvarili nemško brodovje. V Nemčiji ni zavetja humanitêti in svobodi

[1] Grazer Ztg. 14. majn. 1848.

nego v Avstriji, osnovani v duhu ravnopravnosti. Nemški zbor bi nam ne mogel dati poroštva za narodnost, marveč bi Nemci „po pretežni sili svoje narodnosti nas primorali ostati, kar smo bili doslej zoper svojo voljo, namreč dvospolni narod, niti pravi Nemci, niti pravi Slovani; zasramovali bi nas i dalje Nemci in Slovani... Vi, gospod grof, bojite se menda Rusov liki oni vrli Nemci, ki bi si radi zgradili ob avstrijskega cesarstva stroških kraljestvo poljsko; to bi bilo jim tvrdnjava zoper Rusijo in jih varovalo krogelj ruskih -- Avstrija pa bi imela mesto jednega sovražnika dva. Mi Slovenci se ne bojimo Rusov, v zvezi z vsemi avstrijskimi brati bi tudi Rusa zmogli brez nemške pomoči, ktero si pa, ako bi je vendar potrebovali, lehko zagotovimo po zvezi za napad in obrambo, ne da bi se Avstrija morala znebiti svoje suverenitête... Mi želimo veliko, popolnoma neodvisno in mogočno Avstrijo, in ako je Avstrija jaka, potem smo uverjeni, da bosta Nemčija in Rusija radi živeli z nami v miru in prijaznosti.“

Grün ni odlašal z odgovorom, že 6. majnika ga je zgotovil in zelo obširno zavračal „slovenske brate“.[1] Največjo nevarnost vidi v „sleharnem nasprotji nemških in slovenskih interesov“ v nemških kronovinah; staro slavo Avstrije je pa zagrebla marčeva revolucija „s tistimi in po tistih, ki so iz narodov Avstrije, kakor iz suhih šibic zvezali bili bič za kaznovanje drugih, mesto da bi ji žive veje velikega drevesa pod milim Bogom pustili rasti; zdaj se je pa pretrgala vez in razpala je butara; Avstrije starodavna moč je razpala in razpada še vedno. Jaz pa Avstrije moč iščem v Avstriji in zunaj nje, v Nemčiji in z Nemčijo. Odkar se je Ogrska v trenotji najhujše nevarnosti odtrgala od dednih dežel, odkar smo se morali uveriti, da smo izgubili Lombardijo in Galicijo.. ne znam za drug rešilen pot za ostale dežele in za mogočno celoto, nego združenje z Nemčijo... Tu pa pomaga samo trdno državno zjedinjenje, ki more biti samo ali nič ali pa celotno“, vsaj sodržavje mora biti; a takoj oporeka Grün sam sebi, priznavajoč, da se pojedincem[2] ni treba uklanjati sklepom narodne skupščine, celo skupini ustavnih zakonov smejo odreči priznanje. Omejitev avstrijskega državnega zbora po frankobrodskem bi „bila samo lepa naravna razčlemba, tem lepša, ker bi sedeli v našem državnem zboru po odpadu Galicije.. in lombardsko-beneške kraljevine.. zgolj zastopniki

[1] Stiria 13. majn. 1848.
[2] t. j. deležnikom sodržavja.

avstrijsko-nemških zveznih dežel.“ Sprejemali bodo pa cesar, Avstrija in slovenski bratje, ako treba, povelja raje iz Frankobroda, nego iz Prage, Zagreba ali — Peterburga; niti eksekucija zoper cesarja avstrijskega se mu ne vidi „tako velika nesreča. Kadar bo Nemčija načelno zjedinjena, bode veljalo občno pravo več od posebnih želj pojedinih knezov in narodov... Zdi se mi, da imamo samo tedaj poroštvo občne pravne varnosti in blagostanja, ako dviga mogočna Germanija s krepko roko nad knezi in narodi meč pravice, čegar napis jih mora neprenehoma svariti: Discite justitiam.“ [1] Potem zagovarja osvobojenje Gališke in oživljenje Poljske in slavi ustajo Lahov kot „ponovljeni bolj velikega naroda za svobodo in samobitnost, h kteremu se je vspela tudi Nemčija zoper Napoleona; tega boja ne morem brezpogojno grajati, ker me navdušuje v domovini; obsojam in proklinjam pa izdajstvo in podla sredstva... Germanizovanja Slovencev se ne bojim; novejša zgodovina uči, da Nemčija ni nikdar ponemčevala siloma, nego zgolj z duševno in nravno močjo. To častno tekmovanje nam je raje iskati nego ogibati se ga; koristno bi bilo za zmagovalca in premaganca.“ Ako se Slovenci odtrgajo od nemških sosedov avstrijskih „bi polagoma morale spet razpasti tudi slovenske dežele v atome, ker jih razven protinemškega mišljenja, ne veže nobena jednotna vez, še celo medsobojna umevnost narečij ne.“ Pač pa bi se združenim deželam nemško-slovanske Avstrije pridružile pozneje zdaj ravno odpale dežele. Grün spominja Slovence, da je cesar Ferdinand dvignil zastavo nemško kot cesar avstrijski, ne kot nadvojvoda avstrijski, zatore tudi kot gospodar Slovencem; spominja jih pomoči nemške v bojih zoper Obre, Madžare, Turke in Francoze in dostavlja: „I jaz verujem v lepo slavno bodočnost slovanskega imena; i jaz spremljem z najiskrenejšim in najsrčnejšim sočutjem narod slovenski na poti k omiki. Naj se Slovenija šeta še nekaj časa ob roki starejše sestre Avstrije; te voditeljice se ji ni treba sramovati; ne, da bi bila menj nadarjena, pač pa je mlajša. Kadar dospe v leta popolne zrelosti, bode ločitev naravna, dasi ne menj bolestna.“ Rusov, pravi, pa se resnično boji „a ne kot neprijateljev Nemčije“, temveč kot prijateljev Avstrije in avstrijskih Slovanov. „Bojim se jih, naprošenih rešiteljev avstrijske vlade iz onih groznih stisk notranjih razprtij, ki prete naši lepi očetnjavi kot posledica Vaše odpovedbe; največja nesreča, ki bi mogla doleteti Avstrijo, bi

[1] „Učite se pravičnosti.“

bila ruska pomoč... Vaša sedanja ločitev od Nemčije vrže Vas neobhodno Rusom v naročaj." Povse kriva njegova slutnja ni bila; uresničila se je pa mu tudi bojazen „da me bode gneča strankarskega boja morebiti odtrgala od Vašega blagega krdela. Moje stališče je poleg nemškega prapora, ne samo zbok stare ljubezni in hvaležnosti, temveč tudi zbok trdnega zaupanja, da varuje ta prapor tudi interese moje slovenske rojstne dežele kranjske."

V tem pismu je jako nadrobno izpovedal Grün svoje nazore o Nemčiji — a zaman skušamo iz krasnih stavkov sestaviti si jasen, točen pojem ob osnovi njeni; celo o „sodržavji" in „zvezni državi" še ni dospel do določenega odloka; njegova navdušenost za zjedinjeno Nemčijo pa je vskipela v občni pijanosti do vrhunca: zanikati je hotel suverenitêto Avstrije in podrediti cesarja osrednji vladi v Frankobrodu, ponižati ga pokornim poslužnikom gospodov ob Menu — v istem hipu pa je zahteval za narode, pojedine deležnike zveze pravico, odrekati pokorščino zakonom in poveljem frankobrodskim; tako grozna je bila njegova nejasnost. Ali tudi integritête Avstrije mu ni bilo nič več mar; da se le združi zapadni kos z Nemčijo, pa je vse pravo — ostale dežele naj se prepuste svoji neodvisni usodi: niti to mu ni prišlo na pamet, da bi ti osamljeni atomi lehko zapali požrešnosti zmaja ob Moskvi. Tak pošten ideolog pa ni bil samo Grün-Auersperg; za tisto boleznijo je bolehal malone ves tedanji nemški in — nenemški svet.

A čim več so delali propagando za Frankobrod, tembolj se je širil odpor zavednejših Slovencev; čim več črnorudeče-žoltih zastav so razobesili, tem menj jim je prijal njihov pomen. Bučar je pisal, da mora biti rojakom prva skrb, dvigniti narod; to je prva težnja zmernejšim možem, „in to smo vsi, izvzemši peščico prenapetnežev, ki pa ne dosežejo nobene veljave." Hoteč pa povzdigniti narod, noče se nikdo ločiti od Avstrije, niti približevati se Hrvatom ali Rusom". Mir pa kali tisti, kdor stavi zapreke onim naporom, in nasproti temu ne smemo molčati". [1] Peter Hicinger je opomnil, da je jako sumljivo, da se v Frankobrodu sicer toplo potegujo za Poljake, a čisto molče o Čehih in Slovencih, kakor da bi jih ne bilo v „nemških" kronovinah. [2] Uradni razglas [3] je našteval te-le stvari gredoče v področje

[1] „Laib. Ztg." 22. apr. 1848.
[2] „Illyr. Bl." 5. jun. 1848.
[3] „Laib. Ztg." 27. apr. 1848.

bodoče nemške osrednje oblasti: promet, brodarstvo, carina, denar, mera, pošta, vodne ceste, železnice, zakonodajstvo, civilno in kazensko, sodnijsko postopanje, zvezno sodišče, zavarovanje narodnih in svobodnih pravic itd. To ni jamčilo narodnosti Slovencem, ktere bi v Frankobrodu omejili tako, da „bi smeli v ponižni menjšini morda ziniti pohlevno besedico povodom razprave o naši narodnosti. More li sploh nemška država jamčiti Slovanom narodnost, ne da bi se odrekla naslovu ‚nemška'? To poroštvo more Slovanom podajati jedino Avstrija". A tudi o Rusih niso hoteli čuti Slovenci ničesar: „Ali mislite mar, da se bodemo svobodni Slovenci pajdašili s severnim despotom in žrtvovali mu svojo vroče zaželeno svobodo? Bratom Rusom, zdihujočim pod knutom in jarmom despotizma. darujemo prisrčno sočutje, sovražimo pa moža, čegar žestoka roka jih tlači .... Samodržitelj naj le poskusi izvršiti osvojevalne nakane, ali bi se mu ne stavila v bran zjedinjena Avstrija, ki jo hočemo Slovenci, uspešneje od razcepljene Avstrije? Ali se sme sibirski sever samo zadovoljno muzati, ako Slovani odločno podpremo omahujoči prestol in se postavimo po robu tudi onim, ki bi veledušnega cesarja v lastni državi radi oropali vse oblasti?" [1] Slovenci so se morali bati, da jim bode pomlajena Nemčija še nevarnejša od nesvobodne stare Nemčije, [2] Čeh Dragoni-Křenovský v Gradci pa je pozival Nemce, da naj bodo pravični. „Nikar ne jemljite Slovencem, kar Vi sami smatrate za najvišje dobro, ktero Vi sami želite rešiti, kakor dar nebeški. Brez narodove pravice je življenje ničevo, nima narod časti. Ker Slovan ni imel pomenljivosti in imena, ker ni bil svoboden, živel je brez veselja in slave... Vi nas strašite vedno z ruskim strahom, a tresete se pred njim Vi sami. Povedati Vam hočem sredstvo, ki užene ta strah, zove se: „mogočna Avstrija". [3] Isto misel je branil nasproti dr. Puffu v Mariboru, ki je Slovencem očital, da niti ne vedo dobro, kde je tisti Frankobrod, proti kteremu se stavijo po robu, a sam priznal nujnost narodnih „koncesij" Slovencem, na pr. odstranjenje tujih uradnikov. [4]

Pa ne samo zasobniki in društva so se protivili volitvam za narodno skupščino nemško, nego tudi uradniki, ne-

---

[1] „Blätter der Freiheit und des Fortschritts" 29. apr. 1848.
[2] „Grazer Ztg." 26. apr. 1848.
[3] „Grazer Ztg." 28. apr. 1848.
[4] „Stiria" 18. majn. 1848.

kteri samo pogojno, kakor Kreuzberg, drugi pa načelno, na pr. Jovan Vesel-Koseski v Trstu. Saj so pa vladni listi sami priobčevali poleg člankov frankobrodcev tudi najodločnejše glasove zoper Frankobrod in zoper vladno odredbo glede volitev v Frankobrod. Sploh je pa vlada se vela precej pasivno napram temu boju; dne 21. aprila je sicer izjavila svoje pridržke in hotela dopustiti med Nemčijo in Avstrijo k večemu zvezo v smislu sodržavja, samo da so ostale njene okrožnice temu sodržavju spet prisojale preveč pristojnosti; jasnega pojma o bodočem razmerji tudi vlada ni imela. Ukazi njeni v tej zadevi so bili zgolj učinek pritiska najskrajnejših dunajskih nemško-narodnih krogov; a izvršiti onih ukazov vlada ni mogla, prepovedati volitev ni smela, dočim so tudi Slovenci bili, kakor smo videli nejedini — temu položaju je moral priležen biti zvršetek volitev za Frankobrod.

V Trstu so sicer mnogo agitovali frankobrodci, a dosegli so jako pičlo udeležbo pri volitvi poslancev za Trst, Koper, Dolino in Sežano; izvoljena sta bila dr. Burger, tržaški advokat (ne zamenjaj ga z ljubljanskim dr. Burgerjem) in vit. Bruck, poznejši minister; med namestniki je bil trgovec Hagenauer.

V Pazinu so izvolili za staroavstrijsko Istro[1] odvetnika dr. Kandlerja, namestnikom dr. Jenny-ja, fisk. pristava v Trstu.

V Gorici so izbrali poslancema tolminskega komisarja Steina in grofa Mihaela Coroninija; oba sta dobila še precej glasov. Tem primorskim poslancem je naložil volilni odbor tržaški, da se naj drže nastopnega programa: Trst naj ostane pri Avstriji in postane eventualno član Nemčije z Avstrijo vred, kteri se mora ohraniti suverenitêta in integritêta in ravnopravnost „narodnosti in jezikov z vsemi v §. 4. ustave z dne 25. aprila zagotovljenimi pravicami.“

Nesloga med kranjskimi Slovenci in nedostatna politična organizacija se je pokazala pri volitvah. Celo narodnjaki so kandidovali; drugi narodnjaki pa so priporočali kandidate in sicer prave Slovence,[2] „da bodo zastopali naše domače interese in politično integritêto Avstrije“. Priporočali so se (razven že zgoraj navedenih) n. pr. Mih. Ambrož, okr. komisar smledniški, trgovec Baumgartner v Ljubljani, dr. M.

---

[1] Bivši benetski kraji Istre niso imeli pravice voliti, ker še niso bili v „nemškem bundu“.

[2] „Laib. Ztg.“ 29. apr. 1848.

Burger, dr. Chrobat, dr. Dolenec, grof Andr. Hohenwart, dr. V. Hradecky, dr. Mat. Kavčič, Lamb. Lukman, dr. Merk, dr. Ulepič, župnik Mat. Vrtovec poleg dr. Kleemanna, Mühleisena, Raaba, Zevnika, dr. Fr. Župančiča i. dr. Med temi moži je mnogo uradnikov, dasi je dr. Merk sprožil živahno polemiko, pozivajoč volilce, da naj nikar ne vole uradnikov zarad odvisnosti od vlade. Razven tega je vlada sama priporočala kandidate Kranjcem, n. pr. bar. Andriana (slovečega pisatelja knjige „Oesterreich und dessen Zukunft), dr. Mühlfelda in še te-le „ne menj priporočila vredne gospode“: gub. tajnika vit. Kreuzberga, vit. Strahla, prof. dr. Kleemanna, okr. sodnika Flor. Konška v Kranji; vrhunec zmedenosti je pa nedvomno dosegel oni „Slovenec“, ki se je potegoval za svojega „milega svobodnega deželana Anastazija Grüna“, češ da „on bodi naš voditelj.“ [1] Prave organizacije Slovenci še niso imeli in niso mogli zatore zložno stopiti v boj.

V Ljubljani se je zbralo k volitvi le 96 mož iz mesta, iz okolice in dekanije vrhniške; v drugi volitvi stoprav je dobil grof Ant. Auersperg (Anastazij Grün) 63 glasov in bil izbran poslancem; namestnikom pa Lamb. Lukman z 74 glasovi. Oba sta sprejela mandat; Grün je takoj odpotoval iz Gradca v Frankobrod, obljubivši volilcem, da se odpove poslanstvu, kakor hitro se uveri, da je večina njegovih volilcev proti zvezi z Nemčijo. [2] Ne smemo zamolčati, da je bil Grün med prvimi poslanci, ki so uvidevši oholost nemškega programa in neizvedljivost njegovo, odložili poslanstvo in se vrnili domov.

V Kamniku (za okraj kamniški, brdski, mekinski, tržiški in smledniški) se je zbralo 29 volilcev in izvolili so poslancem bar. Andriana, namestnikom pa dr. Ulepića, fisk. adjunkta v Ljubljani, oni je dobil 15, ta pa 21 glasov! Ker je pa Andrian prevzel poslanstvo Dunajskega Novega Mesta, ostal je Kamnik brez poslanca, kajti Ulepić ni šel v Frankobrod.

V Kočevji je volilo 88 mož; dobil je dr. Schrott 64 in Ulepić 57 glasov; oni je bil poslanec, Ulepić njegov namestnik. V Postojni se je udeležilo volitve primeroma veliko število, 147 volilcev; izvolili so poslancem dr. pl. Golda (120 glasov) in namestnikom dr. Ulepića (s 67 glasovi.) Prava smešnica je pa bila volitev v Novem Mestu: 9 volilcev je oddalo glasove in izvoljen je bil Ant. Lašan z

---

[1] „Laib. Ztg.“ 4. majn. 1848.

[2] „Laib. Ztg.“ 18. majn. 1848.

impozantno večino 7 glasov; Lašan je sprejel mandat in zavest, biti poverjenik tolike množice volilcev, podarila mu je tako vstrajnost, da se je udeležil frankobrodske komedije do zadnjega hipa; namestnikom izbrani dr. Fr. Župančič se je pa na tej časti zahvalil.

V Kranji so se zbrali volilci okrajev Kranj, Radoljica, Loka in Kranjska Gora, vkup 94 namesto 121 mož, a izmed njih je 65 prosvedovalo zoper volitev, dejansko se jih je udeležilo tore samo 29, pa niti ti niso izvolili nikogar, ker se niso mogli zjediniti v osobah. Ministerstvo je zato pozneje izjavilo, da je vol. okraj kranjski s tem izrekel, da noče biti zastopan v Frankobrodu, da se pa siliti k temu ne more in ne sme.

Jednako se je obnesla volitev v Mirni; že pri volitvah volilnih mož so bile sitnosti; krški trgovec Jur. Gajer je dolžil krškega okr. komisarja Maka, da je agitoval proti njemu povodom volitve volilnih mož v Leskovci, da ni zapisaval njegovega imena, dasi je imel Gajer večino za se, in da je celo po vojake poslal v Krško. Mak je pa dolžil Gajera, da je šuntal kmete, češ, da ima komisar v žepu cesarski patent ob odpravi desetine in tlake.[1] Obe stranki pa svedočita, da je vladala med narodom tam doli huda razburjenost. Po nekaterih krajih so odrekli volitev volilnih mož, n. pr. v Križi pri Gracarskem Turnu, na Dulah, v Škocijanu in v Mirni. V Mirni je pozival komisar Raab kmete, da naj volijo, a rekli so mu, da nočejo sprejemati zakonov iz Frankobroda, nego samo iz Dunaja; komisar je konečno pobral svoje akte in odšel.[2] K volitvi poslanca se je sešlo samo 70 volilcev, ki so izbrali poslancem narodnega grajščaka Santo Treota (s 36 glasovi) in namestnikom komisarja Raaba (s 35 glasovi), oba sta pa odklonila namenjeno jima čast; zatore je ostal tudi ta okraj brez zastopnika.

A tudi v onih okrajih, kder so izbrali zastopnike za Frankobrod, bile so se volitve zvečine vršile samo po menjšini volilcev, n. pr. v Kamniku in Novem Mestu, ali stoprav potem, ko je odšla večina volilcev prosvedujoča zoper volitev; potem, „a ravno jedva so ga skovali bili (nam. poslanca) s tako mešetarijo, kakor postavim pri prav težkem barantanji z voli“.[3] Neredov ni bilo nikder, samo slučajno

[1] „Novice“, „Laibacher Zeitung“ i dr. listi so prinašali polemiko nasprotnikov.
[2] „Novice“ 14. jun. 1848.
[3] „Novice“ 14. jun. 1848.

sta se tu in tam malo huje spoprijeli načeli slovensko in nemško. Bleški oskrbnik Ulrich na pr. je tožil, da je prišel k volitvi volilnih mož v Bled neki „tribun“, „ruski emisar“ in v Bledu in po drugih krajih na Gorenjskem zapredčil izvolitev volilnih mož. [1]

Na Koroškem je bila udeležitev seveda živahnejša in slovenski odpor [2] preslab, da bi bil mogel zapredčiti volitve. Celovec je izvolil poslancem dr. Stiegerja in namestnikom Slovenca Železnika (Scheliessnigg), a še le v tretji volitvi. V Št. Vidu so izbrali dr. Knapiča in Železnika, a tudi oba stoprav v tretji volitvi; v Beljaku dr. Buzzija in Aichelburga, tudi stoprav po trikratni volitvi, v Št. Andraži gen. grofa Thurna in Gritznerja. To so bile prve volitve; ker so se pa nekteri izvoljenci kmalu zahvalili na poslanstvu, izbrali so jim še tistega leta namestnike; n. pr. v Št. Andraži za namestnika dr. Burgerja, v Celovci dr. Jos. Lešnika, v Št. Vidu Kaniča, v Špitalu Slovenca Preželjna.

Kar so mogli, to so storili koroški Slovenci zoper frankobrodske volitve; izdaten pa jim odpor ni bil, a zaslužil si je takrat mučeniški venec celovški kapelan Matija Majar, nekako najskrajnejši slovenski „levičar“ one dobe. Nemci zato niso dali miru vladiki Lidmanskemu, rodom Čehu, in ga primorali, da je poslal Majarja na sv. Lušarije v prognanstvo; [3] naravno, da to kaznovanje ni imelo ugodnega uspeha za Nemce. Majar je ostal veren svojim načelom tudi na strmi gori med sivimi velikani, molečimi k sinjemu nebu. Baš tu so trume slovenskih romarjev dale Majarju priliko, buditi narod svoj.

---

[1] „Laibacher Ztg.“ 11. majn. 1848.

[2] Osobito M. Majar in Andr. Einspieler sta agitovala zoper volitve. Einspieler je šel iz Celovca črez Vomberg v Rožno dolino, povsod budil rojake in svaril jih pred Frankobrodom. Dekan železnokapeljski je svaril pred njim župnika v Svečah, zval ga je „emisarja“; posvetna oblast pa je celo poslala za njim tiralico (steckbrief). Dovršivši svoje potovanje vrne se Einspieler v Celovec; zdaj ga pozove vladika Lidmansky često k sebi in ga svari, dokler mu ne da Einspieler možatega odgovora, s kterim si je priboril mir.

[3] Potoval je tja Majar skozi Beljak, baš ko so tu volilci se zbrali, da bi volili poslanca za Frankobrod. Volilci, slovenski Ziljani so bili nesložni, nekteri so hoteli voliti, drugi ne. Majar, mnogim znan rojak, stopi med nje in jim prav po domače pove: „Ste-li znoreli? Nimamo-li že cesarja? Hočete mar imeti dva cesarja in plačevati oba?“ To so razumeli možje in kričeči: „Nočemo voliti“ razšli se. A policija je takoj zasledila, kdo je pregovoril one kmete in Majar je moral hitro oditi.

Krepkeje so poudarjali protifrankobrodsko stališče Slovenci štajarski.

Tudi Štajarcem so ponujali kandidate, Nemce in Slovence, n. pr. Andr. Dominkuša, oskrbnika sekovskega, Ant. Auersperga (An. Grüna), Kaiserfelda, Rechbauerja, Stremayerja, dr. Smrekarja i. dr. Štedili niso niti z obeti, niti s strašili, med kterimi se je naravno odlikoval ruski knut. Udeležitev je bila tudi precej živahna, kakor se je bilo nadejati z ozirom na živahno agitacijo.

V Mariboru (s sosednimi okraji) so izvolili poslancem gimn. prof. Maleg-a, proti agitaciji prof. dr. Puffa, ki je lovil osobito slovenske volilce; a večina Slovencev, posebno iz Slov. Goric, glasovala je za Malega.[1] V Glinici so izvolili grajskega odvetnika dr. G. Pattaj-a; v Konjicah[2] dr. Kaj. Bouviera, graškega odvetnika (pozneje bistriškega poštarja Formacherja); v Sevnici solicitatorja Tita Mareka iz Gradca.[3]

V Celji so se vršile enake reči, kakor v Mirni. Pri volitvi volilnih mož so se upirali nekteri okraji, in v Celje so prišli nekteri k volitvi samo z namenom, da jo zapreče; vendar so jih pregovorili frankobrodci in jim narekovali imena volilnih mož, ktera so kmetje večinoma jako popačena izgovarjali. Volitev poslanca je bila precej burna; kmetje gornjegraški so oštevali v pričo vse komisije okresnega komisarja Schmelzerja in ga imenovali goljufa. V Laških Toplicah je moral volilni komisar pobrati kopita pred kmeti, ondotni župnik pa pustiti kmetom vso desetino; potem pa so poslali kmetje deputacijo na Dunaj „prazne slame mlatit“.[4] Izvolili pa so naposled v Celji poslancem bistriškega odvetnika dr. Herm. Mulaja.

V Ptuji je zmagalo slovensko načelo. Zbralo se je lepo število volilnih mož, a večina je narekovala v zapisnik

---

[1] „Tageszeitung“ 7. jun. 1848.

[2] Agitoval je neki dr. Pihler za se; nasprotniki so ga dolžili, da je šuntal ljudi, a on sam je to tajil in priznal samo, da je morebiti dal povod natolcevanju, ker ni dosti zmožen slovenščine, dasi je rodom Slovenec, in „da tore ne more prevzeti poroštva za pravilni smisel rabljenih izrazov“. „Grazer Ztg.“ 11. maja in 7. junija 1848.

[3] Marek se je v Frankobrodu proslavil s tem-le predlogom: „Da se ustanovi jednota nemška, morajo odstopiti dinastije in zato se pozivajo nemški knezi, da se odreko prestolu za se in za svoje potomce in si s tem zasluže hvaležnost vse Nemčije. Po tem naj voli nar. zbor vladarja in ga postavi na čelo demokratske monarhije.“ Celjske novine (urednik prof. Val. Konšek) 8. jul. 1848.

[4] „Tageszeitung“ 11. majn. 1848; „Geissel“ 5. okt. 1848. Lapajne, „Zgod. slov. Štaj.“ 212.

ta-le prosved: „Ker smo uverjeni, da se kmalu raztopi tisti entuzijazem, ki ga je vzbudila v patriotičnih srcih nemška zastava, vihrajoča raz stolp sv. Štefana, v mirnejša uvaževanja ali se vsaj ohlade do mirne razboritosti, zavrgli smo volilci slovenskega okraja ptujskega dne 3. majnika z moži iz H. vred vsakeršno zvezo z Nemčijo in smo rekli naravnost, prostodušno in resnično, kakor mislimo, namesto izlaganega zaupanja „ne“, t. j. s 100 glasovi proti 60 smo izjavili, da ne pošljemo poslanca v Frankobrod; razve tega sta dva okraja s 30 glasovi oddala volilni komisiji pismeni prosved proti volitvi; iz nekterih okrajev so poslale samo pojedine srenje volilne može in dobil je župan ptujski, Ferdo Rajsp, pri volitvi poslanca samo 44 glasov“.[1] Namestnikom je izbrala manjšina Kudlerja, a oba, Rajsp in Kudler sta se odpovedala poslanstvu, pošteno uverjena, da je večina zoper volitev, kajti glasovalo je samo kakih 50 volilcev za nja, dočim je bilo vseh volilnih mož 280![2] Ko je kmalu potem nemški duh znova se krepkeje dvignil povodom izvolitve nadvojvode Ivana oskrbnikom Nemčije, poskusila je nemška stranka znova svojo srečo v Ptuji; dr. Waser je prišel tja in prigovarjal ptujčanom, češ, da je neobhodno treba poslati odbornika v Frankobrod, a učinil je samo, da je mestni odbor ptujski prosil vlado, naj razpiše novo volitev ali pa pošlje naravnost Waserja poslancem v Frankobrod.[3] Bilo je pa i to brezuspešno. V Ptuji je tore podlegla zjedinjena Nemčija.

Graška „Slovenija“ je smela biti zadovoljna s to zmago; a takoj po volitvah je razglasila oklic „Našim slovenskim bratom“, v kterem poučuje Slovence ob ustavi in zahteva uvedenje slovenščine v urad in šolo, zajedno pa prosveduje zoper frankobrodske volitve in pozivlje tudi narod, da naj i on prosveduje; Slovenci ne morejo glasovati za zvezo z Nemčijo na državnopravni podlagi, temveč k večemu za mednarodno-pravno zvezo Avstrije z Nemčijo. Znova pa zahteva zjedinjeno Slovenijo, ki bi bila samo čin „upravnega ukaza, nobenemu pravu ne nasprotujoč“. V tistem smislu se je izrazil i Mih. Ambrož,[4] i on smatra frankobrodske volitve za neveljavne, „kar svedoči malobrojna ude-

[1] „Tageszeitung“ 20. majn. 1848; Gatti, „Ereignisse in Steiermark“ 146.

[2] „Slovenija“ 11. avg. 1848. To je bil A. Lašan vse drug mož!

[3] „Slovenija“ 11. avg. 1848.

[4] „Slovenija“ 21. jul. 1848.

ležitev in po nekterih krajih celo odločen prosved"; i njemu je poglavitna stvar: zjedinjenje Slovencev; z žalostjo ga pa navdaja mlačnost Ljubljane: „Žalost me obide, ako se spomnim, da tudi naša Ljubljana ni do zdaj spoznala srčnosti svojih bratov po deželi! Čeravno je v tem poglavitnem mestu naš narod zatrt spal, pa vendar je na širokem prostoru od Triglava do krškega broda spoznal osvobojeni Slovenec vrednost svoje svobode in nekteri okraji so se izjavili odločno proti volitvam v Frankobrod".

Nekak dosleden konec tej nemški propagandi je bila izvolitev nadvojvode Ivana upraviteljem nemškim. Mahoma so slavili to dogodbo Nemci pri nas sijajnimi svečanostmi v nemško-narodnem smislu; pa tudi Slovence [1] je moral zvršetek te volitve frankobrodskega zbora nekako zadovoliti, ker je bil poroštvo, da Avstrija ohrani svoje zgodovinsko stališče na Nemškem in ž njim varuje svoje interese; na drugi strani je bil pa Ivan, dasi nedvomno „nemški mož" tudi Slovencem jako priljubljen. Pač je bilo dvomljivo, bode-li Ivan imel tudi potrebne moči nasproti poslancem Marekove in Giskrove vrste, ki so hoteli uničiti samostojnost nemških držav; saj je Giskra celo rekel: „Nemci se morajo zjediniti, če tudi pri tem razpadejo vsi prestoli in oblede vse krone." In narodna skupščina je 27. majnika ukrenila, „da imajo pojedine nemške ustave le toliko veljave, kolikor jim je pusti bodoča vsenemška postava." Dne 27. oktobra pa je sklenila 2. in 3. odstavek nove nemške ustave, s kterima se je nameravala Avstrija raztrgati; to je izrekel slavni Dahlmann naravnost: „Posledica bo ta, da se Avstrija razruši v svoje narodne kose in potem bi nedvomno morale pripasti nemškoavstrijske pokrajine naši Nemčiji, ali pa ostane Avstrija celotna in ohrani svojo svetovno zgodovinsko pomenljivost, in potem bi se morali odreči Nemci Avstriji in njenemu vstopu v našo zvezno državo: poleg mogočne Avstrije bila bi mogočna zjedinjena Nemčija". Večina avstrijskih poslancev pač ni glasovala z Marekom in Giskro, s kterima se ni ujemala niti Pruska. Ako pa so nemškim državam samim bile sumljive namere onih politikov, bi-li mar Slovenci bili zaupljivejši in bolj „nemški od Nemcev" samih?

Bilo je to Slovencem zadostilo, da so vršili avstrijski poslanci v Frankobrodu jako malo častno ulogo: bili so zavor slavnostnemu vozu velike Germanije. Žalil je marsi-

---

[1] Naravno samo neke vrste.

kteri čin tega zbora tudi verski čut Slovencev, na pr. predlog Gritznerjev, da se naj dovoli duhovnikom ženitev. Podpisali so ta predlog med ostalimi tudi Grün, Gold, Lašan. [1]

6. Prepir o bojah.

Boje, same ob sebi nedolžne, prišle so 1848. leta do imenitnosti, ki se nam zdi dendenešnji jedva razumljiva. Opomnili smo že zgoraj, da so v prvih dneh po revuliciji imeli po vsej Avstriji v posebnih čislih belo-rudeče trakove, zastave in kokarde; kmalu pa je te neutralne boje jel izpodrivati simbol nemške narodnosti: črno-rudeče-žolta zastava, izum študentov jenskih; opomnili smo že tudi, da je tej zastavi se moral umakniti celo v Avstriji staroslavni črno-žolti prapor v dokaz, da se je moral umakniti stari državni princip novemu državnotvornemu načelu, osvojujočemu si tudi Avstrijo: narodnosti nemški; zastava celokupne monarhije habsburške je morala se skriti pred zastavo zjedinjene Nemčije. Tudi ta propaganda je segla na slovensko zemljo in nemške zastave so vihrale na stolpih in višavah slovenskih mest, vasij in gradov.

Naravno, da je nemški prapor vzbudil kmalu vznešenost za narodne barve nenemških narodov, imenoma tudi Slovencev. Nobena oblast ni bila sicer še zaznamvala slovenskih barv, [2] a te so si kar naravnim pôtem priborile veljavo same: barve slovenske kronovine kranjske, b e l o - m o d r o - r u d e č e, postale so barve slovenske in so podpihale boj zoper trobojnico nemško in laško, a v d r u ž b i č r n o - ž o l t e g a p r a p o r a a v s t r i j s k e g a. Program slovenski je našel v tej zvezi narodnih b a r v z d r ž a v n i m i b o j a m i najprimernejši izraz.

Odbor narodne straže ljubljanske je tudi določil 4. majnika, da naj stražniki nosijo barve kranjske dežele, pa mahoma se je premislil; ker so menda trdili nekteri ljudje, da so one barve hrvatske, ne pa kranjske, nadomestili so takoj belo bojo z rumeno (srebro z zlatom). Odločil pa ni te zamene ukus, nego izjavilo se je po njej politično in narodno

---

[1] Slov. crkveni časopis 19. avg. 1848.

[2] Prim. zgoraj str. 47. — Svoje barve zedinjene s črno-žoltimi so nosili slovanski rojaki tudi na Dunaji; ker so s tem izražali očitno svoje nasprotje proti Frankobrodu, napali so jih večkrat nasprotniki, n. pr. nekoč celo v „auli“ Slovenca A. G.

nasprotje; za srebro so se potegnili narodnjaki, za zlato stari stanovi in ž njimi somisleča stranka frankobrodska (t. j. nemška); zato je ta prepir zadobil veliko važnost in razburil duhove. „Deželni grb in deželne barve so vidni ori-plamen nevidnega domoljubja, poezije-polni spomeniki zgodovinskih dogodeb, prapori, okrog kterih se morajo vsi verni sinovi dežele zbrati v bratovski zbor.“ [1]

Stanovi in ž njimi Nemci in nemčurji so se sklicavali na patent cesarja Friderika IV., ki je leta 1463. stanovom kranjskim dovolil rabiti barve zlato-višnjevo-rudeče; dovolil jim je s tem plačilo za pomoč, ki so mu jo skazali v boji. A že marca meseca so narodno zavedni Kranjci zavrgli te barve; celo deputacija kranjska, došla v imeni stanov na Dunaj, prinesla je soboj zastavo belo-modro-rudečo; opirali so se pa na določbo cesarja Ferdinanda I. ki je 1836. leta zaukazal urediti grbe dežel in pri tej priliki določil, da naj ima grb kranjski barve: modro-rudeče-belo.

Do 1848. leta je bila ta stvar brez važnosti; Kranjsko so reprezentovali stanovi, poosobljenost pičlega preostanka deželne autonomije; brez ugovora so smele zatore veljati stanovske barve za deželne boje. Leta 1848. je pa odzvonilo stanovom, samo nekaj mesecev še jih je varala nada, da otmo svoje življenje v novi podobi; revolucija je dvignila na površino narod. Ta narod na Kranjskem pa ni bil narodno identičen s stanovi in je imel uprav tako pravico do svojih barv kakor stanovi. Cesar sam je bil uže odredil Kranjcem, z malimi izjemami Slovencem, barve; ni bilo treba stoprav ustvarjati jih Slovencem: barve slovenske dežele kranjske so postale mahoma barve vseh Slovencev, postale so izraz vseslovenskega programa, znak tudi zaželenega združenja vseh Slovencev.

Pogumno so branili svoje barve Slovenci. Höffern je pisal: [2] „Čas je resen in njegovi znaki so pomenljivi. Barve niso več zgolj igrača, temveč so izraz mišljenja, pečat narodnosti in so zatore svete, nedotakljive!“ Kranjske barve so belo-modro-rudeče. „Ali ne bomo pripravljeni braniti jih z našim srcem?... Modri orel v srebrnem polji je vzvišen simbol; cesar naš nam ga je dal! Pogumno prične stari, zdaj svobodni orel leteti, pogumno in neustrašljivo mu bode sledila četa mladih njegovih sinov, brž ko bo treba boriti se

[1] Laibacher Ztg. 23. majn. 1848.

[2] Illyr. Bl. 27. majn. 1848. V „Gratzer Ztg.“ je 17. majn. nekdo zagovarjal stanovske barve, češ, da so one deželne barve kranjske; zavrnil ga je pa temeljito Banco.

za svobodo, za domovino in za dedno rodbino vladarjevo, ki ž njim pade ali zmaga. In kako krasno, kako pomenljivo se blešče barve belo-modro-rudeče, znak miru, vernosti in ljubezni. S takimi simboli smemo v viharnem času mirno zreti v bodočnost. In ta trobojnica naj bi ostala prapor kraljevine in partibus? to darilo preljubljenega cesarja bi ne našlo simpatij v deželi? Potem bi postale te uboge barve, dakak, vidni ‚ori-plameni' nevidne ljubezni do **druge** domovine. Nikdo naj ne skruni dežele in mišljenja naroda, ki je vedno ostal veren habsburškemu prestolu in krvavel za-nj v teku stoletij in kljuboval na meji Avstrije viharom, kakor skala ob morji. Ali je pa za to vstrajnost mar kupil samo zlat grb s svojo krvjo, grenak, smrten spomin na temno, grozno dobo? Proč tore z zlatom; naš cesar nam je dal za-nje srebro, belino miru. Da, Kranjski je treba miru in ona ga zahteva. Stari orel je našel zopet domovino svojo na srebrnem polji, raz ktero je že v praveku se dvigal svoboden k snežnikom domačih planin; zdaj pa maha nevoljno s peroti, ker znova grene svobodo s pikrimi spomini in nadami, z bleščečim **zlatom** (mit schnödem golde) in mu ne dozvoljujo miru. Zatore pravi rodoljub ne pozabi in ne prezira nikdar barv, ktere mu je podaril cesar:

Weiss-blau und rot
Bis in den tod.'

Stanovi so prosili ministerstvo, da naj stare stanovske barve razglasi deželnimi barvami, in navelí so toliko razlogov, da je ministerstvo sicer odložilo konečno rešitev tega vprašanja na ugodnejši čas, a vendar dovolilo, da še stanovske barve dalje veljajo za kranjske deželne barve.[1] V narodni straži je pa naraščal razpor vedno bolj; načelnik Sühnl je moral naposled odstopiti in na njegovo mesto je stopil **Baumgartner**. Že 13. septembra je ukrenil novi odbor narodne straže novo prošnjo do ministerstva in v njej navel razloge za barve belo-modro-rudeče, proseči vlado, da naj v tem smislu odloči prepir; dotlej pa so prepovedali stražnikom vsakojake barve. Kar je tu odbor ukrenil, to so bile storile uže poprej nektere bolj narodne straže po slovenskih krajih; za tiste barve so se oglasili nekteri državni poslanci in osobno pri ministerstvu zagovarjali dotično prošnjo ljubljanskega „slovenskega društva", imenoma **dr. Kavčič, Mih. Ambrož** in **Dolžan** (Dolschein). Vrlo je stopil v boj za

[1] „Laibacher Ztg." 4. jul. 1848.

barve tudi dr. Bleiweis."[1] „Kdor nasprotuje zastavam belo-modro-rudečim, ker so slučajno slovanske, izdaja svojo domovino. Kranjska je in bode morala ostati čisto slovanska dežela, ker je priroda tako ukrenila in ker je to volja našega cesarja. Narod kranjski je (izvzemši Kočevce) popolnoma slovanski; kdor ni Slovan, tudi ni Kranjec, ni domorodec, zato je rovanje proti slovanski domovini prokleto izdajstvo, plen narodnih pravic.... Ponosom se zovem Slovana in do smrti ohranim vernost dragi domovini, ne da bi zato sovražil ine narode, a nikdar ne pripustim, da bi kdo v lastni domovini vkoval v verige naše narodno pravo navzlic prirodnemu pravu in volji cesarjevi. Vem tudi, da se ne more ponemčeno glavno mesto hipoma spet preložiti v izvirnik[2] in nikdar ne pozabim, da priroda ne dela skokov, a narodnega in zakonitega preporoda naše dežele ne bom dopuščal ovirati, kolikor mi bodo dopuščale slabe moje moči. To je moje veroizpovedanje."

Ministerstvo je konečno izpolnilo želje Slovencem, za ktere je govorila prejasno cesarska določba iz leta 1836. Dne 23. septembra je podpisal Doblhoff ta-le odlok:[3]

„Iz večkratnih obravnav in razprav sledi, da je bil prvotni grb dežele kranjske belo- (perlweiss) modro-rudeč in da je stoprav leta 1463. cesar Friederik IV... „der gemain landschaft".. t. j. stanovom kranjskim dovolil nadomestiti belo barvo z zlato; tega dovoljenja so se tudi posluževali kranjski stanovi. Ker pa se z omenjeno prvotno barvo belo-modro-rudečo ujema tudi grb potrjen znova po Njihovem Veličanstvu, zdaj vladajočem cesarji Ferdinandu I. leta 1836. in za Kranjsko razglašen odlokom dvorne kancelije dne 31. oktobra 1836, štev. 21,911; ker svedoči vsebina treh najnovejših vlog izvestno, da želi ... gotovo ogromna večina vse dežele kranjske imenoma narodne straže, da bi veljale stare deželne barve (bele-modro-rudeče) ne pa barve deželnih stanov za prave narodne[4] barve, zmatram za primerno interesom javnega reda in miru in ohranitev reda in miru, da se usliše brez zadržka one prošnje in ukazujem to. Ondotni deželni stanovi smejo, dakak, v bodoče za-se uporabljati navedeno posebno dovoljenje (cesarja Friderika), ako se jim ono zdi zares posebno zname-

[1] „Laib. Ztg." 16. sept. 1848.

[2] „Dass die ins deutsche übersetzte hauptstadt urplötzlich nicht in's original zurückübersetzt werden kann."

[3] „Laibacher Ztg." 3. okt. 1848.

[4] *kranjske.*

nito in ako nočejo marveč v duhu pravega domoljubja in v smislu jedinstva odreči se oni pravici, provzročujoči vendar-le neko razdružljivost, mesto da bi se poprijeli obče zaželenih narodnih barv. [1] Nikakor pa se ne smejo predrugačiti sedanji grb na stanovskih in inih javnih poslopjih, pečati na postavah itd. in po dotični izjavi ministerstva vnanjih zadev se pridržuje bodoča stalna preuredba avstrijskega celokupnega grba novemu zakonodajstvu".

Zdaj je pa bilo veselje v Ljubljani! Koj 3. oktobra, tore še tistega dne, ko je uradni list prinesel oni razglas vlade, bila je zvečer baklada in serenada; udeležili so se je narodni stražniki in akademiki, noseči slovensko zastavo. Pred hišo Baumgartnerjevo so postali, načelnik je prišel iz hiše s slovensko zastavo v roki in pozdravili so ga burni „živijo"-klici; peli so „Živi, živi, duh slovenski!" in slavo klicali Ambrožu, Bleiweisu, Jelačiću itd. Mudili so se tudi pred stanovanjem Bleiweisovim in poslušali navdušen ogovor njegov: „Bratje, zadobili smo zopet naših starih pravic, zadobili smo jih proti vsem peklenskim napadom nemškutarjev; zopet se svetijo naše narodne barve pred Slovenijo, kakor beli dan. Bratje! Dokler bode le ena kapljica slovenske krvi tekla v naših slovenskih žilah, ne ločimo se več od teh znamenj slovenske narodnosti".

Po tem ministerskem odloku je pa prišel odbor narodne straže v neko kolizijo z oziri galanterije. Neka gospodična je podarila narodni straži trak za zastavo, a odbor jo je poprosil 4. oktobra, da naj v „polji zameni zlato s srebrom", in sicer v ščitu orlovem. Obratno pa se je večina straže odločila zastavin trak nakititi ne z lipovim, nego s hrastovim listjem. Narodni stražniki so si morali pripinjati odslej trakove belo-modro-rudeče na prsi in klobuke.

Končan je bil v Ljubljani ta prepir, sam ob sebi jako neznaten, malenkosten, a bil je vendar boj dveh principov in v tem je iskati njegove važnosti: Narod je zmagal nad stanovi, osobna ravnopravnost nad stanovsko predpravico, novodobno načelo narodne ravnopravnosti nad zastarelim, po stanovih zastopanim „narodom", brezbarveno zmesjo deželanov — Doblhoffov „svetovni duh" je pobil duha starega režima. [2]

Bistveno drug pomen je imel slovenski prapor za ostale slovenske pokrajine: tukaj se niso mogle slovenske barve

[1] = kranjskih.

[2] V nemških in nemčurskih krogih ljubljanskih je bila umljiva nejevolja zarad zvršetka prepira; a do nemirov ni prišlo. „Grazer Zeitung" 8. oktobra 1848.

sklicavati na kak uraden odlok, na uradno sankcijo deželne barve. Značile so marveč narodnost in bile izraz narodne zahteve, da mora biti ravnopravnost podlaga bodoči osnovi Avstrije; še odločneje nego na Kranjskem so ob Muri, Dravi in Soči zastopale slovenski program. Zato se je pa zbudil tudi hujši boj med zastavo slovensko in nemško, osobito na Štajarskem. Ko so v Gradci razobesili nemške zastave, prikazale so se takoj tudi slovenske; najprvlje je zavihrala slovenska zastava nad hišo gospe Oblakove; takoj je pridrlo mnogo ljudij pred hišo in kričaje zahtevalo, da se odstrani zastava, pa to je storila gospa Oblakova stoprav, ko so jo bili lepo prosili in ko se je spet razšel narod; zajedno so napali hišo dr. Zupana in sneli slovenski prapor; že prihodnjega dne sta pa dr. Župan in gospa Oblakova spet razobesila slovenske zastave. To je zbudilo tako razburjenost, da je prišel sam guvernêr prosit gospe Oblakove, da naj z ozirom na javni red in mir sname zastavo, kar je tudi storila.[1]

Vnel se je na Štajarskem zarad barv tudi novinarski boj. Dr. Jos. Kranjec[2] je skušal Nemce poučiti, kaj pomenijo avstrijske zastave s slovanskimi trakovi. „Barve so najvernejši tolmač politične smeri narodov“ ... Kdor odstranjuje avstrijske zastave in jih nadomešča z nemškimi, tisti izjavlja, da mu je Avstrija nič, Nemška pa vse in da hoče osnovati nemško zvezno državo. Nam bi pa v Frankobrodu vzeli, kar nam je obljubil § 4. ustave iz dne 25. aprila. Tega ne more dovoliti avstrijski Slovan „in ako se hote uže Nemci avstrijski združiti z Nemčijo, moramo vsaj oteti cesarju vsako ped slovanske zemlje.“ Kajti ako odpado Nemci, ostala bi samo slovanska Avstrija; to pomenijo avstrijske zastave s slovenskimi trakovi. „Ako je mišljenje gradčanov zaista avstrijsko, zakaj nevidimo poleg nemških zastav niti jedne avstrijske? Ako Vam je res nekaj do Avstrije, spoštujte inače i patriotično mišljenje avstrijsko čutečega Slovana in plemenito misleče Slovanke, nego s tem, da siloma trgate slovanske, avstrijske zastave, ki jih je izzvala pangermanska propaganda; naj vihrajo raz vaše hiše mnogobrojne avstrijske zastave z nemškimi vred v znak, da hočete tako zvezo z Nemčijo, v ktero bi lehko stopili tudi Slovani, potem zgine prepir med nami in Vami.“

Kaj so mu pa odgovorili? „Mi hočemo biti najprvlje Nemci in potem še le Avstrijci ... ako nočemo postati Rusi,“

---

[1] „Tydenník (listy ponaučné a zabavné) 8. jun. 1848.
[2] *„Grazer Ztg.“* 9. maju. 1848.

kajti slovanska Avstrija ne bode več trdnjava zoper Rusijo; Slovani se sicer zdaj še boje ruskega knuta, a ne bodo se branili ruske ustave, ako jim jo ponudi car.[1] Dr. Kranjec je zavrnil to govoričenje,[2] da Rusija ne more biti nevarna, ker jo bode ovirala Poljska in da ne bo nikdar Slovanu nemška dinastija holstein-gotorpska simpatičnejša od habsburške; slovenska trobojnica ne zastopa panslavizma. „Ako pa se nadeja avstrijski Nemec prave domovine samo v nemški zvezni državi, naj bo, naj se ji pridruži, Slovanu pa naj pusti samostalnost pod avstrijskim žezlom in naj zahteva od njega samo tesno zvezo za napad in obrambo z Nemčijo."

Vedno više in više je švigal zubelj nesloge v Gradci, kder so še 27. aprila slavili povodom prihoda hrvatske deputacije pobratimstvo Hrvatov z Nemci, dasi so uže 11. aprila v „Gradčanki" grdili Hrvate. Osredotočilo se je to nasprotje med Slovani in Nemci na graški univerzi, oziroma v ondotni akademijski legiji, v kojo so se upisali poleg nemških študentov slovenski; dočim so pa Nemci nosili samo nemške barve, prepovedali so Slovencem slovenske barve in zahtevali, da naj nose samo nemške ali pa samo avstrijske brez slovenskih trakov; v Murščevi zgodovini graške „Slovenije" čitame celo, da niso dovolili Slovencem niti avstrijskih barv. Zbok tega je ukrenila graška „Slovenija", da naj Slovenci izstopijo iz akad. legije. V zboru legije so prečitali adreso graškega mestnega zastopa, ki jo je prinesel župan Wagner sam; v tej adresi so mestni očetje iskreno prosili akademike, da se naj varujo razpora, ki jim preti zastopiti pot do svobode. „Naj nosijo Nemci črno-rudeče-zlate, Slovenci pa belo-modro-rudeče barve, oba naroda pa naj navdaja čut za dobro, pravo in za vedo... Naj plapolajo v zraku zastave črno-rudeče-zlate in belo-modro-rudeče; ali je to nevarno Vaši svobodi? Ne! Slovenci, dovolite, da se nemške barve blešče na solnci; Nemci, pustite, da slovenske barve pridejo na beli dan... Naj vihrajo nad hišami zastave z barvami vseh narodov avstrijskih, a sleharni naj ljubi svojo domovino in tako bo obstala trdna vez."[3] Župan Wagner je nasvetoval, da naj se pošlje deputacija na Dunaj in poizve, kako načelo velja v tej zadevi onde. Slovenec Lichtenegger je oporekal, ker dunajske razmere ne veljajo za Gradec; kajti Dunaj je nemško mesto,

---

[1] „Grazer Ztg." 13. majn. 1848.
[2] „Grazer Ztg." 24. majn. 1848.
[3] 11. majn. 1848. Gatti, Ereignisse 154.

Gradcu pa ne priznajo Slovenci nemškega značaja. Obveljal je sicer Wagnerjev nasvet, pa s pridržkom, da se ne obvežejo, da bi se ravnali po vzgledu dunajskem. Dotlej je bila razprava precej mirna: ko je pa Dragoni-Křenovský zahteval za Slovence belo-modro-rudeče barve, za vse pa črno-žolto zastavo vzajemnim praporom, postala je debata burna; po nepotrebnem je še dr. Emperger razžalil Hrvate, ker je stavil predlog, da naj se voli odbor slovenskih in nemških akademikov, da skuša dognati pomirjenje, a da naj se izključe iz odbora Hrvatje, češ, „da hote zvabiti Ruse v deželo“; obveljal mu je predlog, dasiravno so se Hrvatje sklicavali na tistih 40.000 Hrvatov, ki so se takrat bojevali za Avstrijo na Laškem.

Dne 14. majnika se je ta odbor posvetoval, a dognal ni ničesar. Slovenci so predlagali, da naj Nemci in Slovenci nosijo jednake barve, namreč črno-žolte, torej avstrijske, neutralne barve, Nemci pa so hoteli, da naj se dovole jedino nemške. Neki Slovenec je posredoval in nasvetoval to-le: vkupna zastava univerze in zajedno Slovencev in Nemcev bodi zastava nemška; Slovenci naj smejo nositi tudi slovenske trakove. — Temu predlogu je sledila pohvala in plosk; za trenotek se je zdel vsem končan razpor — a Slovenci so mahoma potem izjavili, da se ne podvrgo temu sklepu, temveč raje izstope iz akademijske legije. Pri tem je tudi ostalo.[1]

7. Narodna organizacija.

Da Slovenci niso v boji zoper frankobrodce bili tako strogo jedini kakor Čehi, temu je bil vzrok to, ker jim je manjkalo one osrednje sile, one narodne organizacije, ki so jo tako naglo osnovali si drugi Slovani v Avstriji in ki je osredotočila njihove moči. Značajno je dalje to, da se je začetek slovenski organizaciji storil daleč od domovine, v Gradci in na Dunaji, dočim so Čehi, Poljaki itd. imeli „glavni stan“ doma, v središči svojega naroda. Za delovanje dotičnikov na rojake v daljni domovini slovenski, to ni bilo brez pomenljivosti: separatizem pojedinih slovenskih dežel je v tujini se moral umakniti zavesti celokupnosti in vzajemnosti vseslovenski; iz nižine tesnosrčnosti kronovinske je v nemškem stolnem mestu „svetovni duh“ Slovence dvignil na vzvišeno

[1] Prim. še Krones, Gesch. der k. k. Karl Franzens-Universität 539.

stališče narodnosti slovenske — žal, da le bolje v theoriji, kajti dejanstveno vplivanje na narod je vendar-le vsaj nekoliko ovirala odločitev voditeljev od mase; lepa sloga med domačimi in tujimi društvi je ta nedostatek odpravila samo nekoliko.

Rojstni dan dunajske „Slovenije“ je bil 29. marec 1848. V pisarni dra. Dolenca se je zbralo 44 Slovencev (tisti, ki so podpisali adreso kranjskim stanovom) in ustanovili so „Slovenijo“; ukrenili so koj takrat adreso kranjskim stanovom in prošnjo do cesarja za združeno Slovenijo. Dr. Füster je bil tudi prisoten a jako tih in slabe volje — saj se v tej družbi ni več dobro počutil, ker je snubil uže drugo nevesto: Germanijo![1]

Konečno so osnovali okrog 20. aprila[2] društvo „Slovenijo“; prvi starosta jej je bil dr. Fran Miklošić, namestnik njegov pa dr. Hladnik; tajnik Ant. Globočnik; odborniki pa dr. Mat. Dolenec, Semrajec in Peter Kozler. Odpal je pa hitro dr. Ant. Füster, profesor veronauka na dunajski univerzi, ki pa uže zdavnaj ni imel nobenega katoliškega prepričanja več, a ni imel poguma, da bi temu protislovju storil konec in odločno izstopil iz crkve, kteri je itak uže bil sovražnik, pač pa je brzo uskočil v nemško-radikalni tabor. Omenimo še dr. Posanarja, sedanjega sekc. načelnika, ki se je takrat trudil, da bi se povzdignila pri nas godba in petje; nasvetoval in sestavil je poziv, ki ga je odposlala „Slovenija“ ljubljanskemu „filharmoničnemu društvu“, da naj bolje goji slovensko petje zarad važnosti njegove za narodno življenje.

Med prva dejanja „Slovenije“ gre poziv „slovenskega zbora v Beči“ dne 20. aprila.[3] V tem razglasu pravi društvo narodu, „da se v ljubezni do domovine vse zjedini. Tako tudi na Dunaji ‚slovenski zbor‘, kterega udje imajo vsi dolžnost, z besedo in dejanjem pomagati, da se doseže zbora namen... Namen tega zbora je dognati: 1. da se politiško razkropljeni Slovenci na Kranjskem, Štajarskem, Primorskem in Koroškem, ki so jeden narod, zjedine v jedno kraljestvo z imenom ‚Slovenija‘, ki imej svoj deželni zbor. Časi so mi-

---

[1] To nam je pripovedoval gospod, ki se je i udeležil onega zborovanja.

[2] 16. aprila namreč se je rodila graška „Slovenija“ in „kmalu potem“ se je osnovala dunajska — pravi Muršec v zgodovini graške „Slovenije“; prvi datovani poziv „slovenskega zbora v Beči“ pa ima datum 20. apr. 1848 — a tiskan je v Ljubljani pri Blazniku.

[3] Tiskan pri Blazniku v Ljubljani.

nili, v kterih so vladarji in njihovi malopridni svetovalci menili, da so narodi samo zato na svetu, da jim služe in da vladarji in njihovi prilizovalci strego svojim strastim s potom in krvjo podložnikov... Nas uboge Slovence je sila ločila in razkropila, sila, ne pa pravica.... Zakaj bi nam ne bilo dovoljeno,... cesarja prositi, da nam pripusti se zjediniti? Sloga rodi moč; mi bi mogli toliko krepkeje cesarja braniti, toliko močnejši steber njegovemu prestolu biti. Bog ve, ali mu ne bode prej ko mislimo, naše pomoči treba.. 2. da ima slovensko narečje v Sloveniji popolnoma tiste pravice, ktere ima nemški jezik v nemških deželah... 3. da bode naša Slovenija nerazdruživ del avstrijskega, ne pa nemškega cesarstva. Mi nočemo, da bi bila naša dežela pri nemškem zboru zastopana, le tiste postave nas bodo vezale, ktere nam da cesar z našimi poslanci. Naš cesar nam je ustavo dovolil; ničesar ne moremo brez dovoljenja naših poslancev in cesarja storiti..." itd.

Verna temu programu je „Slovenija" agitovala za izvršitev onih treh toček, razpošiljala je načrte peticij in se bojevala z Grünom. Dočim je mladi Lovro Toman objavil prvi slovenski spis na Dunaji, ki je izšel brez cenzure,[1] budil je rojake „ob Savi, Dravi, Soči in Adriji" Jurij Jenko, da naj ne zamude kobnega trenotja, nego naj se probude iz sramotnega spanja in zahtevajo naj svoje pravice.[2] Društveno sobo so imeli v hiši nasproti grški crkvi na „Fleischmarktu" v notranjem mestu.

Ker se pa iz daljave ni dalo prav uspešno delovati, odredila je „Slovenija" deputacijo v slovenske pokrajine; zajedno je bila deputacija poverjenica dunajske univerze, ki je s tem hotela vrniti ljubljanski modroslovni fakultêti pohod in pozdrav. Brojila je pre 30 (?) juristov;[3] načelnik jej je bil dr. Miklošić, in dospela je v Gradec 9. majnika, tore baš o dobi najhujših razprtij med Slovenci in Nemci v akademični legiji. Poklonil se je dr. Miklošić guvernêrju grofu Wickenburgu v „imeni Slovencev", a nikakor se ni spustil ž njim v obravnave. Zvečer so se zbrali v pivovarni puntigamski graški Slovenci in počastili goste dunajske; v dvorani je sedelo 300 Slovencev vseh stanov. Že drugega dne

---

[1] „Slovenije slobodni njé zvesti sinovi na Dunaji."

[2] Jenko „Der Ruf eines Slovenen in Wien an seine Brüder an der Sava, Drava, Soča und dem Adria."

[3] „Laib. Ztg." 18. majn. 1848.

so se poslovili člani deputacije in odpotovali, ne da bi prevzeli posredovanje v akad. legiji, ktero sta menda pričakovali obe stranki. Mnogo so Nemci ugibali o namenu deputacije in pogodili so naposled, da namerava osnovati „Veliko Slovenijo“, ločeno od Nemčije in samoupravno; ta „Velika Slovenija“ da potem potegne na se tudi ostale Jugoslovane; o jezikovni ravnopravnosti so izjavili posamezni člani, da morajo znati vsi uradniki po Slovenskem domače narečje ali pa morajo ostaviti službo v tej deželi. [1]

Dne 12. majnika je došla deputacija v Ljubljano; dopoludne so se zbrali licejski dijaki s svojimi profesorji v reduti, pozdravili so jih dunajski Slovenci v imeni univerze in jim izročili dve zastavi. Potem je deputacija pohodila kneza in vladiko, guvernêrja in Guttmana, načelnika mestu. Drugega dne je napravilo še ne popolnoma osnovano „slovensko društvo“ slovesen shod v reduti in govorili so tu nektere govore; dunajčani so pozivali rojake, da naj ostanejo zvesti Avstriji, neodvisni od drugih držav; delujejo naj za zjedinjenje Slovencev in za ravnopravnost slovenščine v šoli in uradu. Zvečer so napravili akademiki in narodni stražniki baklado in podoknico Miklošiću, in mu postavili častno stražo pred hišo, v kteri je stanoval. Dne 14. majnika so obiskali še nektere odličnjake, sešli se še z narodnjaki v slovesnem zboru „slovenskega društva“ in Miklošić je odpotoval še tisto noč na Dunaj. [2]

Dosti borna je vnanja zgodovina te tolikrat omenjene deputacije; žal, da o notranji njeni zgodovini moremo še menj povedati; gotovo je samo to, da se je razgovarjala z rojaki o bodočih volitvah za državni zbor. To je bila ondaj za Slovence najvažnejša zadeva. Zaman pa smo se trudili poizvedeti kaj o pogovorih in razpravah med deputacijo in zakonitimi oblastmi po Slovenskem, osobito v Ljubljani; o tem, kako so zastopali na teh mestih narodni program, ktere utise in nade so nesli na Dunaj nazaj: dozdeva se nam skoro, da so se dunajski Slovenci vrnili na Dunaj z menjšimi nadami v bodočnost, nego so jih bili nesli v domovino. — Mnogo preglavice je „Sloveniji“ delala opozicija domačinov in tujcev proti narodnemu programu, imenoma proti zjedinjeni Sloveniji. Sodnik Jurij Levičnik [3] je na pr. trdil, da narodnostni princip, težeč za razdruženjem držav

---

[1] „Grazer Ztg.“ 12. majn. 1848.
[2] „Laib. Ztg.“ 18. majn., Lloyd 18. majn. 1848.
[3] „Laib. Ztg.“ 18. julija 1848.

v narodne skupine, sokobi s principom konsolidovanja, ktero krepi identitêto naroda in države; narod je utvor prirode, država pa utvor konvenijence; obema morajo biti meje tiste in vzajemne; zjedinjenje Slovencev se more uresničiti zgolj duševno po ustanovitvi nekake akademije za varstvo narodnosti in gojitev jezika. Po njegovem mnenji [1] nasprotuje zjedinjeni Sloveniji tudi „gradjanska pogodba“ med Slovenci koroškimi in štajarskimi in ondotnimi Nemci; na tej podlagi sloni Koroška in Štajarska, te pogodbe ne morejo Slovenci jednostransko razveljaviti, nego samo v soglasji z Nemci. Združena Slovenija bi pa bila tudi povod — razpadu Avstrije, ker bi gojili Slovenci zgolj slovenščino in pozabili nemški jezik!

Temu čudaku so odgovorili z Dunaja: „V onem delu Evrope, kder je Avstrija, biva več narodov, ki so premajhni, da bi mogli osnovati samosvoje državno življenje in so zato primorani zjediniti se, da s tem dosežejo koristi, ktere ponuja državna zveza. Da pa zadobi ta narodnostna država (nationalitätenstaat) njej pristojno moč, da postane zmožna pospeševati duševni in gmotni blagostan vseh državljanov, in da podaja vsem članom one koristi, do kterih imajo pravico, mora se načelo ravnopravnosti teh narodnostij ne samo na papirji izražati, temveč dejanstveno izvrševati... Kako se naj to zgodi? Po našem mnenji po vkupni vladi in samostojni kronovinski upravi. Občne zakone naj daja državni zbor, v kterem je zastopan sleharn narod; ti zakoni naj se prelože v jezik pojedinih kronovin in ta prestava naj velja potem izvirnim tekstom. Poleg državnega zbora mora imeti sleharna kronovina svoj deželni zbor, na kterem se obravnavajo njene posebne zadeve. V tem deželnem zboru in v vseh kronovinskih uradih se mora uradovati v domačem jeziku. Iz tega sledi uvedenje deželnega jezika v šole samo ob sebi. Državni zbor pa naj določi jezik za svoje razprave in za dopisovanje med deželnimi in osrednjimi uradi. Neobhodni pogoj izvedenju te ideje je pa razvrstitev po narodih, kder je to mogoče, kakor pri Slovencih, stanujočih na zemljopisno strogo omejenem ozemlji.“ Mi zahtevamo zatore samo „kronovino“ ne pa „kraljestvo“ Slovenijo, samo deželni zbor, ne pa državnega. „Avstrija je sicer postala po združenji različnih držav, a ne obstoji več iz držav... ki so postale kronovine, t. j. deli novo osnovane večje dr-

[1] „*Laibacher Ztg.*“ 30. majn. 1848.

žave ... Razen Vas (Levičnika) nam ni nikdo znan, ki bi smatral Štajarsko za posebno „državo“. A iz Vaše trditve ne sledi niti to, kajti Štajarsko ni imelo prvotno denešnjega obsega. Celjski grofje so bili neodvisni gospodarji svoji zemlji. Dosledno morate smatrati kronovino ali po Vaše, „državo“ štajarsko za protipostavno; da, celo Kranjsko morate smatrati po svojem mnenji za skupino „držav“, ker tudi ta dežela ni imela poprej sedanje oblike in je bila podana raznim gospodom ... Pojem kronovine zahteva, da kronovina stavi državni interes nad kronovinskega. Ako pa zahteva korist države osnovo slovenske kronovine . . . tedaj se ne smeta pritožiti Koroška in Štajarska, ako se nekteri kosi odloče od njiju v upravnem oziru ... Vi mislite, da .. je narodnost že zavarovana, ako se ustanove nektere stolice za slovenščino . . . Cesar nam je v razglašeni ustavi mnogo več obljubil, namreč popolno ravnopravnost z drugimi narodi; dokler pa uradi govore s Slovenci v nerazumljivem jeziku, dokler mora Slovenec podpisavati nerazumljive mu listine, odločujoče o njegovih najsvetejših lastninah: o imetji, svobodi in življenji, dotle ne bo deležen po cesarji mu obljubljenih dobrot.“ [1]

„Raznovrstnost narodov je za Previdnost sredstvo v dosego prave človečnosti ... Tudi slovenske veje imajo svojo pomenljivost za omiko in so odrejene za višjo ulogo, nego biti črno-rudeče-zlatim fanatikom v zabavljanje, zasramovanje in sumničenje“ ... Slovenske veje so poklicane, biti „nositelj človeške omike v posebni obliki, pogojeni po njihovih posebnostih“ ... Pogoj temu je izobraževanje vej in združenje v upravno jednoto. [2]

O poznejši zgodovini dunajske „Slovenije“ nismo mogli poizvedeti ničesar; ne vemo, ali je sploh kdo spisal o njenem delovanji tako zgodovino, kakor dr. Muršec o graški „Sloveniji.“ [3]

Graška „Slovenija“ je bila med prvimi društvi te vrste v Avstriji in prvo ustavno društvo štajarsko. Porodilo se je 16. aprila in je začelo takoj svoje delovanje v smislu § 2. pravil: „Povzdiga narodne zavesti na podlagi izobraževanja slovenščine in poznavanja sorodnih narečij v dosego tesnejše zveze z ostalimi slovanskimi vejami.“ V političnem oziru je bil vseslovenski program tudi njej vodilo:

---

[1] „Laib. Ztg.“ 8. jun. 1848.
[2] „Illyr. Blatt“ 11. jul. 1848.
[3] Rokopis hrani štaj. deželni arhiv.

samobitnost (kronovinska) Slovencev in neodvisnost Avstrije. Začetkoma se je bavila pa bolj s slovstvenimi zadevami, jezikovnimi študijami itd; še le, ko si je pridobila lepo število poverjenikov po deželi, stopila je bolj na politično polje.[1] A samo polagoma je pridobila potrebna tla, za frankobrodskih volitev še ni bila dovršena njena osnova niti še dosti probujen narod; a vendar je nekoliko zaprečil napor „Slovenije“ tujo volitev. V sledečih tednih do volitve za dunajski državni zbor so ji pa tako narastle moči, da je z razmerno lepim uspehom vodila volilno gibanje na Malem Štajaru.

Najvažnejše sredstvo ji je bila publicistika. In malokdaj je pero slovenskega žurnalista spisalo take članke, kakor so bili članki začasnega „starašine Slovenije“, dr. Jos. Muršca v Gradčanki.[2] Naveli smo že tu in tam nektere odstavke teh člankov; zaslužili bi pa, da bi jih kdo poslovenil in seznanil ž njimi narod sam, kajti imeli so neizmerno važen uspeh: Andrej Einspieler sam je pozneje rekel Muršcu, da so uprav ti članki njega probudili za slovenstvo. „Sleharni narod“, pravi Muršec — Živkov, „ima prirojeno pravico, posvečeno po prirodi, da mu je svoboden jezik materini, in ima najmočnejše pravo, da si razvija popolnoma neoviran svojo materinščino, kajti materinščina jamči obstoj narodov, ona je prirodni ustroj in njen razvoj najprimernejše sredstvo duševne omike, pogoj višjemu življenju, ki je smoter narodom. Ravno zato je ukrenil modri stvarnik, da imajo glasovi materinščine za vsakega neizrecno sladko milino in dražest, da ga vežejo k njej nadnaravne vezi in da mu je tem svetejša, ker mu je porok njegovih najvzvišenejših dobrot životnih.“ Neomikanca žali zanemarjanje njegovega jezika, še bolje pa omikanca, ki ve ceniti njegovo važnost, sredstvo do omike. Posledica tega sistema je raznarojevanje vseh učenih mož tega naroda po nemškem učnem načrtu, segajočem v najmenjšo vas. „Narod vidi, da dospo njegovi sinovi samo s tujščino do vede in dostojanstva, in vidi, da opravljajo njegovi predstojniki, duhovni in posvetni od najnižjega do najvišjega, vse pismene in nad potrebo tudi ustmene uradne posle samo v tem jeziku, da se razgovarjajo v njem, v materinščini pa k večemu prav nerodno in slabo „coklajo“ (einher-

---

[1] V „Slovenijo“ so vstopili tudi ini v Gradci bivajoči Slovani. Društveni pečat ima na sredi podobo lipe in napis: „Družba Slovenija v Gradci.“

[2] „Theilweise Beleuchtung der drückenden Sprach- und damit verknüpften Lebensverhältnisse der Slovenen in Steiermark, Krain, Kärnten, Istrien, im Triester und Görzer Gebiete“. „Grazer Zeitg.“ 17. 18. 22. 26. aprila 1848.

stolpern) nikdar pa se je ne poslužujo v pismu; temu narodu se usiljuje nekoliko brez namena, nekoliko pa nalašč zoprna, sramotilna in moreča misel, da je njegova materinščina preborna, nerabljiva in prepodla za gospoda in njegovo življenje in samo slabo sredstvo za silo.“ Zbok tega čuti narod svoje lastno siromaštvo, ne smatra svojih izobraženih sinov več cvetom svojega rodu temveč tujci in sam sebe ubornim narodičem brez gospodov in učenjakov; od tod izvira otožnost slovanskega značaja in slovanskega petja. Vse narodno življenje se zadušuje že v osnovni šoli in jedino zavetje je jeziku crkev. Narod ni zakrivil svojega bednega stanja; nosil je vsa bremena, ne da bi mu bili prepustili prirojena prava. Kakor v šoli, tako je tudi v uradu vse nemško. Vsi napisi, okrožnice, razglasi so nemški; kmet jih ne razumeje, dasi se tičejo njega; ponižno gre v kancelijo in podpiše listino, ne da bi vedel, kaj ji je vsebina; tujcem mora popolnoma verovati. „Rojstni svoj list v roki držeč, ne zna čitati svojega rojstnega dne.“ V ustmenem občevanji se ne more sporazumeti z uradnikom; ako pa poprašuje kaj, zovejo ga pusteža in bebca. „Polovičnih in celih nedorazumov je on kriv, in posledica so sitnosti, škoda, kazni in pravde za-nj. Med 100 uradniki mu nista mogla niti dva raztolmačiti ustave. Že davno se zahteva, da uradnik umeje narodni jezik, a vedo se temu izogniti .. „Tako so zasadili smrtni nož v živce narodu po nemškem principu zgoraj in spodaj.“ Niti zgodovina nima tolažila za Slovenca, kajti žrtvoval je srčno svojo krv in svoje duševne sile za čast tujega naroda „v čegar zgodovini se je potopil z vsemi svojimi čini in plemiči, kakor se potope biseri, ako jih vržeš v morje; niti spominjati bi se jih ne smel niti poznati jih.“ Zato nam se sveti, kar je nemško, v podvojeni krasoti, „naravno, saj je samo tam čast, spoštovanje osobno in stanovsko, olajšava, uspehi, bogastvo, čin in dostojanstvo, samo tam imajo mesta, gospode in učenjake.“ Zato je največ nemških simpatij pri Slovencih, „celo pri domoljubih, kterim je več do sreče domovine, nego do slave jezika.“ Kar pa se ni posrečilo peterim vekom, ne zmore tudi novih pet vekov ne; narod bi samo polagoma umiral; tega pa vendar Nemčija ne more zahtevati; ne more želeti tuje zemlje, ne more se opirati na podrte zgodovinske pravice, na kterih mesto je stopilo prirodno pravo. Zato je Nemčija izjavila, da se hoče omejiti samo na Nemce in se celo znebiti Poznanjske. „Ako vsadiš mlado, dasi jako čvrsto drevo preblizo velikemu, košatemu drevesu, ne more prav živeti in se krivi, slabi,

peša in mora hirati, ker ga od zgoraj senčijo velike veje, dočim mu od spodaj jemljejo prostrane korenine vlažnost; mori ga zaduhel vzduh. Ako pa raste na samem in na dobri zemlji, če tudi blizo, prav blizo jednakemu mlademu drevesu svoje vrste, rasteta obe krepko, širita daleč okrog močne veje, ki se združe, da postaneta drevesi dvodebelni vzejemno se podpirajoči v burji, obe pa lepo cvetoči in rodeči obilen sad. Prvo je bila doslej naša usoda v zvezi s presilnim, nam tujim nemškim življem — zadnje pa nam ustvari novo stališče.“ Beseda cesarjeva združi tudi nas v jedno deblo; ustvari tesno zvezo s Hrvati in to bode nepremagljiva trdnjava cesarstvu proti jugu. „To stanje nam vzbudi novo življenje. Nismo slaboten rod, podobni otroku ali starčku, marveč krepkemu možu, ki doslej ni mogel rabiti svojih sil, ker so ga ovirale in težile težke verige. Kmalu pa vstanemo in začnemo novo življenje in postanemo, kar še doslej nismo bili nikdar: jeden narod, jedna dežela nerazdeljena in neoslabljena ... svoboden, ustaven, ravnopraven narod med svobodnimi narodi; odslej se nam ne odtuji nobeden duh več, nobeden plemenit rod; odslej se nam ne bodo krčile več meje naše zemlje. Z najveselejšimi nadami sme zatore Slovenec pozdraviti bodočnost; ta sreča bo pa tem popolnejša, čim bolj bomo narodni. V lastnem podnebji, v žarkih lastnega solnca živi sleharna bilka najkrepkeje.“ [1]

Z vso močjo je „Slovenija“ delovala proti volitvam v Frankobrod; širila je med narodom oglase dunajske „Slovenije“, Palackega pismo petdesetorici, oklic bar. Buschmanna; nabirala je podpise za prošnjo za združeno Slovenijo in poučevala narod ob ustavnih pravicah in dolžnostih. Po dovršenih volitvah frankobrodskih je graška „Slovenija“ pozivala [2] narod, da naj prosveduje proti volitvam in naj se pripravlja na volitve državnozborske; poziva duhovnike, uradnike, učitelje, grajščake na narodno delo, in naposled i — Slovenke. „Pri tako lepem delu ne smete zaostati. Vi ste prve gojiteljice človeku, iz Vaših ust sliši dete prve mile glasove tistega jezika, ki mu bo vse žive dni drag in mil. Naj so zatore slovenski glasovi prvi, v kterih mu Vi razodevate

[1] Ti članki „so bili ona silna trublja, čije milotožni glasi prvenci so doneli po vsej deželi in črez njene meje, Slovence dramili k zavesti, Nemcem pa nemilo v vest dregali in jo pikali“ piše o njih čestiti zlatomašnik — pisatelj letos. Krones pa imenuje te članke „Echo“ Palackovega lista; Gesch. d. k. k. Franzens-Univers. 539.

[2] „Našim slovenskim bratom.“

svojo ljubezen in mu dajete prve nauke vsega dobrega in lepega... Vsegdar in povsod so se Slavjanke skazale velike domorodkinje našemu razširjenemu narodu."

Graška „Slovenija" je poslala Stanka Vraza k slovanskemu shodu praškemu; zastopal je tudi mariborski okraj. V pooblastilu z dne 27. majnika pravi „Slovenija": „Z veliko radostjo smo čitali poziv k vseslovanskemu zboru v Pragi, z veseljem slišali preblage namene, ktere si stavi. Ravno to si tudi pri nas iskreno želi vsako slovensko srce in se močno veseli, da slovanska debla, bratje po krvi, braté in zlagajo se tudi v mislih, željah in čutih od dne do dne bolj. Hvala, presrčna hvala zato slavnim bratom Čehom, ki s svojim zborom vzajemno složnost in bratimstvo bolj bude, jako krepe in nas viteško in hrabro vode k domorodni sreči in narodni časti! Bodite zagotovljeni, da vsi Slovenci radi odobre in čvrsto podpro z vsemi močmi, duševnimi in telesnimi, kar boste vi za potrebno spoznali in sklenili: da se ohrane neoskrunjeno naša presvetla cesarska rodbina, kteri smo z vsem srcem udani, pri vladi, naša avstrijska država pa v svoji samostalnosti in nezavisnosti in naša narodnost v svojih njej ustavno podeljenih pravicah. Mi Slovenci si ne želimo od drugod postav in pravic, kakor od našega premilega cesarja in avstrijskega zbora, ne želimo si druge zveze, kakor z narodi v naši državi, ktera nas Slovane jedini in po jedinosti krepi.. Ni treba pri drugih kruha prositi, dokler ga doma, hvala Bogu, imamo obilo. Na avstrijskem državnem zboru bode imela privica slovenske narodnosti dovolj zastopnikov, najde dovolj domorodcev za podpornike. Onde si hočemo po pravici osnovati in z lastno močjo obvarovati in obraniti, kar služi naši narodni sreči in časti. Zato le bodimo Slovani..!"

To pooblastilo nas vede k slovanskemu shodu v Pragi, ki je pa za Slovence le z ozirom na svoj vseslovanski vpliv važen, kajti udeležili so se ga Slovenci jako pičlo. Med onimi moži, ki so podpisali povabilo k shodu, bil je sicer tudi dr. Miklošič, a v Prago ga ni bilo. Udeležili so se slavjanskega shoda ti-le Slovenci:[1] A. Globočnik in Aloizij Sparović, poverjenika „Slovenije" na Dunaji; dalje pa še Stanko Vraz v imeni graške „Slovenije", zajedno poverjenik hrvatskega deželnega zbora;[2] pridružila sta se konečno Andrej Grlović in Vinko Zelnik. Vraza je

---

[1] Zpráwa o sjezdu slovanskím w Praze, 57.
[2] Pejaković, Aktenstücke, 86.

posebno spodbujal Erben, da naj pride, pa da naj pride tudi mnogo inih Jugoslovanov, kajti samo tedaj bode mogoče prisiliti vlado, da se uda Slovanom. „Sada ili nikada!“ [1]

Miklošić je bil takrat bolehen in je šel iz Dunaja na kmete se zdravit. [2] Slovenski člani so bili v jugoslovanskem odseku in dognali so, da se je postavilo na dnevni red tudi slovensko pitanje, imenoma zjedinjenje Slovencev. to je pa tudi menda jedino, kar se nanaša neposredno na nas. Saj je pa shod sam obrodil jako malo pozitivnega sadu; praški nemiri o duhovih praznikih so razpršili shod prvlje, nego so mogli resno misliti na izvršitev lepih njegovih načrtov: pobratimstva Rusov in Poljakov in organizovanja avstrijskega slovanstva zoper nakane frankobrodskega nemštva. Važno pa je vendar bilo, da se je prvikrat tukaj zbralo toliko zastopnikov vseh avstrijskih debel, celo nekaj Poljakov, da so prvikrat tu obravnavali svoje želje in težnje in storili prvi korak k vzajemnemu postopanju, uvidevši svojo moč. Federativni program je krepko poudarjal pot rešitve za Slovane in za Avstrijo in bil v zavestnem nasprotji proti Frankobrodu.

Mimogrede je omeniti one laži, ki se ponavlja še dendenešnji, da se pre niso mogli razumeti slovanski člani shoda v slovanskih narečjih in da so zato govorili nemški. [3] Govorili so marveč zgolj v domačih narečjih; Jugoslavni res, da niso razumeli popolnoma govorov čeških in poljskih, a tolmačil jim jih je Šafařik v hrvaščini.

Nekako sorodnost z udeležitvijo slovenskih poverjenikov pri praškem shodu ima poslanstvo dr. Štefana Kočevarja, pooblaščenca graške „Slovenije“ imenom štajarskih Slovencev v zbor hrvatsko-slovansko-dalmatinski v Zagrebu, ki ga je sklical ban Jelačić v 5. dan junija — tore sodobno z vseslovanskim shodom v Pragi. Poslanstvo Kočevarjevo

---

[1] Vraz, Děla V. 400.

[2] Pozneje so trosili lažnjivo vest, da je bil Miklošić v Pragi, da se je tam hudo pregrešil in bil zato zaprt itd. Dr. Dolenec je moral zavračati te laži. „Laib. Ztg.“ 20. jun. 1848. O tem shodu so ogromno mnogo pisali v novinah in drugej. N. pr. Zprawa o sjezdu slow., „Slovenija“ 21. jul. 1848. itd. (poleg „Pražkih nov.“) Tydenník 15. jun. 1848. Bohemia 1. jun. i dr. 1848. Lloyd 19. jul. 1848. Agramer Ztg. i dr. listi. Slovanstvo I. 112. Manifest shodov v „Sloveniji“ 14. jul. 1848. Ob utisu bogočastja s slovanskim obredom gl. Schoof. Die Bewegung in Böhmen V. 11. Vraz, Děla V. 400. pismo 92.

[3] Celo Bohemia je že 1848. leta, navzlic svojemu nemškemu značaju, povedala izrecno, da je govoričenje o nemškem jeziku — fabula. Čuli smo pa to tudi iz ust udeleženca onega shoda.

je bilo odziv na povabilo Jelačićevo, čegar volilni red za oni deželni zbor v § 8. ponuja „dostojno mesto“ v zboru tudi „zastopnikom avstrijsko-slovanskih kronovin, ako hočejo razveseliti naš deželni zbor s svojo navzočnostjo.“ [1] Omenili smo že, da se je Hrvatom zdela potrebna in izvršljiva ožja zveza Hrvatske s slovenskimi pokrajinami in „načrt pogojev sprave z Ogri“ pridržuje Hrvatom pravico, „da smejo obnoviti staro politično zvezo“ z nekdaj hrvatskimi kraji, t. j. z Dalmacijo, s „hrvatsko-slovensko (windische) krajino“, t. j. spodnjim Štajarskim in delom Kranjske poleg nekterih k stari Hrvatski spadajočih istrskih pomorskih krajev; po vzgledu „zgodovinske pradobe“ se hočejo spet ože združiti s „Kranjsko in Malim Štajarom, a tudi z ostalimi slovenskimi kronovinami“, dakak, da „brez škode za integritêto avstrijskega državnega obsega.“ [2]

Dr. Kočevar je šel v Zagreb s nastopnim pooblastilom graške „Slovenije.“ [3] „Prišel je od nas že davno pričakovani čas, da se mi, po krvi in rojstvu bratje, in k temu še bližnji sosedje sporazumemo in stopimo v bratovsko vzajemnost. Mi Slovenci, mala vejica velikega debla slovanskega, raztrgani po dobro zviti, narodnost našo podkopajoči politiki, nismo mogli poznati niti samih sebe med seboj, toliko menj še Vas, naše bližnje junaške brate. Ali zdaj je previdnost božja, oznanujoča svobodo in samostalnost vsem narodom, razdrla zapreke, ktere so veje jednega debla razdeljevale, in je položila najsvetejše posestvo: narodnost, v roke vsakega naroda. Nam se tedaj zdaj nalaga moško braniti, kar nam je podelila večna pravica; naše je tore zdaj, da razumejemo čas, da si pripravimo bodočnost veselo in slavno. Ali da smo mi Slovenci prepričani, da se ta lepi namen more doseči le po vzajemni složnosti in trdnem pouzdanji v naše drage brate Slavjane, posebno pak v vas bližnje bratske sosede Hrvate, Slavonce in Dalmatince in ostale Jugoslavjane, prosimo preslavni sabor trojedne kraljevine po našem poslaniku dr. Štjepanu Kočevaru, okrajskem vračniku v Podčetrtku, v imeni graške družbe Slovenije, da bi blagovolil sledeče naše želje prevideti in podpreti:

1. Hoteči kakor Vi, vsegdar zvesti in privrženi ostati milostivnemu cesarju našemu želimo, da se on i njegova

---

[1] Pejaković, Aktenstücke, 12. — Glej zgoraj str. 90.

[2] Pejaković, 115. 116.

[3] Brez datuma. Priloga zgodovini „Slovenije“, rokopis Murščev v graškem dež. arhivu.

rodbina za naprej obdrži na ustavnem prestolu pri vladi. 2. Da ostane država avstrijska neodvisna in da v bodoče ima svoj posebni narodni zbor. 3. Da se trsimo v bližnjo in ožjo zavezo stopiti z Vami, svojimi brati, v duševnem in materijalnem oziru, tako da bi naša občna prizadevanja bila jednaka in se pravice slovanske narodnosti zdržale neoskrunjene."

Poleg Čehov Dušane Lambla in Jaroslava Erbena, udeležil se je zbora zagrebškega dr. Kočevar;[1] govoril je ognjevito in slavil ta zbor za epoho v zgodovini slovanski. A tudi ta korak je bil brez dejanskega uspeha.

Duša graške „Slovenije" je bil dr. Josip Muršec; njegov blagi duh veje iz njenih oglasov in pooblastil. Poleg njega se je odlikoval dr. Josip Kranjec, ki je marsikteri članek priobčil, n. pr. znameniti spis: „Nemško-slovanske razmere",[2] ki se odlikuje po posebno odločni dialektiki glede nemškega pitanja: Ako še kaj velja volja knezov, tedaj velja še „zvezna listina" (bundesacte) 8. majnika 1815, na ktero se opira samostalnost knezov; ako je pa ona listina prišla ob veljavo in se umaknila volji narodovi, tedaj pa velja to prirodno pravo za Slovence v tisti meri kakor za Nemce; a Slovenci, opirajoči se na prirodno pravo, nočejo zveze z Nemčijo. „Kdor pravi, da morejo Slovenci zgolj pod nemškim varstvom rešiti svojo mlado svobodo, tisti trdi, da se naj iz strahu pred smrtjo sami umore." Nemčija na narodni podlagi osnovana, izključuje nenemške deležnike; za zjedinjenje na politični podlagi pa ni treba, da bi se izvršilo pod nemško zastavo. „Bodočnost imajo Slovani samo v Avstriji" in Slovenci morajo ostati Avstrijci, ako hote ostati Slovani; služiti morajo ustavnemu cesarju, ne pa republikanski osrednji vladi nemški.

Marljivo je take polemične članke širila „Slovenija", osobito zoper Grüna; v lepi slogi je podpirala posestrime v Beči, Ljubljani itd., in ni bil brezuspešen njen trud. Nemci sami so tarnali, da je napor „Slovenije" prognal kmalu skoro vse zastave frankobrodske z ulic graških; dr. Mor.

---

[1] Pejaković, 34. 78. Žal, da ne vemo več vesti o tej stvari. Springer, Geschichte Oesterreichs II. 437. Krones, Neuzeit Oesterreichs 691. „Ljublj. Zvon" 1883, 257. Kaj je pa s tisto „punovlastjo", ki jo omenja Kočevar v pismu Vrazu 6. majn. 1848? Zastopal naj bi „Slovenijo" v srbskem zboru. Vraz, Djela V. p. XXIV. opomba k p. XIII.; zveze ne najdem med tem pooblastilom in pražkim shodom.

[2] *Priloga* v „Grazer Ztg." 10. jun. 1848, ponatis v „Sloveniji" 11. *julija 1848.*

Schreiner priznava, da je „Slovenija" zbudila nemškim Avstrijcem znova čut avstrijski, da so se odtrgali kmalu od neavstrijskih bratov, „odložili nemške barve in spet pripeli si barve avstrijske." Poleg „Slovenije" ni moglo doseči vpliva graško „Nemško društvo", naperjeno baš zoper „Slovenijo"; „Demokratska družba" pa se je hotela zjediniti s „Slovenijo", samo da bi sploh dobila vsaj nekaj veljave. Zato pa tudi nasprotniki niso štedili najljutejših napadov na zvestobo članov „Slovenije"; Gradčanka, ki je bila dolgo pristopna njenim izjavam, branila se je kesneje priobčevati izjave „Slovenije", niti njenih inseratov ni hotela sprejeti, celo za plačilo ne, češ, „da ne more vršiti samomora." [1] Zato je pomladi 1849. leta širila „Slovenija" posebno opravičevanje in čisto resnične so besede: „Kdo se je dvignil za Avstrijo, ko jo je vlada sama zapustila? Kdo se ni bal v Gradci in na Štajarskem na ves glas spoznavati imena avstrijskega, ko je bilo še nevarno izustiti je? Slovani so to storili, osobito v Gradci, kder se je borila za to „Slovenija" ustmeno in pismeno".

O težnjah in naporih „Slovenije" so se trudili goreči rodoljubi in njeni poverjeniki po Malem Štajaru in kmalu so čitali, da so dosegli tu in tam nekaj uspeha. V Celji se je zbralo lepo število učencev okrog prof. Val. Konška, ki jih je poučeval v slovenščini; pri sv. Lorenci so kmetje zahtevali slovensko uradovanje in veliko veselje je zbudil prvi slovenski razglas grajščine negovske.

Menj važna je bila „Celjska družba za gojitev sporazumljenja med Nemci in Slovenci". Program [2] njen svari pred poostrenjem narodnega nasprotja in hoče posredovati med Nemci in Slovenci; oba naroda se naj zjedinita v višji jednoti: v Avstriji na podlagi ravnopravnosti. „Skrajnim" težnjam hoče družba priti v okom z „opazovanjem" osobito gibanja na Hrvatskem, a protiviti se hoče združeni Nemčiji uprav tako, kakor zjedinjeni Sloveniji. Iz tega načrta čujemo glas Vinka Gurnika, ki je pa sicer vrlo budil rojake in nasprotoval bližnjim grajščakom in njihovim uradnikom, kteri so siloma delovali za Frankobrod, sumničeči pa tudi narodnjake in slovenske „Novice". [3]

V Ptuji so zložili peticijo za šole z nemškim in slovenskim učnim jezikom; tisto so storili slovenski

[1] „Carinthia" 13. majn. 1848. „Der Freimüthige" 13. sept. 1848. Spis „Slovenije" je pisan 17. febr. 1849. „Danica ilirska" 10. ožujka 1849.
[2] „Lloyd" 25. majn., „Tageszeitung" 7. jun. 1848.
[3] „Celjske novine" 8. in 15. jul. 1848. „Grazer Ztg." 9. jun. 1848.

ljutomeržani, ktere je podpiral blagodušni Nemec dr. Gottweiss. Posebno tu ob iztočni meji so vplivale vesti iz sosedne Hrvatske; pazno so sledili in sočutno motrili dogodbe onostran Sotle in sovražno so gledali uradnike, ki so se proti vladni uredbi branili slovenskega uradovanja in celo sramotno podili slovenske kmete iz uradov.[1] Čuditi se moramo, da ni imel napad nemčurskih ljutomeržanov na slovenske dijake, prišedše pozdravljat s trobojnico dra. Mat. Preloga septembra meseca hujših nasledkov.[2]

V Poličanah so osnovali nekako politiško kmetsko družbo, da bi tolmačili kmetom dogodbe časa in delovanje zakonodajnih zborov, osobito glede desetine, tlake itd. Dne 15. julija je zbral dr. Ferdo Kočevar malone 500 kmetov okrog sebe; bili so hudo razburjeni in se hudovali nad poslancem Sturmom, ki je obljubil, da bode poročal o državnem zboru, pak ni bil prišel. Pomirivši jih za silo, pripoveduje jim dr. Kočevar o potrebi slovenskih šol, o predlogah zastran kmetske odveze itd. Zdaj se je pa krik ponovil; kmetje so trdili, da nočejo prevzeti odkupnine, ki bode prevelika; odškoduje naj gospodo, kdor jim je vzel desetino in tlako; samo duhovnikom hočejo nekaj dajati „za Bog plati“, da bodo mogli živeti. Nabirali so doneske za Hrvate in zahtevali so prosved zoper ukrep deželnega zbora, ki je bil oklical Štajarsko za „nerazdružljivo vojvodino“. Ponavljali takih shodov niso, temveč je odbor sklenil, v bodoče sklicavati samo poverjenike pojedinih okrajev k sejam.[3] Neko gibanje je nastalo tudi v narodni straži mariborski; narodno prašanje je razdvojilo osobito člane študentovske legije. Načelnik baron Rast jim je konečno prepovedal slovenske in nemške barve in pripustil samo štajarske. Pri blagoslavljanji zastave narodne straže je bil značaj slavnosti v obče nemški, a zastava je bila nakičena i s slovenskimi barvami in dekleta so nosila tudi slovenske trakove.[4]

Tem črticam, osvetljujočim razmere na Štajarskem, in vpliv „Slovenije“ na nje, naj dostavimo še besede, s kterimi izraža trezni Vinko Gurnik utis audijence pri Jelačići v Gradci:[5] „Gotovo ne vem, ali sem svoje občutke, kterih je bilo srce polno, v besedah prav razodel. Moje srce je tako kipelo, ko sem stal pred vitežkim, pa vendar tako

---

[1] „Slovenija“ 18. avg. 1848.
[2] „Der Freisinnige“ 21. sept. 1848 in v drugih listih.
[3] „Celjske novine“ 23. jul., „Slovenija“ 22. avg. 1848.
[4] „Tageszeitung“ 17. jul., „Volksfreund“ 26. sept. 1848.
[5] „Celjske novine“ 9. jul., „Slovenija“ 8. avg. 1848.

milim banom, da sem svoje besede celo pozabil;... ta mož vsakega vname za se. Kdor le enkrat govori ž njim, gotovo je za vselej njegov ... In ko sem mu pravil, da mi južni Sloveni v njega stavimo svoj up, kakor v moža, ki je Avstriji steber, poklican varovati njeno ustavno samovlado, in da smo pripravljeni v ta namen zbrati se okoli njega: ustavil mi je ban, očitno vnet, besedo rekoč: „Ne zaslužim take časti... pošten mož sem, govorim za svojega cesarja, za svobodo, za svoj narod. Hvala Vam in Vašim slovenskim bratom, ki so mi, bratje jednega rodu toliko dragi!“

Za dunajsko in graško „Slovenijo“ so osnovali rodoljubi v središči slovenske zemlje „Ljubljansko slovensko društvo“. Dne 25. aprila se je društvo osnovalo začasno. V odborovi (ali morebiti nekaki pripravljajoči) seji dne 13. majnika je dr. Martinak, najmarljivejši član (v isti seji, v kteri so bili navzočni dunajski Slovenci, če se ne motimo), razlagal namen društva tako-le:[1] „Bratje, nam je tisti smoter vsem: slava in sreča naše domovine, naše Slovenije; ohraniti hočemo avstrijsko cesarstvo v polni moči in velikosti in braniti jo zoper sleharnega vraga, naj pride odkoderkoli, svojoj srčnoj krvjo! A treba je pameti in razboritosti! Naši nasprotniki so domači prenapeti Nemci, kterim velja Nemčija več od naše dinastije. Mi pa ne maramo frankobrodske svobode. Na drugi strani pa je poprejšnja politika naš narod sistematično odtujila vsem višjim interesom; njegovo geslo je: ‚ali bo treba kaj plačati ali nič?‘ Srednji stan je utopljen v gmotne interese; razumništvo je potujčeno in govori v jeziku, čegar nerazumljivi glasovi odmevajo od naših slovenskih pogorskih dolin brezumen jek. Zbok tega vlada nemarnost in zaspanost napram narodnim koristim in sebičnost se vriva med naša slovenska srca liki klin in računi sleharni krajcar in ovira zjedinjenje v goreči ljubezni. Samo pogum in vstrajno potrpljenje Vas dovede do smotra“. Članom so dajali diplome, kterih vsebina se je končala s temi besedami: „Društva sveta prisega je in bo vselej: Vse za vero, cesarja in narodnost!“

Takrat je to društvo bilo še takorekoč v povojih; v volilni boj proti Frankobrodu ni poseglo, ker še ni imelo potrebnih močij; z dunajsko deputacijo je pa, kakor se vidi, zelo občevalo in v shodih v reduti in v zasobnih pogovorih se je rešetal slovanski program zajedno z bodočimi volitvami v deželni zbor kranjski in v državni zbor dunajski

[1] „Illyr. Bl.“ 6. jun. 1848.

Vladnim krogom to ni ostalo tajno in že 25. majnika klical je pomnoženi stanovski odbor kranjski gubernij na pomoč[1] zoper „slovansko društvo“ zarad „vznemirjenja, ktero so vzbudile njegove težnje“; člani da so večjidel mladi ljudje, „kterih nepremišljena vnetost in ljubav za deželni jezik nemara včasih sega predaleč. Nekterim se vidi, da je to tudi politično rovarstvo, nevarno miru v deželi; onih se vdeležujo, kakor se nadejamo, samo nekteri zapeljani in morda prenapeti društveniki, a ti provzročujo zaista nesporazumljenje in istinito nevoljo v mestu in po kmetih in bude nevarnost za mir in red.“ Zato naj „izda namestništvo primerne odloke, da se ohrani v deželi toliko dragoceni mir in red, da se ne učini nepotrebno vzemirjenje kmetskega stanu po sleparstvu z neistinitimi narodnostnimi interesi; to bi provzročilo hudo nevarnost miru, redu in varnosti po deželi. Taka društva gredo bolj ali menj h kaki stranki, za duhovnike in javne uradnike pa menda ni dostojno, da bi pristopili h kterikoli stranki. Zato naj visoko predsedništvo . . . rači vplivati na duhovnike in javne uradnike, da se naj ne udeležujo delovanja onega društva, ako bi prekoračilo meje nedolžnega zabavanja z deželnim narečjem (harmlose liebhaberei für die landessprache). Tudi naj visoko predsedništvo podložne urade resno opomni, da naj hitro in krepko postopajo zoper rovarje sploh, posebno pa zoper tiste, ki bi prišli na kmete morebiti izrecno poslanci onega društva; s tem se naj zarana zapreče hujše posledice in učinki.“

Stanovskemu odboru je odpisal namestnik 31. majnika, da ni „prezrl gibanja in teženj tukajšnjega slovenskega društva in delovanja poslancev dunajskega društva tiste vrste“, a gosposka ni imela razloga, pečati se neposredno ž njimi „niti v smislu obstoječih kazenskih zakonov, niti z ozirom na doslej objavljene ustavne uredbe“. Ukazali so pa mestni gosposki, da naj „svari slovensko društvo pred nepostavnim rovarstvom in nevarnimi političnimi težnjami“; ako treba, naj pa takoj postopa krepko zoper kazniva dejanja; ravno tisto so ukazali tudi gosposkam po kmetih in priobčili zajedno knezovladiškemu ordinarijatu.[2] Ta odlok je pomiril stanovski odbor.

Dne 6. junija stoprav je bil **prvi veliki zbor** društva, v kterem so določili pravila in izrekli namen društva:

---

[1] Dež. arhiv kranjski, fasc. 10.
[2] V dež. arhivu kranjskem, fasc. 10.

„Omikanje in razširjevanje slovenskega narečja po vseh mogočih in po ustavi dovoljenih potih". [1] Načeloma je se tore družba imela baviti osobito s slovstvenimi rečmi, ne pa s politiko; a razumeva se samo ob sebi, da v tako burni dobi ni bilo mogoče društvenega delovanja tako omejiti. Prvi v odboru bili so ti-le: predsednik dr. Bleiweis, namestnik gubernijalni svetnik dr. Sporer; odborniki pa: dr. Hinko Martinak, dr. Viktor Hradecký, dr. Chrobat, Matej Cigale, J. Bučar, dr. Burger, grof Gustav Auersperg, prof. Martinak, Lovro Kunšič, Leop. Höffern pl Saalfeld, Karol pl. Raab, Jos. Krsnik, Eman. Matavšek in dr. Strupi. V odborovi seji dne 8. junija je dr. Bleiweis naslikal pot, po kterem jo mora kreniti družba: [2] omikati mora slovensko narečje do jednake stopinje in jednakih pravic z drugimi živimi jeziki; po jeziku se mora oživiti slovenski duh in ljubav do domovine; poučiti se mora narod v koristnih vednostih po koristnih knjigah, ki se morajo po nizki ceni prodajati narodu. „Sovražniki Nemcem nočemo nikakor biti; tudi ne moremo želeti, da bi se nemški jezik iz vseh naših šol pregnal; mi samo terjamo ... da bo tudi naše slovensko narečje v šole, v kancelije in v vsakdanje življenje vpeljano, kakor po pravici v slovenskih deželah mora biti." Sumničenja „ruskih simpatij" in samostalnega „kraljestva" Slovenije zavrača odločno. Poznali so načelniki družbe težkoče, ktere jim je bilo premagati: saj še ni znal ves narod čitati novega pravopisa; treba je bilo zatore kmalu začeti slovstveno delovanje z izdajo abecednika; treba je bilo dalje obogatiti narečje s potrebnimi izrazi za neštevilne pojme ved, dejanskega življenja in napredka nove dobe; treba je bilo zatore dovršiti nedovršeno delo Vodnikovo in dati na svetlo slovar; podjeti je morala družba poslovenjenje zakonov — zaista ogromno delo! In poleg vsega se je morala družba kmalu od svojega početka pečati tudi s politiko.

Mnogovrstni so bili potje, po kterih je družba hitela do smotra. V svojih prostorih je članom preskrbela bogate in raznovrstne duševne hrane po lepi množici osobito slovanskih novin in knjig; z ljubljanskimi in drugimi jezikoslovci je stopila v zvezo in jih vpregla v slovarsko delo; z drugimi se je razgovarjala o literarnih načrtih druge vrste; prirejala je besede in gledališke predstave; nabirala je do-

---

[1] „Novice" 14. jun. 1848. Glej še „Letopis slovenskega društva na Kranjskem".

[2] „Novice" 21. jun. 1848.

neske za Hrvate [1] in vojake na bojiščih italijanskih, ne da bi pozabila revežev domačih, pogorelcev in stradajočih; njenemu naporu se ima Ljubljana zahvaliti za prve slovenske napise ulic in trgov (poleg nemških); združila je pravoslovce, ki so se v dveh odsekih lotili poslovenjevanja gradjanskega in kazenskega zakonika.

Najlepše nade so zbudile slovenske besede in gledališke igre; prva je bila dne 30. majnika in „Novice“ [2] pišejo o njej: „Hvala Bogu, da smo spet slišali enkrat in sicer iz globočine src doneče mile glasove svoje domovine v gledišči; da smo se smeli spet enkrat na glas veseliti po dolgem trpljenji!“ Sledile so besede dne 19. junija, 8. julija itd. Da bi slovenščina bolj prodrla v društveno življenje, in da bi se zbudilo zanimanje za njo, osobito pri lepem spolu, nasvetoval je pl. Höffern, vrli pevec, tudi slovenski ples v Ljubljani; a nasvet mu ni obveljal; nekteri odborniki so ga odobravali samo „načeloma“, drugi pa ga zavrgli naravnost. Najmenj ugajal je pre dekanu Jerinu; že koj naprej je odklonil izvolitev v plesni odbor in povabilo na ples in dostavil: „Nikar me pa ne silite, da naj izjavim, da-li bi se s plesi moglo pospeševati slovenstvo“.[3]

Ker je družba nabirala doneske za Hrvate, pozval jo je grof Welsersheimb na odgovor [4] trdeč, da „ima nedvomno politične težnje, ktere ji podtika občinstvo že zdavna“, ki se pa ne strinjajo s § 1. dr. pravil. Odgovor dr. Bleiweisa [5] pa poudarja, „da po mnenji družbe ona ni prestopila mej svojih pravil z nabiranjem domoljubnih darov . . za Hrvate, boreče se za ohranitev jednotne in krepke Avstrije, saj je banu ravnokar Njegovo veličanstvo izreklo najslavnejše priznanje, razven tega pa določuje § 1. dr pravil jasno, da je družbi namen zavarovati in oteti ustavne pravice glede jezika, ki je bistvo in duša narodnosti. Dolge in žalostne izkušnje navdajajo Slovane z opravičenimi skrbmi za narodnost; ako se pa separatističnemu nasilstvu Madžarov posreči . . Hrvate popolnoma vpreči v svoj jarem, segala bi lehko še dalje njihova protinaravna pohlepnost in razširila se tudi polagoma po sosednih slovenskih pokrajinah do jadranskega morja; potem pa bi zgubili mi narodne pravice, ktere

---

[1] 19. kozaprska je poslala družba v Zagreb 1500 gold.

[2] „Novice“ 7. jun. 1848. „Ljublj. Zvon“ 1887. 281; tudi L. Kordeš hvali besedo v „Illyr. Bl.“ 3. jun. 1848.

[3] V listinah „Slov. društva“.

[4] Dne 8. sept. 1848.

[5] Dne 19. sept. 1848.

nam je podelil cesar Ferdinand. To ni samo prazen strah ‚slovenske družbe', marveč so o tej nevarnosti uverjeni i kmetje; to svedoče obili darovi, ki se nam pošiljajo iz vseh slovenskih krajev. V področje družbe gre tedaj po pravilih vse, kar se nanaša na naše narečje posredno ali neposredno, zatore tudi vsi narodni interesi, ker ne more obstati narodnost, ako se jej ne zavarujo pravice v jezikovnem obsegu." Zgolj na slovar se ne more omejiti delovanje družbe; po postavnem poti bode družba delovala na korist slovanski domovini; nasprotne sile jej bodo samo dotlej nagajale, dokler državni zbor ne reši narodnega pitanja, potem pa mu postanejo prijatelji tudi sedanji nasprotniki.

Braniti je moralo „Slovensko društvo" sebe tudi proti drugim sumničenjem in polemizovati z nasprotniki. V društvenem imeni je dr. Martinak zavračal pisatelja spisa „Krajnc Krajncam." [1] Drugikrat je Martinak, ki je bil sploh najmarljivejši društvenik, [2] Nemcem odrekal pravico dajati „strupena sredstva" narodu našemu za „potreben lek zoper bolezni, ktere so oni sami natovorili siloma narodu, ne da bi bili zapazili počasnega hiranja, ktero uničuje njegove najkrasnejše moči." Nemcem očita, da „še vedno vse narode smatrajo svojimi podaniki, hoteči jih prisiliti do zveze z Nemčijo in očitajoči Slovencem panslavizem in separatizem. Kdo si upa trditi, da so viri zahtev Jugoslovenov glede njihovih pravic vnanji razlogi ali celo prokleta ljubav do ruskih, večno jim sovražnih vplivov?" Drugikrat [3] opominja Nemce, da naj se zadovole z intelektuelnim gospostvom, ktero si je pridobilo njihovo zaista ogromno slovstvo . . . Mar ni dovolj, da se mora sleharni avstrijski Jugosloven, osobito pa Slovenec, neobhodno naučiti nemščine, ako se hoče prištevati omikancem? Zakaj naj bi jerobstvo nad Slovani jih tudi v bodoče sililo, učiti se jezika, ki jim je tuj in jim mora ostati tuj, poleg vseh neprestanih prokletih ponemčevalnih poskusov, ktere so rabili stoletja, ne da bi bili mogli umoriti narod? Dajte prosto učenje nemščine in pustite nas, da se učimo in govorimo, kar se nam ljubi. Zakaj bi ravno Slovani bili nezmožni ustvariti si slovstvo, in zakaj bi se ravno nam ne dovolilo povzdigniti jezika po vpeljavi v šolo in urad, in zakaj bi naj ravno Slovani ostali „parija" v moderni Evropi? Brezkrajno nesramno pa nas napadajo tisti, ki nam očitajo

[1] „Illyr. Blatt" 3. jun. 1848; gl. zgoraj str. 71.
[2] „Laib. Ztg." 17. jun. 1848.
[3] 14. jul. 1848. Izvirnik v Rudolfinu.

separatizem, dasi mi želimo zgolj upravno predrugačenje mej nekterih kronovin, in to nam očita govornik Nemcev, ki nočejo biti separatisti, dasi bi radi razkosali štiri monarhije in je žrtvovali svoji nemški jednoti."

Ker so se pa vendar vsem videle meje § 1. pravil pretesne, predrugačilo je društvo jeseni pravila in postalo bolje politično; zdaj je imelo ogromno delo, ko je počila na Dunaji revolucija. Naravno, da je tudi ljubljansko „Slovensko društvo" zbudilo nekaj gibanja po ostalem Kranjskem; imelo je poverjenike in prijatelje po vsej deželi; a zdi se nam, da ni imelo toliko uspehov nego graška posestrima;[1] samo o pojedinih čitamo; v Radoljci n. pr. se je osnoval nekak slovenski klub, ki se je bavil z učenjem slovenščine in z agitacijo zoper volitve v Frankobrod, ktere so v tem okraji, delu volilnega okraja kranjskega, istinito i zaprečili. Čitali so v Radoljci slovenske novine, nosili slovenske trakove in pri Lovru Pintarji se učili slovenščine.[2] Tu in tam na Kranjskem so igrali včasih kako slovensko glediško igro. Posebno družbo so pa ustanovili samo v Novem Mestu proti koncu 1848 leta.[3] Načelnik jej je bil dr. Rosina, namestnik vitez Tousaint Jelovšek-Fichtenau. Dasi družba ni imela čisto nič političnega značaja, vendar jej uradniki niso pristopili, češ, da smer njena ne ugaja sistemu ministra grofa Stadiona. Posebne veljave si to društvo nikakor ni moglo priboriti.

O splošnem značaji narodnega gibanja po Kranjskem naj navedemo besede svedoka, odličnega odbornika „Slovenskega društva", ki nam piše med ostalim to-le: „Agitacije ni bilo nikakeršne, obširnejšega dopisovanja med glavnim mestom in drugimi mesti po slovanskih deželah tudi ni bilo. Z jedno besedo, bili smo mirni in trezni ter smo pričakovali tiho boljih časov, in ako bi nam bila vlada usilila popolno ravnopravnost, bili bi mi najbolj prestrašeni, ker ni bilo slovarjev in nihče ni znal slovenščine. V tem smo se razlikovali od Čehov." Te besede nam kratko a točno slikajo težkoče, ktere je bilo premagati rodoljubom.

---

[1] Odličen člen društva nam piše o življenji v Ljubljani v tej dobi: „V Ljubljani je bil tačas (junija in julija meseca) popolen mir, gola ljubezen, rajska tihota. „Slovensko društvo" bavilo se je malo s politiko, več z literaturo in s prirejanjem slovenskih glediščnih iger. Bleiweis je bil glava vsemu, a bil je takrat boječ in jako oprezen, ... mi drugi, mlajši, bili smo v politiki premalo zvedeni."

[2] „Slovenija" 13. okt. 1848.

[3] „Sloveniens Blatt" 5. dec. 1848.

Kaj pa na Koroškem? Omenili smo že, da se je tudi tu začelo nekaj gibati v Slovencih po trudu Majarja in Einspielerja, ki sta tudi najmarljiveje pisarila v slovenske novine. Že po letu 1848. leta so pa ustanovili tudi v Celovci slovensko društvo; društvena soba je bila v Beerovi (zdaj Madnerjevi) kavarni; tam so imeli društveniki svoje novine, ktere so Nemci običajno raztrgali ali odnesli.[1] Zastopalo je društvo program vseslovenski in vložilo zato prošnjo za razdruženje Koroške v dva okroga na podlagi narodnosti.[2] Ne vemo, zakaj je stoprav novembra meseca društvo z oglasom stopilo na dan, v kterem načelnik Hladnik in tajnik Andr. Einspieler (24. nov. 1848) rojakom javita društveni namen: „buditi in omikati slovensko narodnost s postavnimi sredstvi“ in popraviti, kar je zakrivila žalostna minolost, ko je v spone sramotne sužnosti vkovano bilo naše ljubo narečje, vse naše življenje, tujec pa nam je kratil naše svete pravice, tujec nam je vzel našo narodnost: „Narod brez narodnosti je telo brez kosti.“ Ali, ljubi bratje, z veselim srcem povzdignemo glas slovenskega pevca: „Veselje unema slovenske rojake, odprt je Slovencem narodnosti pot.“[3]

Razumeje se, da so koj v novinah napadali nasprotniki slovensko društvo. Nekdo je[4] najprvlje hvalil društvo „ako hoče gojiti slovenščino, da bi dalo Nemcem boljšo priliko, naučiti se je“, a Nemec naj pomni, „da razširjevanje slovenščine omejuje veljavo nemščini, ki je v tisočlet stari nemški deželi koroški“ čuvarica „nemških šeg“ zoper Slovane in Lahe; Nemec si je nabral tolikih zaslug za vedo in umetnosti, da se ne sme zdaj umakniti drugim narodom; zatore naj bodo oprezni, ostanejo naj „dobri Avstrijci, a poleg tega Nemci.“ Andrej Einspieler ni ostal na dolgu z odgovorom[5] Koroška ni nemška, kajti na gospesvetskem polji so rabili slovenščino, kadar so nameščali vojvode; tiste resnice nas uči pa tudi statistika. Nemški celovčani naj se uče od parižanov pravega liberalnega vedenja napram svojim sodeželanom „tembolj, ker je okolica celovška slovenska in društvo (slovensko) zatore ni na tuji zemlji. Korošci, bodite dobri

[1] „Slovenija“ 18. jul. 1848.
[2] Helferts Gesch. Oesterr. II. 257.
[3] Izvirnik v Rudolfinu. Drug oglas je priobčila „Klag. Ztg.“ 16. nov. 1848; prvi javni zbor je bil sklican na dan 14. dec. Tedaj so izbrali odbor: Hladnik (starosta), Robida, Javornik, Einspieler, Janežič. „Slovenija“ 29. dec. 1848.
[4] „Carinthia“ 12. dec. 1848.
[5] „Carinthia“ 19. dec. 1848.

Avstrijci, poleg tega pa Nemci ostanite Nemci, Slovenci pa Slovenci!"

Da osvetlimo tolikrat ponavljano očitanje, da „hujskajo" nekteri Slovenci na Koroškem, in da spoznamo duha,[1] vladajočega v postopanji slovenskega društva celovškega 1848. leta, kteremu je duša bil Andrej Einspieler, hočemo navesti to-le: Novembra meseca 1848. leta je ljubljansko „Slovensko društvo" pozvalo celovško posestrimo, da naj v imeni Slovencev pošlje adreso cesarju in prosveduje zoper zloglasne ukrepe frankobrodskega zbora (§ 2. in 3. zbora ustave za Nemčijo) in zahteva, da naj vlada pokliče avstrijske poslance iz Frankobroda domov. Dne 25. novembra odpiše načelnik Hladnik,[2] da je to društvu nemogoče, kajti v imeni vsega naroda more govoriti samo ljubljansko društvo; a celovško društvo niti v imeni koroških Slovencev ne more govoriti, ker se pri teh še ni zbudila narodna zavest; k večemu da podpiše adreso ljubljanskega društva.

Isto vestnost, ali recimo bojazljivo opreznost je pokazalo društvo tudi malo kesneje, ko mu je iz Ljubljane prišel poziv, da naj Mateju Cigaletu, pooblaščencu ljubljanskega društva, potujočemu k shodu „Slovanskih Lip" v Prago, tudi da poverilo, da je bode zastopal v Pragi. Ukrenili so v Celovci,[3] da dajo poverilo Cigaletu, a ta naj v imeni društva samo pozdravi „Lipe" in sporoči jim naklonjenost njegovo. „Večje oblasti mi njemu ne moremo dati, ker ne vemo gotovo namena tega shoda in se bojimo odpada veliko društvenikov in zbok tega razpada društva, ako bi se mi v politične reči preveč zapletali. Naše življenje je še mlado in šibko, majhen veter je lehko upihne; kadar se utrdi, bode tudi plodneje". (24. grudna 1848.)

V tisto vrsto gre i goriško „Slavjansko bralno društvo", ktero se je osnovalo meseca junija.[4] Namen njegov je bil „obdržati se po branji slavjanskih časopisov in razpošiljanih listov" (flugschriften) v vedni znanosti vsega, kar seže v prid slavjanstva v vsaki dobi, vaditi se v slavjanskem jeziku brez izključljivega obzira na to ali ono narečje, pripomagati po tej poti k organiški razsnovi in povzdigi slavjanske narodnosti, zasledovati o pravem času vsak

---

[1] Po sklepu prvega velikega zbora so se člani vadili po trikrat na teden v slovenščini, po dvakrat v češčini in po jedenkrat v ilirščini, poleg tega so imeli deklamacije, petje itd. „Slovenija" 28. dec. 1848.

[2] Izvirnik v Rudolfinu.

[3] Izvirnik v Rudolfinu.

[4] Pravila imajo datum 10. majnika 1848. „Lloyd" 19. jnl.

očiten ali skrit napad na njeno samostalnost, zavračati ga z besedo in pismom, pripomoči k zavezi, ki mora prej ali slej objeti vse avstrijske slavjanske narode; z eno besedo: slavjanski živelj povzdigniti po organiškem poti samoizobraževanja in poučevanja s slavjanskim jezikom in slovstvom.“ Odločno prosvedujo pravila zoper sumničenje razdružljivih namer, zametavajo brezvlado in republikanske namere, hočejo „trdno ohrano samostalnosti avstrijskega vesoljnega cesarstva, zvesto nepremagljivo pokornost cesarju in domovini“, to so „poglavitni člani njegovega političnega namena.“ Prvi načelnik je bil dr. Dolenec, potem Doljak; odborniki dr. Kozler, Vašić, Premrl, Rechfeld, Andr. Winkler, Kavčič, Toman, Rajsky, Jerovšek, Košar, Gnezda, Komel, Kopecký. Duhovnikov je bilo med društveniki jako malo;[1] verojetno je, da so društveniki občevali med sabo večinoma nemški; to je bila posledica znanih razmer; saj celo v oficijalnih listinah ljubljanskega društva nahajamo dosti nemških. Prav tiho pa sta poleg goriškega društva živeli čitalnici v Bolci in Solkanu; niti v Gorici dolgo niso čuli nič o teh dveh čitalnicah.[2]

Kakor v Gorici, bilo se je slovanskemu življu boriti z nemštvom in italijanstvom tudi v Trstu.[3] Tu so očitali Slovanom „panslavizem“, dočim je „Lloyd“ nabiral doneske za nemško vojno brodovje in naravnost zahteval podrejenje Avstrije pod Frankobrod, ker bi v samostojni Avstriji Slovani prišli na krmilo. A primorski poslanci nemškega zbora v Frankobrodu so vendar-le zahtevali tudi ohranitev starega deželskega reda in samouprave svojih dežel. Laški primorski državni poslanci na Dunaji so pa prosvedovali zoper vtelešenje v Nemčijo in reklamovali Istro za laški živelj. Huda polemika se je vnela med obema strankama, ter se bavila malone zgolj s pitanjem: je-li Istra večinoma slovanska ali ne? nehote so morali nemški strankarji dokazovati, da Istra ni laška, nego slovanska, naravno, da so izvajali iz te činjenice po najstrožjih zakonih logike, da gre Istra zatore k — Nemčiji.[4] Ondotni Slovani so se pa tudi malo jeli gibati; v Galinjani so peli: „Bože živi našeg kralja Ferdinanda dobrega! Da nas vodi, kakor valja, k slavi roda našega!“ Istrski Slovani so osnovali celo krdelo prostovoljcev, s kterimi je

---

[1] Zapisnik seje 4. dec. 1848, v Rudolfinu.

[2] „Slovenija“ 30. jan. 1849.

[3] „Tudenník“ 9. nov. 1848.

[4] „Lloyd“ 27. jul., 26. avg., 7., 12. in 20. sept. 1848.

iz francoske dobe znani častnik Lazarić čuval interese avstrijske in slovanske proti podpihovalcem iz onstran Adrije.[1]

V Trstu pa so Slovani vzajemno osnovali jeseni 1848 „Slavjanski zbor“, da bi dvignili Slovane na podlagi svobode, ravnopravnosti in bratoljubja na visoko stopinjo omike, da bi branili ustavne pravice, gojili vzajemnost in približevanje Slovanov in branili celokupnost države in nezavisnost ustavnega prestola. Prvi starosta je bil Jovan Vesel-Koseski, in kako krepko je postopala družba, vemo iz razprave g. Lovra Žvaba.[2] Nobeno društvo nemško in laško v Trstu ni brojilo toliko članov, nego „Slavjanski zbor“, kteri se je odlikoval tudi po množini duševnih vrlin, zbranih v njegovem kolu. Omejil pa ni delovanja svojega na Trst in Istro, nego stopil je v zvezo tudi s Hrvati na Hrvatskem in Dalmatinskem in poganjal se je tudi tam doli prav živahno za koristi Avstrije in Slovanov.[3]

Med sabo so bila vsa slovenska društva v tesni zvezi in so večkrat vkupno stopila v javnost; nekako osrednje društvo je bilo ljubljansko društvo. Nameravali so naposled celo neko organsko zvezo med društvi slovenskimi in hrvatskimi in osnovanje velike jugoslovanske „Lipe“, ki bi vsaj pôtem asocijacije združila kulturne in politične sile Jugoslovanov. Prej pa, ko se je mogel izvršiti načrt, prišla je reakcija. Poslala so pa po zimi nektera društva Mateja Cigaleta v Prago k omenjenemu shodu čeških „Slovanskih Lip.“ Graška „Slovenija“ mu je naročila, da naj prijavi bratom v Pragi te-le želje: združenje Slovencev, razmerno razdelitev imetja štajarske dežele med Nemce in Slovence, odločitev od nemške vladikovine in „da bi se v preslavnem praškem shodu izvolilo najprikladnejše slovansko narečje za občno sredstvo naše književne in državne vzajemnosti in se razven domačega narečja in na njegovi podlagi vpeljalo pri vseh slovanskih deblih v šole, barem v latinske, če že ne splošno, in da bi se potem vsaj jeden predmet razlagal in učil.“ Pooblastilo je dobil Cigale tudi od ljubljanskega in celovškega društva, a glede vsebine je graško poverilo najvažnejše.[4] Slovenski poverjenik je šel v Prago samo

[1] „Slovenija“ 28. jul. „Lloyd“ 25. jun., 22. jul. in 1. avg. 1848 i dr.

[2] „Slovan“ 1885.

[3] „Zora dalmatinska“ 8. jan. 1849 priobčuje oglas društva Dalmatincem od dne 20. nov. 1848. „Lloyd“ 17. dec. 1848.

[4] Priloga Murščevi rokopisni zgodovini „Slovenije“. Ljubljansko pooblastilo ima datum 23. grudna 1848 (v Rudolfinu). Povabilo „Lipe slovanske“ s podpisi Hanke in Viljema Gauča je z dne 13. grudna (v Rudolfinu).

na prigovarjanje dr. Bleiweisa, a prinesel je domov jako neugoden utis: tam v Pragi so sedeli mogočno in delali ukrep za ukrepom, kakor da bi bili imeli kako armado, kako moč zraven sebe; zdeli so se mu „res pijani, na pol blazni." [1]

Poleg društev je močno povzdignila svoboda tudi slovensko novinarstvo; saj brez pomoči te „velevlasti" ne more dobiti veljave dendenešnji nobeden narod. A kako daleč smo bili Slovenci zaostali za srečnejšimi sosedi! Vodnikove „Ljubljanske Novice" (1797—1800) so bile že davno preminole, in v dobi „reakcije in restavracije" ni bilo ugodnega vremena novinarskim poskusom; samo „Kranjska Čebelica" je smela krotko frčati po pisani livadi poezije — za druge interese narod ni imel glasila. Leta 1838. je hotel Blaznik izdavati „Zoro", a ni mogel pregnati gostih oblakov, iz skoz nje ni mogla prodreti „Zora." [2] Stoprav po dolgih razpravah in po priprošnji nadvojvode Ivana je dobila kmet. družba kranjska dovoljenje, da sme izdavati „Novice", glasilo za kmetijske in rokodelske zadeve. [3] Dne 5. mal. srpana 1843. leta je prišla prva številka na dan — za nas revne Slovence je to gotovo zgodovinski dan! [4] Prišlo je pa novo podjetje tudi koj sprva v najboljše roke: urednik listu je bil dr. Janez Bleiweis. Prinašati so jele „Novice" kmalu poleg strokovnjaškega gradiva tudi leposlovne, zgodovinske, jezikoslovne in naposled tudi kake sramežljive politične drobtinice. V četrtem meseci jim je poskočilo število naročnikov že na 800; [5] ta broj svedoči, da je krenil urednik po pravem poti, hoteč svoj list preustrojiti v glasilo za vse narodne interese. V kolo „Novic" so pa stopili kmalu najboljši duhovi narodovi in postal je list ognjišče skromno brlečemu ognju slovenske prosvete, pa tudi vseslovensko slovstveno načelo se je uresničilo po „Novicah", ki so na

---

[1] Izvirno pismeno izvestje.

[2] Tudi „Metuljčka" niso mogli spraviti na dan Miklošić, Vraz in drugovi.

[3] Naslov „Novice" se je po besedah dr. Bleiweisa spojil z besedami „kmetijske in rokodelske" „jako enostransko v dobi, ko je bila naša narodnost še v najhujši sužnosti. Izbrali smo ta naslov zato, da bi nikdo ne sumil panslavizma." Iz leta 1848. Arhiv kmetijske družbe.

[4] Gl. Levec; Bleiweis (Večernice XXX. 7).

[5] Dne 18. majn. 1844 je zahvalil dr. Bleiweis v imeni kmet. družbe pismeno nadvojvodo Ivana za podpiranje društvenega podjetja, dostavljajoč, da gre Ivanu hvala „da se izmed 1062 iztisov „Novic" pošilja izdatno število v Mali Štajar." Arhiv kmetijske družbe kranjske.

se potegnile poprej za ilirstvom težeče pisatelje;[1] krčile so naposled „Novice“ i pot novemu pravopisu.

Skromno prvotno stališče pa ni bilo več umestno, ko je marec 1848. leta prekucnil vse razmere in ustvaril hipoma nove nujne potrebe. Zdaj so se morale preleviti i „Novice“ — jedino glasilo slovensko![2] Hitro se je moral skrčiti prostor za poljedelske in rokodelske stvari in poučevati je moral list svobodne državljane slovenske ob evangeliji nove „pomladi narodov:“ ob ustavi, o volitvah, o kmetski odvezi, o svobodi, o narodnosti in ravnopravnosti; na eni strani je moral buditi speči rod, na drugi strani brzdati pretirano hrepenenje in opominjati k treznosti, mirnosti, zaupanju in zakonitemu vedenju. Podavale so zdaj „Novice" čitateljem važne cesarske ukaze, ustavne načrte, prosvedovale so zoper pretežne namere vladohlepne dunajske demokracije in neprenehoma pravile Slovencem, da „so tam naša srca, kder je cesar. Dunaj sam ob sebi ni naš gospodar, cesar z vlado svojo nam ukazuje.. Ne poslušajte šuntarjev!“[3] Zajedno priporočajo „jedinost in spravo z vsemi narodi našega cesarstva“ in „bratovsko ljubezen med Slovenci in Nemci.. ki nam bode dajala varnost in mir, po kterem hrepeni vsak resničen prijatelj domovine.“ Zagovarjale so pa ravno tako iskreno slovenski program; poročale so o dogodkih pri Hrvatih in Čehih, poučevale narod o volitvah in o delovanji novih zakonodavnih oblastij; odprti so pa bili predali njihovi i pesnim, v kterih so pesniki slavili jutranjo zarjo roda slovenskega.

Celo četrtletje so bile „Novice“ jedino slovensko glasilo; a v pičlem jim okviru ni bilo prostora dovolj za novinarske

---

[1] Prim. „Ljublj. Zvon“ 1885. 555 i. dr. Omenimo še, da ima ranjki Samassa pravo. trdeči 28. nov. 1848. da so „Novice“ dvignile tudi družbo kmetijsko, „von deren existenz der landmann kaum wusste.“ Arhiv kmet. družbe.

[2] S tem preobratom so zaista „Novice“ izneverile se pristnemu programu, ki je dopuščal „važne (a ne politične) novosti“ (iz spisa Bleiweisovega „Normen für die Novice-Redaction“, Arhiv kmet. družbe) in zato je član družbinega odbora, Pregl, hudo prijel v jeseni 1848. leta Bleiweisa. A ta je odgovoril da dobro ve, da „so ‚Novice‘ zdaj marsikteremu nemškutarju trn v peti.. Zdaj ni časa za suhoparne pouke o obdelovanji zemlje, zdaj gre za druga važna pitanja glede zemlje. ‚Novice‘ so si stekle velike zasluge za ohranitev zakonitega reda na Kranjskem in po vseh slov. pokrajinah v jako burnem času.“ — Arhiv kmet. družbe.

[3] V ravno tistem smislu je stanovski odbor kranjski 20. majnika poslal adreso vladi in cesarju in prosvedoval zoper ošabno vedenje Dunaja hotečega postati gospodarjem vsej državi; skličejo naj kmalu državni zbor, pa ne na Dunaj, nego v ktero drugo mesto: Linc ali Inomost. (Dež. arhiv kranjski, fasc. 10). Nekteri so očitali odboru reakcijsko mišljenje, **odbor je** *pa temu odločno oporekal.* „Laib. Ztg.“ 30. majnika 1848.

spise in boje slovenskih rodoljubov; zato so širili nekteri svoje spise sami med narodom ali pa so se posluževali nemških novin, imenoma velja to o sledečih listih: „Laibacher Ztg.“; „Illyrisches Blatt“, „Lloyd“, „Grazer Ztg.“, „Klagenfurter Ztg“, „Carinthia“, „Herold“, „Geissel“ i dr. Dokler je bil še nejasen politični program strank sprejemali so radi celo odločno frankobrodsko nadehneni uredniki ognjevite članke v slovenskem smislu; bili so pa nekteri uredniki prijazni Slovencem (n. pr. Vinko Rizzi in Draxler) ali celo narodnjaki (L. Kordeš in Hladnik). Rizzi je 1. julija prevzel uredništvo „Celovčanke“ z namenom, biti odločno nemški in zastopati „najtesnejšo zvezo z Nemčijo“, „a zagovarjal bode neprecenljive pravice slovenskih bratov, sinov tiste dežele, z najpristnejšim in najtoplejšim priznanjem.“ V „Ljubljančanki“ so se borili za slovenske interese dr. Martinak, Bučar, dr. Bleiweis, dr. Ahačič i dr. in ta nemški list je brez pomisleka priobčil besede Martinakove („o narodnosti in kozmopolitizmu“), da za kozmopolitizem Slovenci še niso godni in da „zatore nikar že zdaj ne sanjajmo o svetovnem državljanstvu; poprej mora doseči človek v lastnem narodnem krogu, v blesku solnca svobode, ono stopinjo omike, na kteri se dvigne feniks človečanstva iz tedaj že zgnilih tesnih mej tesnosrčne narodnosti in vse, ki v sebi čutijo zgolj človeka, združi v resnični, tudi umstveni demokraciji v obliki obče svetovne države.“

V drugi polovici 1848. leta so začeli izhajati še drugi slovenski listi poleg „Novic“: dne 4. julija je zagledal prvi broj „Slovenije“ beli dan, za ktero je Blaznik pridobil Mat. Cigaleta za urednika. „Slovenija“ je prvo novinarsko podjetje Slovencev v „večjem slogu“; v njenem naslovu je izražen bil tudi njen program: „Razkropljena in v verigah temnih naprav zdihujoča debla iščejo jedinstva in svobode“, zato hoče „Slovenija“ boriti se 1. za nerazdružljivost Avstrije 2. za ravnopravnost vseh narodov in uvedenje slovenščine v šole in urade, 3. za združenje vseh Slovencev v kronovino „Slovenijo“ s svojim deželnim zborom, za podpiranje ostalih Slovanov, za federativno ustavo; 4. za zvezo z Nemčijo zgolj na podlagi samostalnosti Avstrije. Marsikdaj je menda bila „Slovenija“ v zadregi zastran gradiva;[1] a marljivo so jo zalagali ž njim osobito Mat. Majar, Andr. Einspieler in drugi; priobčeval je pa Cigale rojakom tudi odlične članke iz drugih novin, osobito slovanskih; tem pôtem je v

[1] Slovan 1887, životopis M. Cigaleta.

Slovencih širil soglasje z inimi Slovani. Majar je v „Sloveniji“ oznanoval rojakom „svobodo, jednakost, bratstvo“ in jim netil željo po zjedinjeni Sloveniji — „te misli tudi ne morejo ustreliti ne s puškami, ne s topovi.“ Einspieler, (Svečan) pa je poročal o razmerah koroških in v njegovih dopisih se menjata „up in strah“ pazljivega poročevalca.

Zajedno s „Slovenijo“ je profesor Valentin Konšek v Celji jel izdajati „Celjske slovenske novine“, tednik, namenjen narodnim interesom štajarskih Slovencev. Od ostalih slovenskih novin so se ločile po nekakem radikalizmu, segajočem celo na Slovencu vobče vedno nedotakljivo polje crkvenih zadev. Škrebe je zagovarjal 20. septembra v tem listu nezavisnost šole od duhovnikov, odpravo samostanov, sekularizacijo crkvenega imetja in plačevanje duhovnikov iz državne blagajnice. Dne 27. septembra je dr. Šubić zahteval, da naj državni zbor odpravi celibat. Dr. Muršcu, branečemu crkveno stališče, odgovoril je Konšek, da namerava samo „poučiti narod.“ [1] Lehko je zaslediti, od kod so izvirali ti nazori urednika, ki je pritegnil najskrajnejši levici dunajske nemško-radikalne demokracije tudi glede drugih stvarij; z radikalci vred je smatral beg cesarjev v Inomost „intrigo“ grofov in knezov in kamarile, ki so se pre tem načinom hoteli maščevati za zmago naroda meseca marca. [2]

Iz povabila na naročbo hočemo navesti te-le besede: „Mnogi deželan se čudi, kok da se zdaj toliko slovenskega branja ima? poprej so ja vsi časopisi nemški bili? Zadobljene dobrote sušca bodemo še-le v prihodnjih časih občutili, zdaj je še-le tota sama.“ Med onimi presenečenci je bil tudi Lavoslav Kordeš, ki se je prestrašil čuvši, da izide toliko slovenskih listov: „Najprej daj Bog dobro letino, da obrodi dosti naročnikov.“ [3] Izhajati so jeli ob istem času še naslednji listi:

„Vedež“, časopis za mladost sploh, pa tudi za odrasle ljudi“; urednik temu leposlovnemu lističu je bil Navratil; priobčeval je (počenši z novim pravopisom) povesti, smešnice, basni in poučne članke.

Dr. Ivan Zlatoust Pogačar je tudi julija meseca začel izdajati „Slovenski crkveni časopis“, ki se je z novim letom prelevil v „Zgodnjo Danico.“ S tem listom

---

[1] Prim. Slovenski crkveni časopis 14. oktobra in 28. oktobra 1848.
[2] Celjske slov. nov. 26. julija 1848.
[3] Illyr. Bl. 6. majnika 1848.

in z nemškim crkvenim listom [1] se je uresničila dolgo gojena želja Slomškova, ki je uvidel potrebo takega glasila v brambo narodnega verskega prepričanje proti vplivu proticrkvenih listov, kterih so pošiljali založniki „kar po cele zaboje in širili med narodom.“ [2]

Za temi slovenskimi listi sta prišla pozneje še „Jadranski Slavjan“ in „Pravi Slovenec“ Malavašičev, oni v Trstu, ta v Ljubljani, ki sta pa za našo dobo menj pomenljiva. Sodobno s „Slovenijo“, „Celjskimi novinami“, „Vedežem“ in „Crkvenim listom“ je začel izdajati v Novem Mestu Poljak za slovenske interese nemški list „Sloveniens Blatt“; v jako slabi nemščini in še slabšem pravopisu je ta tednik Nemcem tolmačil slovenski program -- a prva zima ga je že pobrala, še prej ko so se jeli tudi drugim listom sušiti gmotni viri s pojemajočim zanimanjem naroda za javne zadeve. Kakor so pri vseh drugih narodih le redkoktere novine prebile dobo reakcije, tako sta tudi izmed vseh navedenih slovenskih listov ugodnejših časov učakala samo dva: „Danica“ in „Novice.“

7. Volitve za državni zbor.

Jedva so bile dovršene volitve v Frankobrod, in jedva si je osnoval narod za silo še jako preprosto organizacijo, bilo mu je že spet izreči tehtno besedo, odločujočo morebiti o vsej bodočnosti: izbrati mu je bilo zastopnike za dunajski ustavni zbor. [3] Čuli smo že, da vlada ni čakala, da bi se stanovski odborniki zbrali in načrtali bodočo ustavo državi, nego je 25. aprila oktrovala novo ustavo; ozirala se je pa pri izdelovanji te ustave bolj na znane obrazce ustavne osnove v Belgiji in Franciji, nego na tiste zgolj avstrijske posebnosti, ktere so uprav tako važne, kakor nujnost ustavnega sistema samega ob sebi. Pa niti splošna ustavna načela niso ugajala Dunaju; zavrgli so tam census in dvokomorni državni zbor; priredili so nove rabuke

---

[1] Theologische Zeitschrift; urednik je bil dr. Jan. Zlatoust Pogačar. V štv. 26. majn. 1849 („Das katholische Sprachenfest“) biča odločno prenapeto narodno gibanje, pač pa pravi „da si nakapajo hudo sodbo pred Bogom tisti, ki hudobno ali svojeglavno zavirajo mirno izvajanje narodne ravnopravnosti.“

[2] Kosar, Slomšek 304.

[3] „Constituirender reichstag“.

meseca majnika, zbok kterih se je cesar preselil v Inomost, in vlada je morala dovoliti samo jedno komoro in razširiti volilno pravico tako, da je bil volilec skoro sleharni „poštenjak“ in da je izginil tudi zadnji sled volitev po interesnih kurijah. Demokracija je prodrla z vsemi svojimi načeli, a pri vsem tem ni mogel bodoči zbor biti v istini pravi izraz in tolmač celokupnosti vseh narodnih interesov ali interesov vseh skladov narodovih, marveč bil je izraz najsilnejših vladajočih interesov, prišlih na površje po revoluciji, namreč interesov najširše plasti prebivalstva — kmetskega stanu. To je znak tudi volitev v Slovencih.

Zbornica je imela brojiti 383 članov po 1 od 50.000 stanovnikov naše polovice avstrijske države, kajti samo za to je veljala aprilova ustava in samo za njo je imel zbor urediti dotične razmere. Ogrska je imela že svojo popolno samostalnost. Voliti je bilo Kranjcem 10, Korošcem 7, Štajarcem 21 in Primorcem 12 poslancev. Volitev je bila posredna; najprvlje so volile srenje svoje volilne može in volilni možje so izvolili poslance; aktivno in pasivno volilno pravico je imel sleharni državljan, ki je bil imel vsaj 24 let, užival vse državljanske pravice in stanoval v dotični srenji najmenj šest mesecev; brez volilne pravice so bili posli, dninarji in siromaki, dobivajoči javno podporo. Sniti se je imel zbor 26. junija, zato je bilo treba podvizati se z izvolitvijo. Vladnim organom je ministerstvo zabranilo motiti volilno svobodo in samodoločbo volilcev; pazijo naj pa, da se ne kali mir in ne krati volilna svoboda tudi po hujskačih ne.[1] Gotovo niso nikdar pozneje Slovenci volili tako svobodno in brez vladnega vpliva, kakor pri teh prvih državnozborskih volitvah. Odločevali so zatore čisto drugi faktorji.

Najprvlje je dunajska „Slovenija“ posegla v volilni boj s priporočilom odličnih kandidatov;[2] v Ljubljani so pa osnovali poseben volilen odbor, ki je priporočal po nekoliko svoje kandidate. Nekteri so kandidovali sami, na pr. dr. Steiner, prof. Macun i dr. Iz programa Macunovega

---

[1] Ukaz 5. junija 1848.

[2] Bleiweis, Ambrož, Caf, Chrobat, Cerar, Čuček, Dolenec, Dominkuš, Dolinar, Dragoni, Galè, Gurnik, Hladnik, Hradecky, Kočevar, Konšek, Kosar, Kranjec, Kreft, Kreuzberg, Magdič, Majar, Matjašič, Miklošić, Muršec, Orel, Mažgon, Orožen, Pongrac, Pogačar, Slomšek, Strah, dr. Župan, dr. Županec, Steiner, Trstenjak, Verne, Vrtovec, Vraz, Zavinšek, Železnik. V Ljubljani so priporočali tudi vladiko Wolfa, dr. Ovijača, dr. Kavčiča, Dolžana, Lamb. Lukmana, dr. Ulepiča, dr. Skedla, prof. Martinaka, Koseskega, Trpinca i dr. — „Laib. Ztg.“ 10. jun. 1848.

povzememo te-le točke: osnovna šola mora biti slovenska, nemščina naj ostane jezik učenega sveta; po gimnazijih na Slovenskem naj rabi slovenščina za učni predmet in učni jezik za domačo povestnico; za Čehe zahteva posebno ministerstvo, za Hrvate pomoč zoper Madžare; Avstrija naj postane federativna država, sestavljena iz narodnih skupin itd.

Političnega prepričanja pri masi našega naroda ne smemo iskati v tem volilnem boji; odločilen je bil socijalni značaj naroda, znak volilnega gibanja je bil agrarski; naš kmetski volilec je imel le razum za jedino pitanje: kako se urede kmetske zadeve? Ali bo treba plačevati odškodnino gosposkam ali ne? — Dokler ta reč ni bila dognana, ni imel kmet podložnik zaupanja do poslanca grajščaka in duhovnika, nego zgolj do kmetskega ali pa do uradniškega poslanca; osobito kmetske poslance so smatrali sposobnimi, da rešijo kmetsko pitanje ugodno za kmeta; on da ve najbolje, kde kmeta žuli črevelj in kaj naj ukrene, da se popravi tisočletna krivica; uzor poslanca je bil nekako tisti kandidat v celjskem okraji, ki je izjavil ta-le program: „Jeden Bog, jeden cesar, jedna vera, nobena tlaka, nobena desetina, tudi ne od put, jajc in sira ne. Sicer pa naj ostane vse pri starem.“ Kdor je take poslance malo stopnjeval, prišel je do gališkega Kapuszczaka. Prikazali so se hujskači; nekdo je (gl. zgorej str. 59 v opombi naveden poziv) kmetom načrtal določno taktiko za državnozborske volitve; jedro tej taktiki je: volite samo kmete. [1]

Razumniki so svarili kmete in jih učili, da naj volijo za poslance može pametne in učene, da ne bodo osmešili na Dunaji sebe in naroda svojega; poslanec mora imeti ljubezen do domovine, ne pa biti ne voda ne krop. Ambrož je parodoval one hujskače: „Le kmete, pa kake prav raztrgane, suhe in lačne kmete moramo poslati, da jih bodo videli,

---

[1] Sberite se u vasheh soseskah jen posvetvajte se kar vas teshi, sapishte jen dajte tistim, na kateriga imate use savupanje. Kader bo volitu sa reichstag dershana, toko isvolite ismed vas enga kmeta katir — 1. dobro sa vas misli — 2. Is vashim okolshnam dobro snanje — 3. Katir per gospok ni u'slishan, 4. korasho ima, de tud se ne bo bav pred tem velkim gospodam pravico govorit, jen se tud sa tisto potegniti.

Jest vem, de ste bli vezhkrat golfan, tok nesmete taziga voliti, kateriga vam bo gosposka al pa duhovshna ponujala. — Jest tud vem, de se vam gospodje ponujajo, deben ime dobiv, varite se pred volitengo dohtarja, sakaj oni mislijo dolgo zhasa na vashe unkoshtenge shiveti. — „Volite eniga pravga kmeta, pa ta vam ne bo perpushen, toko se u'prijte zhesto jen rezite, mi ozhmo tega jen tega, pa nobeniga drusiga, zhe ne se bomo na Dunaj pertoshili.“ —

kako se jim godi. Iz teh se gospoda naj prepriča, kakovšen da je kmet." Taki možje bodo igrali jako žalostno ulogo poleg nemških tovarišev, učenih in prebrisanih glav; ako ne bodo znali nemški, ne bodo mogli nobene ziniti.[1] Ker je bil položaj med kmeti in gosposkami še zelo napet, niso se udeležili grajščaki in njihovi uradniki volilnega gibanja; ravno tako so zvečine storili tudi duhovniki; celo med volilnimi moži so bili duhovniki bele vrane; za kandidate so jih postavljali samo drugi. Ko so bili volilni možje že izbrani, zahtevali so nekteri še, da naj se te volitve ovržejo in da naj se volijo poslanci neposredno; a ni jim obveljalo; tudi štajarski zbor se je odločno izrekel zoper tako zmotnjavo.[2]

Zvršetek volitev je bil nastopni: Na Koroškem so izvolili v Beljaku fužinarja Schlegela, ki je pa sprejel poslanstvo za Velikovec, in zato so izbrali pozneje sodniškega svetovalca Scholla; v Celovci grajščaka Lannerja iz Krive Vrbe; v Velikovci najprej Schlegela, po njegovi odpovedbi pa odvetnika dr. Rulića; v Št. Vidu kmeta Nagela, v Št. Andraži v drugi volitvi dr. Raka, svetovalca apelacijskega sodišča. V vseh teh okrajih so volili tudi Slovenci; med izvoljenci sta rojena Slovenca bila Rak in Rulić, ali oba sta bila jako raznarojena Slovenca. O Raku nam bode še pozneje nekoliko govoriti; o Rulići nam je omeniti, da je slovenskim volilcem se priporočal v Velikovci za poslanca v nemškem govoru; ker ga niso umeli, svetoval mu je volilni komisar, da naj poskusi s slovenščino; to je tudi storil Rulić („aber fragt mich nur nicht wie?"). Na-nj je pa močno vplivalo v državnem zboru samem vedenje čeških poslancev, ki so se razmerno najstrože držali discipline med vsemi strankami; Rulić sam je pripovedoval, da je kar zahrumelo, kadar so se pri glasovanji dvignili Čehi, dočim je na ostalih klopeh zdaj tu zdaj tam kteri poslanec šinil kvišku sredi cele čete poslancev, ki so raje obsedeli.[3]

Lepši uspeh je imela na Štajarskem graška „Slovenija", ktero so tu še razmerno najbolje podpirali duhovniki. Izvolili so v Celji Matijo Županca, krčmarja v Reifensteinu, v Konjicah „meščana" Šturma, v Slov. Gradci dr. Josipa Kranjca; v Sevnici dr. Alojzija Smrekarja, graškega odvetnika; v Št. Lenartu dr. Frana Mi-

---

[1] „Novice" 7. jun. in str. 85 (1848).
[2] Verhandlungen des prov. Landtages für Steiermark I. 54.
[3] Ustmeno izvestje ranjkega Andr. Einspielerja.

klošića; v Ptuji sekovskega oskrbnika Andr. Dominkuša; v Mariboru meščana Schmidererja. Vrli narodni poslanci med navedenimi so bili Miklošić, Kranjec in Dominkuš; ničli sta bila pa sicer slovenska poslanca Županec in Sturm; Nemec je bil Schmiderer, za Nemca se je pa štel navadno tudi Smrekar; njegovo volitev so hoteli nekteri ovreči; protikandidata sta hotela namreč soboj vzeti na Dunaj poverjenike volilcev, da bi ja tam nekako nadzorovali. Smrekar ni hotel propasti in je zato obljubil, da stori to tudi on in bode celo sam plačeval poverjenike; nasprotniki so to ponudbo smatrali podmičenjem, a državni zbor je volitev potrdil.[1] Največ uspehov so se kmetski volilci nadejali od delovanja Sturma in Županca, ki sta prijala zgoraj navedenim hujskačem popolnoma; a oba sta za kmetske koristi na Dunaji dosledno — molčala. Za narodnogospodarske zadeve se je najbolje potegoval Dominkuš, dočim je Kranjec v ustavodajalnem odboru zastopal slovenski politični program.

Kranjski poslanci so bili naslednji: za Ljubljano dr. Matija Kavčič, ljubljanski odvetnik; za Postojno dr. Karol pl. Ulepić, fisk. pristav; za Logatec poštar Matej Dolžan; za Novo Mesto kmet Matija Grašić iz Mirne Peči; za Mirno krški trgovec G. Gajar; za Višnjo Goro smledniški okr. komisar Mih. Ambrož; a to izvolitev so ovrgli, ker so volilci samovlastno mu izbrali še namestnika; pri novi volitvi je bil izbran novomeški okr. glavar pl. Laufenstein; za Kočevje dr. Mor. Fluck (v drugi volitvi). V Loki so tudi izvolili Mih. Ambroža,[2] a pogojno; dva poverjenika (Jan. Kavčič iz Medvod in Greg. Gartnar iz Čresence) bi naj ga spremila na Dunaj in nadzorovala ga, da bi se ne izneveril svojim obljubam; državni zbor je protizakonito volitev ovrgel. Ločani so pa hoteli zdaj na vsak način samo kmetskega poslanca imeti in izbrali so pri novi volitvi kmeta Severa iz Vižmarij. Ambroža so izvolili pa tudi v Radoljici in to poslanstvo je naposled obdržal. V Kamniku so izbrali poslancem kmeta Val. Štercina iz Žej pri Mekinah; mož je bil šel pomladi na Dunaj in vrnivši se, pravil je menda kmetom, da ni veljavna nobena postava več in da ni treba dajati nič več desetine niti delati tlake. Volilni komisiji se je očitalo nepostavno vedenje in nekteri volilci so vložili prosved zoper Štercinovo

---

[1] Stenogr. Verh. d. Reichstages I. 71. 632.

[2] Hafnerja iz Labore pa namestnikom; pa to je bilo nepostavno. „Novice" 6. sept. 1848. Stenogr. Verhandl. d. Reichstages I. 136.

volitev; a državni zbor jo je po precej dolgem odlašanji konečno odobril. [1]

Trikrat so tore volili Ambroža; to svedoči, da je narod va-nj stavil največ nad; pridobil si je to zaupanje po svojem ljudomilem vedenji in uradovanji; bil je i sotrudnik „Novic" od njihovega početka sem. Odlični parlamentarci so bili tudi dr. Kavčič, dr. Ulepić in pl. Laufenstein; narodne zahteve Slovencev sta zastopala osobito prva dva poslanca, ki sta si priborila tudi spoštovanje nasprotnikov. [2]

Žal, da se to ne more trditi i ob ostalih kranjskih poslancih (izvzemši seveda Nemca Flucka). O teh velja kar je o nekem teh poslancev poročala gosposka, ko je bil tudi poslancem za deželni zbor za mesto Kamnik: „Mož je sicer poštenjak in spoštovanja vreden, a žal, da nima niti znanja, niti izobraženosti, potrebne poslancu." [3] Tem poslancem se niti sanjalo ni o prevažnem poslu parlamentarnega zastopnika, za kterega niso imeli potrebne omike; taki narodni zastopniki so se gotovo čudili drug drugemu, ko so se sešli na daljnem Dunaji in osvedočili se, da državni zbor vendar ni tak, kakeršnega so si bili naslikali v tihi domači vasi, „kakor se nekdaj rimski auguri niso mogli pogledati, da bi se ne nasmehnili drug drugemu." [4] V prvi vrsti na te volitve na Kranjskem se nanaša pikra pa pravična obsodba dr. Bleiweisa: „Volitve v dunajski zbor so očitno pokazale, da je (Slovencem) potrebne višje razsodbe manjkalo, ker volili so večjidel take poslance, ki nobenega pojma nimajo o tem, o čem se govori v ustavnem zboru. In vendar jim tako napačnih volitev ne smemo preveč za zlo vzeti — volili so po svojih mislih brez pomisleka, da še celo za odpravo tlake in desetine njihovi poslanci ne bodo vedeli nič veljavnega govoriti, in da v vseh drugih, za deželo imenitnih rečeh celo nobenega pojma nimajo. Kaj da je narodnost, o tem se takim poslancem še ne sanja ne." [5]

---

[1] Stenogr. Verh. d. Reichst. I. 108, 110, 112. 582. Prim. Der Freisinnige 14. sept. 1848.

[2] O Kavčiči piše Oester. Courier: „Ein tüchtiger, freisinniger, vielseitig gebildeter, denkender staatsmann. Slave von geburt, ist er dennoch kein sklave slavischer nationalität. Seine ansichten sind gediegen, wie steirisches erz, seine redeweise, an manchen stellen etwas gezwungen, ist prägnant, durchdacht, frei von hohlen frasen, mehr dem kern als der form huldigend etc." — „Novice" 4. okt. 1848. Herold 29. sept. 1848. Helfert ga zove „der geduldigeren einer" IV. III. 270.

[3] V dež. arhivu kranjskem, fasc. 7—2. 200.

[4] Fenner, Octoberrevolution I. IX.

[5] Letopis slov. društva str. VI.

Na Primorskem so izbrali Lahe v nastopnih okrajih: v Kopru dra. Madonizza, na Krku dra. Vidulicha, v Paznu Defranceschija, v Volovskem Vlacha, v Trstu dra. Gobbija poleg Nemca Hogenauerja, v Gradiški Pitterija, v Gorici (mesto) polkovnika Catinellija, pozneje dra. Spangherja in naposled (v marci 1849) dr. K. Doljaka. Slovenski poslanci so pa bili Anton Črne za okraj tržaški, Jos. Doljak za okraj goriške okolice in Ant. Gorjup, okrajni komisar, za Tolmin. Ko se je v jeseni Jos. Doljak odpovedal poslanstvu, izbrali so mu naslednikom Jos. Črneta (brata Antonu.). Od volitev v sosednih deželah se odlikujo volitve primorske[1] po izvolitvi mož izključno izmed razumništva; med slovenskimi poslanci sta bila Doljak in Gorjup uradnika, Črne Ant. pa veleposestnik. Bili so vsi trije tudi dobri govorniki in izvedenci.

Smemo reči, da so poslali Slovenci v prvi avstrijski državni zbor 16 narodnih zastopnikov,[2] po razmerji prebivalstva bi jih bili morali imeti vsaj 21, kajti volitve so bile na podlagi obče volilne pravice; „kurij“ ni bilo, kakor dendenešnji. Ali vendar se sme smatrati ta uspeh ugodnim, ako uvažamo, da so stopili prvikrat Slovenci na volilno bojišče (izvzemši frankobrodske volitve), a niso imeli niti voditeljev, niti zadostujoče organizacije, temveč je volilno gibanje bilo jako „zdivjano.“ Kdor hoče pravično uvažati uspeh volitev, naj ga primeri z učinki volitev v dobi ustavnega sistema. —

O kakovosti poslancev smo omenili že nektere neugodne razmere; pa v tem oziru niso grešili slovenski volilci tako hudo, nego Poljaki in Rusini, ki so poslali na Dunaj kar cele tolpe najnevednejših poslancev, ki so se nastanili na Dunaji v vojašnicah, poljubovali roko vratarju državne zbornice, v zboru pa sedeli neumeči razprav, pomilovanja vredni statisti; gališki (bivši tržaški) guvernêr grof Stadion jih je rabil za marijonete pri glasovanji. Na te, tudi v obleki in šegah neotesane poslance so kazali nasprotniki, kakti na žive priče slovenske inferioritête. Sicer pa so v obilici poslale kmete tudi nemške kronovine: gornjeavstrijska n. pr. 13 kmetov med 16 poslanci, nižjeavstrijska 9 med 37 po-

[1] Gl. „Neue Zeit“ 14. dec. 1848.

[2] Dalo bi se izračuniti tudi večje ali manjše število; to je zavisno od pojma „narodnjak.“ „Neue Zeit“ šteje 14. dec. 1848. 15 slovenskih poslancev med njimi tudi dr. Smrekarja, kar pa se ne da opravičiti.

slanci. Naopak je bilo med 90 poslanci iz Češke samo 7 in med 48 moravskimi in šlezkimi samo 9 kmetov, dasi je baš v teh kronovinah bil položaj podložnih kmetov posebno neugoden; a uprav tu je bil narodni in svobodni program še točneje razvit nego drugod in „svoboda“ pa „narodnost“ sta imeli več moči nego tesnosrčne koristi stanovske. Češki kmet ni tako sovražil omikanca, da bi bil sleharnega suknjača smatral svojim nasprotnikom; žal, da ni bilo v Slovencih vsaj toliko politične omike kakor v bratih Čehih: potem bi si bila priborila kopica slovenskih poslancev v zboru popolno drugačno stališče in večjo veljavo.

O volitvah nam je še opomniti, da so se vršile sploh v lepem redu; da bi se bile ktere srenje uprle volitvam,[1] nam ni znano in se nam zdi neverjetno, saj je narod ves up stavil na državni zbor. Omeniti nam je samo epizode iz radoljiške volitve. V slovenskem govoru se je ponujal tam za poslanca sodnik Konšek iz Kranja; za njim je govoril neki župnik in poudarjal, da mora poslanec biti dober katoličan, da bode vestno zastopal koristi crkve. Župniku so pre nekteri burno nasprotovali.[2]

Občni znak prve državnozborske volitve je bil dalje ta, da so izvoljenci bili z jako redkimi izjemami bolj ali menj odločni „svobodnjaki“; bili so nasprotniki kteremukoli omejenju državljanskih pravic, ktere so jim bile navadno identične s pristnimi „človeškimi“ pravicami. Malokdo je bil tako pogumen, samostojno misleč, trezen ali — skrit, da je upal si biti različnega mnenja. Dakak, da je bilo med tolikim številom poslancev precej slavohlepnih sebičnežev, kteri so na širokih plečih volilcev hoteli odtrgati od drevesa svobode vsaj za-se nekaj sadu. — O crkvenih pitanjih je bilo tudi med slovenskimi poslanci dovolj „svobodomiselnih“ nazorov. Dr. Kavčič n. pr. je zagovarjal v javni seji svobodo vere, ravnopravnost Židov in zahteval, da naj vzame država crkvi posestva. Baš nasprotni program je zastopal dr. Kranjec.[3]

Naši poslanci so šli na Dunaj brez točnega in celotnega programa; sleharni je imel samosvoje nazore in načrte ali pa je bil poverjenik zgolj odločilnega življa volilcev svo-

---

[1] „Wiener Zeitung“ 6. jul. 1848 trdi, da nektere srenje v Galiciji, Iliriji itd. niso hotele voliti volilnih mož; to je pomota in se morebiti nanaša na volitve v dež. zbor. Neosnovana se nam zdi tudi vest Fennerjeva (Wiener Octobertage I. IX.) češ, da je raztrosilo se med volilce „zlata kar kupoma.“

[2] Slovenija 17. jul. 1848.

[3] *Celjske novine* 29. nov. 1848.

jega okraja; niso se pa čutili delegacija naroda v njegovi celoti. Tudi v tem oziru so se v neugodnem smislu odlikovali od Čehov in Poljakov, ki so stopili na bojišče parlamentarno jedini, imajoči svojo določeno smer in so bili tesno združeni tudi pri glasovanji. Solidarnosti niso poznali naši poslanci. Razven nesrečne zavesti kronovinske, motila je kmetske poslance nezaupnost napram gosposkim svojim rojakom v zbornici; raje so se oklenili pri glasovanji nasprotnikov nego slovenskih doktorjev. Združeni zastopniki tore narodne celote naši poslanci niso nastopili nikdar; pozno stoprav so stopili v tesnejšo zvezo s češkimi poslanci, ali dozdeva se nam, da se jim ni posrečilo nikdar svojega narodno-političnega stališča (kolikor smemo o tem govoriti) spraviti v soglasje s stališčem zgodovinskega prava Čehov; zvedeli bomo, da sta se hudo prijela Rieger in Kavčič malo dni pred razpustom državnega zbora. Kder pa ni jasnega uverjenja in programa, onde tudi ni parlamentarne discipline. Naši poslanci niso šli na Dunaj z živo nado, da se povrnejo zmagovalci, spodbujala jih ni zavest njihove veljave in moči, marveč jih je tlačila môra zavesti odvisnosti svoje in naroda svojega, čutili so brezmoč svojo. Zato nobeden med njimi ni bil „ultra“, prenapetnež, entuzijast. Svesti si vsestranske pogojnosti narodovega položaja, niso mogli nastopiti z ono odločnostjo, ki je značila n. pr. češke poslance, niti z onim krvavim srdom, ki je značil razmerje med Poljaki in Rusini. Iz tistih razlogov so se nadejali naši poslanci vedno pomoči od vlade; njenim zahtevam so pripomogli do veljave često tudi naši poslanci, pozabivši, da vlada ni poznala temeljnega pogoja skupnemu postopanju zaveznikov: vzajemnosti interesov.

Prej pa ko spremimo slovenske poslance v državni zbor, ozreti se nam je na vedenje domačih deželnih zborov glede slovenskega programa.

8. Slovenski program in deželni zbori.

Omenili smo že, da so poslali deželni zbori na poziv nižjeavstrijskega deželnega maršala, odbornike na Dunaj, da bi se tam posvetovali o soglasnih načelih glede preosnove deželne ustave, srenjske uprave in kmetske odveze. Kranjski stanovi so poslali na Dunaj grofa Andr. Hohenwarta, bar. Codellija, dra. Burgerja in dra. Orla; iz Koroške

so prišli grof Lodron, vit. Čabučnik, dr. Janež in Thaler; iz Štajarske grofje Attems, Gleispach in Stubenberg, vit. Kalchberg, Al. Nord in dr. Wasserfall.[1] Zborovanje je trajalo od 10. do 17. aprila. Začeli so z ustavo in se soglasno izrekli da bodoči državni zbor naj bo „konstitujoč“, ne pa ustavodajen in sestavljen iz dveh komor na podlagi obširne volilne pravice; izključiti se morajo Ogrska in laške kronovine, Galiciji pa se naj dovoli zastop, ako to želi. Govorili so dalje o posameznostih ustave. Dr. Bach je predložil načrt srenjske postave, ki je zahteval, da se občinam, bistvenim delom državnega ustroja, podeli samouprava in volitev samosvojih srenjskih uradnikov. Glede preustrojenja stanovskih ustanov je večina zahtevala za bodoči deželni zbor, občno volilno pravico za podlago pri sestavi, a delokrog bodi omejen zgolj na upravne stvari, deželnim zborom pa se tore ne puščaj nobena postavodajna oblast. Na drobno so konečno razpravljali o kmetski odvezi. Kranjski poslanci so svojim stanovom obširno poročali, da se kmalu reši kmetsko pitanje, kar se je še tistega meseca zgodilo po cesarskem patentu v smislu predlogov deželnih stanov. Z ozirom na vznemirjenost kmetov je nasvetoval Codelli stanovom adreso cesarju, da naj odredi gosposkam oboroženo moč, ki jo bo treba rabiti zoper kmete. Pripomniti je, da je bil v dunajskem shodu stanovskih poverjenikov govor tudi o ravnopravnosti Židov; nekteri so jih hoteli mahoma osvoboditi, drugi pa so svetovali, da naj se ta zadeva prepusti bodočemu državnemu zboru, zatore malo odloži, da se ne poveča razburjenost zoper Žide. Grof Hohenwart je bil tistih misli: polagoma naj se dovrši emancipacija Židov; on je posebno poudarjal dotične razmere na Kranjskem.

Glede na cesarski patent z dne 8. aprila, svarili so na Dunaji zbrani pooblaščenci stanov vlado, da naj ne da Čehom preveč samostalnosti in tudi ne uvede tam načela odgovornosti deželne vlade deželnemu zboru, češ, da bi ta odgovornost sokobila z odgovornostjo osrednje vlade dunajske. Minister Pillersdorf jih je koj pomiril, in njegov odgovor je svedočil, da vlada ne namerava uresničiti načel cesarskega patenta. Ta odgovor je pa tudi Slovencem dajal jako malo nade, da bi se jim za te vlade spolnile želje, ktere je izrazil doma dr. Bleiweis tako-le: Država se razdéli po narodnostih ki naj osnujejo med soboj „zavezno državo“, t. j. poleg na-

[1] Poročilo bar. Codellija 26. aprila in grofa Andreja Hohenwarta; dež. arhiv kranjski fasc. 10.

rodnosti morajo imeti novo osnovane dežele vsaka za se svojo lastno vlado za vse domače zadeve, ktere se sklepajo v domačih deželnih zborih v poglavitnem mestu deželnem in v domačem jeziku. Na Dunaji pa naj bo osrednje ministerstvo za oskrbovanje vnanjih državnih opravil s tujimi deželami, vojnih in denarstvenih zadev, trgovine in kupčijstva. Na Dunaji bodi državni zbor h kteremu naj pridejo poslanci posameznih dežel."

Na podlagi sklepov stanovskih zborovanj na Dunaji so stanovi pojedinih dežel izvolili odseke in dali jim nalog pripraviti načrte za bodočo deželno ustavo, za srenjsko upravo in za kmetsko odvezo. Ti načrti naj se izroče v pretres provizoričnim, na novi podlagi izvoljenim, deželnim zborom, sestavljenim iz zastopnikov interesnih skupin (starih stanov, grajščakov, neplemenitažev, mest, inteligencije in kmetov). Stari stanovi še niso nikakor zgubili svojih starih pravic, a razmere so jih primorale, da so privolili v izvolitev takih novih deželnih zborov in se glede navedenih treh tvarin odrekli začasno svoji pravici na korist novim zborom, ki so bili tore samo zbori „ad hoc". Sklepi provizoričnih deželnih zborov so pa imeli samo namen, podati gradivo za konečno urejenje onih zadev v državnem zboru. Razumeva se, da so se člani starih stanov živahno udeleževali delovanja novih zborov, in „nikdar ni bilo njihovo delovanje tako živahno nego uprav pred smrtjo".

V kranjski provizorični deželni zbor je bilo izvoljenih 18 članov starih stanov, neplemenitih grajščakov in duhovščine, 14 zastopnikov mest, trgov,[1] inteligencije in rudarstva, 18 pa kmetskih poslancev. Tu vidimo tore nekak uzorec za sestavo deželnih zborov poznejših let. Mnogo težkoč je bilo premagati, prej ko se je sešel novi zbor. Znano je, da so bili stanovi pozvali v stari zbor tri kmetske zastopnike. Ti so se i udeleževali posvetovanja o načrtu zemljiške odveze. Soglasno z načrti sosednih dežel so sprejeli v svoj predlog načelo odškodovanja gosposke za nektere pravice; bili so tu v soglasji tudi s cesarskim patentom z dne 23. majnika 1848. Nekteri kmetje pa so ugovarjali temu načelu[2] (Grašič, Sever i dr.) in nekteri teh protivnikov so tem načinom gladili si pot v državni zbor. Trdili so, da oni ukrepi niso obvezni za dosedanje podložnike, češ, da so bili tisti trije zastopniki kmetov veleposestniki, ki so zatore zastopali

[1] 6 iz Ljubljane, po 1 iz Kranja, Novega Mesta, Kamnika in Tržiča.
[2] „Laib. Ztg." 21. jun. 1848.

bolj interese grajščakov nego koristi dosedanjih kmetov-podložnikov; odškodnino naj plača cesar iz državne blagajnice, kakor v Galiciji; Kranjska je za državo že dovolj žrtvovala od francoskih vojsk sem. To navajamo zato, ker nam svedoči duha tedanjih kmetov, in ker se je ta duh pojavil tudi pri deželnozborskih volitvah, ktere se niso povsod gladko vršile.

V Št. Vidu na Notranjskem niso hoteli voliti; navzočni volilci so namreč izjavili, da raje pošljejo dva poverjenika na Dunaj k cesarju s prošnjo; ni bilo mogoče jih pregovoriti, da bi volili. V Moravčah je kmete motil uže navedeni oklic zoper odškodovanje; volilci so celo komisarju pokazali prepis cesarskega patenta, ki je menda že zdavnaj odpravil bil tlako in desetino. Ta prepis patenta je širil med narodom neki Baraga iz Šmarij (v okraji mekinskem) in je trdil, da ga je prinesel soboj z Dunaja. Brez utisa ni ostalo to šuntanje; kmetje so pretili, da bodejo posnemali Lahe, ako se ta reč ne uredi kmalu. Nekteri deli volilnega okraja: ljubljanska okolica in Loka tudi niso hoteli voliti, češ, da nočejo, da bi deželni zbor obravnaval prašanje o kmetski odvezi; k večemu bi priznali to zboru samo s tem pogojem, da „bi smeli priti v zbor vsi volilni možje“. V Loki so bili posebno trmasti, pa tudi zbegani, ker jih je motila volitev v državni zbor, skoro sočasna z volitvijo v deželni zbor. Došli volilni možje so se hudovali nad zahtevanim odškodovanjem, zahtevajoči ob jednem, da naj se puste vsi volilni možje v državni in deželni zbor, kajti stoprav potem bi kmetski stan bil istinito zastopan. Vse prigovarjanje je bilo brezuspešno: niso hoteli voliti; samo majhna peščica je ostala v uradu, ki pa še se ni mogla zjediniti o poslanci; potem se je tudi ona razšla.

V Postojni je bila ravno taka; nekteri okraji niso volili „z izmišljenimi pretvezami“. „Sicer pa to ne škoduje nič“ dostavlja svojemu poročilu vladni komisar.[1] Drugi okraji, oziroma druge kurije so pa izbrale svoje poslance brez posebnih ovir. Med izvoljenci starih članov stanovskih je bil tudi grof Anton Auersperg (Anast. Grün), bivajoč baš v Frankobrodu; bil je član nemške narodne skupščine. Deželnozborskega poslanstva ni hotel sprejeti, ker mu je došlo prepozno, pa tudi iz drugih vzrokov.[2] „Deželni zbor se premalo ujema z zahtevami istinitega zastopa dežele in naroda

---

[1] Deželni arhiv kranjski, fasc. 7—2.
[2] Deželni arhiv kranjski fasc. 10. Pismo 25. jun. 1848.

in si tudi ne pridobi javnega zaupanja glede tako važnih zadev, kakor je srenjski red ali odveza feudalnih bremen za vse deželane. Dasiravno imajo sedanja posvetovanja nabirati samo gradivo in biti samo priugotovljenje bodoči postavi, nimajo vendar niti ti načrti najnujnejše podlage, dokler ni do ločil državni zbor soglasno s frankobrodsko narodno skupščino vodilnih načel, po kterih se morajo ravnati kronovine glede uredbe omenjenih zadev." In vendar so bili na Kranjskem še dokaj liberalnejši v tem oziru, nego na Koroškem, kder niso hoteli v prvo dovoliti zastopnikom kmetskega in meščanskega stanu nobenega glasu na zboru; poučiti so jih morali stoprav kranjski stanovski odborniki, da so stari stanovi odobrili novo sestavo deželnega zbora in s tem zajedno onim zastopnikom dali tiste pravice, ktere so imeli drugi člani.[1]

Nektera mesta so poprej imela pravico pošiljati zastopnika v deželni zbor; to pravico so za provizorični deželni zbor izgubila mesta Črnomelj, Metlika in Lož. Pritožila se je samo Metlika in pretila, da pošlje navzlic temu odbornika v zbor, sklicujè se na ustavo iz dne 25. aprila. Stanovski odbor pa je v smislu poročevalca grofa Karola Hohenwarta[2] odbil pritožbo in odbil tudi sklicevanje na ono aprilovo ustavo, ki je že zgubila veljavo in mesto ktere še-le državni zbor sklene novo ustavo; razven tega pa bode „zastopal deželni zbor poglavitne interese vse dežele, z izključanjem posebnih koristi pojedinih fizičnih in moraličnih osob." Ker so dosedanji člani deželnih stanov „položili na žrtvenik domovine radovoljno svojo pravico: priti v zbor in glasovati tam", nadejal se je odbor „da bodo tudi mesta ravno tako osvedočila svoje ustavno mišljenje, in da bodo rada žrtvovala mestne pravice občnemu blagru."[3] Dne 19. junija se je zbral v Ljubljani novi deželni zbor.[4]

---

[1] 14. jun. 1848. Dež. arhiv kranjski, fasc. 10.

[2] Poznejšega ministra, sedanjega državnega poslanca za Ljubljano.

[3] Dež. arhiv kranjski fasc. 7–2. 405.

[4] O naslednjem gl. Novice 21. jun., „Laib. Ztg." 24. jun. „Grazer Ztg." 18. nov. 1848; večinoma pa se opiramo na izvirni zapisnik deželnega zbora v dež. arhivu fasc. 7—1. Člani tega zbora so bili nastopni: grof Welsersheimb, vladika Wolf, prošt Albrecht, grofje Andr. in Karol Hohenwart, Gust. Auersperg, bar. Vinko Schweiger, Ant. Codelli, vit. Coppini, Kreuzberg, Ant. Fichtenau, Ant. Widerkhern; za Ljubljano dr. Orel, dr. Kavčič, Ant. Samassa, dr. Makso Wurzbach, K. Holzer in Lamb. Lukman; za Novo Mesto pl. Laufenstein; za Tržič dr. Napret; za Kamnik Ivan Debevec; za Kranj Fr. Majer; za rudarstvo dr. Chrobat (namestnik K. Urbanicky) Jos. Stadler; za ljublj. licej prof. dr. Sporer; za nestanovske grajščake dr. K. Wurzbach,

Predsednik mu je bil grof Welsersheimb, ki je v svojem ogovoru poudarjal nade, ktere stavi narod na državni pa tudi na novo sestavljeni deželni zbor. Dolenjcem je priobčil veselo vest, da se jim v prihodnjem letu zniža zemljiški davek za 25 %; a tudi za ljubljanski in postojnski okraj bodo kmalu zahtevali od vlade znižanje zemljiškega davka. „Objavljenje zakonov in ukazov v slovenskem jeziku poleg nemškega se doslej ni moglo izvršiti kakor smo želeli, kajti gosposke nimajo denarjev za prelagatelje, kteri imajo odslej mnogo več posla nego doslej; morala se je prošnja vložiti pri vladi, a doslej še ni prišlo dovoljenje.“ Konečno poudarja važnost kmetske odveze in princip odškodovanja in važnost srenjskega reda.

Govoril je Welsersheimb nemški, govor njegov je navzočnim poslancem in poslušalcem poslovenil Miha Ambrož dostavljaje, da naj ne bodo nezaupljivi tisti, ki nemški ne umejo, „vse se jim posloveni, karkoli se bode nanašalo na-nje.“ To se je tudi zgodilo takoj s poročilom grofa Karola Hohenwarta, ki je utemeljeval sklepe o sestavi novega deželnega zbora: volilna pravica se je pustila samo onim mestom in trgom, ki v istini zastopajo mestne interese, ki imajo obrt in promet (Ljubljana, Kranj, Kamnik, Tržič, Novo Mesto), dočim so se druga „mesta“ z ozirom na njihov selski značaj uvrstila med kmetske občine; konečno dostavlja, da se je dalo veleposestnikom in kmetskim občinam jednako število poslancev „ker zanima rešitev urbarijalnega pitanja obe stranki v tisti meri.“ Deželni zbor ostane provizoričen, dokler državni zbor ne določi konečne osnove; dotlej se bode bavil s pripravami za državni zbor.

Zdaj se je vnela precej živahna debata. Laufenstein pravi, da ta zbor ni tako sestavljen, „da bi mogli pričakovati od njega tako zastopanje vseh kronovinskih interesov, kakor je zahtevajo sedanje razmere“, kajti sklicanje in volitev poslancev se je prenaglila, premalo je kmetskih zastopnikov v razmeri s poslanci ostalih stanov in konečno se dolenjska mesta razven Novega Mesta niso niti pozvala k volitvi in niso zatore tu niti zastopana. Kmetske srenje so s tem prikrajšane glede svojih pravic, to pa se ne ujema z novim načelom ustave; dosledno bi se moralo dati kmetskim

---

Fr. Gale, Fid. Trpinec, Ivan Kozler, Jos. Rudež, dež. svet. Janežič (namesto Kolmana); za kmetske občine Jak. Schiller, Andr. Pečar (Radoljca), Andr. Pajk in Miha Ambrož (Višnja Gora) Ant. Jeršen in Mat. Dolžan (Logatec), Matej Leban in Matija Dolenec (Postojna), And. Trček in Matej Grašič (Novo Mesto), Jur. Stampfl in Matija Novak (Kočevje) Tom. Jeretina (Črešnjice).

občinam večje število zastopnikov za protitežje proti pretežnemu bogastvu in vplivu veliko-posestnikov. Tudi stanovalci gorenjskih mest (izvzemši Tržič) so večinoma kmetovalci. Ako še obstoje stari stanovi, naj se snidejo k zborovanju, ako pa ne obstoje več, zakaj pa se kličejo potem k deželnemu zboru? Sleharni naj sam pošlje svoje želje in predloge cesarju in državnemu zboru, kajti to pravico imajo vsi. „Ako se pa naj te želje izrazijo vkupno, mora biti med številom zastopnikov boljše razmerje“, in sicer na podlagi velikosti posestva ali z ozirom na katastralni čisti dohodek, v Ljubljani pa na podlagi obrtnega davka. 100 poslancev za vso deželo bi ne bilo preveč. Določnega načrta za novo sestavo zbora Laufenstein nima, a nasvetuje, da se naj zbor razpusti in izvoli nov deželni zbor.

V govor Laufensteinov so se vtikali drugi poslanci; Miha Ambrož in drugi so poudarjali, da nektera mesta in nektere kmetske občine nimajo zastopnikov v zboru. Ambrož zahteva tudi novo volitev, pa ne po številu stanovalcev, nego po velikosti posestva. Nekdo drugi zahteva, da se naj izvoli petkrat toliko kmetov, kakor je „gosposkih“; niti potem bi ne imeli kmetje dostojnega zastopstva; spet drugi hoče urejenje razmer na podlagi sedanjega davka. Dr. Orel smatra neposredni davek za najboljše merilo za kmete in za gospode; nasproti pa pravi dr. Sporer, da je census sploh „protiustaven“; ako se deželni zbor sestavi po mislih Laufensteina in drugov, bode „tretji stan“ tako močno zastopan, da bi interesi ostalih stanov ne dobili nobene veljave.

Grof Karol Hohenwart nasvetuje, da se naj odloži zbor, da se bodo kmetski poslanci mogli posvetovati z razumnimi moži in potem priti v zbor dobro poučeni o svojih nalogah. Andrej Hohenwart pa tudi zagovarja sestavo prov. deželnega zbora in opominja poslance, da naj napno vse sile, da se povrne v deželo mir, „ki smo ga imeli poprej, dočim se zdaj hujskači klate po deželi.“ Ambrož mu odgovori, da bo najboljše sredstvo zoper hujskače pomnožitev broja kmetskih poslancev, „da se tukaj sami osvedoče, da se jemlje ozir na njihove želje.“ Potem spet občinstvu in kmetskim poslancem tolmači razprave in jim prigovarja, da naj bodo brez skrbi, „zbor jim ni nasprotnik in dobro ve, kaj je dolžan kmetskemu stanu.“ Coppini zahteva, da se naj posloveni in prečita cesarski patent z dne 23. majnika in izvoli odbor, v kojem bodi polovica kmetskih poslancev, polovica pa grajščakov, in ta odbor se naj pomnoži z nekterimi nepristranskimi člani in naj se spusti v pretres onega

patenta. Nato pove Ambrož, (kteremu pritrdi Grašič) „da podložniki radi plate, kar določi državni zbor; letos ne bode nihče več dajal desetine niti delal tlake, a plačal bode to, kar za bodoča leta odloči državni zbor.“ Grašič še dostavi, da se naj to odobri, če ne pa se je bati silovitosti, kadar bodo zahtevali desetino od ječmena. Jeretina zahteva: „Cesar in ministri naj plačajo odškodnino.“

Ker se na ta način zbor ni mogel lotiti svojih opravil, izvolil se je po nasvetu grofa Andr. Hohenwarta odsek (Ambrož, Chrobat, Kavčič, Laufenstein), ki si naj pridruži nektere kmetske poslance in se ž njimi takoj spusti v razgovor o njihovih pritožbah.

V istini so s tem odborom združili se vsi kmetski poslanci; a tudi tu je bilo posvetovanje brezuspešno. Poslanci kmetskih občin so ostali na svojem stališči: niso hoteli udeleževati se več deželnega zbora; hoteli so samo vedeti kaj nameravajo glede kmetske odveze sosedne kronovine, potem pa so hoteli svoje predloge in želje neposredno uložiti državnemu zboru in podvreči se ukrepom njegovim. Ta odbor se je posvetoval 19. junija; 26. junija se je imel spet sniti deželni zbor. A do tega ni prišlo več, ker o njem ves kmetski stan ni maral slišati ničesar. Vladi so morali poročati, da se ni mogel izvršiti nalog cesarskega patenta (23. majnika), da naj deželni zbor stavi potrebne nasvete ob uredbi kmetskih zadev. Deželni zbor je tore koj preminol.

Zanimiva je pa tudi slika vnanjih dogodeb zborovih. Niso se vršile razprave mirno in v parlamentarnem redu, nego vplivalo je na zbor sam precej odločilno tudi mnogobrojno občinstvo. Ker je bilo zborovanje javno, prišlo je mnogo poslušalcev, osobito kmetov in dijakov v zbornico; burno odobravanje ali pa burno grajanje se je često razlegalo po dvorani; nič niso pomagala svarila predsednikova; včasih je kdo iz občinstva kar naravnost posegel v debato in skušal strahovati poslance. Tudi nekteri poslanci so se jeli malo ujemati, a v obče so bili „razborni in spravljivi“, pravi zapisnik, kteremu pa oporeka nespravljivost kmetskih poslancev. Jasno je, da bi ta zbor bil moral ostati neplodovit tudi glede drugih svojih nalog; ako bi se bilo nadaljevalo zasedanje in prišla na vrsto razprava o podrobnostih urbarijalnega vprašanja, bil bi deželni zbor doživel hude in gotovo brezuspešne boje. Glavna značajna proga tega kratkega zbora je pa postopanje poslanca, c. kr. okrožnega glavarja Laufensteina, ki je, dasi bivši aristokratski birokrat, v kmetski

zadevi se pokazal odločnega demokrata. Za narodnost ta zbor nima nobene pomenljivosti; to je pa „signatura“ duha vladajočega v narodu v najvažnejši, njegovih gmotnih koristij se tikajoči zadevi; a poudarjati je, da omikani zastopniki kmetskih občin niso bili v soglasji z neomikanimi tovariši svojimi,[1] marveč so bili tistega mnenja, ktero so kesneje zastopali na Dunaji: da se mora za kmetsko odvezo plačati primerna odškodnina in sicer od kmetov samih.

Deželo so tudi zanaprej zastopali stari stanovi po svojem pomnoženem odboru in ta je imel nekterikrat priliko izraziti svoje mnenje o važnih, narodnega programa se tikajočih pitanjih. Odobraval je n. pr. načrt ob ustanovitvi univerze v Ljubljani, „a sedanje denarne razmere kranjske ne pripuščajo, da bi dovolil izdaten donesek za dotične stroške.“ [2]

Dne 13. novembra je pomnoženi odbor prosvedoval odločno zoper frankobrodske načrte (glej dalje spodaj.); s to izjavo je odobril posredno slovenske zahteve; tisto je storil tudi z odgovorom na povabilo,[3] ktero mu je došlo od odbora dež. stanov linških, da naj pošlje odbornike k velikemu shodu poslancev notranje avstrijskih kronovin, ki bi rešetal pitanje ob ožji zvezi med temi kronovinami, pa tudi razgovarjal se o združenji z Nemčijo. Odbili so v Ljubljani to povabilo in ž njim zavrgli tudi nameravano zvezo z Nemčijo.

Ozrimo se na delovanje deželnega zastopa na Koroškem.

Tam so bile tudi začetkom junija meseca volitve za provizorični deželni zbor; zanj je pomnoženi stanovski odbor

---

[1] Glej izjavo Ambroževo in Jeretinino.

[2] „Laib. Ztg.“ 6. jun. 1848.

[3] Iz povabila, de dato 15. okt. 1848: zdaj ko so strte stare verige „sind mehr als je bande notwendig, jene der deutschen treue, um freiheit und völkerglück zu gründen ... Die nächstverwandten deutschen provinzen Oesterreichs müssen zusammentretend selbst bezeichnen, wo ihr ziel liegt u. dadurch ihre mündigkeit beweisen ... Eine bleibende vereinigung der länder, welche von jeher die krone Habsburgs zierten, ist unsere hoffnung. Sie verlässt uns ebensowenig, als wir darum aufhören, Deutsche zu sein. Dieses band, gewoben aus brüderlichkeit u. achtung der nationalitäten, läuft ins mächtige Deutschland und mehrt seine kraft... Das band des innigsten verständnisses soll unsere grenzen wahren unter dem schutze der constitutionellen monarchie u. des deutschen vaterlandes.“ Ohraniti hočejo Avstrijo z vsemi nemškimi in nenemškimi deželami, a nemške kronovine združiti z Nemčijo (?). Iz Ljubljane so odgovorili, „da se nočejo udeležiti nasvetovanega shoda z ozirom na dogodke, ki so se ravnokar vršili in na spremenjene razmere (13. nov. 1848). Zajedno je odbor sklenil tudi primerno izjavo za uradni list. Pri tem sklepu so ostali tudi naproti novemu povabilu (27. nov.), ki je določil shod na 18. dec., odbor je vse prepustil vladi in državnemu zboru. Listine dež. arh. kranjsk. fasc. 10.

(med člani je bil Železnik) pripravil načrte kmetske odveze, srenjske uprave in deželnega reda.

Povodom teh volitev in kmalu potem so se oglasili tudi koroški Slovenci. Koroškim Nemcem se je upravno zjedinenje Koroške in Kranjske pod gubernijem ljubljanskim videlo nevarno za „nemški značaj" Koroške, odkar je na Kranjskem narodnostno načelo zadobilo „toliko moč." Dne 15. junija je zato nasvetoval Moro v deželnem zboru, da se naj vrne Koroški upravna nezavisnost od Kranjske. Take težnje Nemci niso smatrali „separatizmom", pač pa želje Slovencev po zjedinjeni Sloveniji; marljivo so širili med narodom odgovor cesarjev, ki ga je dal koroški deputaciji (ktere član je bil tudi Železnik): „Vlada ne bode trpela separatističnih nakan", t. j. slovenskih.

Nasprotno pa so Slovenci zahtevali[1] spoštovanje narodne ravnopravnosti v smislu § 4. aprilove ustave; kazali so na Slovencem prijazne sklepe deželnih zborov v Gradci in Ljubljani; nikar se naj deželni zbor po slučajnih težkočah ne da ovirati, marveč naj koroškim Slovencem prizna ravnopravnost „najdražjo last, sredstvo do omike in do moči, tore naravno podlago, pot do politične veljave, poroštvo za pravo in svobodo. Zato — obrnite na to važno zadevo vso pozornost; bodite pravični in dajte sleharnemu, kar ga ide, potem pa bodo Nemci in Slovenci kmalu uživali sladki sad mlade ustavne svobode."

Tem željam pa ni ustregel zbor. V načrtu nove sodniške osnove koroške je poročevalec Jakomini, dasi sicer „Filoslovenec", pozabil na uresničenje narodnega principa v razdelitvi sodniških okrajev; slovenske srenje: Blatče, Šteban, Marija Zilska, itd. je pridružil nemškemu okraju belaškemu. Slovenci pa so zahtevali, da se naj ločijo nemške in slovenske občine, ker bi sicer pri sodišči in v okrajnem zastopu morali obravnavati v obeh jezikih ali pa zgolj v nemškem; v prvem slučaji bi ne razumeli drug drugega, v drugem pa bi morali Slovenci voliti samo rojake, vešče nemščine ali pa celo trde Nemce; na vsaki način bi jim bila prikrajšana politična pravica.[2]

Proti dr. Kavčiču, ki je v ustavnem odboru državnega zbora zahteval zjedinjeno Slovenijo in razdruženje starih kronovin, določil je koroški deželni zbor v § 1. nove deželne ustave, da je Koroška „nerazdružljiva vojvodina", in je 17.

---

[1] „Klagenfurter Ztg." 17. jul. 1848.
[2] Illyr Bl. 26. avg. 1848.

avgusta[1] po nasvetu Jakominijevem ugovarjal Löhnerju, ki je hotel nadomestiti stare kronovine z okrogi po vzgledu francoskih „departements", in s tem uničiti samoupravo kronovin, okroge pa osnovati po načelih stroge centralizacije; branil je pa Jakomini zajedno tudi proti dr. Kavčiču „koroško narodnost", ki bi se popolnoma zgubila, ako se Koroška na podlagi narodnostij raztelesi in razreže „kakor se razreže hleb kruha, brez ozira na naše tesno združene in zamotane razmere, ki ne dopuščajo razdruženja." Z ozirom na obljubo cesarjevo je zbor izrekel nado, da se Koroški pusti „narodnost", t. j. zgodovinsko-politična individualitêta. To autonomijo Koroške si je izdatno obširno načrtal; poleg ustavodajne pravice naj bi imela dežela pravico razpisovati davke; državni zbor bi moral trpeti ugovor deželnega zbora proti svojim ukrepom; njemu samemu naj bi pristojala tista pravica samo glede previsokih deželnih davkov.

Broja slovenskih deželnih poslancev koroških nismo mogli določiti; a potegovali so se za narodno stvar gotovo jako skromno, tako da so pre nekega poslanca prišedšega domov pretepli, ker je glasoval proti slovenskim željam.[2] Vendar sta dr. Rulić in Milonik (po dom. Zdožen iz Straje vasi) zahtevala, da morajo uradniki umeti slovenski in da se naj slovenščina uvede tudi v šole. Samo dva Nemca in jeden „Slovenec" so glasovali proti nameščenju učitelja slovenščine v Celovci; zbor je malone soglasno priznal, da je Nemcem potrebneje učiti se slovenščine nego Slovencem. — Ali bi se dendenešnji kdo nadejal takih sklepov v celovški deželni hiši? — Nemškutarju in radikalcu Miloniku se je sem ter tje oglasila slovenska vest, n. pr. takrat, ko je nekako razburjen zaklical v zboru: „Kdo nam tukaj sme braniti, da govorimo slovenski? Mar nismo tudi mi domačini?"[3]

Dne 6. septembra je sklenil deželni zbor svoje seje in izvolil odbor, ki se je včasih tudi moral pečati z zadevami slovenskimi. Po sklepu dež. zbora je poslal odbor prošnjo vladi, da se naj ustanovi v Celovci slovenska stolica; podpiral je prošnjo s temi-le razlogi: 1. je ravnopravnost narodov po cesarjevi obljubi jamčena; 2. je slovensko stanovalstvo na Koroškem precej izdatno; 3. bodo po načrtu bodoče sodniške uprave na Koroškem morali mnogi uradniki zmožni biti slovenščine, in sicer pri koleg. sodišči celovškem

---

[1] Carinthia 23. dec. 1848.
[2] Slovenija 29. sept. 1848. Prim. Carinthina 17. okt. 1848.
[3] Ustmeno izvestje Andr. Einspielerja.

2 sodnika, 1 pristav in 1 tajnik (aktuar); pri beljaškem sodišči 1 sodnik, 1 pristav in 1 tajnik; pri sodiščih mešanih okrajev sodnik in tajnik, in v popolnoma slovenskih okrajih tudi vodja zemljiščne knjige.[1] Za brezplačno poučevanje slovenščine se je oglasil bogoslovec Jos. Köllich.

Navedeni odbor se je v jeseni sicer po robu postavil proti Jelačiću in hotel na se potegniti izvršilno oblast v Koroški, ter je vnovič zahteval neodvisnost od Kranjske; a hočeš nočeš se je tudi on moral ukloniti javnemu mnenju, osobito Slovencev in po nasvetu Jakominijevem 5. decembra prosvedovati zoper načrt frankobrodske narodne svobode, imenoma zoper § 2. in 3. frankobrodskega načrta ustave, ki sta dopuščala med „nemškimi“ in ostalimi deželami Avstrije samo personalno unijo. Čuli bodemo pozneje, da so Nemci sami takrat (po dunajski revoluciji oktobra meseca) bili — federalisti; Jakomini je odločno izjavil, da „Avstrija more biti srečna samo na podlagi federalizma“. A ta federalizem se ni ujemal povse s federalizmom Palackega, nego je bil bolj tesnosrčno kronovinski; točno je oni odbor z Jakominijem vred osvetlil svoj federalizem 5. decembra z odobravanjem programa „levega središča“ v državnem zboru kromeriškem: veče kronovine naj se razdele v okroge jednonarodne, menjše pa naj ostanejo nerazdeljene, t. j., naj se meje kronovinske ujemajo z mejami okroga, brez ozira na mešano svoje prebivalstvo. Menjšim deželam, n. pr. koroški, so hoteli tore ohraniti staro nemško „narodnost“ in ž njo zastopiti pot osvobojenju slovenskega prebivalstva koroškega.

Ostalo naj bi pa ne samo staro razkosanje Slovencev v političnem smislu, marveč so hoteli to razkosanost podpreti še s slovstveno razločitvijo: Milonik je 22. aprila 1849 nasvetoval v deželnem odboru, da se naj za koroške Slovence poslovenijo zakoni in ukazi „v koroškem razrečji, ker.. je kranjsko Korošcem zvečine neumljivo“. Da se tak aboten nasvet ni mogel izvršiti, razumeje se samo ob sebi; dvomiti moramo pa tudi, da si je bil Milonik, dasi nemškutar, res svest pomenljivosti svojega predloga.

Pomenljivejše so razprave provizoričnega deželnega zbora štajarskega.[3]

---

[1] „Klagenfurter Ztg.“ 4. nov. 1848.

[2] „Carinthia“ 19. dec. 1848.

[3] „Verhandlungen des prov. Landtages des Herzogthums Steiermark. I—III.“ Grof Wurmbrand je sprožil poslovenjenje teh razprav in grof Attems je imenoval odsek (dr. Foregger, Gurnik, Rajsp; mesto Foreggerja *potem* Ropotarja), ki je imel posloveniti razprave; temu odseku so se pri-

Dne 18. aprila so štajarski stanovi določili sestavo provizoričnega deželnega zbora, ki je imel rešiti tiste zadeve, kakor kranjski in koroški. Hudo so se upirali „gospodje“ in duhovni člani stanov; „v imeni nravi in vere“ so branili svojo staro pravico, a poleg izrekli, da bodo radi videli poleg sebe v zboru zastopnike drugih stanov; stoprav 29. aprila je bil boj končan in sklenili so, da ima provizorični deželni zbor šteti 90 članov, in sicer po 30 iz pojedinih sledečih skupin: iz deželnoknjižnih veleposestnikov (izvzemši take, ki niso imeli nič posesti razven deželnoknjižne hiše v trgu ali mestu; onih 30 poslancev so imeli voliti prelati 3, posvetni stanovi 17, nestanovski grajščaki 10); iz tovarnarjev, inteligencije (univerza in joaneum) mest in trgov; iz kmetskih občin. Na Mali Štajar so prišli za Celje, Maribor in Ptuj po 1, za menjša mesta in trge v celjskem in mariborskem okrogu po 2, za kmetske občine volilnih okrajev Maribor, Glinica, Ptuj, Celje, Konjice in Sevnica po 2 poslanca. Za sleharnega poslanca je bilo voliti tudi namestnika. Volilna pravica je bila jako malo omejena, volitev je bila neposredna in izvoljenec je moral imeti najmenj 30 let. Volitve so se vršile v lepem redu tudi v slovenskih okrajih; [1] zmešnjava je bila samo v Konjicah; onde so volilci prosvedovali, češ, da je število poslancev kmetskih občin pre-

---

družili drugi Slovenci in slovenili so, a tako, da je bilo menda groza. Naposled je prof. Konšek prevzel to delo, a dovršil ga menda ni. O tem dež. zboru glej še: Springer „Gesch. Oesterr. II.“ 373; Gatti „Ereignisse in Steiermark“ 97; Krones v najnovejši svoji knjigi, Moriz Edl. v. Kaiserfeld, omenja nekega posebnega zapisnika Rechbauerjevega (str. 56. opom.); sicer opisuje tudi Krones nastopne razprave dež. stanov in dež. prov. zbora v imenovani knjigi str. 53 i dr. Poročila o njih prinašala je „Grazer Zeitg.“ 19. aprila 1848 i d.

[1] Med nestanovskimi poslanci nahajamo Ign. Oblaka, Jan. Draža, Ant. Ulma, vit. Horstiga; med namestniki Al. Sparovića (glej slov. shod v Pragi); Mor. Kaiserfelda, Henr. Knaffla; namestnik visokih šol graških je bil dr. Al. Smrekar. Mesta in trge so zastopali Gottesberg Ign. (Radgono), pl. Gasteiger (Maribor); Rajsp Fr. (Ptuj); dr. M. Foregger (Celje); namestniki Jan. Jungblut (Maribor); Jan. Janežič (Ptuj); V. Gurnik (Celje); za menjša mesta in trge so bili poslanci: Jan. Gottweiss in dr. Št. Kočevar (marib. okrog), namest. Jak. Krušnik in Pet. Trummer; Vinko Gurnik in Fr. Žuža (celjski okrog), namestnik Karl Fleck in Jos. Smrekar; poslanci kmetskih občin: J. Schmiderer in Fr. Rottmann (Maribor), namestnik Mat. Hrauda in Andr. Tappeiner; Jak. Kreft in Jur. Masten (Ptuj), namestniki Raić in M. Siderić; Jak. Krušnik in Ant. Fašink (Glinje), namestnik Jos. Fašink in Greg. Seifried; Gust. Vokovšek in Jos. Gosak (Konjice), namestnik Mat. Kummer in Fil. Katz; Jan. Lukežič in Mart. Šošterič (Sevnica), namestnik Mat. Ureg in Jan. Janežič; Fr. Valant in Mat. Županec (Celje); namestnik Jan. Štor in Fr. Ropotar.

naj se volilcem da pravica, preklicati mandat odbornikov deželnega zbora in okrožnega zastopa in pozvati poslance domov.

Foregger in Ulm sta ugovarjala in Kreftov nasvet je pal; v njem pa vidimo izraz političnega uverjenja Slovencev, ki so često zahtevali, da se pokličejo frankobrodski poslanci domov. Živahno razpravo je zbudil še-le § 12. „Razprave deželnega zbora in poslovanje deželnih osrednjih uradov se vrše v nemščini. Zasobniki pa smejo deželnemu zboru in omenjenim uradom podavati slovenske vloge." Najprvlje je ugovarjal okrajni komisar Knaffl proti „taki predpravici nemščine. Med bistvene znake narodnosti gre ravnopravnost jezika . . Državni zbor se je te nevarne skale jako spretno ognil. Poljaki so izrecno izjavili, da hočejo govoriti nemški, ako se to ne zahteva načeloma. Obravnava naj se tore tudi v deželnem zboru v tistem jeziku, kterega se poslužujo poslanci; tudi slovenski poslanci govore nemški, dasi jim dela ta jezik dokaj težave . . Ako § 12. obvelja, bi jaz moral zahtevati zabeleženje svojega posebnega mnenja. Dasi nisem Slovenec, temveč Nemec, in visoko čislam svojo materinščino, uprav zato spoštujem vsako drugo narodnost. V sedanjem deželnem zboru velja dejanstveno nemščina, kaj hočemo še več?" Wasserfallu, ki je menil, da se je „slovenščini skazala ravnopravnost z dovoljenjem slovenskih vlog", in ki je Slovencem rekel, da naj le govore slovenski, a nikar naj ne mislijo, da jim bodo odgovarjali Nemci, odgovarjala sta Kreft in Knaffl, poudarjaje ravnopravnost in zahtevaje potem slovensko obravnavanje in uradovanje v mariborskem okrožnem zastopu. Knaffl je še posebej rekel, da „bodo Slovenci pošiljali v zbor nemške poslance, ako jim tega Nemci ne velevamo zakonom". Wasserfall je pa odvrnil, da naj le pošljejo slovenske poslance, pa ž njimi vred tudi tolmače; ker imajo Nemci večino v deželnem zboru, morajo se ostali poslanci po njih ravnati, dočim je Kreft dotične določbe hotel prepustiti državnemu zboru. Nemec Knaffl je naravnost izjavil, da § 12. izziva Slovence in „bi pomenil v novi deželni ustavi tisto, kar bi bila v zakonski pogodbi določba o ločitvi. Za oni odstavek so se potegnili Emperger, Bertič in Slovenec Gurnik. Gurnik je zagovarjal svoje stališče z ozirom na § 1. (celokupnost štajarsko) in § 81. (razdelitev v okroge), a zahteval je dostavek, da se mora Slovencem na slovenske vloge dati slovenski odlok; pri-

Najhujše boje je provzročila razprava o kmetski odvezi. Kmetski poslanci so bili navadno v zvezi z meščanskimi in konečno se je sklenila odprava tlake, žitne desetine, koplevnika, gorščine (kavnice), drobnice in vseh ostalih gospodskih davkov za jako nizko izračunjeno odškodnino, ktera je pa vendar, kakor vemo, nakopala nekterim poslancem hude sitnosti; zato je zbor razposlal med narod pouk v nemškem in slovenskem jeziku. Pri onih razpravah se je za kmeta potegoval osobito krepko dr. Foregger, ne da bi se s tem bil prikupil nasprotnikom.[1]

Pravi politični interesi tudi Slovencev so prišli na dnevni red, osobito z drugo točko: z razpravo o bodoči deželni ustavi.

Gurnik je izrekel odboru za načrt iskreno zahvalo Slovencev: „Kadar dobi novi načrt zakonito veljavo, bodo Slovenci slavili ta dan za najsrečnejši dan. ki so ga mogli doživeti v teku tisočletja.“ Hvalil je Gurnik izrecno, da je dotični odbor v svojem načrtu koristi obeh narodnostij spravil v tako lepo soglasje, in predlagal je „okrožne zastope“, ki bodo posredovali med deželnim zastopom in samoupravno srenjo in varovali ravnopravnost Slovencev. Gurniku pritrde Ulm, Ropotar in Foregger; zadnji je posebej še poudarjal, „da je deželnemu zastopu število prebivalstva najpravičnejša podlaga, kajti ta obsega vse interese.“

V podrobno razpravo pride najprvlje § 1: „Štajarska je jednotna in nerazdružljiva vojvodina.“ Gurnik zahteva dostavek: „na podlagi ravnopravnosti obeh narodnostij“, kajti „to je temeljni pogoj, conditio sine qua non narodne suverenitête“; nepotreben se mu je pa zdel nasvetovani dostavek: „v avstrijskem cesarstvu“, kajti „nismo gospodarji zgodovini in ne vemo, kako razpade kdaj Avstrija; potem bi pa tudi Štajarska ne ostala več vojvodina“; razpada Avstrije nikdo ne želi, „a želje ne gredo v zakon“. Sprejeli so konečno § 1. v prvotni obliki. Brez ugovora so odobrili važni § 3., ki je „Štajarcem nemške in slovenske narodnosti jamčil: narodno ravnopravnost, ravnopravnost pred zakonom, svobodo osobe in vesti, prošnje in shodov; pravico snovati društva, svobodo govora in tiska, pravico osnovati in vzdržavati krepko narodno stražo, in vse one pravice, ktere avstrijska ustava podeljuje sleharnemu državljanu“. Zavrgli so nasvet Kreftov, da

---

[1] „Der Freisinnige“ 21. jul. 1848 trdi: „Foregger kommandirte die bauern“.

naj se volilcem da pravica, preklicati mandat odbornikov deželnega zbora in okrožnega zastopa in pozvati poslance domov.

Foregger in Ulm sta ugovarjala in Kreftov nasvet je pal; v njem pa vidimo izraz političnega uverjenja Slovencev, ki so često zahtevali, da se pokličejo frankobrodski poslanci domov. Živahno razpravo je zbudil še-le § 12. „Razprave deželnega zbora in poslovanje deželnih osrednjih uradov se vrše v nemščini. Zasobniki pa smejo deželnemu zboru in omenjenim uradom podavati slovenske vloge." Najprvlje je ugovarjal okrajni komisar Knaffl proti „taki predpravici nemščine. Med bistvene znake narodnosti gre ravnopravnost jezika . . Državni zbor se je te nevarne skale jako spretno ognil. Poljaki so izrecno izjavili, da hočejo govoriti nemški, ako se to ne zahteva načeloma. Obravnava naj se tore tudi v deželnem zboru v tistem jeziku, kterega se poslužujo poslanci; tudi slovenski poslanci govore nemški, dasi jim dela ta jezik dokaj težave . . Ako § 12. obvelja, bi jaz moral zahtevati zabeleženje svojega posebnega mnenja. Dasi nisem Slovenec, temveč Nemec, in visoko čislam svojo materinščino, uprav zato spoštujem vsako drugo narodnost. V sedanjem deželnem zboru velja dejanstveno nemščina, kaj hočemo še več?" Wasserfallu, ki je menil, da se je „slovenščini skazala ravnopravnost z dovoljenjem slovenskih vlog", in ki je Slovencem rekel, da naj le govore slovenski, a nikar naj ne mislijo, da jim bodo odgovarjali Nemci, odgovarjala sta Kreft in Knaffl, poudarjaje ravnopravnost in zahtevaje potem slovensko obravnavanje in uradovanje v mariborskem okrožnem zastopu. Knaffl je še posebej rekel, da „bodo Slovenci pošiljali v zbor nemške poslance, ako jim tega Nemci ne velevamo zakonom". Wasserfall je pa odvrnil, da naj le pošljejo slovenske poslance, pa ž njimi vred tudi tolmače; ker imajo Nemci večino v deželnem zboru, morajo se ostali poslanci po njih ravnati, dočim je Kreft dotične določbe hotel prepustiti državnemu zboru. Nemec Knaffl je naravnost izjavil, da § 12. izziva Slovence in „bi pomenil v novi deželni ustavi tisto, kar bi bila v zakonski pogodbi določba o ločitvi. Za oni odstavek so se potegnili Emperger, Bertič in Slovenec Gurnik. Gurnik je zagovarjal svoje stališče z ozirom na § 1. (celokupnost štajarsko) in § 81. (razdelitev v okroge), a zahteval je dostavek, da se mora Slovencem na slovenske vloge dati slovenski odlok; pri-

trdila sta mu tudi Emperger in Kotulinsky. Prečitala sta se potem § 81. in 82. (nanašajoča se na uredbo in uradovanje okrožnih zastopov) in §. 12. z dostavkom Gurnikovim je bil sprejet z večino glasov.

Stoprav zdaj je izjavil Kreft, kaj pravo za pravo misli: prečital je prvo izjavo, v kteri prosveduje zoper § 1. in 12. „Mi Slovenci smo že vložili prošnjo pri državnem zboru, da nas naj združe s Kranjsko; mi hočemo ostati Avstrijci, a osnovati hočemo posebno kronovino; razdruženje Štajarske ni nemogoče, kajti Mali Štajar se je združil z ostalo deželo še-le pred 400 leti.“ [1] Kreft je zahteval, da se njegova izjava sprejme v zapisnik in predloži državnemu zboru. Gotovo je, da je Kreft tu se potegoval odločno za slovenski program, čegar glavna točka je bila zjedinjena Slovenija, poleg nje pa slovensko uradovanje; a samo z ozirom na zadnjo točko je bil njegov prosved umesten pri § 12., dočim je postopanje Kreftovo bilo jako neprimerno, ker je stoprav pri § 12. ugovarjal zoper § 1., ugovarjal tore zoper nerazdružljivost dežele, namesto da bi bil to storil že pri posvetovanji o tem odstavku; a takrat se ni oglasil niti jeden Slovenec proti § 1.; samo Gurnik je bil, a zaman, nasvetoval svoj dostavek. To nerodnost Kreftovo so živo čutili tudi slovenski poslanci; Ropotar in Gurnik sta to naravnost izrekla; Gurnik je celo prosvedoval zoper prosved Kreftov. Ravno tisto je storil Foregger poudarjaje, da je ta prosved jako podoben peticiji slovenski do ministerstva v zadevi ustanovitve „jugoslovanske države“(!), da pa to idejo zastopa jedini Kreft v deželnem zboru; na njegovo izjavo se ni ozirati, ker ni misel poslanca, nego neke tuje osobe; v zlo je štel Kreftu njegov nasvet tudi poslanec Lukešić. Nekteri slovenski poslanci so imeli gotovo samo formalne pomišljaje, a o drugih vemo, da so bili res nasprotniki razdruženja Štajarske, na pr. Gurnik. Žal, da takrat menda ni bil navzočen v zboru dr. Kočevar, gotovo bil bi on spretneje od Krefta zastopal slovensko reč.

Po dolgotrajnih daljnih obravnavah je dospel zbor k § 81., ki je določeval razdelitev dežele v okroge in se glasil tako le: „Štajarska se deli v upravnem oziru v tri okroge in sicer v zgornjo, srednjo in spodnjo Štajarsko. Zgornja Štajarska obsega dosedanje okraje Judenburg in Bruck; srednja Štajarska graški in nemški kos mariborskega okroga; spodnja Štajarska pa slo-

[1] „Grazer Zeitg.“ 19. avg. 1848. Tu objavlja Kreft svoj prosved, oziroma svojo vlogo in jo zagovarja.

venski del mariborskega okroga in ves dosedanji celjski okrog". Proti tej razdelitvi ni načeloma bilo ugovora; samo o podrobnostih so govorili. List je opozoril na pet slovenskih srenj v graškem okrogu in prašal, ali naj se te občine onstran Mure puste pri novem okrogu graškem. Nemca Kotulinsky in Hassler sta zahtevala strogo jezikovno razmejenje. List je z Gurnikom vred odločno zastopal to stališče nasproti Pittoniju, ki je predlagal strogo „naravno" mejo brez ozira na jezikovno mejo. Gurnik je opomnil, da je prava naravna meja jezikovna meja; slovenskim srenjam graškega okroga naj bi bilo svobodno, ostati v njem ali podružiti se Malemu Štajaru, dočim je Hafner te občine zahteval za slovenski okrog. Hafnerjev nasvet je konečno obveljal z dostavkom, da je srenjam na meji jezikovni na voljo dano, voliti si svojo pristojnost, ako so narodno mešane. Foregger je dostavil, da bo iz te narodne razdelitve rodila se politična; ta se bode morala upogniti narodnemu življu, in Hassler je takoj povedal še drugo posledico: vlada ne bode mogla več na Malem Štajaru nastavljati slovenščine nezmožnih uradnikov.

Jako pomenljiva je bila razprava pri § 83., določujočem, da se okrožni zastopi snidejo vsako leto za 14 dni. Gurnik je nasvetoval, da naj se zakonom določi, da je v južnoštajarskem okrožnem zastopu slovenščina poslovni jezik, „kajti slovenščina naj ne bo samo sredstvo za sporazumljevanje poslancev, nego smatram jo zato za potrebno, da bo slovenski narod kolikor mogoče izdatno zastopan, hoteč spoznavati svoje lastne zadeve, in zato da bodo oni zbori širili jezikovni razvoj in politično izobraževanje." Ako se bode obravnavalo slovenski, bodo okrožni zastopi si pridobili zaupanje naroda. Ugovornikom je Gurnik odvrnil, da je treba izrecno slovenščino izjaviti jezikom okrožnega zastopa, ker bodo osobito začetkoma mnogi člani hoteli iz navade govoriti nemški, ne da bi razprav razumel narod; kakor se je določila nemščina za deželni zbor, tako zahteva pamet tisto pravico za slovenščino v okrožnem zboru; samovolja pojedincev se mora omejiti v interesu naroda.

List je trdil, da bodo vsi člani okrožnega zastopa govorili nemški in pisali zapisnik v tistem jeziku, „kajti slovenskih zapisnikov niti pisati ne morejo." V dokaz svoje trditve se sklicuje na slovanski („panslavistični") shod pražki. Nekteri so hoteli to prepustiti sklepom okrožnega zbora samega; a z Gurnikom je potegnil Nemec dr. Gottweiss in

poudarjal, da bodo slovenske razprave umljive vsem občinam, zajedno pa polagoma izobrazile slovenščino in učinile, da se bode pozneje lehko rabila brez težkoč. List je rekel, da je uverjen, da večina prebivalstva mariborskega okroga niti „windisch“ ne razume; „k večemu se sporazumo, kadar kupujo teleta, krave, vole in konje, obravnav pa ne bodo razumeli.“ Gurnik mu je kratko odgovoril, da menda List ne pozna posebno dobro slovenščine; da pa osvedoči svojo spravljivost, spremeni svoj nasvet in nasvetuje, da naj se pravilo ma obravnava slovenski, ako pa je treba izjemoma obravnavati nemški, naj bode to dovoljeno. Tappainerju, zagovarjajočemu 1000 nemških Ptujčanov, odgovori, da je treba željam vsega naroda poprej ustreči, nego željam 1000 ljudi, „kajti mi smo tukaj, da zastopamo ves narod.“ Tappainer se je posebno hudo ustavljal, češ, da slovenščina ni še pismeni jezik, da na Malem Štajaru narod deloma ne razumi slovenščine itd. Ko je Gurnik predrugačil svoj nasvet, pritrdil mu je celo Emperger, „da nam ne bodo mogli očitati, da se držimo starega kopita in da hočemo samo zarad nekterih besed tlačiti narodnosti“; enako se je izjavil tudi Knaffl. Kotulinsky pa je trdil, da slovenščine ne razumo štajarski Slovenci; to se je pokazalo, ko so jim poslali slovenski pouk meseca marca. Gurnik in Gottweiss pa ga zavrneta: oni pouk ni bil popularen, niti narodu niso bili znani pojmi dotičnih idej. Gurnik je še malo popustil in nasvetoval, da naj okrožni zbor obravnava slovenski, ako se dve tretjini članov ne odločita za nemščino. A pal je ta nasvet in to je dalo Tappainerju pogum, da je predlagal ravno nasprotno: obravnava naj okrožni zastop nemški; koj potem pa je nasvetoval, da naj jezik določuje okrožni zbor sam z večino glasov. Večina je odobrila ta predlog; Gurnik pa je zahteval, da se sprejme njegov predlog v zapisnik in sicer mu je dal to-le obliko: „Pri obravnavah velja praviloma (in der regel) slovenščina“; pa takoj se je dal pregovoriti in je zahteval, da so zabeležili predlog Wasserfall-ov, ki je zahteval da naj bo praviloma slovenščina poslovni jezik, ako ne zahtevata dve tretjini nemščine. Ž njim so glasovali grof Josip Wurmbrand, dr. Hafner, dr. Hassler, dr. Emperger, dr. Wasserfall, dr. Gottweiss, Sigmund, dr. Foregger, pl. Kunsti, Žuža, Ropotar, Lukešić, Gosak, Kummer in Masten. [1]

---

[1] Proti Gurnikovim nasvetom so menda govorili najbolj poslanci rodom Slovenci. Celjske slov. nov. 17. avg. 1848. Ti slov. poslanci niso bili menda prav zmožni slovenščine. Murščev dopis v Sloveniji 25. avg. 1848.

Kar je nasvetoval Tappainer, to se je zgodilo pri § 84: „najprvlje naj določi okrožni zastop pod predsedništvom najstarejšega poslanca, v kterem jeziku se bode obravnavalo“. Okrožnim zborom je bil namenjen precej širok delokrog: „varstvo vseh interesov okroga, ki se nanašajo na duševno omiko, na nravstvenost in gmotni blagostan njegovih prebivalcev. Zato nadzorujejo upravne urade okroga, posvetujejo se o pomanjkljejih in nasvetujo sredstva za zboljšanje“. Sleharno leto imajo podati deželnemu zboru poročilo o kmetijstvu, trgovini, obrtu, šolstvu, narodni brambi, o zadevah revežev in zdravstva, o cestah, vodnih in drugih stavbah in o deželnih ustanovah v okrogu; vsak okrog voli na pet let okrožni šolski svet.

Nazadnje so pojedini poslanci izrekli še nektere želje. Gurnik n. pr. je zahteval za deželni zbor pravico, da sme tudi v vojaških rečeh ktero ziniti; pravil je, da je slovensko-štajarski pešpolk že 18 let na Laškem, kder mu podnebje tako slabo ugaja, da mu morajo leto za letom 4—600 novincev poslati. Zato naj ima dežela pravico določiti število vojakov. Pittoniju, ki je rekel, da je znak „prevelikega zaupanja, da se je mogla vlada zanašati baš na ta polk“, odgovoril je Gurnik, da je „to zaupanje res jako častno, da pa stane vsako leto 4—600 mož.“ To je potrdil Janežič rekoč, da večino vojakov onega polka pokopljejo na Laškem. Pa Gurnik je naposled izjavil, da naj se dotični koraki za zdaj še opuste.

Dne 17. avgusta je deželni proviz. zbor dovršil svoje naloge. Dostaviti je še to-le: dr. Foregger je bil jako marljiv poslanec in je vedno menj zvedene poslance poučeval, razlagaje jim tvarino razprave in ktero stališče naj zauzemajo, da bodo varovali svoje koristi.[1]

Po dovršenih deželnozborskih razpravah se je Gurniku videlo potrebno, svoje stališče glede združene Slovenije nasproti Kreftu in drugim narodnjakom po novinah zagovarjati; za posebno močne razloge je navajal te-le:[2] zgodovinska činjenica stoletne združenosti Nemcev in Slovencev na Štajarskem je zvezala oba naroda z „vezili prijaznosti in oplemenjenja; bojevali smo se zoper občnega sovražnika zjedinjeni in smo se tej prijazni vkupnosti tako navadili, da bi nam ločitev gotovo bila teška“; oba naroda sta si prijatelja,

[1] Celjske slov. nov. 17. jul. 1848.
[2] Celjske slov. nov. 3. okt. 1848.

Nemci imajo Slovence „radi“. Ako se Štajarska razdruži „bi trgovina z vinom, žitom, železom itd. zaostala in zgubili bi Slovenci pravico do deželnega imetja, ktero koristi zdaj obema narodoma.“ [1]

Razlogov tore Slovenci niso imeli radovati se uspehov proviz. deželnega zbora, a to jih ni hudo žalilo, ker so se nadejali, da ustreže državni zbor njihovim željam.

Ta deželni zbor je izvolil odbor, ki ga je imel zastopati. Blizo mesec dni pozneje je ta odbor sklenil prosved zoper predloge Löhnerjeve in dr. Kavčiča[2] (14. sept.) in sicer v popolnem soglasji z deželnim odborom koroškim, sklicujè se na ustavno listino, na zgodovinsko pravo, na § 1. načrta nove deželne ustave, na gmotne interese itd. O Kavčičevem nasvetu (zjedinjena Slovenija) pravi prosved: „Ker proti nasvetovani narodopisni razdelitvi Avstrije razven dosedaj navedenih razlogov tudi to govori, da bi raztrgala najtesnejše interese, ki so doslej vezali vso Štajarsko, da bi se razdrla sloga in provzročilo popolno odcepljenje slovenskih krajev od nemških, dasiravno so zastopniki slovenskih štajarskih pokrajin glasno in soglasno izrazili svoje simpatije za tesnejšo zvezo Nemcev s Slovenci in za nerazdružljivost štajarske vojvodine — in ker bi slovenska narodnost našla popolno varnost po nameravani razdelitvi dežele v dva nemška in jeden slovenski okrog in po volitvi okrožnih zastopov „posredevalcev med srenjami in deželnim zborom“, zato prosveduje deželni odbor zoper Kavčičev predlog.“

Ko se je štajarski proviz. deželni zbor v novembru spet zbral, došlo mu je znano povabilo gornje-avstrijskih stanov, k vkupnemu posvetovanju notranje-avstrijskih stanovskih odbornikov. Zaman je Gurnik pobijal udeležitev posvetovanja, ki je neustavno, ker je naloga državnega zbora določiti novo osnovo Austriji. Večina sklene poslati pover-

---

[1] J. Kranjec je zato imenoval Gurnika „Pseudoslovenca“ in navajal slučaje v dokaz, da imajo Slovenci malo koristi od dežel. imetja. Celjske slov. nov. 20. dec. 1848. Dr. Muršec piše 10. nov. 1848, da smatrajo mnogi poslanci upravno Slovenijo za pravično zahtevo, ne pa razdruženja Štajarske, češ, da bi potem Slovenci utegnili odpasti popolnoma.

[2] „Grazer Ztg.“ 17. sept. 1848.

[3] Minister Bach je prijavil deželnemu zboru načrt bodoče sodniške osnove, proseči, da naj mu zbor nasvetuje stanovske zastopnike za osnovalno komisijo. Zbor je ustregel prošnji, a poverjenika za Mali Štajar: Kalchberg in Moric pl. Kaiserfeld-Blagatinšek sta odklonila poverjeništvo zarad neznanja slovenščine, „ker bi tore ne mogla v smislu določene ravnopravnosti narodnostij sodelovati poverjenika v slovenskem delu dežele“. Krones Kaiserfeld 69.

jenike k shodu; prosvedovali so pa poslanci: Gurnik, Kreft, Šoštarič, Lukešić, Kummer, Ropotar in Gosak. Večina je dalje nasvetovala Celovec za shod, ker je posebno ugodno Slovencem in Nemcem „mešano nemško-slovensko mesto.“ Posebne instrukcije niso hoteli dati poslancem; ti naj samo poslušajo in zboru poročajo. Na narodnost se je jemal ozir pri volitvi poslancev 8. novembra: za nemški Štajar so izbrali M. Kaiserfelda in Hasslerja, za slovenski Štajar pa Gurnika in pl. Resingerja. Gurnik pa je tudi pri tej priliki osvedočil svojo malone brezkrajno spravljivost: preklical je svoj prosved in izjavil, da sprejme poslanstvo v Celovec! O njegovih tovariših, ki smo jih naveli, nam ni znano, ali so se ujemali tudi tukaj z Gurnikom ali ne; razumimo pa zdaj popolnoma, zakaj da so Nemci Gurnika, prvaka slovenskih poslancev, „radi“ imeli, kakor je sam nekako ponosno smel trditi! — Do nameravanega shoda v Celovci pa ni prišlo.[1]

V tistem zboru so dali nekterim srenjam ob jezikovni meji na voljo, pridružiti se okraju mariborskemu ali pa graškemu, a dostavili so, da se morajo potem nemške občine mariborskega okraja ravno tako ukloniti slovenskemu uradovanju, kakor slovenske občine graškega okraja nemškemu uradnemu jeziku.[2] Dne 8. novembra so se posvetovali ob adresi cesarju; zaman je bilo zahtevanje 29 poslancev, da naj se odločni prosved zoper frankobrodsko ustavo postavi v adreso; 48 poslancev je odobrilo nasvet, da naj se oni prosved izbriše. Stanovalstvo pa so pozivali, da naj ohrani mir, red in slogo. „Poglejte v knjigo naše domovine in onde najdete, da ni nikdar nemški Štajarec zapustil slovenskega, in de ni nikdar slovenski Štajarec odtegnil bratovske roke nemškemu bratu“.[3]

Za nameravano posvetovanje stanovskih odbornikov v Celovci je sestavil poslanec pl. Kalchberg načrt avstrijske ustave in ga predložil štajarskemu deželnemu zboru dne 7. novembra.[4] Ta načrt je liki načelo Jakominijevo na federalistični podlagi osnovan in na podlagi starih „zgodovinsko-

---

[1] „Grazer Ztg.“ 8. nov. 1848; potem pismo Murščevo 10. nov. 1848 ljubljanskemu „slov. društvu“ in dopis štajarskega dežel. zbora 8. nov. 1848. (Dež. arhiv. kranjski fasc. 10). V Linci so odložili shod 11. dec. 1848 skličuje se na novi položaj in na zaupanje, ki stavijo vsi „dobromisleči“ na vlado. V ljublj. dež. arh. fasc. 10.

[2] „Moravské noviny“ 13. nov. „Grazer Ztg.“ 7. nov. 1848.

[3] „Grazer Ztg.“ 9., 12. in 17. nov. 1848. Omenjeni list Murščev.

[4] „Grazer Ztg.“ 9. nov. 1848.

političnih individualitet“ t. j. kronovin, oziroma po stari terminologiji „držav.“ Za cesarske namestnike pojedinih kronovin je zahteval odgovornost naproti deželnemu zboru; delokrog deželnih zborov je bil najobširnejši in je puščal državnemu zboru samo državno vrhovnost in nektere pravice, brez kterih država ne more obstati; državni zbor bi naj bil dvokomoren. V spodnjo ali „narodno“ komoro naj bi se volili poslanci neposredno po narodu. v zgornjo komoro ali „senat“ pa iz deželnih stanov in sicer velike kronovine jednak broj zastopnikov kakor male. Za dežele z različnimi narodi je Kalchberg zahteval okrožne zastope za varstvo posebnih narodnih interesov pojedinih narodnostij.

Ta federalistični načrt je naredil ugoden utis v zboru,[1] a čuditi se temu ne smemo. Odkar je Dunaj se moral podati Windischgrätzu, izdramili so se Nemci iz frankobrodskih sanj in tudi poprej najbolj navdušeni apostoli zjedinjene Nemčije so se jeli spet zavedati dejanstvenosti — avstrijske. Mesto da bi še dalje letali za ono pošastjo, ki je obetala jim biti zvezda danica, a je Avstrijo hotela strmoglaviti v žrelo nenasitljive Germanije, Madžarije in Italije, vzeli so si za vzgled Slovane in jeli tudi snovati načrte za preustroj očetnjave; pri tem poslu pa so se razšli v federaliste in centraliste. O tem predmetu nam bo še ogovoriti. Tukaj naj v pojasnilo pohvale, ki jo je večinoma nemški deželni zbor izrazil Kalchbergu na njegovem federalističnem načrtu, omenimo samo to-le: pravi vir tej pohvali je bilo uverjenje Nemcev da bode imel državni zbor tudi v bodoče tisto večino, ktero je imel prvi ustavodajni zbor, namreč slovansko. V nemškem interesu so hoteli tore takoj pristriči moč osrednje vlade in državnega zbora ter težišče uprave in zakonodajstva prenesti v deželne zbore in jim odgovorne narediti kronovinske upravnike. V tej obliki je tore stopila na dan modrost tiste stranke, ki se je takrat in pozneje smatrala jedino in izključno „državno“ stranko in tistim Atlantom, ki na svojih mogočnih plečih nosi močno Avstrijo, t. j. Avstrijo z mogočno osrednjo vlado.

Mimogrede še to-le: Slovenski poslanci štajarskega proviz. dež. zbora so občevali precej tudi z graško „Slovenijo.“ Ko je došlo ono povabilo iz Linca, pogovarjali so se poslanci takoj s „Slovenijo“ o nasvetu glede tesnejše zveze med kronovinami „nemško-avstrijskimi.“ Odločno so zavrgli ta načrt, namerjajoč vnovič prikleniti slovenske po-

---

[1] „Grazer Ztg.“ 9. nov. 1848.

krajine k nemškim deželam;[1] vnovič so vsi udeleženci priznali, da se Slovenci iz preteče jim nevarnosti morejo rešiti samo z ustanovljenjem zjedinjene Slovenije, tej pa da mora pripasti razmeren del deželnega imetja štajarskega; odločno so se hoteli protiviti federalizmu Kalchbergovemu, ki je slovensko menjšino hotel podvreči za vselej nemški večini v deželnem zboru, ki bi tudi zanaprej samovoljno razpolagal z deželnim imetjem in davki zgolj v prid nemškim zavodom in interesom. Slovenskim poverjenikom za celovški shod (Gurniku in Resingerju) je „Slovenija“ naravnost odsvetovala udeležiti se onega shoda in je že naprej odrekla sklepom njegovim veljavo za Slovence.

9. Slovenski poslanci na dunajskem državnem zboru.

Dne 29. junija 1848 zvečer je ljubljanska narodna straža napravila državnima poslancema Ambrožu in dr. Kavčiču lepo podoknico in se je poslovila od njiju, kajti drugega dne sta odpotovala že na Dunaj k državnemu zboru; tudi ostali slovenski poslanci so kmalu došli na Dunaj. Dne 7. julija so se začele seje državnega zbora, a stoprav po prihodu Čehov, ktere je zadržaval obležni stan, spustil se je zbor v stvarne razprave. Večina prvega avstrijskega, ali pravo za pravo cislitvanskega državnega zbora je bila slovanska, a jako pičla; v ogromni večini so bili dalje „svobodnjaki“, poleg kterih se ni upala svoje kitice pomoliti na dan skrita menjšina poslancev predmarčevega duha in čestilcev Metternichovega sistema. Črez leto dni stoprav je svet izvedel, da je ta in oni poslanec istiniti in pravcati „reakcijonar“, dasi je na Dunaji in v Kromeriži vsaj pogojno in z navideznim uverjenjem spoznaval evangelije svobode. Znamenito je bilo dalje ogromno število kmetskih poslancev, malone četrtina vsega zbora, nasproti pa pomanjkanje duhovnikov in veleposestnikov. Osnovale so se tukaj tudi zborske stranke, a niso se še razločevale po točno sestavljenih programih in vkupnem postopanji, niti so bile krajevno ločene v zbornici. Imel je zbor „levico“, „središče“ in „desnico“, blizo v tistem načelnem smislu, kakor v starejših parlamentih evropskih; a sedeli so mnogi levičarji v

---

[1] Murščeva rokopisna zgodovina „Slovenije“.

središči in na desnici, mnogi „desničarji“ so si izbrali sedeže med levičarji. V obče pa so se bili razvrstili tako-le:

Na levici so sedeli večinoma Nemci in Poljaki, med njimi tudi nekteri Slovenci; med onimi Nemci so bili nekteri centralisti, drugi frankobrodci, zahtevajoči demokratsko monarhijo, podrejenje Avstrije pod Frankobrod; zato so koj začetkoma zbudili sum Slovanov, ki so v onem programu videli bodoči razpad Avstrije. Ž njimi so glasovali radi Poljaki, ujemajoči se ž njimi v simpatijah za Frankobrod, za Lahe in Madžare, [1] nadejajoči se sijajne bodočnosti od zmage teh življev; ujemali so se s Slovani pa v zadevah „svobode“ in autonomije dežel. Dasi so za se zahtevali narodno ravnopravnost, niso je hoteli priznati Rusinom, sklicujè se na „zgodovinsko“ svoje pravo; s tem so pa večkrat ovirali složno postopanje slovanske večine. Levica je imela zaslombo v dunajski „auli“ in ako treba tudi v krogih delavcev in proletarijata; ti zavezniki so ji bili pomoč, ako je hotela terorizovati večino zbornice; prvaki so bili Löhner, Zimer, Violand, Füster, Knolich, Schuselka itd.

Središče je bilo navadna parlamentarična dvoživka; sedeli so tam osobito poslanci „nemških“ kronovin; v narodnih zadevah so hodili navadno z Nemci, a bili so protifrankobrodci, z Nemci so glasovali navadno tudi proti federalizmu Poljakov in Čehov; bili so centralisti „hoteči državni stroj samo malo popraviti in vse sile in oblasti osredotočiti na Dunaji“; radi so jih zvali tudi „črno-žolte“, kar je pomenilo tedaj nekako psovanje. V središči najdemo n. pr. grofa Fr. Stadiona, Moravana Kaj. Mayerja, Neuwalla, Wildnerja, Pillersdorfa i dr. [2] Iz teh krogov se je polagoma rodila reakcija, a mnogi so bili in tudi ostali pošteni privrženci ustavne svobode, ker se ne sme prelomiti beseda in odljuba cesarjeva; kar se je narodom dalo, postalo je narodova lastnina, in nikdo nima pravice dotakniti se je. „Nikdar se ne dam pregovoriti, da bi kaj storil, kar bi imelo v sebi reakcijsko

---

[1] To so pokazali osobito o priliki, ko je zahtevala madžarska deputacija pristop v zbor; znamenit je bil tudi na pr. govor Smolke, ko je zagovarjal vojsko piemonteško proti Avstriji (20. avg.). — Kudlich, Rückblicke II. 24. imenuje Poljake „ein fliegendes corps, das in nationalen dingen oft rasch von uns (levice) abschwenkte und an der seite unserer gegner auf der rechten auftauchte“; pa uprav Poljaki so sprožili narodni prepir v zbornici, ker mnogi niso znali nemški.

[2] Tudi Slovenca Doljaka prišteva Kudlich II. 44. 55. 73. središču, čegar člane zove „schablone-menschen“ njihove govore pa v svoji jezi „taktlose albernheiten“.

tendencijo", pisal je Stadion 30. julija 1848 Windischgraetzu.[1] A mnogi so bili soglasni z Windischgraetzom, ki je dvomil, da je imel cesar pravico, podeliti narodom svobodo, in ki je zahteval, da se preišče stoprav „ktera darila cesarjeva so bila njegova lastnina, kajti tuje lasti nikdo ne more podariti niti ne more postati to narodova last, kar ni bilo cesarjevo."[2]

Na desnici je bil glavni stan slovanske večine in jedro so bili poslanci češki; s Čehi so prišli naboljši govorniki, najodličnejši politiki, n. pr. Palacky, Rieger, Brauner, Klaudy, Jonák, Havliček (Borovsky), Pražák, Pinkas, Havelka, Trojan i. dr.; imeli so najodličnejši program v smislu federacije in demokracije, v svobodomišljenji so nadkriljevali vse demokrate v zboru; bili so steber protifrankobrodcem in često so se jih oklenili tudi možje iz središča. Slovenski poslanci so ž njimi glasovali večinoma, a kakor bodemo videli ne dosledno, ker jim je sploh manjkalo narodne in politične solidarnosti. Najodločnejši med njimi so bili Kranjec, Doljak in Ant. Črne; nekako bolj ponosni in zmerni so bili Ulepić, Gorjup in Kavčič; ostali poslanci so pa malokdaj našli priliko osvetliti svojo parlamentarično sposobnost; nobeden med njimi pa ni bil „prenapetnež", sanjač ali tak silovitež, da bi bil hotel kar podreti ves svet.

Ko je zbor začel 7. julija svoje seje, bil je v njem hud nered; poslanci so govorili in upili, kar vsi ob jednem in mnogih govornikov niti ne poznamo, ker ni zapisnikar zabeležil imena. Zmešnjava je pretila doseči vrhunec, ko je poslanec Prokopcyc zahteval, da se njegovim rojakom, kterih nekoji ne razumijo nemški, vsi predlogi itd. tolmačijo „ker bi sicer se morali smatrati za odsotne." Levičarji in desničarji so takoj se jeli protiviti, n. pr. Mayer in Füster, ki je jako rad se hlinil kmetskega poslanca slovenskega, češ, da jim je „rojak"; tu pa je naravnost rekel, da naj se vrnejo domov poslanci, ki ne znajo nemški. Blizo tako je povedal za njim Mih. Ambrož: kar se je zgodilo po krivdi volilnega reda, ki ni določil jezika, naj se popravi pri potrjevanji volitev in naj se odstrane poslanci, ki zarad neznanja nemščine niso sposobni za poslaniški posel.[3] Ta predlog je pa vzbudil občno nejevoljo, ker je bil celo najbolj nemškim Nemcem presilovit. Pametneje je govoril Smrekar, podpirajoč predlog Musilov, da naj se ta stvar odloži, da

[1] Helfert. III. Anhang 12.
[2] Ibid. 13.
[3] Verh. d. Reichstages I. 7.

pridejo tudi češki poslanci; Smrekar, „dasi sam Slovan“,[1] bil je za nemščino, jedino mogoči jezik v državnem zboru, a glasovanje o tem pitanji bi izvalo narodnostne boje; naj zatore preidejo na dnevni red in molče priznajo nemščino obravnalnim jezikom državnega zbora; ravno tisto je bil izjavil tudi Poljak Bilinski soglasno z Neumannom; Neuwallom, Brestlom in Lubomirskim, ki je rekel: „Samo kdor dvomi o sili in omiki nemščine, more želeti, da se zakonom ukaže opravilni jezik, uprav zakon bi pa pozval narodnostno pitanje na oder še predno bi bil urejen državni zbor.“ Konečno so preklicali svoje predloge Mayer, Fischhof i dr. češ, da kakor je rekel Fischhof „pokažemo spravljivost svojim bratom, in da pokažejo i oni nam prijaznost.“ Brez glasovanja so prestopili na dnevni red, nemščina je obveljala, ne da bi se bile žalile ostale narodnosti z izrecnim proglašenjem nemščine jedinim jezikom državnega zbora.

V zvezi s Čehi in Poljaki so Slovenci 19. julija zmagali in sklenili, da se naj volitev predsednika še odloži, ker še manjka precej poslancev; osobito je manjkalo še mnogo slovanskih zastopnikov; a že 20. julija se je vršila ta volitev, pri kteri se je pokazala pomirljivost narodnih nasprotnikov v osobah izvoljencev: Nemec dunajčan dr. Schmitt je postal predsednik, Čeh Strobach njegov prvi, in „Lah“ Hogenauer drugi namestnik. Med zapisnikarji je bil tudi dr. Ulepić, ki je ta posel pridržal do razpusta zborovega. Dne 22. julija je slovesno odprl nadvojvoda Ivan državni zbor; njegov prestolni govor je zbudil odobravanje osobito na dveh mestih; ko je poudarjal ravnopravnost narodov“ in „tesno zvezo z Nemčijo.“

Vlada je bila poklicala zbor, ne da bi mu bila predpisala primernega opravnega reda; zbor je začel zatore sam izdelovati tak red in to posvetovanje je trajalo dalje, nego je bilo na korist stvarnemu namenu zborovemu; nenadoma je pa strmoglavil 26 leten pravdoslovec Hans Kudlich iz Šlezije, državni zbor v razpravljanje jako zamotane tvarine: kmetske odveze. Zdela se je njemu samemu, dasi je bil tlačanov sin, stvar tako preprosta, da je 26. julija predlagal samo to-le: „Odslej je odpravljeno podložništvo z vsemi iž njega izvirajočimi pravicami in dolžnostmi s tem pridržkom, da se določi, je-li plačati zato odškodnino ali ne.“ Soglasno so pritrdili

[1] Verhandlungen des Reichstages I. 10.

načelu tega predloga in ukrenili, da se brž ko mogoče vzame v posvetovanje v zboru samem, ne da bi ga rešetali stoprav v odborih. Tistega mnenja so bili tudi nekteri slovenski poslanci, ki so pri Ambroži sklenili, da se mora Kudlichov predlog nemudoma obravnavati; to vprašanje je pozneje napravilo nekaj sitnosti med slovenskimi poslanci. [1] Pa predno je prišel zbor do Kudlichovega predloga, bile so še nektere precej živahne seje.

Dne 29. julija je Doblhoff poročal, da se je ministerstvo brezuspešno trudilo, pregovoriti cesarja, da se naj vrne iz Inomosta na Dunaj. [2] Takoj je stavil Čeh Klaudy predlog, da se naj cesar ne prosi več, da bi se vrnil, kajti to mu je dolžnost, temveč naj se to „zahteva“ od njega; to je dolžnost zborova. Miklošić je presekal razpravo ali „deklamacijo“ z zahtevo, da naj se določi, kdo naj spiše adreso cesarju, v zboru še bode itak govor o njej. [3] Njegov nasvet je obveljal in adresa se je odobrila po dolgi razpravi.

Usodepolna, rekel bi, bila je seja 31. julija. [4] K članku 34. upr. reda je nasvetoval dr. Kavčič popravek, da naj se ne glasi tako-le: „Ustavodajni zbor voli odbor, ki naj izdela načrt ustave itd.“ nego namesto „ustave“ (verfassung) naj se glasi „konstitucija“ in na ugovor dr. Smolke pravi Kavčič, da je „konstitucija“ bistveno različna od „ustave“; „konstitucija“ je beseda čisto posebne vrste, za ktero nima jezik primernega izraza. „Konstitucija“ zahteva, da je narod deležen suverenitête, beseda „ustava“ pa je splošen izraz. Ustava je absolutna, despotična in omejena. Ustavodajnemu zboru je določiti omejeno (konstitucijonalno) ustavo, ne pa „ustavo“ sploh; ustavni odbor naj dobi zatore nalog, da sestavi ustavo. Zdaj mu je pritrdil Smolka z Löhnerjem vred, in predlog se je odobril.

Kako naj se sestavi ta odbor? Tu se je vnel hud boj dveh nasprotnih načel: Vsak gubernij naj voli po 3 odbornike, tore vkup 30, zahteval je prvi predlog, neozirajoč se na razliko gubernijev glede velikosti Temu nasproti je nasvetoval gališki poslanec knez Lubomirski, da naj volijo poslanci menjših gubernijev po 2 odbornika, poslanci večjih pa po 1 odbornika, na 15 poslancev; tem pôtem obvelja princip revolucije, ki zahteva veljavo večine, in odbor bo

[1] Celjske slov. novine 13. dec. 1818.
[2] Reichstagsverh. I. 201.
[3] Ibid. I. 209.
[4] Ibid. I. 244.

izraz sestave zborove, dočim hoče prvi predlog večino zborovo potisniti v odboru v menjšino; v tem slučaji bode morala zbornica odborove predloge popolnoma preosnovati, ker ne bodo v duhu njene večine; kajti po onem predlogu bi imeli Češka in Galicija navzlic svoji velikosti v državnemu zboru, vkup samo 6 zastopnikov v odboru. Njemu je pritrdil Löhner (nemški Čeh), potem Klaudy, poudarjajoč, da revolucija ni čin kronovin, nego narodov, ki se ne dade več vkleniti v meje kronovin; narodi imajo interese in razmere, kronovine pa ne. Stavili so se potem še drugi nasveti: Trojan je zahteval po 6 odbornikov iz vsakega gubernija, a razmerno po narodnostih, poleg teh iz vsakega okroga po dva in v slučaji različne narodnosti vsaj po jednega; Rieger je nasvetoval, da naj voli v odbor vsaka sekcija po dva in poslanci vsakega gubernija po jednega odbornika; Szaskiewicz hoče volitev po gubernijih z ozirom na narodnost.

Tem Slovanom nasproti so zagovarjali nemški poslanci volitev odbora po gubernijih brez ozira na velikost in stanovalstvo, izračunili so, da jim potem pripade v odboru večina, kajti menjše kronovine so bile večinoma nemške, dočim so slovanske kronovine bile največje; da s tem predlogom prodro, nadejali so se podpore poslancev tudi večinoma slovanskih menjših dežel, uvažujoči vstrajnost provincijalnih interesov; nadejali so se tore soglasja Dalmatincev, Primorcev, Kranjcev, Bukovincev itd. Svarili so nasprotnike, da naj nikar ne teže za nadvlado slovanske večine v zboru, naj nikar ne preobračajo političnega vprašanja v narodno; dokler niso narodi še „osobnosti“, velja pravica kronovinskih osobnosti; politični večini se upogne menjšina, nikdar pa narodna menjšina narodni večini ne. Pri glasovanji je pal predlog Lubomirskega z 133 proti 177 glasovom, Riegerjev pa z 160 proti 189 in ukrenili so, da volijo poslanci sleharnega gubernija po 3 odbornike. Posledice bodemo videli. Kako so glasovali slovenski poslanci? Večinoma menda z Nemci proti Čehom in Poljakom?[1]

Stoprav 8. avgusta je nastopil spet Kudlich in stavil nov nasvet, kajti poučili so ga izvedenci, da ni za rabo prvi nasvet, posebno so ga opozorili na nedostatke „poslanci štajarski, koroški, kranjski in avstrijski“, kder žuli desetina

---

[2] Tydenník 17. avgusta 1848 pravi, da naj se ne pripeti več, da bi glasovali Slovani proti Slovanom v državnem zborn „jak so Slowenci již učinili, když proti Čechoslowanům a Polakům w přičině sestawení W boru pro wypracowáni Ustawy hlasowali“.

podložnike posebno hudo.[1] Njegov govor je pohvalila tudi slovenska žurnalistika.[2] Že v tej seji pa se je začela ploha predlogov in pristavkov, ki je priplavila konečno 73, včasih bistveno jako malo različnih predlogov v zbornico.

Koj 9. avgusta je predlagal dr. Kavčič to-le: „Odslej je odpravljeno podložništvo z vsemi iž njega izvirajočimi pravicami in dolžnostmi in vse desetinske pravice, a osmina ostane še 3 leta. Lastniki onih pravic dobe primerno odškodnino iz zaklada, ki se ustanovi na podlagi posebne postave. Ministerstvo naj takoj odpravi patrimonijalne gosposke in nastane začasne cesarske gosposke; one naj uradujo samo do ustanovitve ces. gosposke". V obširnem govoru[3] je utrjeval svoj predlog razkladaje, da so pravice zemljiških gosposk različne po svojem izviru: one so prišle k nam iz Nemškega, tje pa iz Laškega; potem je skušal dognati, za ktere pravice je plačati odškodnina, za ktere pa ne. Glavna stvar je bila njemu, da se prizna sploh načelo odškodovanja, ker bi se sicer žalile stare pravice in oškodovale hranilnice in sirotinske zaloge, ki bi zgubile svoje denarje, posojene prezadolženim grajščinam. Vse oškodnine pa kmet ne more plačati, naložiti bi se mu smela samo odškodnina za zasobnopravne dolžnosti; kar pa izvira iz javnih razlogov (n. pr. desetina, tlaka), to naj prevzame država na posebno zalogo. S posebnim bistroumjem in poznavanjem te tvarine je Kavčič razložil vso stvar in posebno poudarjal nujnost odškodovanja — in ravno to je bilo jedro vsega pitanja; kajti proti odpravi podložnosti ni ugovarjal nikdo. Govoril je za odškodovanje iz prepričanja, dočim so se nekteri potegovali proti odškodovanju samo zato, da bi se ne zamerili svojim volilcem.

V seji 10. avgusta je stavil Doljak te-le nasvete:[4] 1. podložništvo je odpravljeno; 2. mahoma imajo nehati dotične dolžnosti; 3. odškodovanje se plača iz posebne zaloge in državni zbor naj izvoli poseben odbor (po 3 poslance iz vsakega gubernija), ki naj določi odškodnino; 4. začasno naj še poslujo patrimonijalne gosposke; 3 leta naj še obstoji osmina; 5. grajščaki so oslobojeni vseh dolžnostij izvirajočih iz podložništva, kajti kadar nehajo pravice grajščakov, morajo nehati tudi dolžnosti, na pr. konkurenčni doneski za

[1] Verh. d. Reichst. I. 423.
[2] „Slovenija" 11. avg. 1848.
[3] Reichstagsverh. I. 443.
[4] Ibid. I. 965.

crkve itd., ne smejo se pa odpraviti servitutne pravice kmetov do grajščinskih posestev, na pr. gozdni servitut.

Dominkuš nasvetuje, da naj se v dotični komisijon ne vole niti podložniki niti grajščaki, nego zgolj nepristranski možje; ali ta predlog ni našel potrebne podpore. [1] Koroški poslanec Nagele je pa zahteval odpravljenje podložnosti brez odškodovanja, „kajti te pravice grajščin itak niso utemeljene v zakonu, nego so gospodje siloma in nepravično primorali kmete k podložnosti." Mož je zahteval celo glasovanje po imeni, češ, naj izve svet, kdo hoče, da nasilstvo traja še tudi v bodoče. Za njim je zbudil Helfert hud vihar, primerjajoč ljudi Nagelovega mišljenja s sv. Krišpinom, ki je kral usnje in delal revežem črevlje ž njega; neodškodovanje bi bila tatvina. Govoril je tudi dr. Ulepić, [2] in predložil tudi svoj amendement: Služnosti, ki so pritikline zemljišča in gredo v zasebno pravo, naj se ne odpravijo po tej postavi; posebna postava uredi njihovo pravno in državno-gospodarsko veljavo. Sklicuje se na razmere na Krasu; tam imajo ljudje jako malo posestva, ob kterih bi jim ne bilo možno živeti, a imajo dve jako važni pravici: smejo namreč dobivati drva iz gozdov in pasti v njih živino; ako pa se jim vzemo te pravice, ne bodo mogli več živeti; potrebno je pa, da se obseg teh pravic natanko določi.

O takih dejanstvenih razmerah, ki so jih navajali izkušeni možje, še se sanjaču Kudlichu niti sanjalo ni, uvidel pa je, da ne zadostuje niti njegov zboljšani predlog, in ga je zato 11. avgusta spet prenaredil: odprava podložnosti naj se izreče, a samo v principu, poseben odbor pa naj izdela nadroben načrt ozirajoč se na kronovinske razmere in naj reši tudi prašanje zastran odškodovanja. Kudlich je tu soglasno z levico hotel kmete še nekaj časa držati za odškodovanje, dobro vedoč, da se kmetje za-nj in za „svobodo" sploh ne bodo več brigali, kakor hitro je ona važna zadeva konečno rešena. Iz tega razloga je hotel načelno osvobojenje kmetov, a živeli naj bi še nekaj časa v negotovosti, bo-li treba kaj plačati in koliko?

Odločno proti odškodovanju se je izjavil Anton Črne 12. avgusta. [3] Ne sme se odškodnina oprtati državi, ker bi potem morali plačevati za njo tudi meščanje; sicer bi pa morali vso odškodovanje prevzeti dosedanji posestniki,

---

[1] Reichstagsverhandlungen I. 471.
[2] Ibid. I. 503.
[3] Ibid. I. 508.

ki pa plačujo že zdaj največ davkov. Ali se mora plačati odškodnina? „Tu gre za daljši obstoj ali pogin sistema feudalizma in kaste aristokratske. Aristokracija in absolutizem sta bila nasilnika duhu in imetju človeškemu; duha sta tlačila, imetje pa plenila; zajedno sta ukovala i truplo v spone sužnosti, ktera teh kast in teh sistemov je podlejša? So-li imeli dunajčanje pravico, podreti birokracijo? Zakaj gre grajščinam odškodnina? Imajo li za njo pravno podlago? Jaz mislim, da odškodnine ne smemo nikakor privoliti; mi stojimo na načelu svobode, ravnopravnosti in bratstva, zato se ne smemo pečati s pitanjem ali gre grajščinam odškodnina ali ne; kajti prišli bi v protislovje s svojim principom, s kterim se odškodnina ne ujema. Res je, da se ne smemo dotekniti imetja, a tukaj nas mora voditi najstrožja pravičnost. Mislim si pravičnega sodnika na prestolu pravice; pred njim stoji aristokracija in poleg nje podložniki. Aristokracija bode zahtevala odškodovanje, podložnik pa poreče: Moj nasprotnik me je tlačil doslej na duhu in telesi, in mi plenil imetje; jaz zahtevam, da mi to povrne. — Gospoda, vi ste sodnik, jaz pa sem vam dejanstvo povedal zgolj sumarično". Kar je tu rekel Črne, to je povedal Kapuszczak iz Galicije drastičneje. V Galiciji je gospod zahteval tlake 300 dni mesto 100; v nedeljo so kmeta uklenili in v hlev zaprli, da bi bil ob delavnikih pridnejši; humanitêto plemičev je svedočil bič. 300 korakov pred gradom je moral kmet sneti čepico in moral je podmititi Žida, ako je hotel kaj opraviti pri gospodu; v sobo ni smel priti, nego ostati na dvorišči, češ, da smrdi kmet. „Za to trpinčenje naj zdaj plačamo še odškodnino". Ne, ne! Biči in knuti, ki so žvižgali okrog naših glav in se ovijali okrog naših izmôčenih trupel — to jim bodi odškodnina!"

Gorjup[1] pobija trditev: „da so dolžnosti podložnikov nedotakljiva, sveta lastnina gospodov". Odškodevanja ne utemeljuje lastniška pravica, nego samo „nujnost, dejanstveni položaj in priličnost". To misel utemeljuje z znamenitimi razlogi pravoslovnimi in logičnimi. „Vi pravite: lastnina je sveta. Zakaj pa se je vendar dotikate?" Dejanstveni obstoj še ni zadostujoča podlaga lastniški pravici, inače bi to veljalo tudi o sužnosti, ki je trajala tisoč let. Najprvlje pravite, da je podložnost protinaravna in nepravična — a takoj spet trdite, „da je lastnina sveta. To je protislovje". Pravo mnenje pa je to-le: One dolžnosti niso

---

[1] Reichstagsverhandlungen I. 620—625.

nikogar lastnina, temveč bremena in omejila, pritikline zemljišču, škodljiva lastniku. Ako se odpravijo ta bremena, odstrani se iz državnega društva zlo, in za to ne pristoja po strogem pravu odškodnina, nego zdi se ta umestna zgolj iz stališča priličnosti". Ta maksima ni komunistična, kakor nasprotna. Za odstranjenje te škodljivosti se ne sme zahtevati povračilo;[1] naravno se pa morajo povrniti troški za to ozdravljenje. Nasprotniki ne ločijo „lastnine" od „bremena", ki jemlje lastnini vrednost. Ločiti pa so javna bremena od zasobnih; prva so pala s starim sistemom vred; kar zahteva pozitivno pravo, zgubi veljavo, ako nasprotuje pameti; tudi ono mine, kar je ustvarilo „pravo pesti". „Dolgo trajajoča krivica postaja vedno krivičnejša, ne zadobi pa veljave pravice. Tudi prostovoljno podložništvo mora nehati, ako se ne spolnujo podložniku dane obljube: stanovi so si prilastili osvobojenje od vojaštva in mnogih bremen, prelomili so prvotne pogodbe, tem pôtem pa je zgubila pogodba sama veljavo in podložniku ni treba več dajati gosposki, kar ji je bil dolžan, dokler mu je ona bila varuhinja in zaščitnica. Konečno tudi državljanski zakonik ne priznava onih pogodeb".

Potem govori o podložnosti na Primorskem. Ondotni podložniki ne priznavajo gospodi pravice do odškodovanja, a hočejo jim priznati prilično odškodnino, ktero pa naj plača država, ker ni odpravila podložnosti za časa; nekaj pa morajo utrpeti gospodje, ker so uživali one dohodke; kmet sam je nedolžen.

Dne 24. avgusta nastopi vdrugič dr. Kavčič[2] in dokazuje, da ima državni zbor pravico rešiti kmetsko pitanje, potem govori ob odškodovanji. Pravni čut zahteva odškovanje, a temu je stoprav poiskati principa. Ta princip je v „silnem pritisku časa, je princip nujnosti, samoohranitve in opravičujo ga načela narodnega gospodarstva". Oni princip sili dosedanje opravičence, da reše, kar je še rešiti mogoče; za njim stoji pa celo krdelo uknjiženih upnikov, ki bi vse izgubili, ako se ne dovoli odškodovanje, saj so na Kranjskem grajščine, kterim neso lastna zemljišča samo petino dobička, štiri petine pa znašajo dohodki po urbarijalnih in desetinskih pravicah.

Odškodovanja pa kmet ne more prevzeti vsega; na Kranjskem je mnogo tako siromašnih krajev, da nimajo niti

---

[1] **Anhaltender beifall.**
[2] **Reichstagsverhandlungen II. 33.**

kruha od predpusta do žetve in si morejo kupiti soli le redko kedaj; ljudje so tam podobni mrličem, hirajo rano in so s 25 leti starci. Odprava podložniških bremen jim sicer zboljša stanje, a plačati ne bodo mogli tudi potem ničesar. Odškodnino mora plačati država, ki je zanemarila dolžnosti in ni odpravila za časa zastarelih pravic; ustanovi naj se odvezna zaloga. Čem bolj so naraščale nabožne ustanove, tem bolj je božal narod. [1] „Zdaj je prišel menda čas, da se doseže najpobožnejši, najsvetejši smoter, da se zacele globoke rane narodu. Ne poznam dostojnejšega, pobožnejšega, svetejšega smotra, ki bi ga mogla doseči crkvena, iz naroda izvirajoča posestva, nego da povrne hierarhija (ki jo častim tudi jaz, ki sem katoličan in veren slušatelj in čestitelj uka Izveličarjevega) narodu zdaj, ko je še čas, radovoljno in položi na žrtvenik domovine, kar je prejela od naroda z različnimi pogoji in nameni. Samo tedaj v resnici in dejanji izvrši uk Izveličarjev: „Moje kraljestvo ni na tem svetu". Nikar se naj duhovščina ne izgovarja s svetostjo oporoških naredeb, ker bi s tem izzvala razgovor o mnogih pitanjih, na pr. ali se sme priznati večnost dedne pravice, ali je kdo opravičen za večne čase izročiti svoje imetje „mrtvi roki"? Tako bi se napravila odvezna zaloga, in država bi pridejala samo primanjkljaj. Potem preide na narodno stališče in pravi:

„N a r o d n o s t i s o t e m e l j n a s k a l a a v s t r i j s k e d r ž a v e ; j a z i m a m č a s t , b i t i S l o v a n. [2] Nekteri so zahtevali, da naj deželni zbori reše to pitanje ob odškodovanji. Ako pa so narodnosti in ravnopravnost njihova temeljna skala Avstrije, morajo zginiti kronovine. [3] („Bravo".) Slovani imajo na Češkem večino, na Štajarskem in Koroškem menjšino. Nemec naj ne tlači Slovana, Slovan pa Nemca ne. Na Češkem bo Slovan imel večino, na Štajarskem in Koroškem pa Nemec; iz tega sledi lehko pritisek na menjšino;

---

[1] Slovenski crkveni časopis 2. sept. 1848 pravi o tem delu govora, da je Kavčič „z nezapopadljivim zatajevanjem čutila pravičnosti in s prečudno svestjo govoril o rečeh, o kterih nič ne umeje". O tem predmetu je omenjeni list pisal tudi 9., 16., 23. sept. in 14. okt. 1848. Slovence hvali, da ne posnemajo Hrvatov, Čehov in drugih narodov, ki zahtevajo „narodno crkev". Zoper nasvetovano sekularizacijo crkvenega imetja so poslali iz Kranjskega prošnjo na Dunaj.

[2] Beifall auf der rechten.

[3] O tem delu Kavčičevega govora opomni Slov. crkveni časopis 2. sept. 1848: „Spoznamo z veseljem resnico, da imajo dosedanje meje dežel jenjati, in nov red po razločku narodnosti se začeti, in hvalo vemo dr. Kavčiču, ki jo je v državnem zboru izustil".

zato morajo razpasti kronovine in združiti se morajo deli po narodnosti, naj se potem zovo kronovine ali departementi. To sem rekel brez predsodka, samo hoteč koristiti dobri stvari".

Takoj za njim se je dvignil Helfert in svojim sarkazmom vzbudil mnogo vika in krika; poprijel je mimogrede tudi Gorjupa, ki ni priznal pravice odškodovanja.

Dne 25. avgusta je Črne[1] znova zastopal svoje v tej zadevi precej radikalno stališče; pismenim pogodbam ni prisojal mnogo veljave, ker so kmetje često podpisali listine, ne da bi jih razumeli; grajščine se tudi ne morejo sklicevati na pravo zastarelosti: dolžnosti podložnikov so bile nepoštene in protipostavne, in zato niso mogle postati nikdar poštena lastnina; moral je kmet spolnovati celo dolžnosti, ki bi bile morale nehati, odkar je država sama prevzela varstvo kmetov; a kmet se ni smel pritožiti, ker ga je takoj z rodbino vred doletela huda kazen. Zdaj se morajo vse te krivice poravnati; določiti se mora, kaj je poštena lastnina, kaj ne. „Najimenitnejša lastnina pa je svoboda sleharnega moža in državljanska ravnopravnost. Kar je temu nasprotno, to je usurpacija. Take pravice morajo zginiti brez odškodovanja, ker nasprotujo ravnopravnosti in izvirajo iz nasilstva in zvijače. Ako se določi odškodnina za dolžnosti podložnikov, mora se odškodovati tudi plemstvo za svoje stare privilegije, dosledno se mora odškodnina dati tudi apostolom starega sistema (na pr. Metternichu), ker so zgubili „sveto lastnino", ki so jo imeli 30 do 40 let; poslednji imajo celo več pravice nego gospoda, ker so državi vsaj služili, dasi po svoje. Kaj pa je storila aristokracija za državo? Jaz ne vem za druga nego za službe trotov; ne vem, kako se zove plemstvo samo, a čujem, da se zove „po milosti kanalje . ." Ako priznamo odškodovanje, priznamo s tem, da je dosedanja sužnost bila pravična in obresti odvezne glavnice bodo dokazovale, da je ta razmera še vedno pravična. Res, da pridejo nektere družine v revščino, a tu ne gre za 100.000, nego za milijone družin, ki zdaj trpe neskončno škodo. „Rane se morajo zaceliti, iz kterih je doslej tekla kri podložnikom; čudim se pa, da hote zdaj kmetu naložiti davek za krv, ki ne bode smela več teči iž njegovih ran".

Dne 26. avgusta se je oglasil vendar tudi minister Bach in za njim minister Krauss. Dotlej je molčala vlada ves čas, ne da bi bila izjavila svoje stališče; stoprav, ko so

[1] Reichstagsverhandlungen II. 54.

že precej vneti bili duhovi, izrekla je vlada po navedenih ministrih,[1] da se mora dovoliti odškodovanje „za stvarno obremenjenje zemljišč“, ako ne, odstopi ministerstvo; Krauss je še dostavil, da naj plate odškodnino grajščaki in podložniki, ker koristi obema strankama odpravljenje podložništva.

Huda razburjenost je bil učinek izjave vlade, kteri so očitali, da je nalašč tako dolgo molčala, da pa zdaj hoče strahovati zbornico in prisiliti jo, da dovoli odškodovanje. V imeni svobode govora so vložili nekteri poslanci oster prosved; med njimi so tudi bili Smrekar, Županec, Črne, Dolžan, Gajer in Kavčič. Zdajci so bili vsi predlogi prišli na vrsto in predsednik dr. Smolka je 29. avgusta začel glasovanje o vseh 73 predlogih, ktere je po môčnem trudu razdelil v 159 pitanj! To se ve, da se je kmalu pokazalo, da tako ne bode šlo, in naprosili so nasvetovalce, da se naj sporazumo in skrče svoje nasvete v primerno obliko.

V seji 30. avgusta sta vložila Kudlich in Lasser posebne kolektivne predloge. Bistveni razloček je bil ta le: Lasser je hotel, da se takoj načeloma reši pitanje ob odškodovanji, Kudlich je pa iz navedenih razlogov to pitanje hotel odložiti. Z Lasserjem sta se ujemala Ulepić in Doljak in sta svoje nasvete preklicala. Ob obeh kolektivnih predlogih bi se bilo imelo samo glasovati, a takoj se je začela znova debata; to je bila že tako navada v zbornici, da se ni nikdo hotel držati opravilnega reda ali pa da se je stvarna debata mahoma spremenila v obravnavo formalnosti.

Te nove debate se je udeležil tudi dr. Kavčič.[2] Ni mu ugajal ne Kudlichov predlog, ne Lasserjev; v Lasserjevem nasvetu je čital, da je priznano načelo narodne ravnopravnosti. Temu načelu pa nasprotujo kronovine, ovirajoče razvoj narodov; zato morajo izginiti kronovine, izpusti se naj takoj izraz „kronovine“ iz predloga. Grajal je dalje, da Lasser hoče odpraviti pravice kmetov glede iskanja drv in cvetic in glede paše po grajščinskih gozdih, te pravice kmetov ne smejo nehati niti za denarno odškodnino ne; nektere grajščine na Krasu, na pr. Asberg

---

[1] Še-le samosvestno vedenje središča (Helfert, Gredler), češke desnice in Poljakov „v fraku“ je vlado (imenoma levičnjaka Bacha) ojačilo, da se je tudi odločno postavila na stališče odškodovanja opravičencev proti besneči levici. Helfert, Oesterr. Jahrbuch 9. 78. (Al. Fischer).

[2] Reichstagsverhandlungen II. 127.

in Postojna, hote itak to lastninsko pravico kmetov omejiti na jako pičlo servitutno pravico. Tudi Kudlichov predlog mu je budil pomisleke; ob odvezni zalogi je spet omenil crkvenih posestev, ki bi jej naj bila podlaga. Njemu v nekterih stvareh ni pritrdil knez Lubomirski; imenoma se je potegnil za kronovinske odvezne zaloge, češ, da so bile kronovine in bodo vedno in da bi se godila krivica tistim kronovinam, v kterih nimajo podložnosti, ako bi morale tudi one plačevati v odvezno zalogo.[1]

Proti Kavčiču je govoril dr. Pražák za odpravljenje gozdnih pravic kmetov, naravno proti odškodovanju; zagovarjal je naposled v smislu Lubomirskega besedo „kronovina"; ta beseda ne bode nikakšen prejudic. Po dolgi debati se sklene, da se prihodnjega dne da na glasovanje najprvlje predlog Lasserjev in potem Kudlichov, a brez debate. Pa 31. avgusta se je vnela najprej spet živahna razprava o glasovanji; stoprav po dolgem govoričenji so jeli glasovati o predlogu Lasserjevem. Soglasno se je potrdilo prvo prašanje: „Je li podložnost itd. odpravljena?" Veselje je bilo občno, kmetski poslanci so objemali tovariše in jim stiskali roko. Drugo in tretje pitanje, nanašajoče se na podložniška bremena sta se potrdili tudi soglasno.

Četrto pitanje je tikalo se jedra vse državnozborske debate o tej tvarini: odškodovanje ali neodškodovanje? Levica je hotela zaprečiti odločitev; Umlauft, Füster i dr. so prosvedovali proti glasovanju o tej točki; a desnica se je krepko potegnila za njo; nekteri levičarji so skusili napraviti „exodus", da bi zbor ne bil sklepčen; pa ker se jih je premalo odstranilo, niso imeli uspeha. Naposled je dal predsednik četrto točko po predlogu Kavčičevem na glasovanje, ki se je glasila: „Za nektere odpravljene dolžnosti se bode plačevala odškodnina, za druge pa ne".[2] Ogromna večina je sprejela ta predlog, s kterim se je zadovolil naposled tudi Lasser.

Zdajci se potegne Ambrož[3] za levico in predlaga, da se naj ne glasuje o naslednji točki, ker se je sicer priznalo načelo, ne pa podrobnosti odškodovanja; sosebno je nameraval z odložitvijo glasovanja koristiti revnim Kraševcem nasvetujoč, da se naj prepusti odboru določitev pojedinih dolžnostij in

---

[1] V Galiciji je odškodovanje prevzela država.
[2] Reichstagsverhandlungen II. 160.
[3] Ibid. II. 160. Naslednji točki sta naštevali posamezne dolžnosti.

rešitev vprašanja ob odškodovanji. Zbor sam ne pozna vseh podrobnostij in bi izzval mnogo prosvedov, zatore se naj ves ostali predlog Lasserjev izroči odboru.

S tem nasvetom je pa Ambrož se hudo pregrešil zoper parlamentarni red, ki je bil že določil, da bodo glasovali o vsem predlogu Lasserjevem točko za točko. Predsednika Strobacha je ta nedoslednost tako razburila, da je izjavil, da noče predsedovati zboru, ki vedno menja svoje sklepe; takoj je odstopil; stoprav ko je Ambrož preklical svoj predlog, zasedel je Strobach spet predsedniški stol.

Točki 4. in 5. [1] sta določevali, za ktere dolžnosti se ima dati odškodnina, za ktere pa ne. Nekterim se je videlo naštevanje teh dolžnostij premalo točno; tudi Rieger, Löhner in Gorjup so ugovarjali; bilo je tu spet rešiti načelno vprašanje. Glasovali so po imenih; izmed slovenskih poslancev so glasovali za ono točko Doljak, Dominkuš, Miklošić, Rak, Ulepić; proti pa Ambrož, Črne, Dolžan, Gajer, Gorjup, Grašič, Stercin, Županec (Smrekar); ostali so bili odsotni; sprejela se je ona točka s 174 proti 144 glasom.

Ko se je pri 7. točki glasovalo ob osnovanji posebnih kronovinskih odveznih zalog, glasovali so za nje Doljak, Dominkuš, Gorjup, proti pa Ambrož, Črne, Dolžan, Gajer, Grašič, Kavčič, Kranjec, Miklošić, Rak, Smrekar, Stercin, Ulepić, Županec. Obveljala je osnova kronovinskih zalog, namesto da bi plačala odškodnino država; za zadnje je glasovala večina slovenskih poslancev z nemškimi vred, dočim je za nasprotni princip glasovala bistveno desnica, osobito Čehi. Dunajske novine so zvale zvršetek glasovanja zmago federalizma in podlago federalistični ustavi; nam pa svedoči to glasovanje širok prepad, ločeč slovenske kroge državnega zbora v tako važnih načelnih pitanjih.

Ko je bil rešen predlog Lasserjev, prišel je Kudlichov na vrsto. Kudlich je izpustil one točke, ki so bile že rešene -- Löhner pa je dognal, da se mora glasovati o vseh točkah Kudlichovega predloga! Kam pes taco moli, pokazalo je glasovanje o 5. točki: „Naj-li plača država odškodnino za bremena, ktera ne izvirajo iz zasobnega prava?“ Znano nam je, da so jo že bili ukrenili, da te odškodnine ne plača država, temveč sleharna kronovina; a kaj se zgodi? Za to točko Kudlichovo je glasovala vsa levica

[1] 5. „Je-li dati primerna odškodnina za one služnosti in davščine v pridelkih in denarji, ktere ima dajati podložni posestnik gospodu posestniku zemljišča?“

ž njo pa mnogi središčarji in desničarji, nekteri, ker niso dobro razumeli vprašanja, nekteri so pa zbok duševne ohlapnosti samo mehanično rekli „da.“ Z „da“ so glasovali tudi Slovenci Ambrož, Črne, Doljak, Dolžan, Gajer, Gorjup, Grašič, Kavčič, Kranjec, Smrekar, Stercin, Ulepić, Županec; z „ne“ pa Dominkuš, Miklošić, Rak; nedosledno so glasovali tore Doljak, Gorjup, Miklošić, Rak. S 178 glasovi proti 120 glasom je obveljal predlog Kudlichov: država naj prevzame odškodovanje. Levica je zagnala vesel krik — a ta krik je osvetlil desnici napako in premago njeno; Brauner je takoj oglasil prosved. Osvetila pa se je desnica kmalu: ko se je končalo glasovanje o pojednih točkah, prišlo je glasovanje o celoti Kudlichovega predloga; to je provzročilo spet nepopisljiv nered; mnogi so zapustili dvorano in klicali tudi druge, da naj pridejo; s tem so hoteli levičarji zabraniti sklepčnost zbora in rešiti omenjeno točko; a zbor je ostal sklepčen in pri glasovanji je bil Kudlichov celotni predlog zavržen s 152 glasovi proti 148 glasom, tore z jako pičlo večino. Levičarji so zagnali zdaj jezen hrup; Gorjup je tudi dvomil o veljavnosti glasovanja; Rieger je odvrnil, da je v sleharnem zboru šega, da se manjšina ukloni uspehu glasovanja. Z vsem predlogom je palo tore tudi načelno pitanje zastran odškodovanja iz državnih zalog. A ni še bilo vse pri kraji: po predlogu Doljakovem[1] so glasovali potem še o vseh pristavkih in predlogih, kterih predlagalci niso bili izrecno preklicali. V seji 2. septembra se je glasovanje nadaljevalo, končalo pa stoprav 6. septembra. V tej seji je izzval minister Bach nov vihar: izjavil je, da sklepi o kmetski odvezi niso del ustave, ki jo ima ustvariti državni zbor, in da se morajo tedaj predložiti cesarju v potrjenje, branil je kronino pravico sodelovanja pri zakonodajstvu.[2] Levico je to hudo razjarilo; na stališče Bachovo so se pa postavili odkritosrčni monarhisti, med njimi Rieger in Doljak; zadnji je rekel, „da hoče ustavno monarhijo imeti in zato morajo dobiti naši sklepi potrdilo cesarjevo, ki je deležen zakonodajstva in ki ima potem nalogo, izvrševati zakon. Ni nam znano, da bi kde parlament neposredno občeval z narodom, in naš parlament naj tega tudi ne stori in ne bode storil. Naš zakon naj zatore podpiše cesar, potem pa ga objavi ministerstvo, zvršilna oblast.“

---

[1] Ibid. II. 191.

[2] Nasprotniki so hoteli, da naj državni zbor kar sam objavi svoj sklep, češ, da ima že popolno zakonito veljavo.

Smrekar pa govori v smislu Löhnerjevem, da naj izvoli zbor poseben odsek, ki naj uredi sklepe in je objavi, stoprav, kadar Bach odgovori Borošu, ki ga je prašal, je li priznava vlada zakonodajno oblast zboru ali ne? Pri glasovanji so nemški, nekako republikansko nadehneni levici, pritrdili Slovenci Ambrož, Črne, Dolžan, Gajer, Grašič, Kavčič, Kranjec, Smrekar, Stercin, Županec, dočim so na nasprotnem stališči ostali Doljak, Miklošić in Ulepić; večina slovenskih poslancev je pa ostala s svojimi tedanjimi zavezniki vred v menjšini. Naposled se je vlada pobotala z desnico o nekakem kompromisu: sklepi zborovi so se uredili in izročili vladi s prošnjo, da naj izposluje podpis cesarjev, potem pa takoj objavi zakon. To se je zgodilo še tistega dne 7. septembra 1848.

Nekaj so se še prepirali pri volitvi komisije za zemljiščno odvezo, ker so nekteri hoteli voliti po „kronovinah", drugi pa po „gubernijih." Pražák in Ulepić sta zagovarjala prvo stališče. Ulepić je poudarjal osobito samostalnost Koroške in Kranjske in razliko razmer obeh kronovin, združenih v jeden gubernij. Obveljal je pa predlog Potockega in ž njim volitev po gubernijih.

Kudlich je odslej slovel za „osvoboditelja kmetov"; zbobnali so na Dunaj deputacijo kmetov iz vseh kronovin, tudi iz Ilirije, [1] (najbrž koroške Nemce) in napravili so mladiču sijajno baklado, pri kteri je med ostalim Kudlich rekel kmetom: „Bodite oprezni. In kadar vas bode aulin lev spet klical ob uri nevarnosti, naj plamte od gore do gore gromade. Vi pridete; in ne dopustite, da bi ugonobili študente in ž njimi vred pokončali mlado svobodo!" Kmalu se je uveril, da se je varal, da ga pa ni varala slutnja, da se za kmete revulucija zaključi z odpravo podložnosti. Od tega hipa je v istini ohladilo se zanimanje kmetskega stanu za neskončne debate in svobodnjaške govore državnega zbora; ko je „aulin lev" spet tulil, ostal je kmet doma; ni hotel pomagati „otrobi vezati."

Dr. Kranjcu je pa provzročila rešitev Kudlichovega predloga mnogo sitnostij; naznanil je po tiskani okrožnici svojim volilcem slovenjegraškim hitro zvršetek debate in zborov sklep; ko so potem nekteri kmetje odpovedali grajščinam in duhovnikom vse dosedanje dolžnosti, meneči, da

---

[1] Gerad' aus 26. sept. 1848. in Kudlichovi Erinnerungen. Poleg Umlaufta, Violanda, Goldmarka i dr. je govoril pri tej slavnosti tudi dr. Smrekar.

je zdaj vse v redu, dolžili so Kranjca, da je provzročil upor; prišel je kesneje v preiskavo, ki pa je iztekla ugodno za-nj a „semper aliquid haeret.“ Dolgo so ga preganjali zato.[1] Doljaka so tudi počrnili hujskači doma, češ, da je zagovarjal interese grajščakov.[2] Poklical je potem volilen shod, razložil volilcem svoje postopanje, ktero je pohvalila večina; in vendar se je odpovedal jeseni poslanstvu. Tudi druge sitnosti so bile še premagati. Črne se je n. pr. pritožil, da nektere grajščine na Krasu ne spoštujo zakona ob odpravi podložnosti, da ne opuste lova in da jih podpirajo celo cesarske gosposke.[3] Došle so zboru tudi prošnje grajščakov za moratorij; tudi kranjski stanovi so poslali tako vlogo.[4]

Pozitivnega je jako malo ustvaril avstrijski ustavodajni zbor 1848. in 1849. leta; potratil je svoje sile in svoj dragi čas za menj važne stvari; samo jeden čin mu otme v zgodovini slaven spomin: odprava podložnosti; s tem činom je dovršil, kar je začel Jožef II.; pol stoletja po začetku francoske revolucije je revolucija rešila in osvobodila tudi avstrijskega kmeta.

Precej važna je bila seja 7. septembra tudi še iz drugega ozira; prišlo je v njej narodno pitanje prav odločno na dnevni red.

Doljak[5] je poročal o peticiji laških poslancev iz Dalmacije in Primorja, da naj se jim poitalijanče zborske obravnave in da naj se jim dovoli svoje predloge, dostavke, govore itd. ponemčiti in po kterem tajniku v zboru čitati; odbor peticijski predlaga, da se prošnja usliši. Takoj je tisto pravico zahteval Havliček (Borovsky) za Rusine in Poljake, Brazdíl za Čehe, dočim je knjigotržec Boroš iz Prage ugovarjal, da to ne gre, ker bi se oglasile potem še menjše narodnosti in to bi provzročilo stroškov na leto celih — 25.000 gld. Borošu pritrdi Ambrož[6] s dostavkom, da bi se moralo tudi Slovencem dati, kar se dovoli ostalim narodom. Nekteri poslanci so izjavili, da za Čehe in Poljake, ki so vsi zmožni nemščine, ne zahtevajo prelagatelja ali tolmača, pač pa za rusinske poslance. Tem spravljivim možem odgovori

---

[1] Slovan. 1885. 300. „Celjske novine“ 2. nov. in 6. dec. 1848.
[2] Slovenija 31. okt. 1848.
[3] Reichstagsverh. IV. 499.
[4] Ibid. IV. 720. Prim. tudi članek Ambrožev, opisujoč težkoče in zamotanost urbarijalnega pitanja. Slovenija 15. majn. 1849.
[5] Reichstagsverh. II. 321. Slovenija 15. sept. 1848.
[6] Ibid. II. 322. Polemika v „Sloveniji“ 15. in 18., 26. sept. in 3. okt. 1848.

Boroš prevzetno, da naj se poslanci, ki nemški ne znajo, umaknejo takim, ki so vešči nemščine, on pa da bode vedno zahteval izključno veljavo nemščine v državnem zboru, želje ostalih narodov so zgolj „liebhabereien.“ Po pomirljivem govoru Neuwalla, priznajočega, da imajo vsi jeziki ravnopravnost v zboru, vstane Rieger „razjarjen po besedah, ki so se izgovorile tukaj. Ni sram nekterih ljudij, očitati nam, da je ljubezen do naroda, oni sveti čut, ki navdaja najsiromašnejšega človeka, zgolj igrača (liebhaberei). Mi stojimo tu na tleh svobode, jednakosti, bratstva, in vsi imamo pravico govoriti v svoji materinščini tukaj kakor Nemci. Jedinemu Slovanu vele, da naj priznava v tej državi gospostvo narodnosti, ki je v menjšini. Slovanom pripada večji del moč države, mi jo vzdržujemo s svojim denarjem in svojo krvjo; obstala bode samo dotle, dokler jo mi hočemo, mi pa jo hočemo. Vnovič se ograjam najslovesneje zoper trditev, da imamo ali da bodemo mogli imeti kedaj državni jezik; nikdar ne priznam take predpravice kteremukoli narodu.“ Tisto izjave za njim Dylewski, Hawelka, Trojan, Potocki; zadnji priznava „celotno domovino“ (gesammtvaterland) samo tedaj, ako se v njej varujo interesi njegove domovine popolnoma in neomejeno.“

Poročevalec Doljak[1] pritrdi Riegerju in vsem, kterim je res do uresničenja ravnopravnosti, kterega ne sme ovirati niti 25.000 gld. niti 7 krat 25.000 gld.; odbor pa ni hotel izzvati s tem svojim predlogom načelnega pitanja. Ambrožu odgovori, da tu ne gre za določitev kake pravice za načelo, nego da hote samo najti sredstvo, s kterim bi se zboru omogočilo, udeležiti se dejansko posvetovanj; slovenski poslanci[2] znajo vsi nemški in gotovo ne bodo tako indiskretni, da bi tudi zahtevali tako pravico za se. Borošu odvrne, da ni gršega censusa od censusa po jeziku. „Tore naj bi bil zmožen za zbor samo tisti, ki zna nemški? Ali imate tak pojem o ravnopravnosti narodov, o svobodi, ktero nam vedno propovedate? Ako že v tem zboru tako umejete narodnostno ravnopravnost in jamstvo narodnosti, mislimo si lehko, kako bodo ravnali ž njo v Frankobrodu.“

Sploh je ostal Doljak na stališči odborovem, da se mora tu rešiti samo prošnja Dalmatincev; ako pa ini narodi žele tisto, naj se oglase. Vendar so dovolili konečno takoj,

---

[1] Ibid. II. 332. Herold 13. sept. 1848.

[2] „Ich kenne alle herren deputirten aus Slavonien“, gotovo tiskarska pomota (ali stenografova) mesto „Slovenien.“

da se morajo vse razprave, predlogi itd. tudi tolmačiti vsem nenemškim poslancem, ako to želi vsaj deset poslancev; proti glasovalo je samo 16 odbornikov.

Med slovenskimi poslanci je ta razprava napravila hud razpor. —

Dne 13. septembra je bilo na Dunaji spet precej nemira in v državnem zboru je poljski revolucijonar Sierakowski zahteval, da se naj spet ustanovi „varnostni odbor", češ, da je bilo dotle mirno na Dunaji, dokler je posloval ta odbor. Odločno mu stopi nasproti Doljak[1] in izjavi, da so kronovine odločno zahtevale, da se naj odstrani oni odbor, na samem Dunaji je čul tisto mnenje; ako pa je „narodova volja", da se spet oživi, tedaj pa se mu zdi „sramotno za visoki zbor, da bi imel nad sobo takega pripaznika; zbor ima nalogo varovati pravice narodov, ohraniti jih in dati državi ustavo in ne potrebuje pripazujoče gosposke. Naravnost pravimo, da nočemo take gosposke." Nemire tega dne je levica pripisovala vladi, osobito vojnemu ministru Latouru, češ, da bi dobila povod, z vojno silo uničiti akadem. legijo in ustanoviti vlado reakcije.[2] Bil jim je pa nekaka vaja za oktobrovo revolucijo.

Z isto odločnostjo je govoril 19. septembra spet Doljak v sila važni debati: ogrskega državnega zbora deputacija[3] je prišla na Dunaj, da bi poskusila pri državnem zboru,kar ji je spodletelo pri dvoru: pridobiti si zaveznikov zoper Jelačića in njegove Hrvate. Sila pomenljiv je bil ta dan; predsednik Strobach ni hotel dovoliti vstopa deputaciji, ker je to prepovedoval upravni red; ž njim v soglasji je bila vsa desnica in velik del središča; v dve veliki stranki je to pitanje delilo ves zbor: Čehi, Jugosloveni in nekteri Nemci in Poljaki so bili za zavrnitev Madžarov; večina Nemcev in Poljakov pa je zahtevala, da se jim usliši prošnja. Med onimi so govorili osobito Brauner, Trojan, Klaudy, Havelka, Helfert, Dylewski, Jonák, Potocky, itd.; izmed Slovencev pa Doljak.[4] Boroš je rekel, da „trka svetovni duh na vrata

[1] Reichstagsverh. II. 387. „Postillon" 17. sept. 1848. je zato hudo prijel Doljaka, češ, da je govoril kakor nevednež in arogantno. Te vrste listi (n. pr. tudi „Der Freimüthige" 5. okt. 1848) so sploh radi obirali „junaka" Doljaka. „Postillon" 5. okt. ga je pikal s „kirchenlicht" in „der freund des sicherheitsausschusses."

[2] Schuselka, Revolutionsjahr 291. Violand Enthüllungen 77. Widmann, Smolka I. 64. Füster, Fenner v. Fenneberg I. XVIII. i dr.

[3] Deák, Eötvös, Pulszky, Szemere itd.; vseh je bilo 12.

[4] Reichstagsverh. II. 475.

zbornice" in da prihajajo Ogri v imeni „genija svobode in humanitête"; Palacky, Rieger, Trojan mu oporekajo in Trojan zahteva imenoma, da naj vlada razjasni, kaj da je že storila v pomiritev narodov ogrskih. Doljak mu pritrdi, češ, da je to nujno potrebno, ako hoče zbor mirno soditi o tem prepiru in o položaji na Ogrskem. Löhner zagovarja Ogre v jako poetično vznešenem slogu. Doljak[1] pa noče, da bi se zbor spremenil v diplomatičen kabinet. Madžari so postali samosvoji in so zatore nam nasproti inozemci; ustavodajne zbornice zasobnih držav pa ne občujo med seboj po deputacijah; ko niso Ogri pri dvoru ničesar opravili, nataknili so rudeča peresa na klobuke, pripeli si rudeče trakove in odšli preteči nam. (Nemir na levici.) Da, tako je, gospoda; golo resnico morate poslušati, ne pa lepih fraz brez veljave in jedra. Madžari pravijo, da so prišli svedočit nam neomahljive zvestobe cesarju. Za tem izgovorom tiči nekaj drugega. Madžari hote v stran potisniti cesarja in vlado, da bi oba storili odveč in ju oslabili. Sicer pa ne sme pozabiti zbor, da so Hrvatje in Srbi zgrabili za orožje samo zato, da obrane svoje pravice in obstoj države.

Dolga, dolga je bila debata, v ktero so posegli odlični govorniki. Rieger je na pr. prašal: „Čemu bi zaslišali deputacijo? Mar zato, da bi občudovali krasno obleko in lepe brke Madžarov?" Helfert predlaga, da zbor odbije prošnjo Madžarov; pri glasovanji so mu pritrdili tudi Črne, Doljak, Dominkuš, Gorjup, Kavčič, Kranjec, Miklošić, Rak, Ulepić, dočim bi bili Madžare radi videli Dolžan, Gajer. Stercin; ti so potegnili s Poljaki in Nemci, a ostali v menjšini; večina je odbila prošnjo Ogrov. Dne 22. septembra se je začela razprava o predlogu vladinem o dovoljenji pobiranja davkov tudi naslednjega leta.

Nekteri so bili zoper to dovoljenje sploh, drugi pa samo zoper nujnost, na pr. Brestel. Doljak[2] pa se je potegnil za vlado, ker se mora skrbeti, da državna uprava, državni stroj ne zastane; tudi se mora odpraviti stari židovski davek in to se more zgoditi samo po posebnem zakonu; urbarni in desetinski davek se mora odpraviti ali vsaj drugače razdeliti. To stališče je Doljak zagovarjal večkrat v tej debati, v kteri je govoril tudi Ulepić[3] in razvil cel finančni program, obsegajoč strogo nadzorovanje, varč-

[1] Reichstagsverhandlungen II. 487.
[2] Ibid. II. 555. „Postillon" 5. okt. 1848.
[3] Ibid. II. 652.

nost, pravično razdelitev davka, uvedenje prihodninskega davka, odpravo užitnine, znižanje cene soli, prenaredbo drugih dohodkov; osobito govori ob urbarnem in desetinskem davku glede Kranjskega: tega davka v ilirskem guberniji ni, ker je francoska vlada zemljiščni davek razdelila neposredno na kmetijstva in zato jim opustila petino tistih davščin, ktere so plačevali grajščinam; avstrijska vlada je to uredbo potrdila; zato se mora predlog finančnega odseka predrugačiti, da se ne zgodi krivica Iliriji, ki je itak preobložena z davki. Za njim se je debate udeležil Kavčič,[1] svareč zbor, da se naj ne zanaša na preobilne popustke pri davkih; ujema se z Ulepićem, potem pa preide na splošni politični položaj in pravi: „Lubomirski je opomnil, da uprav denešnja predloga kaže, kako težko je kronovine urediti po splošno veljavnih pravilih in da se takoj mora državni zbor prevreči v shod narodov, v kterem si narodi stoje nasproti drug drugemu. Poslanci so se tu sešli, da bi ustanovili jedino, močno Avstrijo . . in ako nam je to resni in pravi namen,. . . moramo kronovine urediti po splošnih pravilih. Narodi stoje narodom nasproti; ne vem, kako bi se mogli pametni narodi braniti tesnega združenja na novih načelnih podstavah. Zakaj naj bi ne določili mi splošnih pravil, in določili, da se naj v bodoče sleharni narod, bodisi slovanski, nemški ali laški, združi bratski in vlada poleg ostalih dalje?“ Konečno obljubi, da bode dotične predloge stavil v ustavnem odboru.

Dne 26. septembra naznani ustavni odbor državnemu zboru, da je dovršil prvi del ustave: temeljne pravice in že tudi preložil v nektere nenemške jezike. Do 3. oktobra slovenska prestava še ni bila gotova, a bližala se je izvršitvi. Boroš je zdaj nasvetoval, da se naj zbor takoj spusti v podrobno razpravo, ne da bi načrt razpravljal še-le v odsekih. Doljak[2] pa nasprotuje in poudarja, da je mnogo poslancev neveščih nemščine; ti se morajo stoprav v ožjih krogih poučiti: važno je tudi slišati, kaj poreko kronovine; „carta bianca“ se ne sme zlorabiti. „Ustvariti nam je ustavo, izvirajočo iz naroda, primerno potrebam, značaju in omiki narodov, in ker smo zastopniki naroda, moramo poslušati njegov glas“. Levica mu je odgovorila s sikanjem.

Proti Doljaku se oglasi dr. Kavčič[2]; on ne smatra „oddelkov zborovih za osnovne šole, v kterih naj bi se po-

---

[1] Reichstagsverhandlungen II. 698.
[2] Ibid. II. 668.

učil sleharni poslanec", marveč naj ga pouči prestava. Glas kronovin bomo pa itak čuli iz novin, ne da bi nam bilo treba potratiti 4—6 tednov. Zato naj zbor nemudoma prične obravnavo ustave. A konečno skleno, da se da 14 dni obroka oddelkom, da se posvetujo o načrtu, ki pride potem koj pred zbor.

Hipoma je pretrgala oktobrova revolucija dunajska državnozborska posvetovanja: umorili so grofa Latoura; zbežal je cesar in ker niso bili desničarji, osobito Čehi, več varni na Dunaji, pobegnila je večina s Strobachom vred. Upor je razpršil tudi vlado; državni zbor, oziroma ostanek njegov, pa se je staral, da bi prilastil si tudi izvršilno oblast, sklicuje se na simpatije pri narodu in na istino, da je bil dolgo časa jedina zakonita oblast na Dunaji; neresnična je pa bila njegova trditev, da je svoboden; očividno je prišel pod nadvlado levice, odkar je zgubil poslance poprejšnje večine; nova levičarska večina pa je dobivala svoje moči iz revolucije oktobrove; ta je strahovala državni zbor. [1] Podpredsednik (kmalu predsednik) dr. Smolka je moral jako natanko šteti poslance, da je mogel izjaviti sklepčnost zbora in s tem dokazati zakonitost njegovih sklepov; a prištevali so k poslancem, navzočnim v zbornici, tudi člane „permanencije", t. j. stalnega, vedno zbranega odseka, čegar duša je bil poročevalec njegov, Schuselka; uračunali so te člane tudi, ako niso bili ravno navzočni.

---

[1] Meynert 562. Nastopna pesem iz „Pol. Courier-ja" 4. oktobra 1848, tore pred revolucijo, naj nam osvetli duha na Dunaji vladajočega:

„A la lanterne!
Sie lernen nichts, sie lernen nichts,
Die herren hochwolgeboren;
Vergeblich schmettern des gerichts posaunen ihren ohren;
Das golden nur aus schwarzer nacht
Dass morgenrot der freiheit lacht
Nach blutig schweren wehen —
Sie mögens nicht verstehen.
Weil denn die herrn von bessrem blut
Die neue zeit nicht lernen,
So hängt die herren kurz und gut
Hoch, hoch an die laternen!"

Nazadnje še:

„Mein deutsches volk, wie schwer 's auch sei,
Mit starkem mut, mein volk, du musst es lernen:
Tyrannen, pfaffen, sclavenbrut
Hoch, hoch an die laternen!"

10. Slovenci in oktobrska ustaja.

Ni nam tukaj iskati virov, iz kterih je izviral krvavi oktober 1848. l. Bila je pa ta revolucija jedna glavnih akcij evropskih prekucnežev; na Dunaji so si podali roko vsi oni činitelji, ki so se zarotili zoper Avstrijo in zoper — slovanstvo. Zato se je pa baš na Dunaji v istini spolniti morala „usoda Nemčije, usoda Evrope“.[1] Na teh tleh, na tej vulkanični zemlji je ostal državni zbor, kterega legalno veljavo je sam cesar priznal; nelegalno je pa postalo njegovo zasedanje, kakor hitro ga je cesar pozval iz Dunaja v Kromeriž; nelegalnim so ga pa smatrali že poprej oni poslanci slovanski in nemški, ki so kmalu po krvavih dogodkih zapustili Dunaj, ker se odslej niso več čutili varnih tam, ali pa ker se jim je kmalu vlada nove večine pristudila. Državni zbor se je koj po begu ministrov polastil nekterih pravic izvršilne oblasti, postavil se je na stran Dunaja in se dobrikal Madžarom in zato agitoval na vse kriplje zoper pooblaščence zakonite oblasti, osobito zoper Auersperga, Windischgraetza in Jelačića. Odločno je obsojal dvor in „kamarilo“ s „krutimi ordami hrvaških divjakov“ in „harambaše“ z Jelačićem vred, a ni si upal izraziti se s tistim pogumom zoper dunajske rovarje. Naravno je bilo, da so nasprotni slovanski in nemško-konservativni krogi tak zbor smatrali članom revolucije proti-avstrijske, proti-dinastične in protislovanske in da niso hoteli priznavati veljave ukrepom in činom takega zbora.

Na vse kriplje pa se je trudil ta „trup parlamentski“, da bi uveril tudi narode o svoji veljavi in da bi prisilil generale, oblegajoče Dunaj, jemu se upogniti. Oklicev, oglasov, prosvedov, adres itd. je pošiljal med svet kar plohama, nektere celo v vseh jezikih avstrijskih.[2] Tudi do Slovencev se je obrnil državni zbor: ukrenil je poslati tudi v Slovence svoje poverjenike, da poučе narod o zborovih namerah in mu zbude simpatije za-nj. Za I l i r i j o je izbral A m b r o ž a in Scholla, za Š t a j a r s k o dr. Kranjca in Königshoferja, za P r i m o r j e Gobbija in Madonizzo; za prva dva gubernija so se po nasvetu Schollovem ozirali na znanje slovenščine.

[1] Jul. Fröbel: Wien, Deutschland und Europa, str. 12.
[2] Zbrani so v knjigi Fennerjevi: Octoberrevolution I. 133 in dalje.

Sestavili so poziv do kronovin [1] „za pomirjenje duhov“, preložili so ga na vse jezike in razposlali ga na Gajerjev in Doljakov nasvet po odbornikih, srenjah itd. Poslovenil je poziv Ambrož. V „permanencijo“ so izbrali tudi dr. Kavčiča in Ambroža; a prvi izvestno nikdar ni vstopil v imenovani odsek, nego je kmalu ostavil Dunaj; to so storili tudi mnogi drugi slovenski poslanci; do konca oktobra nahajamo na Dunaji samo te-le poslance: Ambroža, Dolžana, Gorjupa, Smrekarja, Stercina, Šturma, Županca in Severa. [2]

Štajarskega guvernêrja grofa Wickenburga so graški rovarji prisilili, da je zahteval od državnega zbora zapisek vseh poslancev štajarskih, ki so zapustili zbor brez dopusta. Nekteri poslanci so pobijali to zahtevo, drugi pa govorili za njo, med ostalimi tudi Ambrož in dr. Smrekar: Ambrož je celo zahteval, da naj priobčijo imena vseh odšlih poslancev vseh kronovin. A zbor je naposled ustregel samo želji Wickenburgovi. [3]

V tej dobi so se pridno glasili nekteri slovenski poslanci, ki so sicer radi molčali ali le malokdaj govorili. Gajer, ki je postal član permanencije, odvrnil je n. pr. tistim, ki so zahtevali od Jelačića, da naj takoj ustavi svoje pomikanje proti Dunaji, da se to ne more zahtevati, dokler ne stori tega tudi ogrska vlada. Črne je zbudil „občno vese-

[1] Državnega zbora poziv dne 7. okt. Ambrož ga je poslovenil tako-le: „Ludstva avstrijanske! Nasledbe grozovitnih prigodbi žugajo pretresti komej začeto ustavno naredbo našiga noviga deržavniga ustavljanja. Ustavavni deržavni zbor, kteri iz proste volje avstrijanskih ljudstev izhaja, je spoznal v pervih urah 6. listopada sveto dolžnost, ktero ima proti ljudstvam izpolniti, in teško odgovorlivost, ktera ga zadeva pred sedanim in poslednim svetam. Kader se je zaveza postavniga reda pretergati otla, si je deržavni zbor perzadeval, iz močjo svojiga ludstveniga pooblastčenja in po zastopnosti iz dunajskim ludstvam zopernikam svobode in brezvladnosti nasproti ravnati. On je neprenehajni sedeš naključil in je izvolil iz svojih soudov vedni odbor za ohranenje očitniga varstva in reda. Tudi je imel deržavni zbor pred očmi svoje stanje, ktero ima proti ustavnimu prestolu zdaj in ktero bo tudi za naprej nepremagljivo imel“ itd. Iztis v ljubljanskem Rudolfinu.

[2] Reichtagsverhandlungen III. 14. 15. 18. Kavčič je bil 8. okt. menda „bolan“, zato ga ni bilo v „permanencijo“; opravičeval ga je Gajer; ibid. III. 86. Ker je bil tudi član deputacije do cesarja, izbrali so mu Dolžana namestnikom 11. okt. Dolžan je šel z deputacijo v Olomuc, ibid. III. 143. Kranjec je bil navzočen še 19. okt., a le prisiljen; „Celjske novine“ 19. nov. 1848. Ambrož je bil „bolehen“ 23. oktobra in je obetal, da koj pride, kakor hitro okreva. Imena poslancev, navzočnih do konca oktobra, gl. Fenner v. Fenneberg II. 232.

[3] Reichstagsverhandlungen III. 244. V „Grazer Zeitg.“ 24. okt. 1848 je opravičevanje poslanca Thinnfelda.

lost", ko je predlagal, da se naj osvobode duhovniki službe v narodni straži. [1] Posebno dr. Smrekar se je zdaj vedel, kakor pravi radikalec; pa tudi pravi slovenski poslanci so morali često glasovati proti svojemu prepričanju — ako smemo pri njih iskati toliko narodno-politične zavesti. Soglasno je na pr. zbor prosvedoval zoper češke poslance, ki so (izvzemši Sidona) ostavili Dunaj in objavili ugovor proti državnemu zboru; tudi Slovenci so se tore ujemali z levičarji, ki pa vendar niso hoteli izvoliti Ambroža podpredsednikom, temveč 13. oktobra ga pustili na cedilu. [2] Pri vsem tem je Ambrož ostal neomahljiv na stališči državnega zbora, neoziraje se na javno mnenje v domovini; prečital je celo v zboru članek iz nekega slovenskega lista, ki je hudo napadal državni zbor in pozival narod, da naj „dostojno" sprejme državnozborske komisarje, kadar pridejo med narod; članek je imel pomen tudi za Ambroža, ki je bil poverjenikom izbran za Ilirijo. Zato je predlagal, da naj zbor razpošlje med narod nov oklic, „da zaduši tam ono hujskanje in utrdi vez, ki veže kronovine z Avstrijo in Dunajem". [3] Posebni odsek, čegar član je bil tudi Gorjup, zložil je nov razglas, kojega so priobčili v nemščini, ne da bi priredili prestavo v slovanska narečja. Ambrož se je pritožil in dobil nalog, da naj posloveni ta oglas. [4]

Nekaj nepotrebnega iznemirjenja je napravil Sturm, pripovedujoč v državnem zboru, da so ga, potujočega na Dunaj, v Dun. Novem Mestu prijeli Jelačićevi vojaki, „brutalno" ž njim ravnali in 36 ur ga imeli ujetega; rešil se je samo po zvijači: zahteval je „on, slovenski poslanec" pismo do Jelačića, češ, da hoče govoriti ž njim, a ni šel k njemu nego naravnost na Dunaj. Pozneje je pa preklical tiste „brutalnosti" in rekel samo, da so le grdo govorili ž njim. [5]

Polagoma sta se pred Dunajem zjedinila Windischgraetz in Jelačić ter obkolila uporno mesto od vseh stranij. Dne 25. oktobra pa so v državnem zboru prečitali cesarski patent z dne 22. oktobra, v kterem je cesar zaključil zborovanje na Dunaji in zboru veleval, da se snide 15. novembra v tihi

---

[1] Reichstagsverhandlungen III. 44. Fenner v. Fenneberg I. 251.

[2] „Slovenija" pa je pisala 17. oktobra o tej kandidaturi Ambroževi: „Sram bi moralo biti vsakega pravega Slovenca, ostati v taki hiši, kder slavni možje: Strobach, Palacky, Rieger, Brauner, Doljak itd. niso svojega življenja varni." Ibid. tudi 27. okt. „Novice" 18. okt. 1848.

[3] Reichstagsverhandlungen III. 127. 132.

[4] Ibid. III. 276. Fenner II. 204.

[5] Reichstagsverh. III. 226. 274. Slovenija 27. okt. Der Freimütige 18. okt. Postillon 18. okt. 1848. Fenner II. 145.

prestolnici hanaške zemlje, v Kromeriži. Ta cesarski ukaz je bila zmaga desnice zborove, imenoma zmaga Slovanov. Slovani so se bili tesno zvezali z dvorom, boreči se ž njim vred za rešitev Avstrije, nadejaje se pa tudi, da se bode cenila na merodajnem mestu ta vernost, kadar pride do rešitve najvažnejšega problema: nove osnove Avstrije. —

Zdaj se pa ozrimo na Slovensko, da vidimo, kako se je vel narod v očigled dogodbam na Dunaji.

Narod slovenski se ni ujemal s tistimi poslanci, ki so po umoru ministra Latoura ostali na Dunaji in sodelovali v državnem zboru; zavzemal je marveč odločno stališče čeških poslancev, ki niso hoteli priznati zboru nobene veljave več. Dasi je „tulil lev aule", ni mu pritekel narod slovenski na pomoč; ostal je lojalen in smatral je nezakonitimi vse oblasti razven vlade in cesarja. Ta vernost se je posebno lepo pokazala na Štajarskem, kajti tu nista bila Slovenec in Nemec tistih mislij. V Gradci je bilo dokaj jako nevarnih demokratskih življev, ki bi bili radi posnemali vzgled dunajčanov; zaista so razsajali in ropotali, dokler ni Wickenburg jim nečesar dovolil, ker je bil v nevarnosti. Branil se je nekaj časa širiti med narodom poziv državnega zbora in dovoliti da bi se dunajčanom na pomoč poslala štajarska črna vojska. Primorali so ga pa, da je zabranil odpeljati topove iz Gradca k cesarski vojni; 9. oktobra je moral ustanoviti neki odbor „za javno varnost", ker menda obstoječe oblasti niso zadostovale v tako nemirni dobi vsem potrebam; 11. oktobra pa so zagrmeli topovi na graškem Gradu in pozivali može v črno vojsko — Dunaju na pomoč! Po vsej deželi so se razkropili poverjeniki s pooblastilom v rokah, da naj osnujo po vseh okrajih črno vojsko. Takoj tistega dne se je odpeljala peščica narodnih stražnikov po železnici proti Dunaju; nekaj mož je šlo za njimi večinoma iz Gradca, nekaj tudi iz Maribora; a na Dunaj niso mogli priti več vsi, ker so nektere zavrnili že tostran Semernika; samo utihotapiti so se mogli ostali v prestolnico.

Odpor ni izostal: Okrožni glavar v Brucku, Marquet, je odklonil objavljenje poziva za črno vojsko, ukazal je menda celo, zgrabiti poverjenike, oznanujoče črno vojsko, in ako imajo tudi oblastilo guvernêrjevo; kogar zasačijo, naj ga odvedo naravnost k Jelačiću. [1] Generalu grofu Auerspergu se je črna

---

[1] Fenner I. 217, II. 132. Der Freimüthige 18. okt. 1848. Prim. Klagenfurter Ztg. 12. okt. (svarilo gen. Nugenta) 21. okt. (Auerspergovo pismo *Wickenburgu*).

vojska Štajarcev zdela sumljiva; zahteval je pojasnilo od Wickenburga in ta je odpisal, da Štajerci hočejo samo varovati svojo deželo, da ne prodre v njo Jelačić ali ogrska vojna; te izgovore je podpiral sklicuje se na tistih 14.000 Hrvatov, ktere je Teodorović vodil iz Ogrskega ob iztočnem robu Štajarske domov na Hrvatsko. Auerspergu in Nugentu ni bilo treba uresničiti pretitve, da se bode z vojno silo zabranilo in kaznovalo zbiranje oborožencev za hrbtom cesarske vojske oblegajoče Dunaj; te nesreče pa ni odvrnil od Štajarske niti grof Wickenburg niti njegov „odbor za javno varnost", nego jedino razboritost nemških in slovenskih Štajarcev in poraz Dunaja.

Tudi med Slovence na Malem Štajaru so prišli emisarji, da bi osnovali tam črno vojsko; ali malone so jo bili skupili! Dotični poverjenik je prišel v Celje in ukazal zvoniti plat zvona, da bi sklical prebivalstvo, a niso mu dovolili; radovedno so prihiteli celjani k mestni hiši, da izvedo, kaj se godi. Zbranemu občinstvu je poverjenik pravil, da gre Jelačić nad Dunaj in da morajo tudi Štajarci iti dunajčanom na pomoč. Vnel se je o tej stvari prepir; nekteri so zagovarjali Dunaj, drugi pa Jelačića; načelnik narodne straže V. Gurnik ni hotel dati povelja, da bi šli stražniki na Dunaj, češ, da nima potrebnega pooblastila od nadpoveljnika štajarskih narodnih straž;[1] kdor hoče iti na Dunaj, naj gre. Res sta se oglasila dva junaka in navzočni so jima nabrali za popotnico 28 gld. Dunaj od te pomoči ni imel menda izdatne koristi, ker se je posrečilo samo jednemu priti na Dunaj; drugi se je moral vrniti že v Dun. Novem Mestu. V Celji so zajeli kmalu potem 21 beguncev štaj. deželne lovske kompanije; na poti preko Krasa na Laško jih je bil nekdo pregovoril, da so jo pobrisali in hoteli iti na Dunaj. Nekega graškega emisarja bi bili obesili blizo Celja, da ga ni z velikim trudom otel grajščinski oskrbnik. Slovenci so ostali stanovitni in lojalni proti prigovarjanju in žuganju, s kojim so tu in tam nekteri skušali prisiliti kmetske župane, da bi sklicali črno vojsko.

V Ptuji se nikdor ni oglasil, da bi šel dunajčanom na pomoč; jako oprezno so se plazili emisarji tam okrog, da bi se jim ne pripetilo kaj neljubega. Kar je bilo mogoče Slovencem, to so storili revežem Hrvatom Teodorovićevega oddelka;[2] to je bila hrvatska črna vojska, a tako slabo obo-

[1] Fenner II. 193. dolži nadpov. gen. Pürkerja, da je nalašč zabranil črno vojsko in ukazal zasačiti emisarje.
[2] „Klagenfurter Ztg." 12. okt. „Grazer Ztg." 17. in 23. okt.

Po novinah in pozivih je „Slovenija" branila in Jelačića in tešila narod, da državni zbor kma svojo nalogo in ustvari svobodno ustavo Avstri so doneske za ranjene vojake na Lašk se je na domoljubnem darovi v imeni Radeck vembra polkovnik Bianchi v prelepem listu: goji kal, leto dozori sad. Kar je domovina usadila v sinovom, to je življenje dozorilo do junaških činov. Domovina je rodila slavo, ki diči zastave slovenskega polka, ker smo hvaležni sinovi, polagam[1] radosten lavor na žrtvenik domovine".

V enakem položaji so bili koroški Slovenci. Dočim je deželni odbor ponujal pomoč Dunaju in državnemu zboru, netilo je „demokratsko društvo" ogenj in delalo na vse kriplje, da bi koroško črno vojsko spravilo na noge. „Raje gremo ajde mlatit", rekali so razboriti kmetje koroški; celovško „slovensko društvo" pa se je borilo za odločno lojalno stališče z lepim uspehom in pri tej priliki poudarjalo tudi slovenske želje. Cesar reši tudi Slovence jarma tujščine; v ta namen se mora dežela razdeliti po narodnostih v dva okroga; v slovenskem okrogu mora biti slovenščina v šoli in uradu in slovenski okrog se ne sme združiti z Nemčijo. „Ničesar, še piškavega oreha ne damo za nemško zvezo; blago in krv, vse pa damo za ustavnega cesarja Ferdinanda Dobrega; vse za jedino, mogočno in svobodno Avstrijo". Neizmeren razloček je bil med vedenjem „slov. društva" in pa vedenjem celovškega „demokratskega kluba", zoper čegavo „nesramno postopanje" je Windischgraetz nasvetoval „krepka sredstva".[2]

Hudo so rogovolili v jeseni 1848. leta tudi po Primorskem vsi Avstriji in — Slovanom sovražni življi. Laške novine v Trstu so bile nekoliko naravnost veleizdajske, a imele so svoje čitatelje večinoma onstran Soče in so morale tore nehati, ko jim je Radecky prepovedal vhod v lombardo-beneško kraljestvo. V Trstu so celo nedolžne igre in veselice zlorabili za veleizdajsko rogoviljenje. V zapadni Istri, tore bistveno v nekdaj beneških okrajih, zasledili so veleizdajsko zaroto; vzdigniti so se hoteli, kakor hitro bi

---

[1] Pohvalil je štaj. Slovence tudi Nugent in je poslal celjski narodni straži 214 pušk. „Celjske novine" 15. nov. 1848. Prim. tudi „Klag. Ztg." 31. okt. 1848.

[2] „Prostonarodnj holomucki nowiny" 1848. „Slovenija" 24. novembra. „Lloyd" 23. nov. 1848. Helfert III. 59.

bližujemo trenotku, da podpišemo svojoj srčnoj krvjo sveto zavezo neprelomljive zvestobe. Dotlej ohranite svojim rojakom v celjskem okrogu zvesto, bratsko ljubezen.“

Gurnik prosi potem, da naj to pismo prečitajo v društvu, a ga ne objave, ker bi se sicer štajarski demokratje lehko pripravili, kar bi ne bilo ugodno za nas. Udarec se mora izvršiti hipoma in tem izdatnejši bo njegov učinek. Kadar pride čas, pošljemo Vam nujno poročilo. Šest topov potrebujemo; ostale topove morebiti dobimo od generala Nugenta, ki stoji osem milj pod Gradcem s 15.000 moži“.[1] V imeni ljubljanskega društva je odgovoril dr. Martinak: „Ako bode neizogibno (kar pa upamo, da ne bo), da bodemo morali prijeti za orožje za svojo stvar, tedaj smo uverjeni, da se za našo stvar vzdigne ves slovenski narod kakor jeden mož.“[2]

Propad Dunaja je na srečo prišel tako kmalu, da ni bilo treba prijeti štajarskim Slovencem za orožje proti tistim nemškim sodeželanom, ktere je strahovala mala pa odločna četa hujskačev in prekucnežev.

Umevno je, da si pri teh ljudeh „Slovenija“ ni pridobila nobenih simpatij, ker je združena bila z vsemi miroljubnimi življi in je pomagala zapréčiti veliki shod „političnega osrednjega društva“, naperjenega zoper guvernêrja.[3] Tisti Wickenburg je povabil predsednika „Slovenije“, da se naj z enim odbornikom udeležuje posvetovanj „odbora za javni red“. Na ugovor, da dvema Slovencema ne bode mogoče doseči ničesar, in da društvo ne more poslati poverjenikov v ta Slovencem neprijazni odbor, zavrnil je Wickenburg ta ugovor z izjavo, da jima pristoji pravica prosvedovati; potem pa odpre zbornična vrata in potisne Slovenca noter. V imeni svojega naroda sta tukaj vložila prosved zoper pridržanje topov, namenjenih Jelačiću in proti črni vojski; pri sleharni točki sta zahtevala, da se naj v novinah priobče pri sleharnem sklepu imena odbornikov in njihovo glasovanje. Muršec dostavlja, da sta na ta način preklicala vse sklepe odborove.[4]

---

[1] Nemški izvirnik v ljublj. Rudolfinu.

[2] Nemški izvirnik v ljublj. Rudolfinu.

[3] „Volkszeitung“ 19. okt. 1848.

[4] „Laut dortigem sitzungsprotokoll“; rokopisna zgod. „Slovenije“. Dotični zapisnik nam ni bil na razpolaganje. Č. g. dr. Muršec sam se pa na to stvar ne spominja več; pač pa se ujema s to opazko Fenner I. 216, ki po svoje pravi, da so sedeli v odboru „unsaubere, schwarzgelbe, bureaukratische elemente“, ki so zabranili menda pravi namen njegov.

Po novinah in pozivih je „Slovenija“ branila cesarja in Jelačića in tešila narod, da državni zbor kmalu dovrši svojo nalogo in ustvari svobodno ustavo Avstriji. Nabirali so doneske za ranjene vojake na Laškem: zahvalil se je na domoljubnem darovi v imeni Radeckega 5. novembra polkovnik Bianchi v prelepem listu: „Pomlad goji kal, leto dozori sad. Kar je domovina usadila v srca sinovom, to je življenje dozorilo do junaških činov. Domovina je rodila slavo, ki diči zastave slovenskega polka, in ker smo hvaležni sinovi, polagam [1] radosten lavor na žrtvenik domovine“.

V enakem položaji so bili koroški Slovenci. Dočim je deželni odbor ponujal pomoč Dunaju in državnemu zboru, netilo je „demokratsko društvo“ ogenj in delalo na vse kriplje, da bi koroško črno vojsko spravilo na noge. „Raje gremo ajde mlatit“, rekali so razboriti kmetje koroški; celovško „slovensko društvo“ pa se je borilo za odločno lojalno stališče z lepim uspehom in pri tej priliki poudarjalo tudi slovenske želje. Cesar reši tudi Slovence jarma tujščine; v ta namen se mora dežela razdeliti po narodnostih v dva okroga; v slovenskem okrogu mora biti slovenščina v šoli in uradu in slovenski okrog se ne sme združiti z Nemčijo. „Ničesar, še piškavega oreha ne damo za nemško zvezo; blago in krv, vse pa damo za ustavnega cesarja Ferdinanda Dobrega; vse za jedino, mogočno in svobodno Avstrijo“. Neizmeren razloček je bil med vedenjem „slov. društva“ in pa vedenjem celovškega „demokratskega kluba“, zoper čegavo „nesramno postopanje“ je Windischgraetz nasvetoval „krepka sredstva“. [2]

Hudo so rogovolili v jeseni 1848. leta tudi po Primorskem vsi Avstriji in — Slovanom sovražni življi. Laške novine v Trstu so bile nekoliko naravnost veleizdajske, a imele so svoje čitatelje večinoma onstran Soče in so morale tore nehati, ko jim je Radecky prepovedal vhod v lombardo-beneško kraljestvo. V Trstu so celo nedolžne igre in veselice zlorabili za veleizdajsko rogoviljenje. V zapadni Istri, tore bistveno v nekdaj beneških okrajih, zasledili so veleizdajsko zaroto; vzdigniti so se hoteli, kakor hitro bi

[1] Pohvalil je štaj. Slovence tudi Nugent in je poslal celjski narodni straži 214 pušk. „Celjske novine“ 15. nov. 1848. Prim. tudi „Klag. Ztg.“ 31. okt. 1848.

[2] „Prostonarodnj holomucki nowiny“ 1848. „Slovenija“ 24. novembra. „Lloyd“ 23. nov. 1848. Helfert III. 59.

se prikazalo laško vojno brodovje. Vlada je zato razglasila, da se v tem slučaji takoj objavi obležni stan. Slovani in razboriti življi laški so pa krepko podpirali vlado in generala Gyulaya, tržaškega namestnika, in kadar se je prikazalo laško brodovje Albini-jevo, zbrala se je takoj v Trstu narodna straža; po Istri pa so osnovali četo prostovoljcev, ki so čuvali tam Avstrijo. Baš v tem nevarnem času se je osnovalo tudi uže navedeno „slavjansko društvo“ v Trstu; v njem so se osredotočile sile primorskih Slovanov. Nekako čuden utis pa je morala napraviti na Avstrijca in Slovana olepšava Trsta z zastavami nemškimi in celo madžarskimi; poleg njih si zaman iskal slovanske trobojnice in črno-žoltega prapora; celo posadka je imela zastavo črno-rudeče-zlato, ki se gotovo ni podajala nič kaj polku po narodnosti svoji slovanskemu.[1] Manjkalo pa ni v Trstu tudi simpatij za Dunaj in državni zbor; novine so pozivale narod na črno vojsko in na pomoč dunajčanom. „Nikar se ne dajte varati o Jelačići! Kdo je mar ta Jelačić? Kdo so njegovi vojaki? Izdajalci so domovine, krvoloki in uporniki zoper sveti parlament!“ Tako je pisal neki laški list v Trstu 18. oktobra 1848.[2]

Verni so ostali tudi Slovenci na Kranjskem, ktere so posebno „Novice“ svarile pred hujskači, med kterimi je bilo premnogo bivših nižjih grajščinskih uradnikov. Poprej so ti bili, rekel bi, pijavke narodove, zdaj pa so se veli kakor najboljši prijatelji kmetom in jih šuntali posebno zoper duhovščino; res so tu in tam po Koroškem kmetje se branili podpisati prošnjo zoper ločitev šole od crkve in zoper sekularizacijo crkvenega imetja. Nekde so menda kmetje celo ugibali, ne bi li bilo umestno prositi cesarja, da naj jim vrne plačane davke, grajščaki pa da naj jim vrnejo desetino. „Kurent jim gode!“ vskliknile so „Novice“.[3]

Proti takim rovarjem se je dvignilo tudi ljubljansko „slovensko društvo“, ki je ravno tedaj prenaredilo svoja pravila in postalo[4] bistveno politično društvo. V pozivu do naroda je opisavši tek dogodeb od marca do oktobra reklo: „Slavjani se čvrsto držimo Avstrije in smo jednodušno pripravljeni braniti in podpirati njeni ustavni prestol do zadnje kaplje krvi. Tudi mi hočemo svobodo, pa

---

[1] Helfert IV. III. 480.
[2] Gazetta di Trieste, ktero cituje Der Freimüthige 25. okt. 1848.
[3] „Novice“ 11. okt. 1848.
[4] „Novice“ 18. okt. 1848. Fenner II. 251. „Laibacher Ztg.“ 17. okt. „Novice“ 25. okt. 1848.

mi hočemo jednake pravice za vse narode. Mi hočemo, da ostane Avstrija velika in mogočna, da so ustavnega cesarja posvečeno veličanstvo in njegovi ministri svobodni, mogočni, da se ustavodajalnemu zboru od nobene strani ne dela sila in strah. Mi pa nočemo, da bi samo jedno mesto (Dunaj) dajalo postave vsemu cesarstvu."

Udanost svojo je društvo izrazilo v posebni adresi cesarju 19. novembra. Zanimiva je debata o tej adresi v odboru.[1] K Hradeckega adresnemu načrtu opomni dr. Bleiweis, da se je ozirati tudi na §§. 2. in 3. frankobrodskega načrta nemške ustave. § 2. je velel: „Noben del nemške države ne sme biti z nenemškimi deželami v jedno državo zjedinjen." § 3. pa: „Ako ima ktera nemška dežela z nenemško tistega vladarja, mora se zveza med njima urediti na podlagi čiste personalne unije." Koncem oktobra je večina narodne skupščine odobrila ta odstavka, ki bi imela prerezati Avstrijo in uničiti jo. Dolžnost je bila vsem lojalnim činiteljem izjaviti odločen prosved zoper one določbe: pozvati domov avstrijske poslance iz Frankobroda, kder so nameravali deliti Avstrijo, kakor da bi ne imela gospodarja. To so zahtevali tudi slovenski krogi. Bleiweis je poudarjal protislovje v sklepih frankobrodskih: dasi se tam pozivajo na zgodovinsko načelo, zanikujo v tistem hipu pragmatiško sankcijo, ki je sedanji Avstriji temeljni zakon. Zvezo z Nemčijo morejo Slovenci odobravati le tedaj, ako se Nemčija ustanovi kakti sodržavje. „Vso čast narodnosti, ki je najsvetejši zaklad; a umestno je, da se nasproti opoziciji poudarjajo tudi še drugi razlogi, nego zgolj narodnost, to je potrebno osobito zato, ker se poziv ima obračati tudi do naroda na kmetih, kteremu ni še povse jasen pojem o narodnosti."

Dr. Martinak pa zavrača popolno zgodovinsko stališče Bleiweisovo; ono je omajano, prebito, po revuluciji zavrženo. „Ker smo priznali dobro sadove revolucije, moramo dosledno odobravati revolucijo samo." Na zgodovinskem stališči bi morali mi priznati poleg pragmatiške sankcije tudi „zvezno listino" (bundesacte) in s tem bi tepli sami sebe. S Höffernom pravi, da je „jedino za nas umestno stališče narodno stališče; samo raz nje se moremo boriti zoper svoje nasprotnike." Cigale pa zahteva, da se poudarja pragmatiška sankcija kakti protitežje zoper „bundesacte" in frankobrodce; ono zgodovinsko stališče bi podpiralo naše naravno pravo. Jed-

[1] ali prav za prav mnenja pojedinih odbornikov, pristavljena pismeno načrtu adrese.

naki so bili nazori Matavška, ki je odločno zanikal pristojnost frankobrodske skupščine glede Avstrije in Slovencev.[1]

Konečno je slovensko društvo v adresi prosvedovalo zoper frankobrodska §§ 2. in 3. dostavljaje, da se je Slovencem vedno sumljiva zdela „nemška jednota“ in da so volili poslance v Frankobrod samo iz spoštovanja do cesarjevega povelja. „Pri tem ravnanji[2] se je slovenski narod držal pravila, da, če prav se zgodovinska, na pragmatiški zakon in na pismo nemške zveze oprta pravica pri ustavni vladi zdi komu omajana, mora biti saj prirojena državna in narodov pravica nepremagljiva bramba in jez zoper silo časov.“ Naposled pa zahteva društvo, da naj vlada pozove poslance iz Frankobroda domov.[3] Izrecno so se ujemali s to adreso „Slovenije“ tudi v Gradci in v Celovci.

Tudi Jelačiću je društvo poslalo adreso v krasnem slogu, sloveč ga kakor luč, ki je zasijala Slovencem;[4] sklepom državnega zbora za časa dunajske revolucije je pa odreklo vso veljavo.[5] Lojalno vedenje društva je pohvalila tudi mestna gosposka ljubljanska, izrecno poudarjajoča, da se trudi za ohranitev cesarske hiše, da pa si je baš s tem naklonilo obče spoštovanje.[6]

Zamolčati ne smemo, da so stanovi kranjski po svojem odboru tudi odločno prosvedovali zoper ona §§ 2. in 3. Dne 13. novembra je stanovski odbor poslal adreso cesarju in odločno zavračal namero, „da bi k nemški zvezi spadajoče kronovine avstrijske se potopile v Nemčiji, ostale pa prepustile svoji usodi... Frankobrodski narodni skupščini ne moremo priznavati pravice, da bi odločevala o avstrijskih kronovinah, ki so večinoma nenemške narodnosti.... Kranjska dežela s svojim slovenskim narodom je, kakor volilni zapisniki pričajo, brez vsega nagnenja in zoper svoje prepričanje, le iz spoštovanja do postavnega povelja, volila poslance za Frankobrod in obžaluje zdaj te volitve.“ Poslance naj pokličejo domov in „odbor ne more dovoliti, da bi kranjska dežela, več sto let že potrjena v svoji zvestobi do cesarske hiše, postala kos Nemčije in da bi dežele, k nemški zvezi prištete, nehale biti

---

[1] Izvirnik v Rudolfinu.
[2] Izvirne besede.
[3] „Novice“ 29. nov. 1848. Adresa je izšla tudi posebe.
[4] Slovenija 2. jan. 1849.
[5] Helfert I. 299. 504. op. 211.
[6] Poročilo magistrata o slov. društvu; v mestnem arh. v Ljubljani.

svojimi sestrami obstojni del jedinega cesarstva. Nikdar ne, da bi nam frankobrodski zbor dajal postave, ktere sprejmemo le od svojega cesarja in od državnega zbora.“ [1] Ta adresa svedoči mnogo sorodnosti z adreso slov. društva; gotovo je vpliv Bleiweisov tu in tam; a stanovski odbor ni odobril načrta Bleiweisovega v celoti. [2] Poslali so adreso poslancem v Frankobrod in državnim poslancem. Za dunajčane je vložil odbor pri cesarji prošnjo, da jih naj pomilosti.

O Frankobrodu je tukaj opomniti, da so bili prosvedi in prošnje brez uspeha. Dasi so Slovenci in Nemci klicali poslance domov, ostali so ti vender raje tam v Frankobrodu; dasi so nekteri med njimi sami bili zoper ona dva odstavka ustave. Zahtevali so iz domovine prosvede, a opravičevali se zajedno, zakaj da ne „morejo“ priti domov. Lašan, zastopnik novomeške sedmorice je pisal, da ostanejo tam, kar najdalje bo mogoče, „ker ne morejo jemati ozira na muhe svojih volilcev.“ Ko je pomladi 1849 vlada pozvala poslance domov, prašal je Lašan še le „svoje volilce“, da-li se ujemajo z vlado ali ne, kajti da so ga oni, ne pa vlada, poslali v Frankobrod. Drugačna možaka sta bila Anast. Grün in Lukman: že začetkom oktobra sta obrnila hrbet tragikomediji frankobrodski. [3] Najdalje je vstrojal Anton Lašan v Frankobrodu.

Mimogrede opomnimo, da je tudi goriško slovensko društvo 29. novembra prosvedovalo zoper §§ 2. in 3. in zahtevalo, da se poslanci vrnejo. [4]

Strogo je slovenski narod obsojal tudi one slovenske poslance, ki niso bili zapustili državnega zbora dunajskega takoj, ko je bil na Dunaji zavladal terorizem levičarjev. Javno mnenje je odreklo zakonitost zboru, odkar ni bil več svoboden, nego so ga strahovali teroristi dunajski v zvezi s tistimi frankobrodskimi poslanci (Blum, Fröbel), ki so bili prišli poverjeniki narodne skupščine. Tega terorizma ne more utajiti nikdor, pri vseh nasprotnih trditvah levičarjev; kar so očitno povedali češki poslanci, to je potrdil tudi Doljak; saj je Violand, jeden najskrajnejših levičarjev,

---

[1] „Laib. Ztg.“ 18. nov. 1848.; adresa je tudi posebe natisnena.

[2] V dež. arhivu fasc. 10.

[3] „Laib. Ztg.“ 14. in 16. nov. 5., 9. in 30. dec. (Lašan piše: „die wechselnden launen der committenten“). „Sloveniens Blatt“ 14. nov. „Novice“ 25. apr. 1849. „Grazer Ztg.“ 24., „Klagenfurter Ztg.“ 16. nov. 1849. Goldovo pismo v ljublj. Rudolfinu.

[4] V Rudolfinu. Prim. veliki shod ljublj. slov. društva 22. nov. 1848 in govor Bleiweisov. „Novice“ 6. dec. 1848; Letopis slov. društva str. IV.

že nekaj dni pred 6. oktobrom nekaj bleknil o neizogibnosti revolucije, zadnjem sredstvu, ktero bi moglo levico rešiti iz hude zadrege. [1]

Hudo se je rojakom zameril najprvlje Mih. Ambrož; že poleti se je rad navduševal za dunajčane; v oktobru je pa spet rad hodil svoje poti, ki so ga priveli v marsiktere neprilike. Bil je komisar državnega zbora ter je imel nadzorovati izročitev orožnice „ljudstvu" in razdelitev orožja med dunajčane. Prišel je zato v preiskavo, ki se je pa ugodno iztekla za-nj. Vojno sodišče je celo priznalo, da si je Ambrož pri oni priliki nabral važne zasluge za državo, in da je branil zalogo orožnice z lastno nevarnostjo; izrekla se mu je topla zahvala, da je otel znamenite in zgodovinsko važne stvari in obvaroval mnoge topniške častnike pogina. [2] Poverjenik ali komisar državnega zbora za Ilirijo je prišel Ambrož domov na Kranjsko, a v Ljubljani se ni pokazal, nego je potoval po Dolenjskem; tu so mu menda določno razjasnili stališče narodovo, s kterim se ni ujemalo njegovo vedenje; bili so razgovori včasi precej živahni, a narodnjaki so se uverili, da je g. Ambrož občni glas naroda jasno razumel in trdno sklenil, krepko zagovarjati naše potrebe v zboru. Iz Dolenjskega je šel novembra meseca naravnost v Kromeriž. Mnogo truda ga je stalo, prej ko si je mogel priboriti staro zaupanje. [3]

Trdo je javno mnenje prijelo tudi Županca, ki je na Dunaji ostal in vedno z levico glasoval, dočim je Sturm na Štajarskem pre kmete šuntal. [4] Parlamentarne počitnice je pre Gajer porabil, da bi po Dolenjskem hujskal narod. Dne 4. prosinca 1849 je v Vehovčevi krčmi na Raki 500 volilcem menda pravil čudne reči: da je lov odpravljen, da naj kmetje zapode uradnike, da bode on izposloval odpravljenje nekterih davkov itd. Drug shod v Leskovci je gosposka zabranila in Gajeru pretila z zaporom. Na njegovo

---

[1] Moravské nowiny 11. nov. 1848.

[2] „Novice" 18. apr. 1849. Kudlich, Rückblicke III. 62.

[3] „Novice" 18. okt., 22. nov., 6. dec., 13. dec. 1848; „Slovenija" 17. in 27. okt. 1848; 15. majn. 1849; „Celjske novine" 15. nov. 1848.

[4] Helfert IV. III. 39. Celjske novine pa opisujo 15. nov. poleg drugih „lipovih bogov" Županca tako-le: „Srednji urni kmet, dober lončar, kteri sicer ve poleti, kdaj je sejati, kdaj orati, kopati, mlatiti, po zimi na ohcetah in gostijah dobro govoriti, starašiniti in larmati; kteri ve piskre in sklede sukati, ulagati in prodajati", pa „ni lipov bog, on je iz voska, kteri se da na vsako stran nagniti".

interpelacijo je v Kromeriži Stadion izjavil, [1] da je okr. komisar imel pravo, ker je Gajer hotel kaliti javni mir. Gajer je oporekal in zahteval, da naj vlada predloži zboru akte, a zbor je kmalu potem preminol.

Dra. Smrekarja potujočega iz Dunaja, prijeli so v Dunajskem Novem Mestu in odveli na Dunaj v zapor, kakor mnogo drugih osob, ki so se za dunajske revolucije bile kaj zakrivile; a kmalu so Smrekarja spet osvobodili in zdaj je priobčil ta mož „po srci" levičarjev in frankobrodcev „odprto pismo svojim slovenskim bratom, ktere imam čast zastopati." [2] Zdaj je trdil, da so nasprotniki zlorabili odlomke iž njegovih govorov in ga sumničili, da je zastopnik Madžarov proti Slovanom; to sumničenje zavrača s hudimi napadi na Košuta in njegovo svojat, „ki hote se polastiti prestola sv. Štefana z oskrunjeno roko in z zavratnim umorom. Ali naj Vam še izrecno zatrjujem, da sledim zastavi našega soseda, vitežkega sorodnika bana Jelačića z besedo in dejanjem za ohranitev cesarske hiše, popolno uverjen, da se razcvete avstrijsko cesarstvo na neomahljivi podlagi narodne in državljanske ravnopravnosti krasneje, kadar grom topov očisti ozračje očetnjave in kadar utihne vojna nevihta." Ta izjava je napravila utis občne veselosti v Slovencih in graška „Slovenija" se je trudila pregovoriti sevničane, da naj prekličejo mandat Smrekarjev „naše narodnosti in države izdajalca"; to so obljubili pojedino vsi volilci tudi o Župančevem mandatu konjiškem, [3] do vkupnega postopanja proti tema poslancema pa ni bilo moč jih zjediniti; sicer pa bi bili brezuspešni ostali tudi taki koraki, ker ni noben zakon dajal volilcem oblasti, poklicati poslanca nazaj.

Popolno pohvalo je našlo vedenje drugih poslancev, osobito Doljaka, Kranjca, Kavčiča in Ulepića. Dr. Kranjec se je opravičil, da je prisiljen moral ostati na Dunaji malo dalje, a da se zadnjih državnozborskih sej ni udeleževal več. Soglasno z Doljakom zagovarja tiste slovanske poslance, kteri so včasih glasovali pred oktobrovo ustajo z levico, ki je pred ustajo krepkeje branila svobodo, nego desnica; po ustaji je pa

---

[1] „Novice" 8. nov., 13. dec. 1848. Reichstagsverhandlungen IV. 713, V. 336. 347. Helfert IV. III. 41. Violand, Enthüllungen 251 pripoveduje neverjetno reč, da je Stadion Gajeru po seji rekel, da ima Gajer pravo, da pa vlada ne more tega javno povedati!

[2] „Grazer Ztg." 20. nov. 1848.

[3] Pismo graške „Slovenije", 28. nov. 1848 (ljublj. slovenskemu društvu); izvirnik v Rudolfinu.

levica zašla na kriv pot.[1] Žal, da se je posrečilo nekterim hujskačem, Doljakove volilce nekoliko premotiti: počrnili so ga zarad njegovega vedenja v zadevah kmetske odveze; to je Doljaka tako zbolo, da se je odpovedal poslanstvu; brezdvomno se mu je mandat pristudil tudi iz drugih razlogov, med kterimi nesloga in očitno sovraštvo med slovenskimi poslanci ni najzadnji.[2] Ko so na njegovo mesto izbrali poslancem goriške okolice Jos. Črneta (brata Antonu), posebno baje pod vplivom Gorjupovim, nastala je govorica, da je Gorjup nalašč preprečil novo izvolitev Doljaka.[3]

Takrat je odložil mandat tudi Dolžan in logatčani so izvolili ljubljanskega odvetnika, Slovenca dra. Ovijača.

Znano je, da se je 2. decembra 1848 cesar Ferdinand I. odpovedal vladanju in žezlo izročil netjaku Franu Jožefu I. Nepričakovana ta prememba ni bila, bila je marveč posledica temeljitega prevrata, ki se je vršil v Avstriji; pričakoval se je odstop cesarjev že dalje časa. Ko sta bila premagala Dunaj knez Windischgraetz in Jelačić, prevzel je knezov svak, knez Felicijan Schwarzenberg, minister protirevolucije, državno krmilo v zavestnem nasprotji zoper težnje revolucije. Protirevoluciji je pot krčila „zmaga“ Windischgraetzeva nad Prago in Dunajem; odslej se je smatral ta maršal nekakega varuha Avstriji, nekako politično previdnost, in polotil se je merodajnega vpliva na vse odnošaje in razmere Avstrije. Ni bilo dvomiti, v kterem duhu se bode javil vpliv maršalov: bil je spoznavalec neomejene aristokratske monarhije in niti cesarju ni priznaval pravice, podariti narodom svobodo. Za-njtore ni imela veljave nobena obljuba cesarja in vlade, na ktero so se sklicevali narodi. Schwarzenberg je bil znan zarad svoje odločnosti, a bil je nekoliko liberalnejši od svojega svaka, s kterim sta si bila često v temeljnih načelih navskriž. V tem kabinetu je poleg znanega jožefinca grofa Stadiona zastopal liberalizem politični kameleon Bach, ki je krenil na pot protirevolucije, da bi svet pozabil, da je revolucija ga dvignila na ščit. Ta vlada je zastopala vseavstrijsko stališče; samostalnost Ogrske in drugih delov države jej je bila zoprna; Avstrija vkupna, centralizovana jej

---

[1] Doljak: Avstrija in Slavjani („Slovenija“ 17. nov. 1848), Kranjec: Levica v drž. zboru („Celjske nov.“ 19. nov 1848).

[2] Doljaka so razžalili tudi pri volilnem shodu 23. okt., kakor čitamo v oklici „Vsim prebivavcam v kantonu Kanal in Goriških okolic“ 3. nov. V Rudolfinu.

[3] „Slovenija“ 19. dec. 1848.

je bila smoter in ta se je zdel dosegljiv, odkar je meč odsekal glavo hidri revolucije: Dunaju. Za izvedenje tako ogromne naloge je pa bilo treba tudi mladega čilega vladarja, kterega ni vezala nobena obljuba. Kar se je dalje časa že snovalo, to se je dovršilo dopoludne 2. decembra v dvorani nadvladiške palače v Olomuci: v pričo nadvojvod, dvorjanov in nekterih generalov, med njimi Windischgraetza in Jelačića, izročil je Ferdinand krono 18letnemu nadvojvodi Franu Jožefu, ko se je nadvojvoda Fran Karol odpovedal svoji pravici. Novega vladarja in ministrov manifesti so oglaševali svetu program nove vlade: ravnopravnost vseh narodov, ravnopravnost pod zakonom in sodelovanje narodnih zastopnikov pri zakonodajstvu: a jasno je govoril tudi cesar, ko je rekel, da se nadeja, „da se posreči vse dežele in kose države združiti v jedno veliko državno telo“.

Od vseh stranij so zdaj potovale deputacije poklanjat se novemu cesarju in zahvaljevat se Ferdinandu. Fran Jožef je odgovoril sleharni deputaciji prijazno besedo, ki je bila često tudi jako pomenljiva; omenimo na pr., da je deputaciji državnega zbora rekel, da hoče proučiti ustavo in jo potem potrditi. S temi besedami so se razkadile sanje o suverenitêti ustavodajnega zbora.

Tudi zakoniti zastopniki slovenskega naroda so se poklonili cesarju Franu Jožefu. Vsi deželni zastopi so pozdravili cesarja z adresami; tudi Kranjska je odbrala deputacijo (Guttman, Baumgartner, Trpinec, Mih. Smole, K. Holzer, Lambert Lukmann, grof Andr. Hohenwart i dr.), ki je nesla v Olomuc adreso cesarju in ministerstvu;[1] milostno jih je vsprejel cesar v Olomuci. Potem so šli dalje v Prago zahvaljevat se odstopivšemu Ferdinandu, ki je stoloval na kraljevih Hradčanah. Pri tej priliki so Kranjci, zajedno tudi zaista zastopniki Slovencev, pohodili „Slovansko Lipo“. Čehi so vsprejeli brate Slovence jako ljubeznivo, kakor nam svedoči med drugim zahvalno pismo, ktero je poslal ljubljanski magistrat „Slovanski Lipi“ 5. januvarja 1849; vrnivši se v domovino piše Guttman Čehom, „da bodemo srčne dni radosti, ki smo jih med svojimi slovanskimi brati preživeli, vedno pomnili“.[2]

Posredno v imeni Slovencev sta tudi deželnih stanov odbora na Koroškem in Štajarskem poklonila se Franu

---

[1] Ljublj. dež. arhiv. fasc. 10; „Laib. Ztg.“ 28. dec. „Slovenija“ 5. jan. 1849.

[2] V mestnem arhivu ljubljanskem. Primeri tudi „Pravi Slovenec“ 8. jan. 1849.

Jožefu. Iz Trsta pa so poslali deputacijo treh članov; bile so zastopane tri narodnosti tržaške; Nemce je zastopal Plaucher, Lahe Conti, Slovence pa vladika Legat. K Legatu so prišli pred njegovim odhodom zastopniki okoličanov prosit ga, da naj cesarju sporoči tudi njihovo udanost, kajti „še so tisti, ki so bili 1809. leta; Slovani so in hočejo Avstrije obstoj in meje njene braniti do zadnje kaplje krvi. V tem duhu so jih odgojili očetje, tisto ljubezen do Avstrije pa vcepe tudi oni sinovom in vnukom svojim.“ Vladika naj pove cesarju, da so bila slovanska usta vsegdar veren tolmač srcu in uverjenju.[1]

Na sredi med upornimi narodi v iztoku in zapadu je tore zvestoba Slovencev ostala neomahljiva, in niso je mogli omajati tudi pozivi „svobode“ od severa ne. To pa je bilo baš, ko se je vojska dotaknila tudi slovenske zemlje. Ob bregovih Adrije je prežalo laško brodovje Albinijevo na priliko, da bi mu laško stanovništvo podalo prijateljsko roko in da bi postavilo nogo na avstrijska tla. Zato so slovanski (hrvatski in slovenski) prostovoljci Lazarićevi pazili onde in zabranili nakane Lahov, dočim je Radecky v zgornji Italiji spet ustanovil vlado avstrijskega orla.

Na drugi strani, na iztočni meji štajarski, pa je udrl v deželo madžarski general Perczel, ravno ko je Jelačić bil daleč gori v Avstriji. Obljubil je Perczel sicer, da ne prestopi štajarske meje, a kmalu je dolžil generala Burića, da je prelomil dotično pogodbo in da hoče s Teodorovićem vred od štajarske in hrvatske strani sem napasti Ogre. Nenadoma udari tore 8. novembra zjutraj Perczel nad Ormož in potisne slabe cesarske oddelke nazaj proti Veliki Nedelji, na ktero je potem streljal od ormoške strani sem s topi celo uro; proti poludnevu se pa umakne zopet proti Čakovcu. Škode so Madžari precej naredili; mejo doli pod Ptujem pa so potem dobro zavarovali in utrdili. Nugent je zbral tam doli izdatno vojno; utrdili so Ptuj, Riegersburg in Gradec; a ni prišlo do novih bojev na slovenski zemlji.

Znano je, da so mnogi madžarski polki iz Laškega in iz drugih krajev pobegnili domov na Ogrsko, da bi se onde bojevali zoper cesarske vojne. Mnogi beguni so se morali vračati po slovenskih krajih, a niso vsi srečno dospeli v domovino. Nek oddelek huzarjev je prodrl n. pr. iz zgornje Avstrije na Koroško preko Velikovca in Prevalj jahal proti Mariboru. Pod Velikovcem jih pa prehiti nek po-

---

[1] Lloyd 23. dec. 1848.

stiljon in kliče na noge narodno stražo. Nad Mariborom najdejo huzarji pot zastavljen; hoteči s silo prodreti, popade jih nekaj ustreljenih, druge pa so ujeli. Tudi ujetnike so v Mariboru ustrelili. Neke posebno občutne (ali po domače rečeno: prismojene) gospice in gospe mariborske so pa pomakale svoje robce v „krv junaško“ usmrčenih Arpadovcev. O narodnosti teh živalic ne čujemo sicer ničesar, a Slovenke menda vendar niso bile.

12. Slovenske zahteve in pridobitve.

Sledeči dogodbe 1848. leta, dospeli smo uže v jesen; prej ko pa nadaljujemo opisovanje parlamentarnega postopanja slovenskih zastopnikov na Dunaji in v Kromeriži, nam je preiskati, je-li kaj sadu obrodila svoboda Slovencem do tega časa, oziroma do pomladi? Je-li jesen spolnila, kar je obetala pomlad? Imenoma hočemo videti, v kterem obsegu so se Slovencem uresničile vse tiste želje, ki sestavljajo vkupni pojem jezikovne ravnopravnosti v šoli in uradu.

Znano nam je, da je ta ravnopravnost bila med prvimi točkami slovenskega programa; nesložni so bili pa javni glasi o načinu, kako naj se slovenščina uvede v javnost; sangvinikom so nasprotovali razbornejši možje, kterim se je popolna ravnopravnost zdela za zdaj še neizvedljiva, ki so pa tudi pogumno izjavili svoje pomisleke. V prvo vrsto rodoljubov gre n. pr. Mih. Ambrož; on je trdil odločno in deloma sklicujè se na lastno svojo skušnjo, da je slovenščina že popolnoma godna za ravnopravno uradno rabo in da njena upeljava jako olajša promet in poslovanje in ustvari večjo pravno varnost; ne sme se dopustiti „da bodo nemški in v nemščini uglajeni uradniki brez truda z nami gospodovali, v dušne verige slavnost našega naroda kovali in milost našega dobrotljivega cesarja gnusili.“ On vidi „Slovence usta odpirajoče, kakor da bi hoteli slavo zadoneti cesarju, a ne morejo, ker so se le tujega jezika navadili, domačega pa zanemarili.“ Vsaj v pisarnice po kmetih naj se uvede slovenščina in domačini naj uradujo po slovenskem. Priznaval je tore tudi on marsiktero omejitev slovenskega uradovanja; izrecno je to izjavil ob uradovanji osrednjih oblastij in zahteval slovenščino malone samo za najnižje, z narodom neposredno občujoče urade in za vsakdanje listine, n. pr. pobotnice, dolžna in ženitvanjska pisma, pogodbe oglase itd.

Uradnikom nasprotujočim slovenščini bi „eno zagodel: tako dolgo bi jim mesečnega plačila ne dajal, da bi svoj materini jezik gladko čitali in pisali — oj, kako bi se ga ročno lotili!“ Te zahteve je Ambrož dejanski izvrševal uradujè slovenski; celo na Dunaj so šli kmetje s pismi, koja jim je on spisal slovenski.[1]

Opreznejši je bil Pet. Hicinger; skrbelo ga je, kaj bo z Nemci in Lahi pri nas, ako bo uradovanje in šola popolno poslovenjena; zahteval je dalje statističnih podatkov o slovenskih pokrajinah, da bodo vedeli, kde so meje Sloveniji. „Ne toliko praznega tolčenja z besedami; delati, delati — in pisati, kar kaj velja!“ Ko mu Bučar odvrne, da se naj za tujce nameste, ako treba, tolmači, da se mora pa v obče ozir jemati najprej na domačine Slovence, odgovori Hicinger razžaljen, da naj Slovenci nikar ne žalijo tujcev, kterih je dokaj postalo nam prijateljev. Najprej se naj izda slovnica in navod za slovensko uradovanje; v gimnazij naj se uvede slovenščina korakoma, nazadnje v filozofijo in bogoslovnico; slovenski naj se za zdaj uraduje samo ustmeno; k večemu najnavadnejše stvari naj se spišejo slovenski.[2]

Bolj ali menj zmerni so bili tudi drugi, na priliko dr. Ahačič, M. Majar, dr. Muršec, dr. Bleiweis, Macun i dr.[3] Macun je smatral samostojno slovensko slovstvo nemogočnim, ker je za narodno omiko narod premajhen; zato naj se združe Slovenci jezikovno s Hrvati in uvedo hrvaščino v šole in urade. Slovensko uradovanje so zahtevala nadalje slovenska društva, na pr. goriško in podružnica v Barkolah. V državnem zboru je najprej Ant. Črne zahteval, da se naj odstrane po Slovenskem vsi slovenščine nezmožni uradniki; tisto sta prosila v posebni peticiji poslanec Ambrož in Stercin, dočim so se Nemci potegovali za vesoljno veljavo „državnega jezika“.[4] Znano nam je uže, kako so se za jezikovno ravnopravnost takoj pomladi oglasile v deželnih stanovih odločne zahteve in pa da so slovenska društva neumorno zastopala to točko narodnega programa.

---

[1] „Novice“ 19. apr., 28. jun., 5. lul. 1848.

[2] „Novice“ 14. jun., 2. in 16. avg., 6. sept. 1848.

[3] V „Laib. Zeitg.“ 3. junija kara Bleiweis ljublj. policijo, da svari meščane pred steklimi psi samo po nemških oglasih. „Ali ne zaslužijo ostali (nemščine nevešči) nobenega ozira? . . Minuli so časi, ko je na čisto slovenskem Kranjskem samo nemška Berta prela.“ Glej „Laib. Ztg.“ 20. aprila, „Slovenija“ 7. in 11. julija 1848 i dr.

[4] Stenogr. Reichstagsverh. IV. 24. 101. Dr. Wildner: Die Nationalitätenfrage in Oesterreich und zwar erstlich die Sprachenfrage. Gumplowicz, Das Recht der Nationalitäten 160. Prim. „Novice“ 23. avg. 1848.

Tukaj nam je dotične napore posebno z ozirom na znane nam gotovo važne težkoče natančneje opisati.

„Slovensko društvo" v Ljubljani je 19. majnika prosilo vlado, da naj po dunajski „Sloveniji" da posloveniti zakone, po ljubljanskem društvu pa ukaze in učne knjige, in sicer v „tistem slovenskem narečji"; tem pôtem se „zjedine narečja in nadomeste s prvotnim jezikom; to pa je potrebno, ako se hoče ta jezik velikega naroda razviti in konečno izobraziti". Najboljše sredstvo za ta namen pa je „objavljenje vseh zakonov in ukazov v prvotnem narečji v vseh kronovinah, ktere so popolnoma ali deloma slovenske". [1]

Ker je bil ta korak brezuspešen, vloži društvo novo peticijo pri vladi 13. septembra 1848; v njej obžaluje, da ni za Kranjsko vlada priobčila ukaza tiste vsebine, kakor za Štajarsko 12. junija, s kterim je velela s slovenskimi strankami slovensko uradovanje. Društvo prosi vlado, da naj izvrši nastopne želje: 1. vsem uradom, ki neposredno občujo z narodom, naj se zapove, da naj tudi brez posebnega ukaza in ne da bi jih morale stranke stoprav prositi, uradujo slovenski, pišo zapisnike slovenski in razpošiljajo samo slovenske odloke, ukaze itd.; 2. vse postave in naredbe višjih in najvišjih oblastnij, tičoče se slovenskega naroda, naj se objavijo v prvotnem narečji v slovenščini; 3. vse te nujne prenaredbe naj se izvedo nemudoma; 4. od 1. januvarja 1850 dalje naj velja slovenščina izključnim narečjem za dopisovanje oblastnij na Slovenskem med sabo in z višjimi in nižjimi gosposkami; v tem obroku se morajo uradniki naučiti jezika, med tem pa jim je dovoljeno uradovati slovenski ali nemški; 5. uvede naj se v uradovanje izključno novi slovenski pravopis.

Odbornik dr. Burger je pobijal zahteve, osobito točko 4., ki se da izvesti samo pri nekterih uradih, ki pa je neizvedljiva glede uradovanja z višjimi oblastmi, dokler niso poslovenjeni gradj. zakonik, postopanje v civilni in kazenski pravdi itd.; pred vsem pa se morajo Slovenci v šoli naučiti pismene rabe svoje materinščine; zato naj društvo mesto te peticije raje prosi, da vlada namesti učitelje za slovenščino, in da preskrbi poslovenjenje zakonikov; polagoma naj se potem začne slovensko uradovanje z najbolj navadnimi pismi. Proti mnenju Burgerjevemu (in Kunšičevemu) je pa odbor odposlal ono peticijo, ktero je Ambrož imel izročiti vladi. [2]

---

[1] Nemški koncept v Rudolfinu.
[2] V ljublj. Rudolfinu.

Kaj je v tem oziru dovolila vlada? Štajarsko namestništvo je 12. junija izdalo nastopni ukaz:[1] „Ker se je zvedelo, da se podložnikom celjskega in mariborskega okroga opravilni odkazi in ukazi ne pošiljajo v slovenščini tudi tedaj ne, ako oni to žele, primorano je vis. ministerstvo notranjih zadev zaukazati, da naj podrejeni uradi v bodoče take odkaze izdavajo tudi v slovenskem jeziku.“ Minister pravosodja, Sommaruga, pa je 26. junija sodiščem notranje-avstrijskim in primorskim velel,[2] da izdavajo listine, namenjene strankam, v slovenščini, ako to žele stranke; vsi sodniški odloki naj se, kakor doslej, spisujo nemški, a strankam naj se, ako to zahtevajo, dajo brezplačne slovenske prestave. Ako bi ta ukaz utegnil najti zapreke, naj o tem sodišča poročajo in stavijo zajedno svoje nasvete.“

Najbolj po volji je bil konec Sommarugovega ukaza vsem mnogobrojnim neprijateljem slovenskega uradovanja, ki so se takoj podvizali s poročili o neizvedljivosti ministrove uredbe; bele vrane so bili oni uradniki, ki niso trdili, da se mora počakati najmanj 10 do 20 let s slovenskim uradovanjem.

Z veseljem pa je slovensko novinarstvo beležilo sleharni, dasi tudi skromni poskus, ustreči zahtevi narodne ravnopravnosti, vsaj v najnižjem delokrogu sodišč. V obče je pa ostalo vse pri starem. Na Primorskem n. pr. se je uradovalo nemški in laški, dasi je vlada odbila, poudarjaje narodnost ondotnih stanovalcev, zahtevo Lahov, da se naj laščina izjavi jedinim uradnim jezikom. Slovenskim kmetičem, zahtevajočim slovensko prestavo sodniškega odloka, odgovarjalo je apelacijsko sodišče celovško, da to ne gre, ker je sodniški jezik še vedno nemški; tisto sodišče je pokaralo sodišče v Šneperku zarad slovenskega uradovanja. Loški komisar je menda nabiral podpise za peticijo, da naj ostane nemščina upravilni jezik. Na Štajarskem so nektere gosposke našuntale kmete, da so zahtevali samo nemške odloke, dokler jih ni poučil Jakob Kreft. V Kranji je dobil nekdo slovensko vlogo nazaj z odlokom, da jo naj ponovi nemški, ker zakon priznava zgolj nemščino uradnim jezikom.[3]

Ravno tisto neuspešnost nahajamo pri nameščanji uradnikov, kteri so bili često tujci, nevešči slovenščine, celo

---

[1] Celjske slov. nov. 9. jul. 1848.
[2] „Laib. Ztg.“ 12. sept. 1848.
[3] Slovenija 26. jan. in 9. febr. 1849; „Novice“ 7. febr. 1849; „Mor. noviny“ 7. febr. 1849.

v takih slučajih, kder ni manjkalo slovenskih ali slovenščine zmožnih prosilcev; odločno in — zaman je zoper tako postopanje prosvedovalo goriško slov. društvo 7. januvarja 1849,[1] navajajoče objavljenje jako važnih ukazov izključno v nemščini in laščini. Brez uspeha je ostal tudi vladin ukaz po zimi 1848/9, kteri je uradnikom veleval, da se naj nemudoma nauče deželnega jezika, ki bode kmalu izključni upravilni jezik pri sodiščih.

Precej pozno je rešilo ministerstvo peticijo kranjskih stanov (12. apr. 1848) za poslovenjevanje zakonov in ukazov; stoprav 17. julija 1848 je dovolilo poslovenjevanje „zakonov, uredeb in oglasov za kranjsko kronovino" in je namestilo translatorja s 50 gld. mesečne plače.[2] „Slovensko društvo" se je pa lotilo poslovenjevanja gradjanskega in kazenskega zakonika; najmarljivejša prelagatelja sta bila Ant. Mažgon, c. kr. krim. aktuar in Matej Cigale, urednik „Slovenije" in tajnik „Slov. društva." Vsaki kos slovenskega prevoda je vzel dotični odsek odličnih pravnikov in jezikoznancev v pretres, potem pa se je priobčil v „Sloveniji" (do § 620 gradj. zakon.). Prevod svedoči, da so imeli povse tisti pravo, ki so trdili, da je slovenščina godna za uradovanje; dakak, da bi ogromna večina uradov po kmetih in mestih zunaj Ljubljane, ne imajoča tako izvrstnih pomočnikov, bila težko premagala težkoče tako, kakor so je premagali prelagatelji ljubljanski. Protivniki seveda niso mirovali. Neki „Slovenec" je v „Pressi" zahteval, da se naj zarad negodnosti jezika odloži poslovenjevanje za 30 let. Nasproti pa je dr. Dolenec prosil, da naj vlada nadaljuje prelaganje in sicer v Ljubljani po strokovnjakih, kteri naj se za dobo tega poslovanja osvobode drugih poslov; v 5—6 letih naj se potem uvede slovenščina izključnim jezikom v vse urade in šole kakor glavni jezik itd.[3] Značajna za postopanje nasprotnikov slovenskega uradovanja in prelaganja je nastopna beležka iz 1849. l. Državni poslanec dr. Rak je postal predsednik komisije za zemljiško odvezo na Koroškem; nekoč pride k odličnemu slovenskemu rodoljubu, duhovniku v Celovci, poljubi mu roko in ga z največjo ponižnostjo prosi, da bi mu poslovenil zemljiško-odvezni patent, češ, da bi rad napravil veselje svojim „milim bratom" Slovencem. Naprošeni gospod

---

[1] V Rudolfinu; podpisana sta predsednik Doljak in odbornik Andrej *Vinkler*.

[2] Odlok v kranjskem dež. arh. fasc. 10.

[3] „Slovenija" 23. febr. 1849 po „Slav. Centralblätter".

vesel spolni takoj to željo, in Rak pošlje prevod na Dunaj, prelagatelju pa se zahvali z najiskrenejšimi besedami; prevodu pa je priložil to-le „priporočilo“: Dasi na Koroškem slovenščina ni priljubljena in nikdo ne mara za njo, preskrbel sem vendar nekterim kričačem na ljubo ta prevod. — Prelagatelj se pritoži in Raka je vlada premestila; smatrati pa smemo moža samo zastopnikom cele vrste nasprotnikov našega naroda, za ktere je tipično tudi postopanje Rakovo.[1]

Dostaviti nam je koj tukaj, da se je odpor zbudil tudi proti želji kranjskih stanov, ki so poleg navedenega sklepa (6. aprila 1848) poslali 12. aprila ministerstvu prošnjo za uvedenje novega pravopisa v šole. Tudi ta prošnja se je rešila ugodno a stoprav 11. julija 1848; vlada je dovolila uvedenje novega pravopisa v šole „kakor hitro postane ta želja obča istinita nujnost.“[2] Šolska mladina naj se pa takoj seznani ž njim. Še prej ko je odšel ta odlok, poročali so nekteri okrajni komisarijati na Kranjskem deželni vladi, da je „med kmeti nevolja zarad oglasov gubernijevih, kteri so izšli v „kranjskem“ jeziku v novem pravopisu in z novimi izrazi,“ in „da se je izrazila želja, da se naj oni razglasi spisujo v domačem (landesüblichen) obče umljivem kranjskem jeziku („in der krainischen sprache und bezeichnung“) in zaznamovanji.“[3] Ljubljanski magistrat je pa odgovoril, da niso našle odredbe nobenih ovir in da se ni zahtevala odprava novega pravopisa.[4]

Tisti vladni odlok z 11. julija 1848 je rešil tudi prošnjo kranjskih deželnih stanov za uvedenje slovenščine v šole: odlok se poziva na „uže izšle najvišje privolitve, s kterimi je ta stvar sama ob sebi rešena; stanovi naj se o tem pouče.“ Ktere „privolitve“ (bewilligungen) misli vlada? So-li poleg občnih ustavnih privolitev, obsezajočih tudi narodno ravnopravnost, iz ktere sledi jezikovna ravnopravnost v šoli in uradu, so-li poleg teh došli še posebni odloki in ukazi? Žal, da ne moremo o tem povedati nič natančnega; a usojamo se dvomiti, da bi bili izšli posebni odloki pred 28. avgustom, oziroma pred 2. septembrom, t. j. pred „načrti osnove javnega pouka“.

---

[1] Ustmeno izvestje.

[2] „Sobald solches (die einführung) also ein wirkliches bedürfniss allgemein gewünscht wird“. Odlok v kranjskem dež. arhivu, fasc. 10.

[3] Dopis okrož. glavarstva ljubljanskega 15. jul. 1848; izvirnik v ljublj. mestnem arhivu fasc. 9. (Okrožno glav. se sklicije na ukaz gubernijev iz dne 7. jul.)

[4] Ibidem fasc. 9.

V načrtu osnove narodnih šol (2. septembra 1848.) je vlada določila, da se odslej mora poučevati v osnovni šoli „izključljivo“ v materinščini; samo na željo srenje se sme poleg materinščine poučevati „drugi deželni jezik“. Kder imajo učitelja, slovenščine zmožnega, naj se takoj brez zamude začne pouk v slovenščini; kder to ne gre, naj se ta pouk začne z novim šolskim letom „ako niso ovire nepremagljive“.

S tem ukazom je bilo pa pitanje rešeno še-le načeloma, nikakor pa ne v dejanji. Nemški učitelji v slovenskih mestih in trgih so bili uprav tako „nepremagljiva ovira“, kakor mnogi slovenski učitelji, ktere je stara navada nemškega poučevanja storila nezmožne za sprejetje nove metode in novega, dasi domačega jezika. Nadzorniki so pa tudi bili možje tiste vrste; izjemoma so se celo pravi „rodoljubi“ protivili sami, n. pr. dekan in šolski nadzornik Danjko: ker Slovenci niso hoteli sprejeti „danjčice“, zahteval je pri šolskih izpitih vedno in povsod nemščino; župniki na Koroškem n. pr. so večkrat naravnost prepovedali slovenščino v domači šoli (na Trholci, v Poračah).[1]

Zabeležiti nam je pa tudi nekaj krepkih izjav iz učiteljskih krogov v smislu slovenskem. V Radoljci so gorenjski učitelji zborovali 13. novembra 1848, izvolivši si predsednikom begunjskega kapelana J. Volka, znanega jim „Slovenca“. Obravnavali so vse slovenski in pozdravili uvedenje slovenščine v šolo s hvaležnostjo in radostjo.[2] V Komnu so dobili učitelji nalog, spisati slovenske razprave o šolskih tvarinah; zapisnik so pisali slovenski in sam okrožni glavar je obljubil krepko pomoč, da se uvede slovenščina v šole in urade.[3] Na Vidmu so v učiteljskem zboru nekteri posvetni učitelji prosvedovali zoper sklep večine (predsednik dekan Reitz), da se naj zapisnik spiše v slovenščini; zanikali so celo veljavo ukaza 2. septembra; večina je odbila prosved in določila, da se naj nemščina pri izpitih rabi samo še v bodočem letu, potem pa ne več; uveli so slovensko petje in slovensko molitev in izjavili, da nima nikdor pravice, siliti učitelja, da poučuje nemški; z ozirom na mlačnost gosposke so sklenili, poziv do učiteljev in duhovnikov spodnje-štajar-

---

[1] Carinthia 16. in 30. sept. 1848. „Novice“ 29. nov. 1848, 9. majn. 1849. „Slovenija“ 4. majn. 1849. „Klagenfurter Ztg.“ 7. sept. 1848.

[2] „Slovenija“ 12. dec. 1848.

skih, da naj vlože pri vladi vkupno prošnjo, da naj vlada zaukaže sodiščem slovensko poslovanje s Slovenci.[1]

V tistem smislu so glasovali učitelji v Slivnici in v koroški Doberlavesi; poslednji so ukrenili, da bodo poučevali od jeseni 1849 počenši v slovenščini; nemški učni jezik pa naj ostane po mestih in trgih, kder je mladina nekoliko nemška; slovenščini naj se pa tudi tam odrede po štiri ure na teden.[2] Konečno naj navedemo učiteljska zbora v Ptuji dne 25. januvarja in 22. februvarja 1849. V Ptuj so pozvali učitelje, da naj poskrbe za slovenske šolske knjige; zavrgli so nemščino za učni jezik osnovni šoli, izvzemši poznavanje nemških črk; izvenredni predmet naj nemščina ostane za tiste, ki hote stopiti v srednjo šolo; hvalili so nekteri učitelji, kako marljivo se je mladina poprijela slovanske slovnice; sklenili so pa naposled še peticijo, v kteri se naj zahteva vseslovansko šolsko svetovalstvo sestavljeno iz prijateljev slovenščine.[3]

Zastran gimnazijev je vlada 28. avgusta 1848. zapovedala, da se sprejme med učne predmete tudi slovnica in slovstvo materinščine in „drugega deželnega jezika, ako je to potrebno“; in v § 61. čitamo: „V vseh srednjih šolah se je ozirati na deželni jezik, poleg načela ravnopravnosti vseh narodov in primerno potrebam posameznih dežel in krajev.“ Kder je pa doslej materinščina bila učni jezik, tam naj ostane tudi zanaprej. „Deželni jeziki zahtevajo zarad tesne zveze z omiko narodov in zarad nujne ravnopranosti vseh narodov obširne in kakor vsakdo čuti, težavne priprave.“ Takoj se ne more vstreči vsem jezikom, ker so nekteri še nerazviti in nimajo učnih knjig in učiteljev; zadostiti se pa mora najnujnejšim zahtevam. Na gimnazijih, kterih dijaki so vsi ali večinoma nenemške narodnosti, naj se začne takoj s poukom materinščine začasno neobveznim predmetom; zarad slabih financ naj se ta pouk izroči sposobnim učiteljem brezplačno. Kar se tiče slovenščine, imela je postati učni jezik pri veronauku na gimnazijih; profesorjem

---

[1] „Slovenija“ 2. febr. 1849. Slomšek pak je, prečitavši zapisnik tega zbora, pisal 16. febr. 1849 „dass es unter den kaplänen des Vidmer dekanats viele Ultra-Slovenen gibt. Man will plötzlich von einem extrem ins andere, denkt und handelt leidenschaftlich und die leidenschaft ist blind. Wir können und dürfen das deutsche aus den schulen nicht ausmerzen; die zukunft ist noch dunkel und jede sprache ein kapital.“ Po izvirniku; gl. tudi Kosar, Slomšek 305.

[2] „Slovenija“ 20. jul. 1849.

[3] „Slovenija“ 2. febr. in 2. marca 1849.

retorike je bilo zapovedano, da se naj vadijo z dijaki tudi v slovenskem govorništvu. Malone po vseh gimnazijih na slovenski zemlji so se ponudili učitelji, da prevzamo brezplačno pouk v slovenščini.[1]

Z letom 1849. se je v Ljubljani ustanovila slovenska poljedelska šola; učitelja sta bila K. Dežman in dr. Orel. Čulo se je tudi o profesorjih srednjih šol, da začenjajo rabiti slovenščino pri pouku; oglasili so se dalje neučitelji in ponudili za slovenski pouk, n. pr. Iv. Navratil in Ant. Janežič. Čulo se je pa tudi, da nekteri učitelji roditelje navlašč podpihujejo, da naj nikar ne zahtevajo slovenskega pouka za svoje sinove.[2] Zabeležiti moramo pa osobito nekaj iz Celovca: tam je vlada odobrila znani nam predlog stanovskega odbora, da se naj namesti učitelj za slovenščino; poleg J. Köllicha se je ponudil tudi o. Herman Venedig, da prevzame ta posel brezplačno; a merodajni oblasti se je nevaren videl Slovenec na tem mestu, zato imenujejo raje Nemca učiteljem slovenščine. A mož se ni dolgo ukvarjal s slovensko slovnico, kteri je bil popolno nevešč, nego se kmalu zahvali na tej časti. Na njegovo mesto je stopil Anton Janežič.

Kranjski stanovi so bili zahtevali tehniško šolo (realko) s slovensko rokodelsko šolo, in lehko so se sklicevali na cesarjev ukaz, ki je že 1847. leta obljubil tak zavod po vzgledu milanske šole tudi kranjski deželi; posnemanja ureden uzorec je bil tudi graški zavod, ustanova neumrljivega nadvojvode Ivana. Na poziv vlade je stanovski odbor (verordneten — stelle) 2. avgusta 1848. predložil načrt osnove za ljubljansko realko; zahteval je praktično osnovo, kakor je primerna zahtevam dejanskega življenja; združi naj se pa ž njo slovenska rokodelska šola. O doneskih so pa stanovi koj odklonili pomoč, češ, da je obstoj stanov jako dvomljiv in da nimajo imetja; država naj prevzame troške za ono šolo.

Nič boljše podpore se za nameravano šolo ni bilo nadejati pri srenji ljubljanski. Že 3. aprila 1848. je ljubljansko okrožno glavarstvo pozvalo občinski zastop, da naj pove, koliko hoče mesto dovoliti v podporo nameravane šole; a magistrat in srenjski odbor sta odložila sklepe o tej zadevi

---

[1] Carinthia 16. in 30. sept. 1848.

[2] Ravnatelji so baje tudi prašali roditelje, je-li hočejo, da naj se otroci uče nemščino ali slovenščino; preprosti človek je dakak, rekel: „Nemščino; slovenski že itak zna.“ Martinakov koncept neodposlane pritožbe slov. društva v Ljubljani vladi in konsistoriju. V Rudolfinu.

z ozirom na „sedanje ustavne premembe“ in nadejaje se, da ustavni sistem predrugači tudi šolsko upravo in osnovo. Naravno, da je tudi ministerstvo odložilo to zadevo;[1] dotična nada se ni izpolnila.

Načrt „osnove javnega pouka“ je (§. 9.) določil za sleharno kronovino šolsko deželno svetovalstvo. Za Slovence se je tore imelo ustanoviti toliko šolskih svetov; kolikor je bilo kronovin; s tem pa je bilo v nevarnosti jednotno, na narodni podlagi osnovano ljudsko izobraženje, ktero so zahtevali narodnjaki, ki je bistven del narodne samodoločbe in ravnopravnosti. „Samo jedno šolsko svetovalstvo za vse Slovence“ je postalo geslo, za ktero se je potegnil najprvlje Ambrož na Dunaji. Dne 15. grudna[2] je izročil ministerstvu neko spomenico ljubljanskega slovenskega društva, v kteri je zahtevalo šolski svet za vse Slovence, in takoj je nasvetoval Ambrož nektere strokovnjake za člane tega sveta; ostali slovenski poslanci se niso podpisali, ker je bilo „premalo časa“ in ker so Čehi in dalmatinski poslanec Petranović že „davno poprej“ vložili jednake spomenice; pravi pa, da je (menda v avdijenciji pri ministru) molčal o narodnosti, ker je o njej dovolj povedalo ljubljansko slovensko društvo v svoji vlogi. „Skliceval sem se

---

[1] Listine v mestnem arhivu ljubljanskem, fasc. iz leta 1847.

[2] Njegovo pismo ima napačno „kimovec“, a je pisano v Kromeriži, kamor je Ambrož došel stoprav v drugi polovici novembra. Pismo v listinah „slov. drustva“ v ljubljanskem Rudolfinu. Iz Ambroževe vloge naj navedemo nektere stavke: „... Es dürften schwerlich einer nation im österreichischen staate in der entwickelung der nationalen aufklärung grössere hindernisse in den weg getreten sein, als den Slovenen, und man hätte glauben können, dass bei derselben die anforderungen auf geltendmachung der sprache nicht zum vorschein kommen werden; allein die tägliche erfahrung lehrt das gerade gegentheil und man muss zur überzeugung kommen, dass diese wünsche sich jetzt desto kräftiger manifestiren, je ungerechter deren emporkeimen bei der vorigen regierung darniedergehalten worden ist“. Nadalje zahteva za kmetske šole po Koroškem in Štajarskem izključno slovenski učni jezik, za mestne šole pa nemškega in slovenskega; ravno tako po lKranjskem. Po Goriškem in staroavstrijski Istri naj se uči slovenščina in laščina; beneška Istra in Trst „müsste aber einer abgesonderten commission unterzogen werden, weil hier das italienische element vorherrschend ist und slavische bedürfnisse eine untergeordnete rolle spielen ... Als grundlage der schulorganisirung stellt sich dar die bestimmung der lehrfächer und die feststellung der schulbücher“. Za ta svet zahteva znanstveno izobražene može, prijatelje duhu časa in narodnemu razvoju in sicer učitelje, zastopnike vladiških ordinanarijatov, slovenskih družeb v Ljubljani, Gradci, Gorici in Trstu. Prepis v Rudolfinu; tukaj so tudi odgovori družbe graške (8. februarija 1849), celovške (9. febr.), goriške (6. febr.), tržaške (20. febr.).

samo na svoje lastne skušnje". Ljubljansko društvo pa se ni ujemalo ž njim o vseh možih, ktere je Ambrož vladi nasvetoval; a spoznalo je znovič nujnost takega svetovalstva, vsaj za izdavanje šolskih knjig za slovenske pokrajine in za določitev učnih predmetov, „primernih potrebam naroda, to je notranji narodni potrebi in vnanjim razmeram, ktere zahtevajo odnašaji napram sosedom." (Ambrož). Za Trst je Ambrož nasvetoval poseben šolski svet z ozirom na pretežnost italijanskega življa.

S „slov. društvom" ljubljanskim in Ambrožem so se ujemale tudi ostale slovenske družbe bolj ali menj. Goriško slovensko društvo je zahtevalo zastopnika Slovencev tudi v tržaškem šolskem svetu, ker bi tam sicer Italijani brez ovir gospodovali. Jako bojazljivo je bilo pa tržaško društvo, ni se hotelo baviti s takimi „političnimi rečmi", temveč je zahtevalo, da naj skrbe najprvlje za izobraževanje učiteljev s prisvajanjem primernega znanja, da bodo mogli po pravih načelih spisovati knjige. Na podlagi izjav drugih družeb je poslalo ljubljansko „slov. društvo" 3. marca 1849 novo vlogo vladi za slovenski šolski svet za vse slovenske dežele, vsaj za izdavanja šolskih knjig. [1]

In uspeh? — Po uspehu zaman poprašuješ.

Leto 1848. je pa rodilo tudi idejo slovenske univerze v Ljubljani; ta naj bi bila krona narodnega šolstva. Naravno, da so si mislili to univerzo začetkoma jako skromno; uže obstoječe višje šole (licej, bogoslovnica in zavod ranocelniški) naj bi se združile in dopolnile in slovenščina naj bi polagoma prišla v rabo za vse vede in vsa predavanje.

Sprožil je to idejo dr. Sporer, ravnatelj ranocelniške šole in liceja; soglasno je zahtevalo univerzo 2. majnika učiteljsvo ranocelniško in dijaki licejski; veliki zbor je 11. majnika odobril obširno peticijo do magistrata, v kteri se je dr. Sporer staral dokazati potrebo, važnost in izvedljivost univerze v Ljubljani; univerza je potrebna „za popolno izomikanje mladine v vseh višjih vedah, primernih duhu narodovemu. Razprostrana slovenska narodnost zahteva in zasluži tako samostalno in popolno ustanovo, ktero zahteva za sleharni narod tudi strog glas sedanje dobe. Zarad pomanjkanja višjih šol trpi narod hudo škodo; bistre glave iščejo svoje izomikanje v tujih deželah in v tujih jezikih; tam se vspnejo do imenitnosti in zapadejo tujim narodom;

---

[1] Spisal je vlogo „za eniga šulrata za vse Slovence" dekan Jerin. Sestavek v Rudolfinu.

zato zgublja domovina svoje najboljše moči in prepade v duševno dremoto, iz ktere jo zbujajo samo vnanji spodbadi." Našteval je tudi premnoge učne pripomočke v Ljubljani: bogato knjižnico, velik muzej, botaniški vrt, zbirke ranocelške šole itd.[1]

Meščanski odbor ljubljanski je radostno pozdravil idejo univerze — a obžaloval, da ne more dati nobene denarne podpore; obljubil je samo, da bode po svojih močeh pospeševal dotično prizadevanja (20. majnika 1848). Omenili smo že, da so kranjski deželni stanovi v tistem smislu rešili vlogo modroslovske fakultête ljubljanske.

Ljubljansko „slovensko društvo" je potem se prijelo te zadeve in je 14. septembra poslalo dotično prošnjo ministerstvu. Ko je začelo se novo šolsko leto in so bile še zaprte univerze v Gradci itd., prosili so nekteri dijaki, da naj vlada dovoli vsaj nektera predavanja medicinska v Ljubljani; oglasili so se za nje že nekteri učenjaki brezplačno; to prošnjo je podpiralo „Slovensko društvo" zajedno proseče, da se naj ne odpravi ranocelniška šola, dokler ni univerze; prosilo je društvo dalje za predavanja o narodnem in državnem pravu.[2] Med tem je pa vlada odgovorila na prvo peticijo: 5. oktobra je obljubila univerzo v Ljubljani in je pozvala društvo, da jej naj nasvetuje strokovnjake, ki hote začeti slovenska predavanja o civilnem in kriminalnem pravu. Za veselo to vest so si pridobili zaslug tudi slovenski državni poslanci. Že meseca septembra je dr. Ulepić v državnem zboru vložil predlog, da se naj vlada pozove da ustanovi v Ljubljani slovensko univerzo,[3] dr. Kavčič pa je 4. septembra šel z nekterimi drugimi slovenskimi poslanci k državnemu tajniku v ministerstvu za uk, Feuchterlebnu, in mu razložil važnost slovenske univerze; Feuchtersleben je odgovoril, da je želja popolnoma opravičena in naravna posledica narodne ravnopravnosti; samo zarad stroškov

---

[1] „Novice" 31. majn. in 26. jul. „Laibacher Ztg." 13. majn. 1848. Mestni arhiv ljublj. in dež. arhiv kranjski. Podpisani so na tej spomenici dr. Sporer, Jur. Župan, Jur. Pavšek, Urb. Jerin, Metelko, dr. Jan. Pogačar, dr. M. Leben, dr. Jan. Semen, dr. Jan. Čuber. dr. Fr. Schiffer, dr. Bleiweis, Jan. Krsnik, dr. Vil. Unger, dr. A. Jarc, dr. Kleemann, dr. Hummel itd. Or. Caf se je v „Novicah" 28. jun. ponudil, da posloveni nemški slovar za učitelje in činovnike. Kleemann (gl. o njem Trdinine hrvatske spomine, nekde v „Slovenci" 1886. leta) je iskreno pisal za to idejo n. pr. v „Laib. Ztg." 5. okt. 1848.

[2] Bleiweis je to peticijo sestavil 10. dec. 1848. V Rudolfinu je prepis.

[3] Eingabenverzeichniss broj 1572.

je imel pomisleke, a Ambrožu so v finančnem ministerstvu rekli, da zarad par tisoč goldinarjev ne bodo delali kake sile. [1]

Za slovenska pravoslovna predavanja se je kmalu oglasilo izdatno število pravoslovcev; oglasil se je n. pr. dr. Iv. Ahačič za predavanja o gradjanskem zakoniku in ljubljanski magistrat ga je vladi toplo priporočal, poudarjajoč njegovo zmožnost in znanje jezika. [2] Vlada ga pa ni sprejela, nego je odobrila predlog „slovenskega društva", ktero je nasvetovalo za ona predavanja dr. Lehmanna za kriminalni in Ant. Mažgona za civilni zakonik; oba sta stavila pogoj, da jima pomagajo ostali ljubljanski veščaki pri poslovenjevanji zakonikov in z nadomestovanjem za slučaj bolezni ali drugih ovir; za namestnika Mažgonu se je odbral dr. Ahačič, Lehmannu pa dr. Haan; ponudili so se tudi dr. Kerstein, dr. Hradecky, dr. Martinak in dr. Bučar. Zastran jezikovnega znanja pravi „slovenskega društva" vloga (dr. Bleiweis), da se sme brez skrbi sleharnemu izmed navedenih gospodov prepustiti slovensko predavanje „ker so se malone vsi že več let pridno bavili s slovenščino, ker so dalje vsi navdušeni za narodno dobro stvar in ker jih bode odsek za poslovenjevanje [3] tako krepko podpiral, da ni dvomiti o častnem uspehu podjetja, ki bo težavno samo začetkom. Deželna vlada se naj iz tega veselega sodelovanja mnogovrstnih sil uveri, da ustanovitev univerze v Ljubljani, primerne narodnim potrebam, nikakor ni nemogoča; kakor za pravoslovje, tako je tudi dovolj zmožnih močij za medicino, tore se lahko takoj izvrši ustanovitev, ktero tako težko pričakuje narod." [4]

Tako zelo se pa vlada ni podvizala, da bi ustregla želji narodovi; da so pa mnogo tudi zakrivili burni časi, osobito pa dunajska revolucija in ohromljenje vlade, to je nedvomno. Stoprav, ko so se povrnili mirnejši časi, stavil je v državnem zboru v Kromeriži dr. Ulepić vnovič do vlade

---

[1] „Slovenija in Celjske novine" 13. sept., „Illyr. Blatt" 12. sept. 1848.

[2] Po listinah ljubljanskega mestnega arhiva.

[3] Predsednik dež. svetnik Schmalz, nam. Raab, člani dež. sv. Kunšič, Coppini in Schiwitzhoffen, okr. kom. Matavšek, gub. tajn. Raab, dr. Ovijač, dr. Max in Julij Wurzbach, dr. Burger, dr. Merk, dr. Höffern, dr. V. Hradecky, M. Cigale, skriptor Kastelic, A. Globočnik, K. Dežman in dr. Bleiweis. Seje tega odbora so bile o ponedeljkih in petkih zvečer ob 6. Upravilnik je sestavil Martinak 26. okt. 1848. V listinah „slov. društva", v ljubljanskem Rudolfinu.

[4] „Slovensko društvo" vloga dež. vladi, 30. okt. 1848. Prepis v Rudolfinu.

vprašanje, je-li misli ustreči narodu ali ne. „Napredek je geslo in temu odgovarjajo reforme v vseh društvenih razmerah ustavnih evropskih držav. Država mora skrbeti v prvi vrsti, da se razvije omikano življenje in prosveta v pravem smislu, kajti človek postane v istini človek samo po uku in vzgoji; država sama pa se približuje prosveti samo po razvoju individualnega narodnega življenja.“ Vlada naj Ljubljano odškoduje za izgubo ranocelniške šole; vladna okrožnica poudarja tudi sama, da se osnujo učilišča primerna potrebam pojedinih narodov; naroda slovenskega središče pa je Ljubljana. [1]

Malo dni pred razpustom kromerižkega državnega zbora je grof Stadion [2] odgovoril, da se je vlada uverila, da je univerza v Ljubljani koristna in potrebna in da njeno ustanovljenje zahteva tudi „strogo spoštovanje načela narodne ravnopravnosti in jednomernega varovanja vseh intetesov.“ A uresničiti se načrt more še-le tedaj, ko bode dovršena reforma višjih šol; za zdaj se bodo začela slovenska pravoslovna predavanja. O teh predavanjih pa ni mnogo govoriti; pomladi leta 1849. sta Mažgon in Lehmann [3] začela predavati in imela sta dovolj slušateljev. Mažgon je pa umrl še tistega poletja in vlada je takoj ustavila predavanja; obljubila pa je, da se bodo nadaljevala na graški univerzi. Znano je, da se je ta obljuba uresničila, kajti slovenska pravoslovna predavanja so v Gradci prevzeli dr. Kranjec, dr. Kopač in dr. Skedl. [4]

Konečno nam je omeniti, da je zastop mesta ljubljanskega 1849. vnovič pri vladi prosil med drugimi stvarmi tudi za univerzo, dr. Bleiweis je sestavil peticijo in jo podpiral z raznimi razlogi. Ugovarjal je samo dr. Čuber, pozivaje se na cesarsko uredbo, kteri se pošten državljan nikdar ne sme protiviti. „To je prikrita (verkappte) agitacija, ki dela sitnosti državni vladi;“ trdi da Kranjski ni treba univerze; ta bi samo množila učeni proletarijat; saj je dovolj visokih šol v Avstriji, ki ne more prevzeti ogromnih stroškov še za novo univerzo. 11. oktobra 1849. je vlada rešila peticijo ljubljanskega zastopa; pozivala je mesto, da naj pove, koliko bi plačevalo za realko — univerza pa da se mora odložiti

---

[1] Reichstagsverh. IV. 538.

[2] Ibid. V. 339.

[3] Njegov uvodni govor v „Sloveniji“ 8. jun. 1849.

[4] Prim. Krones. Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz, 173 (30. dec. 1849. nameščenje Kranjca) 179. 180. 549.

zarad velikih stroškov in ker se ne more snižati število obstoječih univerz, pa tudi ne ustreči vsem dotičnim željam [1] — Pri tem je tudi konečno ostalo; lepe nade Slovencev so splavale po vodi.

Nekaj več veljave si je priborila slovenščina na odru; k igri „Tat v mlinu“, ktero sta dr. Kleemann in Kosmač poslovenila iz češkega izvirnika („Čech á Němec“) je bil (22. nov. 1848.) silen pritisk občinstva; „več gospá si je v silnem drenji obleko strgalo in zlatnino raz sebe zgubilo, predenj so mogle na svoj sedež priti.“ [2] Z veliko slavnostjo so praznovali preselitev „slovenskega društva“ v Virantovo hišo ob novem letu. Dne 24. januvarja 1849. so igrali „Matiček se ženi“, kmalu so napravili Vodnikovo slavnost, pri kteri je najbolj ugajal govor „v spomin Vodniku“, ki ga je — spisal Dežman. [3] Na Rožniku je filharmoniško društvo navduševalo občinstvo s slovenskimi pesnimi. „Ako so morebiti nektere narodne pesni živahneje in krepkeje budile čutila in provzročevale glasno ploskanje, ni treba še sleharnega „živio“ smatrati za križarsko vojsko zoper nemštvo ali celo za veleizdajske nakane, kakor se tako često dogaja. Komu ni ogreval srca najmileje, najlubkeje in najživahneje tisti jezik, v kterem se je materina ljubezen najprvlje z nami igrala, in se bratje in sestre šalili?“ Tako je slavil to svečanost dr. Vinko Klun. [4] Jednake slavnosti in igre so bile v Celji, v Novem Mestu in drugej; celo tržiška „liedertafel“ je prišla v Kranj s slovenskimi trakovi na svoji zastavi, — a pela ni slovenskih pesnij, nego same nemške „o nemški šumi, o nemški pesni, o nemški zvestobi, o nemških ustih, o nemški šali itd.“ Doma v Tržiči pa je načelnik narodne straže klical „živio!“ slovenski deželi kranjski. [5]

Znano je, da je v tej, za nas tako važni dobi, smrt nam pobrala dr. Franceta Preširna; v temne zadnje meseca njegovega življenja je prisijalo solnce svobode, ktero je poroški njegov duh bil oznanjeval „Kranjcem.“ Ko so rodoljubi potem nabirali darove za grobni spomenek, spomnil se je svojega slavnega učitelja tudi Anastazij Grün in pridejal še svojemu daru nastopno, za mišljenje one dobe jako značajno pismo: [6] „Prevzeli ste lepo hvalevredno nalogo

[1] Po listinah ljubljanskega mestnega arhiva.
[2] „Novice“ 29. nov. 1848.
[3] „Slovenija“ 5, jan. 1849.
[4] „Illyr. Blatt“ 24. jul. 1849.
[5] „Novice“ 20. dec. 1848. „Illyr. Blatt“ 1. sept. 1849.
[6] 2. majn. 1849. „Illyr. Blatt“ 12. majn. 1849.

zaznamovati potemcem kraj, kder se izgube v kraljestvo duhov pozemeljske stopinje neumrljivega moža. Vi nabirate darove za spomenik našemu vrlemu Preširnu. Ko sem čital Vaš poziv, čutil sem dvojni razlog, da ga slušam: prinašaje svoj dar mrtvecu, ne ustrežem pozivu samo sin dežele, kteri jezik je pesnik obogatil in oblažil, nego hočem v pričo Vas, gospoda moja, položiti še drugi mrtvaški dar v to gomilo: najiskrenejšo, neugasljivo zahvalo ktero je dolžan učenec bivšemu učitelju svojih mladostnih let. Njemu pred vsemi gre hvala, da je iskra, speča v deških prsih, postala plemenitejši plamen in da je nerazviti kal postal cvet. Mož, čegar odisejski duh „je videl mnogih ljudi mesta in proučil njihove šege", čutil je živo, da je omikani narodni jezik dobrodejna reka, ki ima na dnu zlata zrna višje omike, ki jedina more pomiriti in preosnovati svet, v bolesti se vijoči. V tem smislu je ostavil ranjki svojemu narodu v svojih spisih najdražjo dedščino."

Pa še drug Nemec, Vinko Rizzi, slavil je Preširna, ocenjuje njegove „poezije".[1] Nekaka nejevolja se nas polasti, ako vzamemo knjigo in sicer dobro knjigo v roko, na ktero je poprej cenzura položila svojo omadežujočo roko. A duha tega pesnika se cenzura ni mogla polastiti in najnedolžnejša pesen je prosved proti nadzorovanju slovstva po policiji; sleharna pesen je izjava svobodnega duha."

To sliko slovenskih želj in „pridobitev" hočemo skleniti z imenovanjem ravnatelja dunajske „orijentalske akademije": Otmarja Rauscherja, pomladi 1849. l. vladikoj sekovskim. Poprej bi ne bil nikdo se spodtikal ob to imenovanje, saj so bile slovenske ovčice sekovske vladikovine navajene, da so jim pastirovali trdi nemški vladike.

Po marčevih dneh se je pa občutil tudi v Slovencih neugodni položaj slovenskega prebivalstva sekovske vladikovine in čuli smo že, da se je z novo silo pojavila zahteva, da se naj za spodnji Štajar ustanovi posebna vladikovina. Več Slovenci niso zahtevali na crkvenem polji; tistih posledic narodnega načela, ktere so sosedne narode dotirale do načrta lastne narodne crkve, Slovenec ni hotel poznati. A proti imenovanju Rauscherja, ki je bil popolnoma

---

[1] Deutsche Monatschrift aus Kärnten, 1849. 51. V tistem listu je znamenit tudi Rizzijev članek „Oesterreich und Deutschland". Pesniku in publicistu Rizziju se postavi, kakor čitamo, spomenik v rojstnem mestu Spittal-u na Koroškem.

nezmožen slovenščine, čul se je grajajoči prosved celo iz crkvenih krogov, ki je pa izbudil grajo v glasilu crkvenem.[1]

13. Iz državnega zbora v Kromeriži.

Še predno je prišel Dunaj v oblast cesarske vojne, premestil je cesarski patent državni zbor iz soparnega ozračja dunajskega v hladno dvorano nadvladiške palače kromeriške. Palacky je iztaknil zboru novo mesto mirnega delovanja; v plodoviti domovini Hanakov, na klasični zemlji mastnih močnatih jedil med Feaki češkega naroda, tam naj nadaljuje in dovrši državni zbor svojo pravo nalogo: novo ustavo Avstrije. Večina zborničarjev niti vedela ni kde je Kromeriž in ko so jim zemljepisci opisali mesto, oblil je mrzel pot levičarje. „Državni zbor gre v prognanstvo", to je bila soglasna sodba vseh, ki so se tako neradi ločili od mile pouličně dunajske demokracije, od Nemcev in veselic prvostolničnih; zdaj je bilo iti v tiho „kmetsko" mestice češko, med ljudi, ki niti razumnosti niso imeli za lepe govore, polne svobode, bratoljubja, požrtvovalnosti itd. levice. Marsikteri je prosvedoval, stiskal pest — in vtaknil jo v žep, čuvši pok pušek pred vratmi dunajskimi, oznanujoč mu, da je spet pala žrtev revolucije, ktere se toliko poslancev ni moglo spominjati z mirno vestjo. Zato je bilo bolje, potuhniti se, obleči se v plašč lojalnosti, nič ali pa zgolj „črno-žolto" govoriti in s severno železnico odpeljati se v varno zavetje kromeriško. Tako je prišlo, da so uprav levičarji bili najprvlje in v največjem številu v Kromeriži, pa da so bili uprav njihovi najpogumnejši voditelji tu najkrotkejši; kajti ni bilo varno, razjariti vlade; Schwarzenberg bi utegnil razpustiti zbor, z mandatom bi ugasnila tudi poslaniška imunitêta in kaj pa potlej? Goldmark, Violand, Kudlich, Füster i. dr. so imeli več ali menj resničnih in namišljenih grehov na svoji politični duši; tore je bilo treba jim biti opreznim.[2]

Da se je slovenskim poslancem tudi napotiti v Kromeriž, to je bilo čisto naravno in se je razumelo samo

---

[1] „Theolog. Zeitschrift" 26. majn. 1859. in 25. avg. 1849. „Slovenija" 3. avg. 1849.

[2] Füster se ni upal sam potovati v Kromeriž; „tresoč se strahu je izprosil, da ga je Smolka soboj vzel." Widmann. Smolka I. 129. Smolka opisuje bojazljivost levičarjev v Kromeriži; ibid. 141. Füsterju je olomuški vladika prepovedal meševati.

ob sebi; vendar jih je javno mnenje energično pozivalo, da nemudoma grejo tja, kamor kliče cesar lojalne poslance; da si naj bodo v Kromeriži vedno v svesti, da so Slovenci, naj se vedejo moški in ne obračajo plašča po vetru, niti se ne hlinijo levičarjem.[1]

Dne 22. novembra se je otvoril zbor v Kromeriži; dvomljivo je bilo, kdo naj predseduje; Strohbach je bil do 6. okt. predsednik; ko je zbežal, bil je državni zbor izvolil podpredsednika Smolko predsednikom. Ta izvolitev je bila čisto legalna; nelegalna je bila samo onim, ki sploh niso priznavali postavnosti zborove zbok terorizma od 6. okt. pečenši; njim je bilo vse delovanje zborovo od ondaj naprej revolucijonarno in glava te revolucije, nekako poosobljena revolucija, videl se jim je predsednik Smolka. A to ni motilo moža, ki nikdar ni jenjal, kder je bil uverjen, da ima za se pravico; odločno je vedno zastopal legalnost zbora in samo zadovoljno smehljaje se, vihal je velikanske brke, kadar so nasprotniki, poslanci, generali in vladni možje, ogovarjali ga samo z naslovom „podpredsednik“. Ta odločen, a v vedenji tako miren politik, zastopal je avtoritêto državnega zbora tudi v Kromeriži takoj s čudovito, tudi nasprotnikom važno eneržijo: brez strahu zasede po slovesni veliki meši predsedniški stol, ne da bi zgubil besedice o tej stvari, razglasi zbor otvorjen in pozove poslance, da naj volijo predsednika; volitev se je namreč ponavljala vsaki mesec. Volilo se je in zmagal je po raznih okoliščinah kandidat nemško-poljske levice, Smolka, proti kandidatu Čehu Strobachu.

Tisti boj se je ponavljil 27. novembra; na predlog desnice so se zavrgli zapisniki sej državnega zbora od 28. do 31. oktobra, ker so bile neveljavne po cesarjevem patentu, ki je ustavil seje in velel preselitev v Kromeriž. Zanimivo je glasovanje slovenskih poslancev: z desnico so glasovali Ambrož, Črne, Dominkuš, Gajer, Kranjec, Miklošić; z levico: pa trije kmetski poslanci: Sever, Stercin in Županec; ostali Slovenci so bili odsotni.

Tista seja je važna bila tudi zarad nastopa novega ministerstva; predsednik knez Felicijan Schwarzenberg je predstavil svoje tovaviše in prečital svojega kabineta program. Iz besed ministrovih ni govoril več „svetovni duh“; marveč se je v njih izraževala krepka zavest vlade,

---

[1] „Novice“ 8. nov. 1848.

da ji je rešiti jako konkretnih avstrijskih nalog in da ji daje zvršetek dunajske revolucije moč, pregraditi Avstrijo na novi podlagi, brez ozira na Frankobrod in na notranje separatistične težnje.

„Mi prevzamemo vladno oblast z odgovornostjo vred; trdno odločni, da bodemo zavračali kterikoli neustavni vpliv, a tudi ne bodemo dopuščali vpletanja v izvršujočo oblast. — Mi hočemo ustavno monarhijo odkritosrčno in brez pridržka; osnovati jo hočemo na podlagi ravnopravnosti in neoviranega razvijanja vseh narodov in na podlagi ravnopravnosti vseh državljanov pred postavo; to ravnopravnost jamči javnost v vseh strokah državnega življenja, podpira jo svobodna občina in samouprava dežel v vseh notranjih zadevah; vse pa bode objemala vzajemna vez krepke osrednje vlade. Nadejamo se, da nam bode kmalu mogoče, učinek Vaših posvetovanj glede ustave predložiti sankciji cesarjevi. Ministerstvo se bode staralo, da preosnuje upravo po zahtevah časa. Dvojni bo nam pri tem smoter: neprikrajšana ohranitev svobode, obljubljene avstrijskim narodom, in zavarovanje pogojev, brez kterih ne more obstati svoboda. — Žaljenje ravnopravnosti te prve pravice narodov, užgalo je domačo vojsko na Ogrskem. Proti oni stranki, ktere zadnji smoter je prevrat in odpad od Avstrije, vzdignili so se onde narodi, žaljeni v svojih najsvetejših pravicah. Vojska ne velja svobodi, temveč onim, ki hočejo narode opleniti svobode. Ohranitev vkupne monarhije, tesnejša zveza z nami, priznanje in zavarovanje narodnosti je vsebina naših teženj.“ Vlada obeta dalje spoštovanje svobode, izvedenje kmetske odveze, in da ne stopi v zvezo z Nemčijo, dokler nista Avstrija in Nemčija vsaka za se dovršili domače osnove.

Vladni program je v obče zadovolil Slovence,[1] tembolj, ker je takoj pozvala vlada nektere Slovane v ministerstvo (Hrvata bar. Kulmerja, Rusina Szaskiewicza); vlado so smatrali Slovani za zaveznico v boji proti razdirajočim nakanam Nemčije in Madžarije; ohraniti Avstrijo jedino in neodvisno, to je bil vzajemni program vlade in slovanske večine državnega zbora, in imamo svedoke, da je vlada resno bila odločena, uresničiti svoj program „v soglasji z državnim zborom, to se ve, ako navdaja tista želja tudi državni zbor“,

[1] „Novice“ 6. dec., „Laib. Zeitg.“ 28. dec., „Grazer Zeitg.“ 17. dec. 1848, „Slovenija“ 12. jan. 1849.

pravi Helfert,[1] državni tajnik in načelnik šolskega odseka v Schwarzenbergovem ministerstvu. Naravno, da je bilo koj začetkom med vlado in zborom načelno nasprotje ob obsegu veljave bodoče ustave: vlada je nameravala ustavo za vso državo, ne da bi to načelo zahtevala naravnost za podlago ustavnemu načrtu državnega zbora; zbor pa je ostal na tistem stališči, na ktero ga je vladar postavil izprva: snoval je ustavo samo za zapadno polovico države; molče je brezpogojno priznaval nedotakljivost ustave in samostalnosti ogrske države. Ker vlada ni posegla koj izprva v dotična posvetovanja ustavnega odbora, nadaljeval je ta mirno svoje delo; nihče si ni bil svest nevarnosti, preteče zboru zbok onega nasprotja. Tudi druga nasprotja so se še-le polagoma pokazala: Stadion je stoprav ob novem letu pokazal se centralista; njegov načrt srenjskega zakona je namerjaval postaviti nad občine okrajne občine in nad te okrožne zastope po vzgledu francoskih „départements“, neposredno podredjene ministerstvu, ne pa deželni vladi. Te vrste centralizem je hotel z veljavo kronovin pokončati staro federalistično podlago države in bivšo oblast kronovinskih upravnih gosposk razdeliti med okroge in ministerstvo. Dolgo je znal tudi Bach skrivati svoja načela, in zbudil je tore nado, da uprav on izvede narodno ravnopravnost; še le pozno se je pokazal v pristni svoji naravi dunajčana, kteremu so bile kronovine popolnoma neznane in kterega obzor je segal baš tako daleč, kakor se vidi raz stolp sv. Štefana. O Bachu velja, kar je pisal 3. novembra Schwarzenberg svaku Windischgraetzu o poznejšem ministru Schmerlingu: „O kronovinah ne ve tudi ničesar“.[2] „Nemški centralizem“ in „sistem sprave med narodi“ sta načeli, ki se borita še dendenešnji za krmilo naše države, ki pa Fischhof (če se ne motimo) jako dobro tolmači (poleg drugih razlogov) z domovino dotičnih državnikov: oni so dunajčani, ti pa izvirajo iz prostranih tal kronovinskih.

Temeljnih nasprotij Sloveni tudi zato niso takoj zapazili, ker je sem ter tje pala za nje kaka drobtina raz vladno mizo — dočim so hleb sam hranili za Nemce in Madžare; saj so celo na Ogrskem upravo novo dobljenih županij dobili v roke malone sami Madžari, še celó Košutovci.[3] To

[1] Geschichte Oesterreichs IV. II. 464. Ravno nasprotno trdi Rogg, Oesterreich von Világos bis zur Gegenwart I. 42, ki tej vladi ne prizna niti trohice poštenih namer.

[2] Helfert III. Anh. 26. pismo 3. nov. 1848.

[3] Helfert IV. II. 425.

se je zgodilo navzlic odgovoru, ki ga je dal Schwarzenberg deputaciji slovanskega kluba, prosečega za varstvo ogrskih Slovanov: nobena ogrska oblast ne bode vladala Vojvodine in Hrvatske; preteżnost Madžarov, da se uniči in zastopniki vseh ogrskih narodov se skličo na Dunaj in bodo sodelovali pri načrtu bodoče ogrske ustave; zakoni se bodo ogrskim narodom priobčevali v materinščini z veljavo prvotnega teksta.[1]

Slovani so bili in so ostali „vladna stranka“ državnega zbora in so podpirali vlado vstrajno, večkrat celo zoper lastno prepričanje; pozno, prepozno so še le uvideli, da je ta požrtvovalnost jednostranska, da je odnošaj naproti vladi brez vzajemne podlage in brez odkritosrčnosti, kar se tiče načel in programa vladinega, kako so se Slovani varali glede frankobrodskih volitev, bodemo še videli.

Nekteri slovenski poslanci niso več prišli v državni zbor (Doljak, Stercin, Dolžan); a namestili so jih drugi (Jos. Črne, dr. Lavrič, dr. Ovijač), ki so bili gotovo dobri poslanci; na pr. namesto nične Sterčina je stopil dr. Mih. Lavrič za Kamnik, ki pa ni imel več prilike, sodelovati, ker je kmalu po njegovi izvolitvi preminol zbor kromerižki. Zmagali so Slovenci tudi v Mariboru in izvolili slovenskega oskrbnika Fr. Raduška, „s kterim smemo biti zadovoljni“, pisala je „Slovenija“.[2]

Vročina, politična vročina oktobrova je dozorila točnejše strankarske programe in na podlagi teh programov so se v Kromeriži osnovali in organizovali parlamentarni klubi. Temeljna proga strankarske organizacije je bila ta-le: ogromna zborova večina je uvidela najnujnejšo nalogo v osnovi Avstrije brez ozira na Nemčijo. Tisto navdušenje za Frankobrod se je bilo razkadilo ali pa se skrilo v najskrivnejši kot nemških src; frankobrodska skupščina je učinila to čudo, § 2. in 3. ustave nemške sta bila nekak kitajski zid, ki je branil Teutomanom avstrijskim pogled in vhod v obljubljeno deželo zjedinjene Nemčije, ktero so bili nameravali zgraditi iz razvalin Avstrije; morala sta ona odstavka močno oživeti spet avstrijski patriotizem. Odslej je pa bila naloga zbora v Kromeriži tudi mnogo jasnejša in prostejša; odslej se je bilo truditi zgolj okrog ustave za Avstrijo samo, brez ozira na razmero naproti Nemčiji. Celo

---

[1] „Allgem. Ztg.“ 4. marca 1849. Helfert IV. III. 253.

[2] 9. febr. 1849. Propal je v Mariboru kandidat graške „Slovenije“, Čeh Dragoni-Krenovsky.

najbolj vneti frankobrodci so morali v Kromeriži pristopiti jednemu velikih temeljnih načel, ki sta bila izražena v programih vseh strank: federalizem ali centralizem? Obe načeli sta izrecno hoteli Avstrijo osnovati na podlagi narodne ravnopravnosti; kako sta si pa bili navskriž glede izvedenja tega načela, bodemo videli iz programov pojedinih klubov.

Najvažnejši klub je bil slovanski klub; združeni so bili v njem slovanski poslanci z malimi izjemami; jedro so bili Čehi, njim so se pridružili Rusini, Slovenci in poljski kmetje. Sedeli so v njem tudi taki Slovenci, ki so poprej bili levičarji; v njem najdemo na pr. poleg Ambroža tudi Flucka in „zloglasnega“ Smrekarja, ki se je bil nekako spreobrnil,[1] ne da bi si bil mogel zadobiti zaupanje rojakov. Trojica Grašič, Sever in Stercin je pa raje glasovala z Korošcem Nagelem.[2] Zvati jih smemo nekake socialiste med Slovenci, kajti niso imeli za druge stvari razumnosti, nego za nasprotje med gospodom in kmetom. „Špehovi poslanec“ Stercin se je tudi jako tesno oklepal dr. Löhnerja[3] „in vedno zrl nanj, da bi vedel, kdaj naj obsedi, kedaj pa vstane.“[4] Tudi na zunaj se je pokazala prememba; Ambrož, A. Črne in Gajer so se pomaknili v zbornici od leve proti središču; za njimi tudi Gorjup.[5] Imel je ta klub 120 članov bil tore najmočnejši. Ali vseh Slovanov vendar ni obsegal: „Poljaki v fraku“ se mu niso pridružili. Med Čehi i Poljaki je bilo dosti nesloge, osobito glede Rusinov; vročekrvni Rieger je nekdaj Smolko tako hudo razkačil, da je Smolkov prijatelj Ziemialkovski pozval Riegerja na dvoboj; a Rieger je poprosil Smolko oproščenja.[6] Soglasno so se pa postavili Čehi in Poljaki proti vladi v bran, kadar je šlo za narodno

---

[1] Herold 11. dec. 1848, „Wie der-mann wohl heissen mag?!?“ opisuje pokoro Smrekarjevo; v Kromeriži „hoče iztuhtati prisego, da ni bil nikdar radikalec“.

[2] „Slovenija“ 26. dec. 1848. Dopis K.jev (Kozlerjev), ki se opira na pismo slov. poslanca iz Kromeriža.

[3] Pa je kmalu odšel.

[4] Kudlich, Rückblicke und Erinnerungen, III. 184. našteva na levici nemške radikalce, omikane Poljake, laške Tirolce in „več Slovencev“.

[5] Tako neki dopis. V Wallnerjevi sestavi pa čitamo sredi januvarja na levici ta-le imena: Smrekar, Gorjup, Grašič, Rulić, Ambrož, Laufenstein, Kavčič; na desnici: Miklošić, Fluck, Gajer, Kranjec, A. Črne, J. Črne, Rak, Dominkuš, Sturm, Sever, Županec. Gl. tudi Mayer-Neumann, Erinnerung an Kremsier. „Morav. nowiny“ 31. jan. 1849. V teh sestavah ni ločeno središče od desnice in levice.

[6] Widman, Smolka 142.

[illegible]

[illegible] Kranj- ska [illegible] v jeden okrog. Moravska v dva. Šlezija v jednega, Češka v tri češke[5] in dva nemška. Galicija v dva poljska in štiri rusinske. Bukovina v jeden okrog. Deželni zbori naj se vole po številu prebivalstva: kder ima dežela samo jeden okrog, onde je okrožni zbor ob jednem deželni zbor. Vsako kronovino vlada „minister — guvernêr", ki je član ministerstva, odgovoren deželnemu in državnemu zboru in vkupnemu ministerstvu. Narodne prepire rešuje narodno sodišče, v ktero pošiljejo narodi jednako število zastopnikov. Državni zbor je razdeljen v dve komori, v narodno

[1] „Slovenija" 8. in 22. dec. 1848. „Laibacher Ztg." 16. dec. „Novice" 13. dec. M. Majar je v „Sloveniji" 26. dec. zahteval, da se zjedine vsi avstrijski Slovani v jedno državno skupino, a slehrni narod naj ima svojo upravo in bodi ravnopraven z ostalimi.

[2] Agitacijo po Istri osvetljujo dogodki v novigraškem okraji, gl. „Slovenija" 23. marca 1849 dopis iz Novega Grada 8. dec. 1848.

[3] „Oester. Correspondent" 31. dec. 1848.

[4] Voditelj je bil Pretis, govornik pa Schuselka.

Čehi pa so vedno branili nerazdružljivost svojega kraljestva.

razprave ustavnega odbora, da se pa tudi glede na razprave v državnem zboru samem ni dognala v vsakem slučaji potrebna sloga, to še pozvemo.

Levici je zložil program dr. pl. Löhner:[1] „demokratična monarhija, ravnopravnost vseh narodov, ki se pa more uresničiti (kolikor to dovoljuje obstoj krepke osrednje oblasti) samo na ta način, da se da vsakemu narodu samostojna uprava in zakonodajstvo in da se brez absolutne nujnosti ne pridevajo člani tuje narodnostne skupine upravnemu krogu drugega naroda.“ Avstrija mora biti tore federativna država peteronarodnih držav: poljske, češke, slovenske, laške in nemške. K slovenski Avstriji bi pripadala Kranjska, Štajarska in Koroška južno od Drave in slovenski del Goriške; upravni jezik bodi slovenski; tej državi bi mogle pristopiti Hrvatska in Slavonija. V vsaki državi bi naj bil poseben parlament, eksekutivo pa bi izvrševali državni tajniki za notranje zadeve, za pravosodje, prosveto, bogočastje, finance in poljedelstvo; vsaka država bi imela svoje najvišje sodišče. Vse ostale zadeve pa bi bile v področji osrednje vlade, oziroma osrednjega parlamenta, izvoljenega nekoliko po deželnih zborih, nekoliko neposredno. Znamenito je, da Löhner razmere z Nemčijo niti ne omenja tako „previden“ je bil postal.

Na prvi pogled se nam pokaže jaka sorodnost med programom desnice in levice. Palackega in protinožca (antipoda) mu Löhnerja;[2] samo da je Löhner hotel češko razkosati in osrednji oblasti še menj pravic pustiti nego Palacky. Glede

---

[1] „Klagenfurter Ztg“ 16. dec. 1848. „Lloyd“ 3. dec. 1848. Meynert 518, Helfert III. 316. Zadnji imenuje ta program „verrückt“. „Celjske Novine“ 29. nov. „Slovenija“ 5. in 8. dec. 1848. Kozler: „Das Progr. der Linken mit Rücksicht auf Slovenisch- u. Italienisch- Oesterreich. Kozler zahteva za osrednjo vlado tudi ministerstvo notranjih zadev, pravosodja in bogočastja; imenoma glede pravosodja bi sicer spet prišli do tiste mnogovrstnosti, ki je bila pred objavljenjem gradjanskega zakonika. Löhnerju dokazuje nedoslednost, ker v „poljski Avstriji“ tlači vkupej Poljake, Rusine in Rumune; kara „Slavonisch-Oesterreich“ mesto „Slovenisch-Oesterreich“ odtrganje koroških Slovencev o levem bregu Drave in združenje Dalmacije z „laško Avstrijo“. „Ein hohn auf das princip der nationalität wäre auch die zutheilung des Küstenlandes mit seiner vorwiegend slavischen bevölkerung zu „Italien. Oesterreich“. Marveč bi Primorje moralo priti k Sloveniji, a ondotnim Lahom bi se pustil domači jezik v crkvi, šoli, srenji in okraji. Sumljivo se mu vidi konečno, da molči Löhner o nemškem pitanji. Prim. program Bleiweisov, str. 156 in 157.

[2] Celo ultra-nemška „Schnellpost“ v Gradci je zagovarjala načelo federacije (5. dec. 1848.) zajedno z graško „Volkszeitung“ tistega duha; 3. mar. 1849. „centralizacija je mogoča samo pod železnim žezlom absolutizma.“

Slovencev je ta program bil prenedosleden: slovenske kraje na levem bregu Drave je odločil Nemcem, Slovence istrske pa Lahom.[1] Prosvedi niso izostali, osobito iz slovenskih krajev istrskih ne, n. pr. iz Lovrane.[2] Znamenito pa je to, da je Ultra-Nemec Löhner onde snoval zjedinjeno — Slovenijo!

Löhner se je ujemal glede bodočega združenja Slovencev in Hrvatov celo s „Slovansko Lipo“ zagrebško, kajti tudi „Lipa“ je zahtevala „demokratsko monarhijo“, „federacijo vseh avstrijskih narodov“, „tesno zvezo s Slovenci.[3] Löhner je tore hotel Slovencem več dovoliti, nego sam Kavčič, a Löhnerjeva stranka je bila mala, kajti ni bil pravi voditelj levice.[4]

V središči so sedeli nemški centralisti. (Hein, Vacano, Mayer, Doblhoff, Pillerndorf itd.). Program te stranke je zahteval „svobodno, jednotno močno Avstrijo, ustavno monarhijo s povsem narodnimi (volkstümlich) uredbami, ravnopravnost vseh državljanov, pravico svobodnega narodnega razvijanja in narodne asocijacije, ravnopravnost vseh narodov ne da bi imel, kteri supramacijo, srenjsko samoupravo, tore uresničenje demokracije. Država naj se zgradi tako-le: podlaga jej bodi svobodna srenja, nad svobodno srenjo bodi okrajna srenja in okrožni zbori; okraji in okrogi naj se razdele po narodnosti, n. pr. Štajarska v dva, Koroška, Kranjska, Primorje v vsaka v jeden okrog, Moravska v dva, Šlezija v jednega, Češka v tri češke[5] in dva nemška, Galicija v dva, poljska in štiri rusinske, Bukovina v jeden okrog. Deželni zbori naj se vole po številu prebivalstva; kder ima dežela samo jeden okrog, onde je okrožni zbor ob jednem deželni zbor. Sleharno kronovino vlada „minister — guvernêr“, ki je član ministerstva, odgovoren deželnemu in državnemu zboru in vkupnemu ministerstvu. Narodne prepire rešuje narodno sodišče, v ktero pošljejo narodi jednako število zastopnikov. Državni zbor je razdeljen v dve komori, v narodno

[1] „Slovenija“ 8. in 22. dec. 1848. „Laibacher Ztg.“ 16. dec. „Novice“ 13. dec. M. Majar je v „Sloveniji“ 26. dec. zahteval, da se zjedine vsi avstrijski Slovani v jedno državno skupino, a slehrni narod naj ima svojo upravo in bodi ravnopraven z ostalimi.

[2] Agitacijo po Istri osvetljujo dogodki v novigraškem okraji, gl. „Slovenija“ 23. marca 1849. dopis iz Novega Grada 8. dec. 1848.

[3] „Oester. Correspondent“ 31. dec. 1848.

[4] Voditelj je bil Pretis, govornik pa Schuselka.

[5] Čehi pa so vedno branili nerazdružljivost svojega kraljestva.

komoro in v komoro dežel in krogov;[1] krona ima omejeno pravico ugovora. Z Nemčijo se naj sklene trdna in vstrajna zveza, ker imata obe državi tisto podlago svobodnih uredeb; Avstrija naj bo zaveznik Nemčije na podlagi zavezne pogodbe, a še-le, kadar se Nemčija „uredi popolnoma.“[2]

Januvarja meseca 1849 se je nekaj poslancev ločilo od središča in osnovalo „nemško-avstrijski klub“; program je bil bistveno tisti s programom „levega središča“; poudarjali so pa poleg „ravnopravnosti narodov gojitev nemščine“ dostavljaje, da se odreko „ideji supremacije“; narodno ravnopravnost so celo šteli med pogoje zveze z Nemčijo.[3]

Središče tore ni bilo federalistično, nego je zahtevalo centralizacijo za Avstrijo in sicer na tisti podlagi, ktero je označil v ustavnem odboru Brestel, namreč na podlagi okrogov. Nedvomno je tu Brestel (kakor poprej tudi Löhner) imel za vzgled francozko upravo; tudi pri nas naj bi nehale stare jednote; če tudi ne hipoma, pa vsaj polagoma bi se morale umakniti okrogom. Za te okroge pa ni Brestel dosledno zahteval narodnih mej, drugače bi bil moral razdeliti tudi Koroško, Primorje in Šlezijo, ne pa pustiti te kronovine sleharno samostojni okrog. Za Slovence ta program tore uže zato ni bil ugoden; zboljšal bi tak sistem bil samo stanje kranjskim in štajarskim Slovencem, za ostale pa bi bil potrdil stare razmere; razven tega bi bil pa tak sistem vedno bolj razvijal centralizem, slabeč moči dežel in osredotočujoč sile gmotne, duševne in politične v središči na Dunaji.

Pa ne samo državnega zbora klubi so se bavili z načrti, kako bi se osnovala nova Avstrija; bilo je to takrat epidemično. Karol Melcer[4] na pr. je nasvetoval, da se

---

[1] Prim. ustavo Zjedijenih držav v Ameriki; „kongres“ zastopa državne interese v dvojnem oziru: senat zastopa federativni princip (vse države so zastopane po jednakem številu odbornikov), komora poslancev pa zastopa narodno (v političnem smislu) jedinstvo, in je izvoljena neposredno po narodu.

[2] „Klagenfurter Ztg.“ 5. dec. „Lloyd“ 20. nov. Helfert III. 314. „Laib-Ztg.“ 5. dec. Meynert 516 pravi, da se je ta program uže razvil na Dunaji; a to je zmota. „Grazer Ztg.“ 3. dec. „Mor. now.“ 4. dec.„ Slovenija“ 16. febr. 1849. „Neue Zeit“ 13. febr. 1849.

[3] „Oesterr. Correspondent“ 1. decembra 1848. Helfert III. 314. „Neue Zeit“ 20. jan. 1849. V kronolog. oziru se nam zdi potrebno opomniti, da ni določiti bilo časa, kdaj sta se oba dela središča samostojno osnovala; zato je protislovje med Helfertom in „Neue Zeit“. Helfert IV. II. 59 pravi, da se je „levo središče“ osnovalo še-le po 8. jan. 1849, a ta klub je priobčil svoj program uže zadnje dni novembra meseca 1848.

[4] Pozneje profesor ljublj. gimnazija.

naj da vsaki narodnosti na Dunaji nekak zastop in ministri naj vsaki teden enkrat pohodijo sleharni zastop, da jih morejo tam interpelovati.[1] Kalchbergov načrt smo uže omenili; osnovan je bil tudi na podlagi federacije.[2] Veliko pozornost je zbudil nasvet Hrvata Ostrožinskega.[3]

A oglejmo si delovanje državnega zbora.

Tu in tam je tudi kteri slovenskih poslancev v državnem zboru vložil samostojne predloge; tako na pr. je 21. dec. 1848 nasvetoval Sever,[4] da se odpravi užitnina in namesti s progresivnim davkom od imetja; da se odpravi v notranjem finančna straža in ostane samo za stražo ob mejah; kmetskim posestnikom naj se da neomejena pravica do izročitve svojega imetja po lastni razsodbi tistemu sinovi, kterega smatrajo najsposobnejšim za dobro kmetovanje; ta sin naj se osvobodi vojne službe, kakor tudi soprog posestnice, ker skušnja uči, da dobri kmetovalci se vzgajajo samo pri plugu, dočim se kmetski sinovi pri vojakih „odvade poljskemu delu in navade marsikterih nepotreb, domov prišedši slabo kmetujo, zadolže se in pridejo na nič“. Sever teh predlogov ni utemeljeval, ker je bil nesposoben za to; zbor jih ni podpiral, nego kar zavrgel. Ambrož pa se je pritožil o nekterih kranjskih grajščinah, ki samolastno uničujo gozde, neozirajoči se na pravice kmetov glede kurjave in paše; z uničevanjem gozdov se te pravice tudi za bodočnost stavljajo v nevarnost. Vlada naj tem neredom stavi meje in varuje pravice kmetov.[5] Vmes so se posvetovali v slovanskem klubu o svečanostih na Velegradu, ob godu sv. Cirila in Metoda; izvolili so poseben odsek, v kterem je bil tudi Ambrož poleg Braunerja, Pražáka, Ohérala in Rusina Lomnickega; Poljaka ne najdeš nobenega;[6] izvršil se načrt ni, ker je državni zbor prej preminol.

Pretekel je mesec december ne da bi bil državni zbor se lotil svoje glavne naloge, ustave. Najvažnejši dogodek je bil nastop cesarja Franja Jožefa I.; stoprav po novem letu 1849 so se pričele obravnave o „temeljnih pravicah“. Že nad četrt leta so bile priobčene te pravice in znane vsa-

---

1 „Carinthia“ 23. sept. 1848.

2 Tudi „Grazer Ztg.“ 8. nov. 1848. Nek drug nasvet „Grazer Ztg.“ 11. dec. 1848, tudi 22. nov. 1848.

3 Ponatisnen v Pejakovićevi knjigi: Aktenstücke.

4 Stenogr. Reichstagsverhandlungen IV. 195.

5 Ibid. IV. 361. Odgovor Stadionov graja kmetske izgrede, taji istinitost opustošenja gozdov po grajščinicah. Ibid. IV. 569.

6 „Bohemia“ 30. jan. „Mor. Now.“ 8. febr. 1849.

kemu, tudi vladi, in vendar ni bila vlada dotlej še izrekla svoje sodbe o njih; večina sama se je smela nadejati, da vlada odobrava načrt ali pa da se bodo pôtem prijateljskih obravnav dale poravnati težkoče, ne da bi se žalila avtoritêta vlade ali „suverenitêta" državnega zbora, kajti o tej se je zboru še vedno sanjalo, dasi je bilo znamenj dovolj, osvetljujočih nasprotno mnenje vlade Schwarzenbergove. Ponavljalo se je, kar se je godilo o priliki posvetovanja o Kudlichovem predlogu; tu kakor tam je molčala vlada o vsem, tudi v jedru načrta, tu kakor tam je igrala vlada vlogo „deus ex machina".

Dne 4. januvarja se je pričela razprava o „temeljnih pravicah",[1] tistem prepisku iz „človeških pravic" in ustav drugih držav, v kterem je izcimila vročina dunajskega poletja nektere stavke, ki so bili umestni samo tam, kder si je narod volil vladarja in mu izročil suverenitêto „po milosti naroda", nikakor pa v naši monarhiji s starodavnimi tradicijonalnimi podlagami in načeli vladanja „po božji milosti."

Koj § 1. se je glasil: „Vsa oblast izvira iz naroda".[2]

Ko se je pričela razprava, vstane minister grof Stadion in vloži prosved proti tej doktrini: „Dedno monarhično pravo v državni obliki ustavne monarhije je sveti in neprodajljivi vir najviše oblasti"; ta vir ni usahnil s tem, da je cesar Ferdinand narodnim zastopnikom dal pravico sodelovanja pri zakonodajstvu. Stadion v imeni vlade zanika tore narodno suverenitêto; pa to ni bila glavna stvar; razburilo je zbor marveč oblastno, nepričakovano vedenje vlade, ki bi bila brez truda lehko zlepa odstranila oni odstavek; način tore in oblika, to je bilo razžaljivo za zbor, za desnico in levico, za vse, kterim je bilo res kaj do samostojnosti zborove, kteri niso marali dostojnosti zborove žrtvovati samovolji in poveljem vlade.[3] Razburjenje je bilo tako,

---

[1] Vsebino najvažnejših odstavkov in stališče slovenskih poslancev povemo o priliki.

[2] Predlog menjšine b. „Die aufgabe des staates ist der schutz der rechte und die förderung des gesammtwols. Die ausübung der rechte jedes einzelnen findet in den gleichen angebornen rechten jedes andern und im staatszwecke die notwendige und natürliche beschränkung". Podpisani: dr. Kranjec, Lasser, Pinkas, Ratz. „Abendbeilage der Wiener Ztg." 23. dec. 1848.

[3] Bivši minister Wessenberg tudi graja obliko vladne izjave. Briefe Wessenbergs an Isfordink I. 9.

da ni bilo mogoče posvetovati se dalje; seja se je zaključila in zbrali so se klubi, da bi sklenili, kaj je umestno.

Tudi slovanski klub je bil razburjen; ni hotel niti poslati poverjenikov, ki bi se po želji vlade posvetovali ž njo o potrebnih korakih; hude so bile debate v klubu, kterega večina je bila že poprej proti § 1. imenoma Rusini in nekteri Slovenci.[1] Kar se je zdelo dotlej nemogoče, to se je vendar zgodilo: levica in desnica sta se zjedinili in 8. januvarja je čital dr. Pinkas v državnem zboru odgovor večine 177 poslancev ministerstvu. „Visoki državni zbor izjavlja: Obžalovanjem smatra izjavo ... ministerstva, po kteri se mora zdeti izraženje celo najlojalnejših čutil pri glasovanji o tem odstavku ne več svoboden in neoviran sklep, temveč samo izraz usiljenega mnenja, po vsebini, obliki in motivaciji za nedostojno časti svobodnih zastopnikov narodovih in za močenje svobodnega izraževanja svojega mišljenja, nasprotujoče pomenljivosti državnega zbora, ktero sta dovolila cesarska patenta 16. majnika in 6. junija 1848“. To izjavo je podpisal ves slovanski klub z levičarji vred. Po kratki debati se je odobrila s 196 glasovi proti 99; za njo so glasovali gotovo vsi Slovenci; a imen ne moremo navesti, ker niso glasovali po imenih.

Pa to je bila samo formalna stran; zoper § 1. sam se je vpisalo nekaj slovenskih poslancev: Ulepić, Gorjup, Smrekar, Fluck, Rak, poleg Michalskega, Bilinskega, Lasserja, Helferta i dr.; za § 1. se ni vpisal nijeden Slovenec.

V seji 9. januvarja je pričel debato dr. K. pl. Ulepić[2] poudarjaje, da je pri tem pitanji jemati ozir na „pravna tla za temeljne pravice“. „Ta pravna podlaga je stoletna Avstrija, v kteri sta dejansko oba bistvena faktorja državnega združenja, namreč vlada in podložniki, prisotna v istini in pravomočno“. Ustava mora izvirati iz vkupne volje obeh faktorjev. Cesar Ferdinand je razglasujoč ustavo določil, „da sporazumljenje zaznamuje iz samoizvoljnosti cesarjeve izvirajoče potrdilo ustave, sklenene po ustavnem zboru“. Tisto načelo izrekel je patent 18. oktobra 1848; s tistim pogojem je prevzel vlado Franjo Jožef; tisto načelo je priznal često tudi državni zbor, v tistem smislu nas je poslal narod sem. Gotovo nas bodo z veseljem pozdravili narodi, ako dovršimo novo Avstrijo v sporazumljenji s krono; nova zgradba bo

---

[1] Helfert IV. II. 23.
[2] Reichstagsverhandlungen IV. 306.

blagonosna nam, čestitljiva inozemstvu, svetišče svobode vsem narodom, in v njeni širni kupoli se bode bleščala v solnci avstrijske svobode pomlajena stara in čestita cesarska krona". Zato se naj izpusti § 1., „ker ne spada sem".

Po Borošovem govoru, počenšem od ustvarjenja Adamovega, poprime besedo Gorjup;[1] upisal se je bil še pred izjavo Stadionovo, hoteč govoriti proti § 1., osobito iz razlogov „razumnosti in dejanstvenih razmer"; a raje opusti to. Za njim pobija § 1. Smrekar[2] češ, „da se je uže predaleč pomeknil kazalec časa, previsoko stoji na nebu solnce inteligencije; nikdo ne more več zagovarjati historičnega prava, ako nasprotuje večnemu pravu pameti, s ktero se ne ujema Talleyrandova legitimitêta". A pri vsem tem je proti § 1. s stališča naše revolucije, ki ni nikder zahtevala, da se naj suverenitêta vrne narodu, nego vsegdar potrjevala (?) zgodovinsko pravico dinastije. Proti onemu odstavku je tudi državna razumnost; na Francoskem so bile občne „človeške pravice" „mrtvaško zvonjenje svobodi".

Laufenstein posreduje 10. januvarja[3] s tem-le predlogom: „Vsem državnim oblastim sta korenina narod in vladar; vladar in narod sta jedna". Ker pa je prepozno stavil ta nasvet, ni se mogel vzeti v pretres.

Jako zanimiva je bila debata, osobito po govorih Smolkinih in Riegerjevih; oba sta pobijala izraz „Avstrijec" in nasvetovala namesto njega besedo „državljan". Smolka je govoril kakor običnо zmerno, dostojno; strupenih zbodov ni uporabljal. To pa je zval sarkastični Rieger inače. Rekel je: „Ustavni odbor bi bil moral nasvetovati ta-le § 2.: Koj po rojstvu se mora sleharni Čeh, Poljak, Italijan, Madžar pomočiti v reko Lethe, da pozabi, da je njegova tisočletna zgodovina starša od skupnega avstrijskega cesarstva. § 3.: Koj po rojstvu se mora sleharni avstrijski državljan (ali poleg nazorov gosp. poslanca Wildnerja) sleharni Avstrijec črno-žolto pobarvati kakor pri mitnicah bruno, da ga država ne zgubi. Smolkova in Riegerjeva je obveljala: za Wildnerjeve „Avstrijce" je glasovala samo četvorica poslancev.

Ulepićev predlog je obveljal z izdatno večino; saj pa tudi ni bilo tako težko glasovati zanj, kajti ni zametaval načela samega, nego je samo izrekel, da tista doktrina o narodni suverenitêti ne grede v § 1. A Bach je 11.

[1] Ibid. IV. 316.
[2] Ibid. IV. 321.
[3] Ibid. IV. 334.

januvarja naravnost izjavil pikro resnico, da pomeni odobravanje Ulepićevega predloga proti Riegerjevim nazorom odobravanje načela, ktero je vlada izrekla 4. januvarja.

Mogočni naskok državnega zbora na pozicijo vlade je bil tore odbit; vlada je zmagala in v narodu je propalo spoštovanje do zbornice in nada, da ukrene ta zbor kaj uspešnega; koj po tej pogodbi je pa razpala tudi protinaravna zveza desnice in levice, kajti politični interesi, dasi obema često vzajemni, niso še imeli toliko sile, da bi vstrajno mogli vezati narodno ločene stranke.

§ 3. je določeval ravnopravnost državljansko in razveljavil stanovske predpravice.[1] Dr Kavčič je zahteval, da naj se inozemci izključe iz državnih služeb in dopuščajo v narodno stražo samo izjemoma in samo tedaj, ako so se poprej naturalizovali (17. jan.). Večina pa je izključila inozemce iz državne civilne in iz službe v narodni straži; avstrijskim državljanom pa se je priznala ravnopravnost pred zakonom, varnost svobode itd.

§ 5.[2] je zahteval javno in ustmeno pravosodje in porotna sodišča za zločine, za politične in tiskovne prestopke. Ulepić pozdravlja javnost „krasni paladij pravice“ „apelacijo na javno mnenje, na občečloveški razum. Doslej so bile Justiciji oči zavezane, zdaj je čas, zdaj je dostojno svobodne Avstrije, da jej odvežemo zavezo, da jasno vidi, kako naj odslej rabi tehtnico in sodni meč.“ Njegovi nasveti, kako naj se natančnejo določi o dotičnih stvareh, pa so propali po ugovorih Riegerjevih.

K § 6. ki je zahteval odpravljenje smrtne kazni za politične zločine in odpravljenje nekterih dotlej navadnih kaznij (javnega dela, izpostavljenja, telesnega užigosanja, užiganja, državljanske smrti in izgube imetja) je Ambrož z neko menjšino odborovo nasvetoval, da se naj odpravi smrtna kazen sploh; govoriti je hotel za ta nasvet tudi Ulepić, za nasvet odborov pa Gorjup; a konec debate jima je vzel besedo. V smislu odborove večine se je s 197 zoper 106 glasov odpravila smrtna kazen za politično zločine. Posebno pomenljiva je bila pa vsebina § 10, ki je določeval svobodno selitev (freizügigkeit) glede osob in imetja; omejitve naj bi dovoljeval samo „občinski zakon“ — tako

[1] Reichstagsverh. IV. 374. Menjšina (Ambrož, Rieger, Ziemialkowski itd.) je predlagala, da država niti ne podeluje niti ne priznava „adelsbezeichnungen.“

[2] Ibid. IV. 524.

je nasvetovala večina odborova, dočim je menjšina (Kranjec, Palacky, Ziemialkovski, Pinkas) v smislu federalizma hotela, da se naj ta pravica omejevanja podeli „občinskim redom“; federalisti so naposled tudi zmagali.

„Svoboda“ je narekovala tudi §§. 13—19. v crkvenih zadevah, zoper ktere so vsi avstrijski vladike vložili odločne prosvede. Ker so bili glede vsebine ti odstavki medsobo v tesni zvezi, ukrenili so po predlogu Kavčičevem in Ulepićevem, da se v splošni debati obravnava najprvlje načelo §. 13—15, potem pa da sledi debata o pojedinih odstavkih, ki so določevali, da se vsem državljanom jamči svoboda veroizpovedanja in bogočastja (§ 13), da država ne priznava nobeni crkvi nobenih predpravic in da se nikdor ne sme siliti k bogočastju njemu tujega veroizpovedanja (§ 14),[1] da se naj po posebni postavi urede odnošaji med crkvijo in državo, imenoma glede crkvenega imetja in volitve crkvenih predstojnikov; pogoji za obstoj ali za odpravo samostanov in duhovnih redov (§ 15). Neka odborova menjšina (Ambrož, Pinkas, Ziemialkowski itd.) je zahtevala, da se naj iz Avstrije odprave ligvorjani, jezuiti in redemptoristi zarad nevarnosti državi; ob imetji teh redov in ob ostalih redovih naj se sklene poseben zakon. Dodati hočemo še, da je § 16. določeval ravnopravnost državljanov brez ozira na veroizpovedanje, § 17. zahteval civilni zakon,[2] § 18. svobodo vede in uka, § 19. javni pouk na državne stroške, a ne da bi imele nanj vpliv verske družbe. Izmed poslancev, ki niso bili člani ustavnega odbora, stavil je n. pr. dr. Ovijač predlog, da se naj za Žide sklene poseben zakon o ravnopravnosti.

V podrobni debati je dr. Ulepić svobodo veroizpovedanja in vesti priznaval „pristno in sveto človeško pravico“, kajti „nravstveni zakon veli človeku iskati resnice in živeti poleg nje.“[3] V to stran narodnega življenja ne sme

---

[1] Več predlogov menjšin; n. pr.: „nikdor se ne sme siliti, da spolnuje zapovedi svoje ali tuje vere“ (Kranjec, Palacky, Fischhof i dr.), „nikdor se ne sme siliti, da se udeležuje crkvenih opravil in slavnostij kteregakoli bogočastja“ (Fluck, Ambrož, vladika Jachimowicz itd.).

[2] Menjšina (Gorjup, Lasser, Jachimowicz i dr.) je zahtevala, da se natenko določi, da je zakon veljaven v gradjanskem smislu samo, ako se je sklenila zakonska pogodba pred postavno gosposko. Pri § 19. je menjšina (Kranjec, Palacky, Jachimowicz itd.) hotela, da se verski pouk ne odtegne vplivu crkve. K temu odstavku je stavila tudi še druge nasvete menjšina (Gorjup, Palacky, Rieger itd.) n. pr. nikdor ne sme otrok pustiti brez pouka, pouk bodi brezplačen itd.

[3] Reichstagsverh. V. 144.

segati nobena posvetna moč, in kder je to vendar storila, provzročila je sama krvavo môčeništvo.“ To „svobodo zahteva tudi čisti krščanski nauk veleč nam: „Preiščite vse, ohranite pa kar je dobro.“ Ako se pa ustanovi crkev in prodere v državne plasti, tedaj se predrugači odnošaj naproti prosvetni, državni oblasti.“ Pravo se ne da ločiti od nravstvenega zakona; zato mora tudi država imeti moralno silo, ker bi sicer ne mogla vstrajno strahovati divjih prirodnih sil. Iz tesne zveze prava z nravstvenim zakonom pa izvira nujnost vere v višjo, nravstveno božjo moč. Ta vera pomaga revežu več, da mu več tolažila nego država. Crkev in vera sta zatore na vzvišenem stališči v državi; oni sta jej duša; državi ne sme biti zatore vse jedno, ktere vere so državljani, niti ktero bogočastje naj varuje njegova oblast. So nauki, ki prete nevarnost imetju in zakonu, izrastki socijalizma in komunizma, delujoči v državnem organizmu kakor tenek a morilen strup in pospešujoči anarhistični pogin države.“ Svoboda vseh bogočastij bi bila indeferentizem „in država ne more in ne sme biti indiferentna naproti duševni sili, saj so njegove in njene korenine v tistih nravstvenih tleh. Crkev in država stojita vspored in druga poleg druge in že veke prešinja v Avstriji krščanstvo, vladajoče v duhu resnice in ljubezni, vse odnošaje narodnega in državnega življenja in je vstrajna, nravstena podlaga državni osnovi. Verski indeferentizem bil bi nravstveni indeferentizem, a nravstveni indeferentizem ne more ugajati državi, ker je nravstvenost najtrdnejša podlaga pravu. Država se ne more in ne sme odreči pravici do urejevanja vnanjih crkvenih razmer. Zato naj se glasi § 13. tako-le: „Vsakemu državljanu se jamči svoboda vere in vesti in vsakemu po državi priznanemu verskemu društvu pravica vkupnega javnega bogočastja.“ Za njim polemizuje

Gorjup[1] proti Ziemialkowskemu, češ, da je trdil, da mora država varovati tudi društva, ki bi razširjala nevero to pa ne sme biti; nevera je nevarna državi. „Jaz nočem osrečiti naroda niti z jezuviti niti z nevero.“ Tudi on smatra vero v vseh omikanih državah za nravstveno podlaga postav, in vera ima več oblasti nad ljudmi nego državna sila. Dendenešnji se trude, da bi iztuhtali sredstva, kako bi zmenjšali število zločincev, a pozabili so na vero, ki ima človeka v svoji oblasti celo potem, ko se mu ni več bati posvetne sile. Država naj pa razločuje med priznano in nepriznano vero;

[1] Ibid. V. 171.

priznane vere potrebujo posebnega varstva, višjega spoštovanja. Gorjup ne more razumeti, „da vladike žele v imeni vere absolutno ločitev crkve od države; crkev bi potem postala zgolj prosto zasobno društvo.“ Gorjup zagovarja nepogojno svobodo vere in vesti, brez ozira na veroizpovedanje. zagovarja celo osvobojenje Židov. „V imeni naših kmetov, prosvedujem zoper natolcevanje sovražnosti in reakcijonarstva; prosvedujem zoper one, ki jim hote oprtati sovraštvo meščanskih barantačev zoper židovstvo in njegovo emancipacijo.“ Gorjup je tore zoper nevero, zoper indeferentizem a tudi proti državni crkvi, popolnoma v soglasji z Ulepićem. On svari pred radikalizmom v božjih rečeh, ker bi bila to zloraba svobode in voda na mlin reakcije.

Ziemialkowski takoj očita Gorjupu, da „se bori z mlini na veter“, kajti da on (Ziem.) ni zagovarjal nevere in indiferentizma.

V smislu onih dveh Slovencev je govoril i dr. Rulić[1] utrjuje svoj predlog: i on je uverjen, da ni vse jedno za državo, kteri nauk da širi crkev, kajti čim nravstvenejša je vera, tem boljšà bode družba in država. „Naravnost izjavljam, da sem federalist; uvedenje centralizma po francoskem vzgledu smatram za nemogoče in ako bi visoki zbor vendar-le ukrenil tako centralizacijo, moral bi jaz tužnim srcem vsklikniti: Avstrija, ti ne obstaneš dolgo več!“ Ne državni zbor, nego deželni zbori naj določe veroizpovedanje, dopuščeno v pojedinih kronovinah.

Dr. Ovijača predlog smo mimogrede že omenili; slove pa v celoti tako-le:[2] „Katoliška crkev je državna crkev, ker je večina državljanov katoliška. Vsem ostalim krščanskim veroizpovedanjem se jamči svoboda vere in javnega bogočastja. Glede Židov se skleni posebna postava.“ Utemeljeval predloga Ovijač ni; a točno označuje duha zbornice dejanstvo, da ta predlog ni našel niti potrebne podpore, zatore tudi ni mogel priti v pretresovanje; bil je „prereakcijonaren“ osobito z ozirom na „državno crkev“ in pogojnost židovske emancipacije. Ovijač je tedaj zastopal med slovenskimi poslanci posebno „couleur“ in se je strogo ločil od Gorjupa, Ulepića i dr.

Konečno govori poročevalec dr. Rieger in pravi Ruliću, da naj svoj nasvet ponovi, kadar bo govor o področji državnega zakonodajstva. Ulepićev predlog pobija češ, da na-

[1] Ibid. V. 181.
[2] Ibid. V. 184.

sprotuje načelu verske svobode, ker hoče dati samo priznanim crkvam pravico javnega bogočastja; država ne sme puščati nepriznanih ali nedovoljenih veroizpovedanj poleg dovoljenih, kajti ako so sovražna državnemu smotru, mora jih prepovedati, ako pa niso nasprotna, nima država pravice do tega jih zabranjevati. Proti Gorjupu obrnen pravi, da ne bode vera trpela škode, ako jej država odtegne varsto; vera „stoprav potem v istini zavlada v uverjenji in ne bode več zgolj na ustnicah, zgolj licemerstvo." Smešil crkve in vzvišenega bogočastja njenega ne bode nikdor.

Predloga Ulepićev in Rulićev sta pala, in zbor je ukrenil to-le: Vsakemu državljanu se jamči svoboda vere. Svoboda vere je neomejena glede domačega in javnega bogočastja, ako to bogočastje ne žali prava in nravnosti niti ne nasprotuje gradjanskim dolžnostim."

V debati o § 14. je Leop. Neumann obiral Gorjupove izreke, da država ne sme biti pokroviteljica neveri in indeferentizmu; njemu je to nasprotje verske svobode. § 14. se je sprejel z dostavkom Ziemialkowskovim in Braunerjevim, da država ne sme nikogar siliti, da spolnuje dolžnosti, izvirajoče iz mešnikovega posvečenja in redovniških obljub.

Za § 15. je govoril med ostalimi i Gorjup:[1] Crkev zahteva svobodo, v smislu vladiških peticij celo suverenitêto nasproti državi; a te država ne more dovoliti, ako se noče znebiti bistvenih pravic svoje suverenitête; tiste pravice bi se morale dati i drugim crkvam; potem bi bilo v državi ravno toliko suverênih oblastij, kakor crkev. Država se mora držati državnega nadzorstva, zakonov „in publico — ecclesiasticis", ohraniti mora „jus cavendi", „jus circa sacra"; Gorjup noče ločitve crkve od države, noče priznati crkvi, kaznovalne pravice, najmenj pa ekskomunikacije in njenih posvetnih posledic. Samostani ne morejo imeti pravice, kaznovati svojih menihov; država se ne sme odreči nijedni osebi, ki je morebiti napravila obljubo že v otroških letih kajti sama bi ne bila varna pred neomejeno kaznovalno pravico crkve.

Pa tudi one autonomije ne smemo dovoliti crkvi, ki jo ima sleharno dovoljeno društvo; crkev je velevlast, ki ima svojo glavo onstran državnih mej in ki se je še 1848. leta pokazala sovražno Avstriji. Država mora ohraniti „placetum regis", ostati mora na stališči crkvenega zakonodajstva Jožefa II., ki je crkvi bilo jako koristno. Dasi niso jezuviti državi več

---

[1] Ibid. V. 259 263.

nevarni, bi nastalo vendar mnogo razburjenja, ako bi jih spet uveli.

Država se ne sme znebiti šole, ne smemo dovoliti vladikam neomejenega gospodarstva s crkvenim imetjem; ker bi sicer lehko pošiljali denar v inozemstvo. Država ima pravico in dolžnost skrbeti za razmerne dohodke duhovščini; ona mora zabraniti, da ima jeden sto tisoč, a drugi jako malo dohodkov; kakor ima država pravico zabraniti fidejkomise, sme tudi zabraniti nakopičevanje ogromnega imetja v crkvenih rokah, kajti sicer bi crkev posrkala polagoma narodu vso žilavost.

Država se ne sme znebiti šole, pa tudi ne iz šole odstraniti veronauka; nadzorovati mora vzgojo duhovnikov, ne sme se odreči imenovanju crkvenih dostojanstvenikov, ker bi sicer ta pravica pripala papežu. Vse te razmere mora urediti bodoče zakonodajstvo; v čisto verske reči se država ne sme vtikati, ne sme jemati crkvi imetja, jenjati mora nepotrebno nadzorovanje in pretirano varuštvo.

„Ako se dovrši crkveno zakonodajstvo in izvedo času primerne reforme, in ako nehajo sedanji pomisleki zoper popolno neodvisnost crkve, spremene se tudi odnošaji med crkvijo in državo. Ako pa hočete uže zdaj prehiteti neprijetne razmere sedanjosti, vnete za vzor svobode, naj Vas spremlja moja odkritosrčna želja, da nikar ne doživite prevare; ako se Vam posreči, oživotvoriti svoj uzor, ne bode nikogar bolje veselilo od mene, da se je zmotil hladni moj um“.

Gorjup je govoril jako radikalno in vse povedal, kar je navada, navajati v liberalnih krogih proti crkvi in za nadzorstvo države nad crkvijo; izzval je pa tudi poslanca Helferta, ki je odločno obsojal stališče Gorjupovo in Jožefov sistem „schematične jednoličnosti, ne ozirajočo se na posebnosti dežel in narodov“, „sistem birokratičnega vsevladanja od zgoraj“. Očital je Gorjupu, da zahteva ravnopravnost in svobodo, nasprotje Jožefinizma za vse dežele in narode v vsakem oziru — izvzemši crkev, dasi je baš v tem oziru oni sistem bil najbolj neznosen.

Dne 6. marca je državni zbor sprejel ta-le načela za zakon ob odnošajih med crkvijo in državo: država varuje in nadzoruje crkev; crkev je neodvisna v vseh svojih notranjih zadevah; predstojnike crkvene vole občine in sinodi; crkveno imetje oskrbujo crkvene srenje pod državnim nadzorstvom.

Malo ur za tem činom je državni zbor storil nepričakovano smrt. Tukaj nam je omeniti še nekterih podrobnostij iž njegovih razprav.

Federalizem in centralizem sta se sprijela večkrat; na pr. 26. januvarja povodom peticij čeških srenj za občinsko samoupravo. Stadion je po načelu „svobodna občina je podlaga svobodni državi“ predložil načrt občinskega zakona za vso državo, a vzbudil je pri vseh federalistih hudo nejevoljo, ker je bil popolnoma centralističen. Pri debati ob oni peticiji so češki poslanci krepko poudarjali federalistično stališče (Pražák, Havelka, Klaudy, Ptáček) z ozirom na razmere kronovin in pozivaje se na patent z 8. aprila. A naposled je zmagal Schuselkin nasvet, da se naj izvoli odsek, ki naj izdela načrt srenjskega zakona za vso državo. Določilo se je, da naj v ta odsek izvoli sleharni gubernij po 3 odbornike, dočim je dr. Rulić zahteval, da se naj vole odborniki po kronovinah; navajal je, da bi sicer se žalilo načelo narodne ravnopravnosti, na pr. glede Koroške (deloma nemške, deloma slovenske) in Kranjske (čisto slovenske). Večina je pa vendar sklenila, da se naj pri volitvi jemlje ozir na narodnost dotičnih gubernijev; v istini so izbrali za oni odsek za Ilirijo dr. Ovijača, Janeža in Lannerja, za Štajarsko Sturma, Gleispacha in Forcherja, za Primorje Jos. Črneta, Vidulicha in Pitterija. V obče se je tu ponavljalo, kar smo videli pri sestavljanji ustavnegn odbora.[1]

Slavonska granica je 5. avgusta 1848. poslala državnemu zboru adreso.[2] v kteri so rekli graničarji, da nočejo priti več pod „vlado hlepnih, celokupni državi sovražnih Madžarov“, nego hote ostati združeni z Avstrijo. „Ako bi jih pa vendar iztrgali iz zveze z avstrijsko monarhijo in jih za dosedanjo vdanost izdali svojim in vse države najhujšim sovražnikom, pa raje umro slovanski junaki, ne pa se ne podvržejo narodu, ki je v svoji nadutosti pokazal že poprej najgrše zaničevanje do drugih narodov, osobito do graničarjev.“ Dr. Ulepić se je 31. januvarja iskreno potegnil za uboge graničarje in po njegovem nasvetu se je adresa izročila vladi z naročilom, da naj se primerno ozira na njo in ob svojem času objavi zboru, kaj je ukrenila.

O nekterih interpelacijah in o poročilu ustavnega odbora bomo govorili v nastopnih poglavjih.

---

[1] Ibid. IV. 627.
[2] Ibid. IV. 720.

14. Slovenci v ustavnem odboru.

Že na Dunaji je državni zbor izbral odbor,[1] kteri je dobil po nasvetu dr. Kavčiča ime „ustavni“ (konstitucijski) odbor. Zmagali so pri sestavi tega odbora Nemci, oziroma Nemci in poslanci malih kronovin; sleharni gubernij je izvolil po tri poslance; s tem se je varovalo načelo ravnopravnosti gubernijev, oziroma kronovin, kér se ni jemal ozir na razliko velikosti teh „politično — zgodovinskih individualitêt.“ Posledica pa bila ta, da je odbor imel večino, jako različno od večine državnega zbora: nemško večino. Ali pa tak odbor predloži zboru načrte, ki jih bode zadnji mogel odobriti, ne da bi jih čisto preosnoval v načelih? Mar ne bo odborov trud brezuspešen z ozirom na nasprotje v načelih obeh večin?

Dne 1. avgusta se je izvolil ta odbor; prišli so va-nj izmed štajarskih poslancev dr. Miklošić, dr. Kranjec in svetnik dež. sodišča graškega Cavalcabó; izmed ilirskih Ambrož, dr. Kavčič in sodn. uradnik Scholl; izmed primorskih Gorjup, dr. Gobbi in dr. Madonizza. Pozneje je stopil na Ambroževo mesto pl. Laufenstein, na Kavčičevo začasno Fluck (na Gobbijevo Vlach). Ostali slovanski odborniki so bili poleg Slovencev. Čehi Palacky, Rieger in Pinkas (na Palackega mesto je stopil pozneje Strobach), Poljaka Smolka in Ziemialkowski, Rusin vladika Jachimowicz in Dalmatinec Petranović. Bila je tore jedva tretjina odborova slovanska; predsednik je bil Feifalik, magistr. svetnik iz Brna, namestnika sta bila Kavčič in Palacky. Dva pododseka sta dobila nalog, sestaviti in predložiti načrte ustave, in sicer jeden (Rieger, Violand, Stein) temeljne pravice, drugi (Palacky, Mayer, Smolka, Goldmark, Gobbi) pa ustavo v ožjem smislu. Prvi pododsek je imel razmerno lehko nalogo in jo je rešil uže 26. septembra: predlagal je državnemu zboru „temeljne pravice“, ki so bile, kakor že vemo, bistveno samo prepis tistih „človeških pravic“, ki jih je rodila prosveta 18. veka in ki so kaj hitro postale evangelije vseh svobodnjakov tostran in onstran atlantiškega oceana. Ker smo §§ 1—19. uže naveli (vsaj važnejše) naj dostavimo tukaj še ostalih §§ vsebino:

§ 20. je določevel svobodo mišljenja in tiskanja; § 21. pa slove: „Vsi narodi v državi so ravnopravni.

[1] Glej zgoraj 279.

Sleharni narod ima neomejeno pravico do varstva in gojenja svoje narodnosti v obče in jezika posebe.[1] § 22. varuje duševno last; § 23. odpravlja nadlastništvo, feudalstvo in fidejkomise; § 24. določuje jednakomerno obdačenje državljanov; § 25. zahteva samoupravo občin, § 26. narodno vojno na podlagi splošne vojne dolžnosti (§ 27); vojna bodi v mirnih časih podrejena gradjanskim zakonom (§ 28);[2] § 29. veleva, da morajo državljani, ki ne služe v vojni, vstopiti v narodno stražo. § 30. pa podeljuje samo odgovornim oblastim pravico, oklicati obležni stan in sicer na podlagi posebnega zakona.[3]

Znano nam je že, da je državni zbor rešil samo §§ 1—19., potem pa bil razpuščen; temeljnih pravic ni imel časa rešiti. Tisto usodo je imel načrt konstitucije; a razprave o njem v ustavnem odboru so vendar tako poučne za strankarske razmere one dobe, da jih ne smemo pustiti v nemar.[4]

Nalog ustavnega pododseka je bil sila težaven z ozirom na razliko v nazorih članov njegovih, ki so bili nekteri centralisti, nekteri pa federalisti, a na obeh straneh z uprav tolikim številom odličic, kolikor je bilo članov; težaven je bil pa nalog tudi sam na sebi, ker ni bilo za bodočo ustavo Avstrije najti nikder primernega vzorca; malokteri član je pa poznaval dovolj dobro evropske ustave in zato je naposled bil jedini Palacky, ki se je resno vtopil v ustavoupravne študije[5] in po jako temeljitih raziskavanjih dovršil federalistični načrt ustave. Ta načrt je nameraval Avstrijo osnovati zvezno državo narodnih skupin ali držav z odgovornimi deželskimi ministri za upravo, finance, pravosodje, bogočastje, prosveto, deželno kulturo in poti.

Palackega načrt ni ugajal tovarišem; centralist Mayer je stlačil Palackega načrt z ustavo belgijško tako, da je naposled prišel na dan centralističen načrt, s kterim se pa pododsek tudi ni mogel sprijazniti, nego je ukrenil predložiti odboru oba načrta zajedno! Zdaj odbor niti v načelnih

---

[1] Menjšina (Gorjup, Kranjec, Koland in nenemški odborniki) predlaga: „Nobena narodnost nima pred drugo nobene politične predpravice.“

[2] Neka menjšina (Ambrož, Gorjup, itd.) zahteva, da se omeji v miru delokrog vojnih sodišč na strogo vojaške zločine in prestopke.

[3] Menjšina (Ambrož, Rieger, Madonizza. Turco) hočejo, da se mora vlada zarad obležnega stanu opravičiti v zakonodajnem zboru.

[4] O volitvi odbora gl. Reichstagsverh. I. 274. Helfert IV. I. 2. 9. 29. 497 opisuje delovanje njegovo; glavni vir pa so Springerjevi: Protokolle des Verfassungsausschusses. Springerjev tast Pinkts je otel te zapisnike in Springer jih je porabil uže v svoji: Geschichte Oesterr. II. 614.

[5] Palacky, Polit. Vermächtnis 14.

pitanjih ni imel prave podlage za svoja posvetovanja. Dne 13. januvarja 1849 se je začela razprava ob obeh načrtih; kmalu pa je osobito po sestavi odborovi, Mayer potisnil Palackega na stran in vplival odločilno na odbor, pa na stroške svojega načrta, kojega je odbor v soglasji z Mayerjem temeljito preustrojil. Obravnave svedoče, kako slabo utemeljeni so bili takrat še politični nazori, ali recimo, kako rade so stranke si podajale roko, čimbolj je rastel strah, da utegne vlada oktrovati ustavo. Nikdar po marčevih dneh ni bil položaj za vlado tako ugoden, ako je hotela res sporazumno z narodi zgraditi vsem narodom Avstrije prijajoče domovanje. A videli bodemo, da je vlada prepustila odbor njegovi usodi, dočim je sama bila krenila uže na drugi pot.

Koj iz prva je trčil federalizem ob centralizem. Palacky je zahteval, da se ustava tako osnuje, da jej Ogri lehko pristope; njegov rojak Pinkas je pa hotel, da se naj ne podeli vsem narodom jednaka politična pravica, ker so različni v omiki. Dr. Kavčič pa ponavlja, kar je bil že o priliki obravnave Kudlichovega nasveta v zboru izjavil: država naj se razdeli v toliko držav, kolikor je narodov, ker v eni in tisti državi ne morejo mirno vkup živeti različne narodnosti. Njemu takoj odgovarjajo nekteri odborniki. Pinkas svari pred snovanjem premajhnih držav, ki bi ne imele dovolj moči za obrambo svoje samostalnosti; glede Češke ni treba razdruženja v nemško in češko polovico, ker so Nemci in Čehi tam v lepem soglasji. Njemu nasproti pa noče Brestel prevelikih držav, ker bi se lehko odtrgale. Neslogo med slovenskimi poslanci samimi nam pa osvetljuje Gorjupovo nasprotovanje; ta zastopnik male goriške kronovine se vstopi na stališče federacije starih kronovin in smatra razdruženje teh kronovin po narodnostih za nemogoče; na drugi strani pa zahteva v imeni obrambe narodnih menjšin tisto osnovo po okrogih, ktera je bila temeljni kamen programu centralistov. Kdor si predočuje tukaj n. pr. narodne razmere v Šleziji, na Goriškem, v Istri itd. mora uvideti, da bi uprav centralisti, ako so hoteli biti dosledni, bili razkosali Avstrijo v jako nejednake dele, in da bi dosledno izvršenje centralističnega principa in narodne ravnopravnosti moralo roditi tu in tam prave „okrožčke.“

Najprvo pa je bilo določiti načelo: iz kterih jednot naj obstoji Avstrija? Nekteri so bili za ohranitev starih kronovin dočim so drugi, kakor smo čuli, hoteli graditi novo Avstrijo. Hudo so se pokali. Pinkas je zval okroge „past za federa-

lizem“, a vendar Rusine hotel odcepiti od Poljakov. Jezno mu odgovarja Ziemialkowski, da med Rusini in Poljaki ni razlike narodne, nego k večemu versko nasprotje. Centralist Brestel pa hoče okroge z neposredno zavisnostjo od dunajske vlade; drugi žele neodvisnost Predarlske in Tridenta od Tirolov, Šlezije od Moravske, Solnograda od Zgornje-Avstrijskega. Nad temi zastopniki razdruženja kronovin, hudoval se je Brauner, češki zagovornik zgodovinskega prava, „kteremu velja domovina več od svobode.“ Gorjupu soroden je pl. Laufenstein s svojim zgodovinskim pravom kronovin, zahtevajočim razdruženje Koroške od Kranjske, kteri še loče i zemljepisne in jezikovne razmere. Njemu pritrjuje Korošec Scholl.

Zdaj predloži dr. Kavčič podroben načrt za razdelitev Avstrije po narodnostih.[1] „Pri razdelitvi po kronovinah moramo zadostiti načelu narodnosti in konvenijence in samo one življe pustiti združene, ki so radi združeni.“ Palacky, pravi Kavčič, noče federacije kronovin, ker niso suverene države; Pinkas nasprotuje osnovanju premajhnih kronovin, ker bi zapale prevladi velikih; to je prav in najprvlje je treba oteti narodnosti pôtem razdelitve države v narodne dele; sicer bi ostali Slovenci na Štajarskem in Koroškem in Lahi na Tirolskem ničle. Tako združenje bi bil nenaraven zakon, ki bi nikdar ne rodil dobrega sadu; „nenaravna zveza dežel je prokletstvo za človeštvo.“ Zato nasvetuje te-le oddele: 1. Češko (česki del Češke). 2. Nemško Češko (Bojerheim). 3. Avstrijo in Solnograško. 4. Nemški del Štajarske in vso Koroško. 5. Slovenski Štajar, Kranjsko, slovansko Primorje („Slovenija“). 6. Šlezijo. 7. Moravsko. 8. Nemške Tirole in Predarlsko. 9. Laške Tirole. 10. Laško Primorje. 11. Dalmacijo. 12. Poljsko (mazursko) Galicijo. 13. Rusinsko Galicijo. 14. Bukovino.

Da odbor tega nasveta niti v prevdarek ni vzel, to nas ne sme iznenaditi: nobeni stranki ni mogla ugajati osnova Avstrije na nasprotujočih si načelih zgododovinskega in prirodnega prava. Kavčič poudarjal je, da morajo meje kronovin umakniti se narodnim mejam, a proti temu načelu je njegov nasvet odobraval razkosanje Čehov, Poljakov, Nemcev, Slovencev, Hrvatov in Lahov: pustil pa je Moravsko, Šlezijo, Bukovino in Koroško v zgodovinski obliki in namenil koroške Slovence Nemcem, ravno tako šlezke Čehe in Poljake. Nemcem in uprav tako tudi moravske Čehe. Pritrjujoč Pinkasu, snoval

[1] Springer, Protokolle, 23.

je vendar kronovinice: „laško Primorje“, „laške Tirole“ itd. Gre mu pa zasluga, da je prav on prvi predlagal v odboru podrobno razdelitev, ki je vsaj nekoliko hotela ustreči narodnemu načelu.

Pinkas je smatral Kavčičev nasvet neizvidljivim, ker se ne more in ne sme razdružiti Češka, kajti usahnila bi Avstrija, ako bi se razdružili narodi; narodno supremacijo zaprečajo najbolje narodne kurije; soglasno z Jachimoviczem pa je zahteval razdelitev Galicije, dočim je Gorjup spet zahteval, da ostane Goriška samosvoja kronovina.

Dolge debate je hotel Palacky presekati z nasvetom, da se naj Avstrija razdeli v države po narodnostih; umaknil se je tore raz strogo zgodovinsko stališče glede dežel čeških in nasvetoval te-le oddele: 1. Nemško Avstrijo (Avstrijo, nemške dele Koroškega in Štajarskega, Tirolov, Češkega, Moravskega in Šlezije, Predarlsko in Solnograško). 2. Češko Avstrijo (češke dele Češkega, Moravskega in Šlezije in Slovaško). 3. Poljsko Avstrijo (Galicijo Krakovo Bukovino, rusinsko Ogrsko). 4. Slovansko Avstrijo (Slavonijo (!) Kranjsko, Primorje, slovenske kraje Korotana in Štajarskega). 5. Laško Avstrijo (Južno Tirolsko, Lombardijo, Beneško). 6. Jugoslovansko Avstrijo (Dalmacijo Hrvatsko, Vojvodino). 7. Madžarsko Avstrijo (madžarske dele Ogrskega in Erdeljskega). 9. Vlaško Avstrijo (rumunske pokrajine ogrske, erdeljske in bukovinske.

Naravno je, da so primorsko-laški poslanci takoj zagovarjali svoje stališče proti Slovencem in Čehom. Rieger zagovarja združenje Koroškega in Kranjskega in razdruženje Galicije; to pa razjari Ziemialkovskega, ki Riegerja prav robato zavrne. Sploh je izzvalo rusinsko pitanje jako neprijetne prepire med Poljaki in Čehi, često je svaril Hein nasprotnike, kažoč na pretečo nevarnost, da vlada samovoljno reši ustavno pitanje, narodnost pa da bodejo najbolje varovali okrožni zbori.[1] Tisto trdi Brestel imenoma tudi o slovenskem Štajaru, ki naj ostane kronovini štajarski, a postane poseben okrog. O „češki kroni“ niso hoteli slišati člani odborove večine; Palacky jim je povedal, da se je Ferdinand sam dal venčati kraljem češkim in da je takrat prisegel, da bode varoval pravice krone češke. Odbor naj se nikar ne ravna po Metternichovem „divide et impera“ in

[1] A v Šleziji ni hotel poznati Čehov, nego samo Nemce in „Wasserpolaken.“

naj nikar ne ustvarja malih jednot, ki bi zbok svoje slabosti ostale brez moči naproti osrednji vladi; deželni zbori pogino stisneni med krono in okrožne zbore.

Dr. Kranjec[1] imenuje načrt Kavčičev „idejal Slovenije"; tudi na slovenskem Štajarskem narod želi odločenje od severnega dela in združenje z Ljubljano. Dokler se ne izvede narodno načelo, v kolikor to dopušča vsaj priličnost dotlej se ne more govoriti o ravnopravnosti v šoli in v uradu. Na Malem Štajaru so doslej samo nemške šole, v kterih se kar nič ne ozira na slovenščino; to ostane, dokler je spodnji Štajar združen z gornjim; nemška večina ne dopusti preuredbe. Slovanu je treba slovanskih šol, da ne bode moral po nepotrebnem plačevati doma za nemške šole. Deželni zbor leta 1848. svedoči, kak pojem imajo Nemci o ravnopravnosti: nasvetovalo se je, da se sme v deželnem zboru govoriti tudi slovenski; a mesto da bi ta predlog resno preudarili, zasmehovali so predlagatelje. Ker nima Kranjec zaupanja v nasvetovane kurije, in ker je uverjen, da narod ne more napredovati tudi gmotno, ako mu ne velja jezik v šoli in uradu, podpira nasvet Kavčičev, oziroma njegov nasvet o slovenskem narodu. Sicer pa priznava tudi Gobbijevo načelo priličnosti, ker se ne smejo pretirati narodni oziri na stroške gmotnih koristij; zato ne bode glasoval za razdruženje Češke in Koroške, kajti onde se ne dajo narodnosti tako ločiti nego na Štajarskem. Ako bi utegnil pasti Kavčičev predlog, bode glasoval za Brestlovega, za osnovanje okrogov z narodno podlago.

Cavalcabó, Kranjčev sodeželan, ni „nikdar čul, da bi se radi odločili slovenski Štajarci od nemških"; v deželnem zboru graškem sta glasovala samo dva poslanca za razdruženje, ki je neizvršljivo zarad „socijalnih in družbinskih razmer".

Rieger potem nasvetuje nov načrt razdelitvi Avstrije: 1. Avstrija pod Anižo. 2. Avstrija nad Anižo in Solnograška, 3. Češka; 4. Moravska in Šlezija; 5. Galicija; 6. Tirole; 7. Štajarsko; 8. Ilirija;[2] 9. Primorje; 10. Dalmacija. Te dežele naj se razdele v okroge „z ozirom na zgodovinsko pravo in na narodne meje". S tem predlogom so naredili Čehi veliko koncesijo nasprotnikom; Slovencem seveda ne; Slovenije zaman iščemo v oni družbi novih bodočih kronovin. Lasser je tako razdeljenje v okroge za-

---

[1] Springer, Protokolle 37.
[2] Koroško in Kranjsko.

govarjal samo tam, kder se ne morejo zlagati življi, narodni različni; velike kronovine naj se nikar ne dele. Mayer kot poročevalec ne pritrdi niti Kavčiču niti Palackemu, ker noče novih državnopravnih osobnostij; v narodno različnih deželah naj se ustanove okrožni zbori, imenoma v Galiciji, Tirolah in Češki; bliža se tore Brestelu, a v okrožnih zborih v obrambo Slovencev zunaj Kranjskega ne pove ničesar.

Ko so 25. januvarja glasovali o nasvetih zarad bodočih kronovin pal je predlog Palackega; zanj je glasovalo samo 7 odbornikov: Pinkas, Rieger, Palacky, Turco, tirolski Lah, Gorjup[1], Kranjec in Miklosić, tore Čehi, Slovenci in tirolski Lah. Zgolj isti odborniki so glasovali za nasvet Riegerjev; pal je tore i jegov nasvet in obveljal je potem predlog Brestlov malone soglasno in ž njim princip okrogov. Za razdruženje Galicije so glasovali samo Pinkas, Ratz (Predarlski), Jochimovicz (Palacky in Rieger nista hotela glasovati); samostalnost Predarlske in Goriške se je zavrgla z veliko večino, odobrila pa samostalnost laških Tirol z blizo dvema tretjinama glasov.[2]

Odbor je tore določil te-le kronovine: 1. Češko, 2. Galicijo z Bukovino, 3. Avstrijo pod Anižo, 4. Avstrijo nad Anižo a brez okraja ob Innu (Innviertel), 5. Štajarsko, 6. Koroško, 7. Kranjsko, 8. Šlezijo; 9. Moravsko, 10. Nemške Tirole, 11. Laške Tirole, 12. Primorje in Goriško, 13. Dalmacijo. Zmagali so centralisti, izvzemši Tirole. Nemške Tirolce je razkosanje domovine tako razjarilo, da so izstopili iz odbora; a kmalu so se dali pomiriti, vedeči da ima prav Rieger, da cesar itak ne potrdi razdelitve.

Dne 28. januvarja so jeli ukrepati o pravicah bodoče osrednje oblasti, deželnih vlad, okrožnih zborov in srenj. Čehi so zahtevali, da se v dvomljivih slučajih da prednost deželni vladi, ker je v Avstriji mnogo narodov kterih ne sme vezati sila, nego samo „krepka vez naravnih interesov sleharnega naroda“. Centralisti pa so zahtevali, da se da pretega osrednji oblasti. Slovenski odborniki niso bili jedini. Gorjup in Laufenstein potegneta s Čehi; Kavčič-u je pa „glavna stvar osrednja vlada[3] in tej se mora priznati odločitev, ker mu je ta oblast zgolj za-

---

[1] Gorjup je tore pri tem glasovanji zapustil svoje goriško-kronovinsko stališče.

[2] Springer, Protokolle 45.

[3] Približ.ı se tore centralistom, dočim potegne Gorjup s češkimi federalisti.

stopništvo kronovin vse države in se jej sme zaupati". Obveljalo je naposled načelo centralistov proti glasovom Čehov, Poljakov, Slovencev, Rusina in Dalmatinca Filippija; sklenili so med ostalim, da se izreče to pravilo: Ako nastane dvom o pravicah deželnih vlad in osrednje oblasti, obvelja pristojnost osrednje oblasti.

Začela se je potem razprava o pristojnosti deželne oblasti, oziroma zakonodajstva deželnih zborov. Soglasno so priznali pravico obdačenja za deželne namene; glede deželnih komunikacij po mokrem in kopnem je želel dr. Kavčič neko višjo kontrolo z ozirom na zvezo s sosednimi kronovinami, a njegov pomislek ni obveljal. Obveljalo pa je načelo, da gre deželam agrarno zakonodajstvo z ozirom na razliko kmetijskih razmer, prav tako tudi dobrodelne ustanove, bolnišnice in ubožnice. Čehi, Poljaki in Laufenstein so zahtevali, toda brez uspešno, za deželno upravo razven „deželnih zalog in posestev" tudi državno posestvo, ležeče v dotični kronovini, Laufenstein n. pr. je zahteval za Kranjsko grajščino Idrijo. V tem smislu se pač ni razširil delokrog dežel: a so mu priznali [1] dalje deželne kreditne zadeve, deželni budget in pregledovanje deželnih računov, zadeve šolske (osnovne šole), bogočastje in zadeve crkvene, nadzorovanje pobožnih ustanov in srenjski red; na predlog Čehov se je vsprejela tudi „deželna policija". Čehi so pa zahtevali za dežele tudi pravosodje in upravo, če ne bodo se Čehi držali patenta z 8. aprila 1848.[2] Palacky je nasprotnikom povedal, kje da tiči vzrok nasprotju: Čehi stoje na stališči velike kronovine, nasprotniki pa motre vse pod nagledom svojih malih dežel. Centralistom ni bila po volji decentralizacija pravosodja in uprave niti z ozirom na eksekutivo samo; glede zakonodajstva so federalisti itak priznavali precej pristojnosti v teh zadevah državni zakonodajni oblasti.[3] Z Brestelom, Vacenom, Heinom, Lasserjem i dr. je potegnil tudi Laufenstein „v interesu obvarovanja osrednje oblasti". Gorjup pa je dejal, „da ni bistveno potrebna centralizacija pravosodja niti v federalizmu niti centralizmu", saj je tudi doslej prvo instancijo imenovala deželna oblast; odločevati mora tukaj izvršilnost in koristnost (utilitätsrücksichten), dobro bi bilo, da bi imela sleharna dežela svoje

---

[1] Vse to obsezajo § 91., 92.

[2] Ki je Čehom obljubil ustavodajni dež. zbor in odgovorne deželske osrednje oblasti.

[3] Ki je pa bil sicer za različna kasacijska sodišča, ali vsa na Dunaji.

lastno apelacijsko in kasacijsko sodišče; a to bi bilo predrago — za male kronovine.

Pri glasovanji sta s Čehi potegnila samo 2 Poljaka in 2 Dalmatinca; Slovenci tore ne, kar je razumljivo s stališča tako majhnih kronovin, kakor kranjska itd.; glasovanje Slovencev je bila tore naravna posledica razdelitve Avstrije v bistveno stare kronovine; a te kronovine, osobito male, morale so podpirati naravno te težnje centralistov.

Isti načelni boj se je vnel pri vprašanji, komu naj se odmeni obrtno zakonodajstvo. Čehi zahtevajo to stroko za dežele, centralisti ugovarjajo. Gorjup pa opomni s primorskega stališča, da se na Primorskem jako dobro obnaša obrtna svoboda in da se ne smejo odstraniti take izjeme, ako se obrtno zakonodajstvo odloči osrednji oblasti.

Omenil se je pri tej priliki tudi ukrep državnega zbora, ki je tistega dne (31. januvarja) na predlog Jonákov sklenil, [1] da je selitev svobodna v vsej državi (freizügigkeit) za osobe in imetje, v kolikor je ne omejujo „srenjski redi", dočim je levica hotela, da se ona pravica omejuje samo po določbah „srenjske postave", veljavne za vso državo, ne pa, liki občinski redi, za pojedine dežele in srenje; federalistični princip je zmagal; podlegel je bil centralizem v tem slučaji. V odboru je pikro govoril o tem sklepu Hein, a še pikreje dr. Kavčič rekoč, „da gre politična nezmotljivost bolje državnemu zboru, nego deželnim zborom. Oni ukrep zbora je pa Avstrijo potisnil nazaj ne samo v predmarčevo dobo, nego celo v čas pred 5. majnikom 1789. Takrat Francija še ni bila centralizovana in je ubožala zbok tistega zakona, ki ga je dnes sprejel državni zbor; 30.000 ljudi je prišlo vsako leto na beraško palico, dokler ni odpravil Colonne kronovinske omejitve žitnemu prometu. Pomilujem zdaj one, ki imajo še nepreskrbljene otroke." Tudi ta slučaj nam kaže načelna nasprotja med slovanskimi poslanci v političnih in svobodnostnih zadevah. V odboru je zmagalo načelo centralistov, češki predlogi so pali; niti pobiranje deželam pristojne davčne svote se ni dovolilo deželam samim; Gorjup je tudi tu potegnil z Brestlom.

Dne 2. februvarja so se vzele v pretresovanje pravice krone. Najprvlje se je določilo, da je krona dedna poleg pragmatične sankcije v rodbini habsburžko-lotarinški. Z Brestlom je glasoval Gorjup za predlog: „Pravice in oblasti cesarjeve določuje ustava". Gorjup smatra ustavo za vir

---

[1] Reichstagsverh. IV. 706.

vsem oblastim cesarjevim; ustava mora biti pa praviloma veljavna tudi za slučaj, da bi se izdali izjemni zakoni. Rieger pa predlaga: „Cesar ima pa samo ono vladno oblast, ktero mu dodeli ustava in na njeni podlagi sklenene postave". Kavčič nasvetuje bistveno tisto, samo da namesto Riegerjeve „vladne oblasti" zahteva izraz „oblasti"; Rieger, pravi Kavčič, s svojim predlogom ne dovoljuje cesarju dosti obsežne oblasti, temveč samo pravico vladanja, nekako sovladanje. A cesarju gre tudi sodelovanje pri zakonodajstvu, gre mu „veto"; vse to izraža beseda „oblast". Odobril se je konečno Brestlov nasvet; zanj so glasovali tudi Slovenci.

Ziemialkovski ni bil za izraz, da je cesar „posvečen" (geheiligt); za to besedo tiči stari pojem „po božji milosti", a obveljal mu ni nasvet; za oni izraz so se potegnili Čehi, Laufenstein i dr. Potem so določili, da cesar priseže na ustavo in da imajo cesarjevi ukazi veljavo samo, ako jih je podpisal minister. Brestel je hotel dostavek, da to ne velja ob imenovanji novih ministrov. Kranjec veli, da se to razumeva samo ob sebi.

Važen je bil § 19. Mayerjevega načrta, določujoč, da cesar imenuje uradnike in je vojni poveljnik. Nekteri hočejo omejiti to pravico; prednost naj imajo domačini, svobodno bodi tudi imenovanje crkvenih dostojanstvenikov itd. Kavčič jemlje ozir osobito na crkveno stran. „Ljudje so nekoliko formalni, nekoliko pravi spoznovalci vere. Nektere crkve imajo svoje središče zunaj države, neodvisno od državnih mej; druge so osnovane na načelu „cujus regio, ejus religio". Prve so nevarne državi; k njim se šteje katoliška, grška in židovska crkev. Država ne sme privoliti samostalnosti nobeni crkvi, ktere središče je izven državnih mej, kajti potem bi verniki morali služiti dvema gospodoma; državni obstoj bi ne bil zavarovan. Crkev ima tudi imetje; tudi zarad tega ne more biti neodvisna. Nevarno bi bilo za državo, ako bi se cesar odrekel pravici imenovanja vladik, kajti to pravico bi potem dobil papež".

Konečno se sprejme predlog, da cesar imenuje uradnike „s tistimi pogoji, ktere določujo ustava in dotični zakoni." Proti glasovala sta med ostalimi Gorjup in Laufenstein. Določile so se potem še druge pravice cesarjeve; omenimo samo, da niso bili slovenski odborniki soglasni niti med sabo niti s Čehi in Poljaki, a potegnili so se vselej za pogodbe, sosebno za pragmatično sankcijo in za lojalno razmerje med vladarjem in narodom. § 37. n. pr. je zahteval, da izvoli državni zbor namestnika, ako bi se pripetilo, da

bi vladar bil nezmožen za vlado zbok mladosti ali zbok drugih vzrokov. Dr. Kavčič pripomni, da veljajo v posameznih deželah različne postave za slučaj, ako izmre vladajoča rodbina; Čehi na pr. bi smeli svobodno voliti novega vladarja; te pravice jim ne more kratiti nova ustava. Dr. Kranjec pa je Lasserjevega mnenja, da je take določbe boljše izpustiti, ker bi itak ne dobile cesarjevega potrdila, V Belgiji je to drugače, tam velja načelo narodne suverenitête, ktero je pri nas odločno zanikala vlada 4. januvarja, in ž njim tudi pravico naroda, izvoliti si svojega vladarja.

Pri obravnavi toček o državnih ministrih je pritrdil Gorjup Ziemialkovskemu, da naj se zakonom določi število ministrov, da ne bode kedaj 50—60 ministrov „brez portefeuillea", a na stroške dežel; a sprejel se je predlog Mayerjev brez one določbe. Gorjup, Kavčič in Laufenstein niso soglasni bili glede § 43., kteri je določeval, da ne sme nikdor biti minister, ako ni avstrijski državljan po rodu; zadnja dva sta zaman z drugimi vred hotela, da se izbriše dostavek „po rodu", ker bi na pr. tem načinom izključeni bili Krakovčanje, ki so še-le 1846 prišli pod Avstrijo; Gorjup je z večino vred bil za oni dostavèk, ker bi inozemci gotovo ne prevzeli iz domoljubja, nego samo iz sebičnosti ministerstvo; bilo bi pa tudi sramotno za Avstrijo, ako bi jo vladali tujci".

Glede odgovornosti ministrov je Mayer pravico zatožbe zahteval samo za državni zbor, Palackega načrt pa za cesarja in za državni zbor. Laner i dr. so jo potegnili s Palackim, Gorjup z Mayerjem, nasproti Kavčiču, ki je poudarjal slučaj, da je odgovorni minister cesarju nasvetoval ali odsvetoval potrjenje zborovih ukrepov, da bi ga pa komora sama težko kedaj zato tožila, na pr. Košuta. Naposled pa se sklene, da se morejo ministri v obtožni stan djati samo po zborovem sklepu. Za Palackega načrt sta glasovala na pr. Kranjec in Kavčič.

V poznejši razpravi je dr. Kranjec grajal izraz „kronovine", ki preveč spominja na „posestvo krone" in bi lahko zbudil mnenje, da so dežele lastnina krone. Dr. Kavčič je tudi zoper ono zaznamovanje, spominja ga preveč na feudalni sistem. Konečno se je zamenil ta izraz z besedo „državne dežele" (reichsländer). Zavrgel se je pa nasvet Kranjčev, da se prenaredi § 6. Mayerjev, določujoč ravnopravnost kronovin „organičnih delov" državne celote. Proti tej ravnopravnosti so bili zastopniki velikih dežel; uprav zato so jo branili odborniki menjših kronovin; a proti izrazu

„organičen“ je ugovarjal dr. Kranjec; mesto njega naj se reče „integrijoči“. Pa ta amendement se je zavrgel. Ista usoda je zadela Kavčičev in Lasserjev zanimivi nasvet: da se naj nikar ne jamči kronovinam sedanji obseg. Lasser je imel v mislih samo slučaj nesrečne vojske; Kavčič pa „še ni obupal nad svojo Slovenijo in veseli ga, da se ž njim ujema Štajarec Cavalcabó, tembolj ker je napovedana peticija za ločitev Slovencev od Nemcev“. Ponovil je tore svoj poskus zarad Slovenije v nasprotji z Riegerjem, Strobachom, Pinkasom, Poljaki in ostalimi Slovenci; [1] nov dokaz nejedinosti sorodnikov v tako temeljnem pitanji. Kavčič pa je ostal na cedilu.

Sledil je tem odstavek, da naj se državnim zakonom določi razdelitev kronovin v okroge „s posebnim ozirom na narodnost“. Slovani so zahtevali, da se to še odloži, ker je treba stvar resno premisliti, in ker je treba stvar resno preudariti, in ker se mora (kakor je rekel Kranjec) poprej vedeti, kteri namen imajo okrogi; ali bodo imeli varovati narodnost, ali pa služiti drugim smotrom. Sprejela se je naposled samo majhna, a važna prememba po Riegerjevem nasvetu: reklo se je, da se osnujo okrogi z „ozirom na narodnost, kolikor bo to mogoče“.

S Čehi vred so pa Slovenci oteli § 8. Mayerjevega načrta, ki je delil vladne oblasti v državne in deželske, „ki so izvir sleharni deželi pristoječe, po državni vladi omejene vladne pravice“. Ta odstavek so pobijali nemški centralisti, ž njimi ves federalizem; a odobril se je. Brezuspešno sta se pa borila Gorjup in Kranjec za razdelitev državnih oblastij na tri dele, t. j. da se poleg zakonodajne in izvršujoče tudi navede sodniška oblast cesarjeva; „sodniška oblast je v ustavnih državah samostojen faktor, odločujoč v razprtijah med eksekutivo in legislativo“. Odbor pa je odobril drugi nasvet, ki je poleg državnega zbora in deželnih zborov navajal uže koj tudi okrožne zbore, deležnike zakonodajne oblasti.

---

[1] Ali so pa bili ti odsotni? S Kavčičem so glasovali samo odborniki: Vacano, Lasser, Cavalcabó, Pfretschner, Tures in Laufenstein. Prisoten je bil izvestno Kranjec. Cavalcabó je pa že prihodnjega dne Kavčičevo veselje pristrigel s prosvodom „zoper razdelitev Štajarske, ktero namerava Kavčič, koketujoč s slovenskimi (windischen) krogi štajarskimi“. Obetal je „velikanske nezaupnice“ onim poslancem, ki zagovarjajo razdruženje kronovine.

Pri osnovi državnega zbora sta se hudo sprijela federalizem in centralizem, demokracija in konservatizem, nemštvo in slovanstvo. Mayer je nasvetoval dve komori: „narodno zbornico“, izvoljeno neposredno po narodu in „komoro dežel“, sestavljeno iz odbornikov deželnih stanov. Tem pôtem so mislili poravnati ona nasprotja; demokratom dati jedno komoro, konservativcem pa drugo; centraliste so hoteli zadovoljiti z narodno zbornico, federaliste pa z komoro dežel. Proti dvokomornemu sistemu je bilo malo ugovorov; Rieger pobija nasvet Poljakov, da naj se ustanovi samo jedna komora; za Avstrijo bi bila „nezmisel“, ker bi se ponavljale one volitve, po kterih je prišlo toliko razumništva v državni zbor, neveščega nemščine, ktera mora ostati zboru obravnavni jezik „de facto“, nikdar pa to ne sme postati „de jure“. Deželni zbori izbero cvet svoje inteligencije; komora dežel bode obsezala „crême“ dežel. V jednakem smislu so govorili drugi Čehi in Nemci. Oziraje se na neki izrek Heinov, rekel je tudi dr. Kavčič: „Dasi sem sicer za jedno samo komoro, pritrdim vendar zdaj tej zviti, prav jezuvitski misli (federativni centralizaciji). Ukljanam se večini, ki je to sestavo že menda sklenila, in glasujem za načrt Mayerjev“. Ta načrt je tudi obveljal.

Sklenilo se je, da poslanci ne smejo sprejeti instrukcij od volilcev; zato so na predlog Kavčičev zavrgli besedo „pooblastilo“. Neodvisnost poslancev, osobito činovnikov, hotel je varovati Madonizza z dostavkom: da nimajo pasivne volilne pravice činovniki, ki se smejo prestaviti ali odstaviti. Gorjup je podpiral ta predlog, osobito zato, ker je čul, da so činovnikom-poslancem pretili z izgubo službe, ako bi glasovali zoper ministerstvo. Predlog je sicer pal; Gorjup pa je pokazal samostojno mišljenje; bil je sam činovnik.[1] Pomniti je pa, da ni bilo pri odborovih sejah nobenega zastopnika vlade, ki je bila od 8. januvarja dalje nezastopana navadno tudi v državnem zboru; zapisnikov tudi niso objavljali; činovniki-odborniki so smeli tore svobodno govoriti. Sklenili so, da se morajo poslanci podvreči novi volitvi, ako so postali činovniki ali izjemoma dosegli višje dostojanstvo.

Pri sestavi narodne komore so hoteli Brestel, Ziemialkovski in Pinkas v protislovji z demokratskim njenim značajem uvesti načelo interesnega zastopstva, odločivši blizo tretjino mandatov velikim mestom; pritrdili so tudi nekteri Čehi, češ, da so velika mesta „zbirališča svobodnih idej“.

---

[1] Okrajni komisar.

Rieger pa je tak privilegij mest po pravici zval nedemokratskim; morale bi se varovati potem tudi koristi poljedelstva; Avstrija pa je poljedelska država. Tudi Slovenci so posegli v zanimivo debato.

Gorjup, dasi zastopnik kmetskega okraja, postavi se na neutralna tla in pravi: „Brestlov predlog je principijelno nedosleden. Ni večje nevarnosti od one, ako stopita strankarsko v nasprotje meščanstvo in kmetstvo. To bi pa bila posledica Brestlovega predloga, kteri bi proti tesno spojenim interesom obeh stanov uvel zastopstvo po stanovih. Dosledno bi smeli tudi ini stanovi, celo rokovnjači, zahtevati lasten zastop. „Razumništva je sicer po mestih več, a ne manjka ga tudi na kmetih in dosega tukaj vedno več veljave“.

Laufenstein in Kavčič pa sta bila nasprotnega mnenja; Kavčič osobito izjavil je svoj nazor natanko. Država mora biti zastopana organična celota; k tej se šteje tudi mestna inteligencija. Poljedelstvo je mrtvo brez industrije, a industrija je osredotočena samo v večjih krajih. Industrija ne uniči kmetijstva, ker jo število poljedelcev ogromno večje. Gmotnemu telesu se ne sme nikdar dati pretežje nasproti duševnemu. Samo naj se ne določi tako stalno broj poslancem večjih mest, ker bi ga kasneje bilo treba premeniti zbok razmnožitve stanovalstva; določi naj se na pr. kak najmenjši davek podeluje pravico, voliti poslanca.

V tem smislu se je stvar dognala in Brestel je nasvetoval, na pr., da naj vole v državni zbor

kmetske občine	koroške in kranjske	13,	mesta[1]	4	poslance,
„	„ štajarske	16,	„	4	„
„	„ primorske	7,	„	4	„
	vkup pa kmetske občine	270,	„	80	„

Gorjupu se zdi ta razmera preugodna za mesta. Naposled se je odkazalo mestom 60, kmetskim srenjam 280 poslancev. Izmed Slovencev je glasoval Kranjec *zoper* to razvrstitev.

Brestel je nasvetoval dalje, da se naj da *volilna pravica vsem odraslim državljanom*, „*ki znajo čitati in pisati.*“ Samo izjemoma naj se 40 let še dovoljujo zakonom določene izjeme. Ta nasvet pa ni prijal niti vsem somišljenikom Brestlovim, najbolje še Ziemialkovskemu in Fischhofu. Gorjup pa obžaluje, da nameravajo z onim predlogom zatajiti svečano razglašeno načelo demokratično. Ker proletarci tudi plačujo doneske k državnim bre-

[1] „Industrialorte“.

menom, ne smejo se izključiti od volitve. Census poleg znanja čitanja in pisanja je krivica za kmetski narod, ki ni zakrivil tega neznanja. Ž njim se ujema Rieger. Laufenstein pobija Brestlov predlog osobito z ozirom na Ilirijo; tu bi prišla večina kmetov ob volilno pravico, in Kavčič dostavlja, da so „pri nas doma kmetje, ki sicer niti pisati niti čitati ne znajo, ki pa umejo tako spretno govoriti, da bi človek mislil, da govori sam dvorni svetovalec Dolinar.[1] Tudi censusa po neposrednem davku ne odobrujem, a zahteval bi, da je sleharni volilec samostojen, t. j. da ne služi za hrano in stanovanje". Brestlov predlog je pal; pogoji za aktivno volilno pravico so bili: polnoletnost, uživanje vseh državljanskih pravic, samostojnost in plačevanje direktnega davka ali pa najem takega objekta, od kterega se plačuje neposredni davek. Najmenjši davek se ni določil, pa tudi ne odobril nasvet Laufensteinov, da naj se sploh ne zahteva census. Za pasivno volilno pravico je nasvetoval tisti poslanec 24 let, kajti s tem letom doseže državljan vse pravice; drugi poslanci so zahtevali večjo starost, nazadnje se je sprejel nasvet, da mora imeti poslanec vsaj 28 let;[2] protiglasovala sta med ostalimi dr. Kavčič in Laufenstein, ki sta bila za menjšo dobo.

Kako je voliti, posredno ali neposredno? Jako različna so bila mnenja; nekteri so hvalili ta, drugi oni način. Kranjec se je izrekel zoper neposredne volitve, ker bi relativna večina ne bila pravi izraz mnenja volilcev in ker bi imel volilno pravico malone sleharni dninar, ako najme sam ali z drugimi vred, makar najmanjše stanovanje.

Zdaj stoprav so se jele kazati odbornikom težkoče pri volitvah s tako malo omejeno volilno pravico in tako ogromnim številom volilcev; Strobach nasvetuje zatore, da se naj o volilni pravici še jenkrat glasuje in določi najmenjši direktni davek za pogoj, potem pa da bode tudi on glasoval za neposredne volitve in male volilne kroge z jednim poslancem. Gorjup pobija večje volilne okraje z več nego jednim poslancem z narodnega stališča: v narodno mešanem okraji bode vedno močnejša narodnost volila po svoje; menjšina ne bode nikdar mogla poslati svojega poverjenika v državni zbor. To je nepravično in nepolitično in bode rodilo sovraštvo. Pri neposrednih volitvah bode težko dobiti

---

[1] Sloveči slovenski pravdoslovec.
[2] Dr. Rieger je dovršil takrat baš 30. leto.

absolutno večino; najprvlje pa se mora odločiti, kako se bode volilo, posredno ali neposredno; pri posrednih volitvah ni treba censusa za pravolilce. Zarad sedanje stopinje omike našega naroda in zarad oddaljenosti okrajev bi ugajale bolj posredne volitve; v teoriji pa bi dal prednost neposrednim.

Dr. Kavčič nima Gorjupovih pomislekov, ker se okraji razdele po narodnostih; Strobachov predlog mu ne ugaja. Zoper posredne volitve govori dejanstvo, da so često izbrali za volilne može nekake velikaše, priljubljene gosposki, in s temi so potem po krčmah obravnavali o glasovih. Kavčič je za neposredne volitve in menjše okraje po nasvetu Lasserjevem.

Za neposredne volitve brez censusa[1] je glasovalo 13 odbornikov vseh strank: poleg Goldmarka in Ziemialkowskega, Hein, poleg Madonizze, Brestla in Turka. Rieger, Gorjup, Kavčič in Laufenstein; a ostali so v menjšini proti 15 odbornikom, med kterimi sta bila tore tudi Kranjec in Miklošić poleg Strobacha in Pinkasa, Filippija in Lasserja i dr. Sprejele so se neposredne volitve, a zajedno ukrenilo, da se naj v posebni postavi določi najmanjši davek, za pogoj volilne pravice. Za to omejitev je glasovala ogromna večina, ž njo vred Gorjup, Kranjec in Miklošić; proti pa samo 7 odbornikov, med njimi Laufenstein in Kavčič, poleg nemških in poljskih demokratov. V nekem smislu posledica teh sklepov je bilo, da se je določila relativna večina pri volitvi; sleharni okraj naj voli 2 do 3 poslance.

Težavneje je bilo določiti osnovo zgornje komore državnega zbora: „komore dežel“, ki bi naj zastopala samostalnost ravnopravnih kronovin in izraževala vsaj v teoriji federalistični princip. Nasvetovali so tako sestavo, da bi se bila ta komora morala približati narodni komori; poleg jednakega števila poslancev vsake dežele naj bi sedeli v njej tudi poslanci okrogov; po nasvetu Brestlovem bi se celo število poslancev izračunilo po številu prebivalstva a nedosledno bolje na korist menjšim kronovinam. Pinkas je hotel varovati pravo narodnosti in zahteval po 6 odbornikov za vsako deželo, izbranih po deželnem zboru v enakem številu za sleharno narodnost; poleg teh pa še po 1 odbornika za vsak okrog, ako ima dežela najmenj dva okroga. Fischhof je bil najdoslednejši: dežele naj imajo enako število poslancev v komori dežel; Turco je hotel te poslance razdeliti razmerno po narodnosti. Rieger se ujema z Fischhofom, samo v mešanih

---

[1] Glej zgoraj str. 427.

kronovinah naj se razdele odborniki v enakem številu po narodnosti; ta predlog je bil jako zmeren: po njem bi bila imela češka večina Češke samo toliko poslancev v komori, kakor nemška menjšina; obe stranki naj bi volili vsaka za se, tore v dveh narodnih kurijah. V bistvu jednak je bil nasvet Heinov, opirajoč se tudi na narodne kurije.

Prvotnega principa se hoče držati tudi dr. Kavčič; v § 3. se je določila ravnopravnost kronovin; zdaj pa je priznati nektere odbornike, to je posledica „tiste čudne federativne centralizacije, ki smo jo odobrili. Da smo priznali vsaj v principu čisto federacijo, bi glasoval jaz zdaj s Fischhofom, a z ozirom na dosedanje sklepe, glasujem s Pinkasom; njegov nasvet bode najbolje oviral narodnostne prepire.“ Matematika Brestla račune zove Gorjup jako originalne a nesrečne, ker bi ž njimi osnovali komoro okrogov, ne pa samobitne komore dežel. Za razvrstitev poslancev v jednakem številu za vsako narodnost ne more glasovati; utegne se pripetiti da je $/_{10}$ stanovalcev Nemcev, $^9/_{10}$ Slovanov; zato naj se razvrste poslanci ne v jednakih brojih, nego pa raz merji narodnosti. Rieger pojasnuje, da se mora ozir jemati samo na take narodnosti, ki res „žive narodno življenje“; štajarski Slovenci n. pr. bi imeli v deželnem zboru svojo kurijo. Mayer ne mara takih kurij; zadostovali bi okrožni zastopi; varovali bi narodnost in „posredovali med centralizacijo in federacijo.“

Sestava komore dežel zgolj po zastopnikih kronovin se zavrže; Slovenci so bili nejedini; Gorjup in Kranjec sta bila za tako sestavo, Laufenstein, Kavčič in Miklošić pa proti.

Dr. Kranjec se je potegnil za ravnopravnost kronovin; kronovine so uprav tako nedotakljive osobnosti, kakor ravnopravni narodi. Zato morajo, biti kronovine jednako zastopane. Okrogi niso take osobnosti, nego samo upravne ustanove, ki se bodo razvile polagoma v francoske „departements.“ Zato naj se da vsaki kronovini tisto število poslancev, a v jednakem številu za vsako narodnost. A obveljal ni ta predlog; večina je glasovala za izvolitev poslancev po deželah in iz krogov. V komoro dežel naj volijo tore dežele jednako število poslancev (po 6), jednako razdeljene po narodnostih dotične dežele, razven teh pa volijo še okrogi po jednega odbornika, a samo tedaj, ako ima kronovina več nego jeden okrog.

Centralizem in federalizem, ti nasprotni načeli sta se še huje prijela, ko se je imel določiti delokrog deželski oblasti.

Mayerjev načrt, ki je bil zdaj podlaga posvetovanju, postavil je na čelo upravi vsaki kronovini oziroma skupini, več kronovin (n. pr. Iliriji) odgovornega „ministra guvernêrja." Rieger, Hein i dr. niso bili tistih mislij: sleharna kronovina mora imeti svojega, deželnemu zboru odgovornega guvernêrja ali predsednika; več nego jednemu deželnemu zboru namestnik ne more biti odgovoren; Rieger je tudi zahteval poleg guvernêrja odgovorno deželno svetovalstvo. Kavčič tudi noče za več kronovin jednega guvernêrja; samo vkup bi bile še-le jedna kronovina. Kranjska in Koroška bi morale potem ostati združeni in ostali bi tedaj vsi dosedanji nedostatki; potem ne bo nič iz samostojne Predarlske in „Južne Tirole tudi vzame hudič." Laufenstein pa želi guvernêrja odgovornega deželnemu in državnemu zboru; nesmisel bi bila, da bi bili ministri odgovorni, guvernêrji pa ne; s Kranjcem vred zahteva za sleharno kronovino guvernêrja; noče pa Kranjec odgovornih deželnih svetov, ker mora imeti eksekutivno oblast samo jedna osoba.

Z večino vred so glasovali Kavčič, Laufenstein, Kranjec in Miklošić za posebnega deželnega načelnika za vsako deželo. Gorjup je bil odsoten. V smislu Strobachovem so glasovali tudi Slovenci (razven Laufensteina) za predlog, da je okrožni poglavar odgovoren deželnemu načelniku v zadevah, ktere gredo v delokrog deželnih zborov sicer pa je neposredno podrejen ministerstvu; ako ima dežela samo jeden okrog, je deželni načelnik zajedno okrožni glavar. Vse to so odobrili z jako pičlo večino; saj pa je bilo res tudi čudno razmerje med deželnim glavarjem in okrožnim načelnikom, onemu nekoliko podredjenim, nekoliko ž njim istočinovnim; „Arhimedovo stališče" je bilo zaznamnano, raz ktero bi se bile mogle polagoma spodkopati kronovine in presaditi francoska uprava in centralizem na avstrijska tla. „Kdo bo maral biti polkovnik, ako so stotniki podrejeni neposredno vojnemu ministru, ne pa njemu?" prašal je Pinkas. Deželnemu načelniku („minister guvernêrju") se je pa pri vseh teh pogojih njegove oblasti oprtala odgovornost naproti državnemu in deželnemu zboru; nič ni izdal ugovor Kranjčev, da tega ne gre določevati, dokler ni določena oblast okrožne vlade, in da se naj poprej reši to pitanje; jezen je imenoval Rieger oni ukrep „nesmisel"; dosledno, a zaman sta Rieger in Kavčič govorila proti pravici deželnega zbora, da sme zatožiti deželnega načelnika (landeschef); tisti uspeh je imel Kavčič koj potem; predlagal je Mayer, da ima „deželni načelnik reševati v imeni minister-

stva vse zadeve, gredoče v področje državnih ministrov za notranje stvari, za pouk in bogočastje.“ Brestel je hotel, da se zbrišejo „zadeva pouka in bogočastja“, ker spadajo nekoliko v področje osrednje, nekoliko okrožne vlade; Rieger je zagovarjal predlog Mayerjev, ki je tudi obveljal proti Kavčičevemu nasvetu, da se naj dostavi, da rešuje one zadeve deželni načelnik „pod pogoji svojega pooblastila“, kajti ne bode reševal onih stvarij „proprio“, nego „mandatario nomine.“

Vsaka dežela je dobila svoj deželni zbor, tore tudi one, ki ga poprej niso imele, n. pr. Primorje; pri volitvah v zbor se izključe interesne ali stanovske kurije; obravnave so javne in v deželnih jezikih, itd. Kaj naj gre v področje deželnih zborov? Brestel hoče, da se naj poprej določi pristojnost okrožnih zborov; Rieger mu odvrne, da to ni doslednost, ker je poprej zahteval, da se naj določi najprvlje pristojnost državnega zbora; ako pa zdaj hote določiti oblast državnega in okrožnega zbora, bodo imeli dve roki, a nobenega trupla. Gorjup pravi, da bode ustava prezamotana, ker bode preveč zborov; naj se izpuste deželni ali pa okrožni zbori; večjim kronovinam so deželni zbori potrebnejši. Pinkas je dognal, da se je ta razprava pretrgala in je nekaj dni potem stavil nove predloge zastrand eželnih zborov. Narodom, rekel je, bode se zdela ustava predraga; opustimo okrožne zbore; narodne kurije deželnih zborov bodo dovolj branile ravnopravnost narodov; tu se bodo narodnosti približevale druga drugi, dočim bi okrožni zbori pospeševali odtujenje. Brestel se s tem ne ujema; dokler niso dežele osnovane po jezikovnih mejah, morajo biti okrožni zbori. Pokali so se potem o besedah „deželni red“ in „deželna ustava.“ Centralisti so pobijali zadnji izraz; Rieger je zagovarjal samostojnost kronovin, ki imajo svojo zakonodajno oblast in tore tudi svojo ustavo. Hein je celo trdil, da so dežele samo velike srenje; Gorjup imenuje to nazivanje golo „šalo“. „Kdor smatra kronovine za zvezne dežele, nam mora priznati tudi ustavodajne deželne zbore in ustavo.“ To mnenje je tudi obveljalo; deželni zbori naj imajo pravico, določiti deželno ustavo, kteri ne sme odreči osrednja vlada potrjenja, ako ne nasprotuje načelom državne ustave. O sestavah deželnih zborov je bilo mnogo prepira. Rieger je dognal za zbore deželne jezike za ravnopravne, za deželne zbore mešanih dežel pa pravico, da ustanove za narodnostne prepire nekako razsodišče (schiedsgericht).

Ktere oblasti naj se privolijo deželnim zborom? Pri tem prašanji se je vnela spet glavna bitka med

centralisti in federalisti. Strobach zahteva za deželne zbore tele zadeve: uk in vzgojo (izvzemši univerze), pospeševanje umetnosti, vede in bogočastja, oskrbovanje ubožcev, varstvo osobe in imetja pojedincev (kolikor ne skrbi za to uže država), občinske zadeve (izvzemši postavodajstvo o domovinski pravici in onih zadevah, ktere upravlja v prenešenem področji), poselski red, pospeševanje pridelovanja plodovin, obrta in prometa, deželnih cest, deželnega kredita in denarstva, oskrbovanje deželnih zalog in deželnega imetja; deželne davke, deželni budget, deželno računstvo in vse zadeve, ktere odkažo državni zakoni deželam. To je bil program federalistov, a ne vseh. Poleg centralistov se vzdigne tudi federalist dr. Kavčič proti Strobachovemu načrtu; to ni bilo prvikrat, da je ugovarjal Kavčič Čehom, a tako odločno se jim še ni bil postavil po robu.

Kavčič pravi: „nerad, primoran po okolščinah bi rad opomnil, da naj se uvažuje nevarnost, da se ne dovrši tako lehko ustava, ako se ne strinjamo kakor doslej v želji, da bi se dovršila konstitucija kakor hitro mogoče; sankcije pa se ne moremo nadejati, ako vzamemo načelo v ustavo, nanasprotujoče stoletnim načelom monarhije. Uže naslov „ustavodajni deželni zbor“ zbuja nevoljo; vlada ne bode hotela zgubiti svoje zmage nad državnim zborom.[1] Ko je državni zbor soglasno s češkimi poslanci z večino glasov razglasil za neveljavno ogrsko ustavo, bil sem takoj uverjen, da smo s tem ukrepom uničili tudi pridobitve 8. aprila.[2] Ako se v ustavni listini sklicujemo na one pridobitve in ako privolimo deželnim zborom preveč pravic, tedaj naredimo iz večjih kronovin osobnosti in jednote, iz menjših pa zgolj nesvobodne karikature s personalno unijo. To ne bode ugajalo ministerstvu, ki je zdaj tako močno, da lehko zabrani sankcijo. To sem povedal brez animozitête, ne da bi koga hotel žaliti, nego samo zato, da bi vsaj nekaj pridobili. Poslanci večjih kronovin naj svoje zahteve raje prihranijo za zborove oddelke;[3] tu v odboru pa nam naj pomagajo, da dovršimo svoje delo.“

Odgovor Čehov je bil krepak.

---

[1] Pri razpravi o § 1. temeljnih pravic.

[2] Cesarski patent, ki je obljubil Čehom ustavodajni deželni zbor in odgovorne osrednje deželne oblasti, izviral je liki Ogrom dani patenti še iz oblasti absolutnega vladanja.

[3] „Abtheilungen“ so oddelki, kterih člane določi žreb; v njih so se predlogi razpravljali, predno so prišli v zboru na dnevni red.

Strobach, sicer jako zmeren mož, očita Kavčiču, da zahteva v ustavi zgolj ponovitev stoletnih načel avstrijske politike, to je „ustavodajo absolutizma“ („constituirung des absolutismus“); predno tako šušmarijo napravimo, pustimo raje vse vnemar. „Bistvo svobode je v tem, da opravlja sleharni sam svoje zadeve. Ako se utika še tretja volja, tedaj je podložnost gotova. Rieger ne ve, odkod ima Kavčič svedočila za trditev, da je patent razveljavljen; sicer pa zahtevajo Čehi vsebino tega patenta za vse dežele, ne pa samo za Češko. „Primerjati Češko Ogrski, je zmota, celo razžaljenje. Enkrat za vselej prosvedujem proti takim primeram“. Sankcija se ne odreče načrtu Strobachovemu, ker vladni organi za osrednjo vlado zahtevajo samo ministerstva za vojno. za vnanje zadeve, finance in trgovino; Čehi niti nočejo zahtevati toliko kakor Ogri, nego k večemu toliko kakor Hrvatje. Cesar ne prekliče 8. aprila, ker ne bode maral prelomiti besede. Ako menjšim kronovinam ne bode dišala avtonomija, naj jo pa vrnejo osrednji vladi. „Vsekakor pa zgodovina naredi iz Avstrije federativno državo, ali pa razpade“. [1]

Brestel je zagovarjal Kavčiča, češ, da gotovo ni imel v mislih drugega „načela“ nego načelo administracije starega sistema; Kavčič gotovo ne pozna zgodovine 8. aprila. Brestel ponavlja svoj „caeterum censeo“: državni zbor in okrožni zbori zadustujo; deželnih zborov ni treba. Centralista Lasser in Hein imata tudi svoje želje; Lasser je načeloma za centralizacijo, in samo z ozirom na razmere avstrijske za „polutansko federacijo“; boji se pa, da ne zapade Avstrija nenemškim življem; Hein pa noče privoliti kronovinam niti „sence suverenitête. Čehi dobe ustavo, a ne poleg 8. aprila, nego po državnem zboru“.

Laufenstein se boji, da ne bodo mogle nektere kronovine nositi stroškov svoje avtonomije, ako ostane razvrstitev kronovin po odborovem načrtu.

Kar je nasvetoval Strobach, to je bistveno obveljalo v odboru; najvažnejša prememba je bila ta, da se je na Brestlov predlog zakonodajstvo v srenjskem redu odkazalo okrožnim zborom. Čehi so to oblast zahtevali za deželni zbor; ž njimi so glasovali tudi Laufenstein, Gorjup, Kranjec; a ostali so v menjšini; Kavčič in Miklošić sta potegnila z večino. Ta dva sta sploh često se ločila od svojih rojakov.

---

[1] Springer, Protokolle 301.

Okrožne zbore so hitreje rešili; sklenili so, da v okrožnem zboru sede deželni poslanci okroga in poslanci srenj; vse srenje vole jednako število poslancev. Centralisti so bili pokrovitelji okrožnim zborom; zato so jim hoteli podeliti kolikor mogoče obsežno oblast tudi glede zakonodajstva; saj smo to uže omenili zastran srenjskega reda.[1] Zoper tako obširno področje so s slabim uspehom delovali slovenski poslanci. Za nje stvar sama ni imela tiste zanimivosti; Kranjska, Koroška in Primorje bi bile ostale nerazdeljene v okroge; jedina Štajarska bi zbok svojega obsega bila razpala v okroge, bistveno soglasno glede obsega in osnove s predlogom prov. deželnega zbora štajarskega. To se je dovršilo 26. februvarja.

Zarad sodržaja smo preskočili razpravo o nekterih drugih točkah ustave.

Med zakonodajno državno oblast in državno eksekutivo so vrinili „državno svetovalstvo“, ki se naj posvetuje o načrtih novih postav, naj daje ministerstvu sovete, nadzoruje državno gospodarstvo. Čehi in Slovenci niso mogli prepričati odborove večine o nepotrebnosti te oblasti.

Določili so dalje, da morajo nehati patrimonijalna sodišča in kabinetno pravosodje; sodniki se imenujejo dosmrtno in se premeščajo samo, ako se sami zlagajo s premeščenjem. Ustanovi naj se najvišje državno sodišče za žaljenje državljanskih in političnih pravic, za prepire med kronovinami, med osrednjo in deželsko vlado, za tožbe proti ministrom itd.

Federalistični princip se je oglasil spet povodom razprave o državnih činovnikih.

Dalmatinski Lah Filippi se je pritožil, da je Dalmacija poplavljena s tujimi činovniki, „jedva za silo veščimi deželnih jezikov; tem činovnikom je blagor dežele deveta briga; pri vseh štirih sodiščih je samo jeden domačin. To mora biti inače, ako se hoče v smislu ustave uresničiti varnost narodnosti“. Zato nasvetuje, da se jemlje pri imenovanji činovnikov najprvlje ozir na domačine. Nekteri odborniki se ne strinjajo s Filippijem, nekoliko iz stvarnih, nekoliko pa iz formalnih razlogov, na pr. Pinkas, Cavalcabó, Goldmark, Hein, Fischhof, Mayer, Brestel; odločno pa izjavi somišljenje s Filippijem dr. Ziemialkovski

[1] Ko so propali s „srenjskim zakonom“ v državnem zboru, rovali so dosledno tudi zoper kronovine, življe federalizma, in so širili pristojnost okrožnih zborov.

z ozirom na Galicijo, za njim dr. Kavčič.[1] „Zakonodajalec“, pravi Kavčič, „ne sme slutiti dobrega, temveč mora zabraniti zlo. Zato tudi jaz ne smem slutiti, da se bode odslej poseben ozir jemal na domačine, temveč moram zabraniti, da jih ne zanemarjajo. Najpohlevnejšemu človeku mora vskipeti jeza, videčemu, kako domačine tlače tuji činovniki in smatrajo za heilote. To se mora urediti uže po ustavi“. Laufenstein je bistveno Kavčičevih misli, a to reč naj uredi službena pragmatika; ta naj določi prednost narodnosti pri nameščevanji. Kavčič in Laufenstein prekličeta svoje predloge, a Turco ponovi Laufensteinov nasvet. Filippijev predlog pade z jako pičlim številom glasov; izmed Slovencev je bil zanj dr. Kranjec; jednaka se pripeti Riegerjevemu, onemu bistveno identičnemu predlogu: 8 odbornikov, med njimi Kavčič in Kranjec, je glasovalo zanj; za Laufensteinov (oziroma Turcov) predlog je glasovalo tudi samo 8 odbornikov s Kranjcem vred. Ta zahteva federalistov je tore pala in sklenili so samo, da se ne smejo činovniki odstavljati samovoljno.

O narodni straži pa določe, da se naj ustanovi v vseh krajih z najmenj 1000 stanovalcev. Hein na pr. je zahteval odpravljenje narodne straže, češ, da je odveč, krepko jo je branil Laufenstein, kajti narodna straža oživlja narodnega duha in zbuja čut dostojnosti onim, ki so v njej.

Kratek je bil prepir o državnih barvah. Mayer je poleg svojih študij o simboliki barv nasvetoval trobojnico belo-rudeče-zlato, Hein črno-rudeče-zlato; Brestel modro-rudeče-zlato. Pinkasu se zdi Heinov nasvet gola šala, ker v resnici ne more priporočati trobojnice tistega principa, „ki bi gotovo vnel boj krvavo-rudeči.“ Mayerjeva sestava je obveljala.

Z ogromno večino, z glasovi tudi slovenskih odbornikov se je proglasil Dunaj prestolnim mestom; Pinkas in Rieger sta hotela cesarju pustiti svobodno določbo prestolnice.

V zadnjih sejah je odbor rešil še ostale točke. Določil je na pr. 27. febr. po predlogu Čehov, da ima budgetno pravico samo in izključno narodna komora (glede državnih financ), za ta predlog so glasovali vsi slovenski odborniki soglasno, kar se je sicer redkokrat dogodilo.

---

[1] Ne Kavčič, temveč Filippi je tore stavil omenjeni predlog; a Kavčič ga je najkrepkeje podpiral; iz tega izvira zmota Helfertova (IV. III. 272).

Nektere sklepe so popravljali. Okrožni glavar naj ne bo podrejen neposredno ministerstvu, pač pa ga ono imenuje. Zanikali so načelno pitanje, da-li so deželni načelniki člani ministerstva ali ne; odgovorni so samo za izvrševanje deželnih zakonov; jim so neposredno podrejeni okrožni glavarji.

Dne 28. februvarja zvečer je bilo dovršeno posvetovanje; začetna razburjenost se je bila polagoma polegla; resna volja, dokončati važno delo, naudajala je vse odbornike tem bolj, čim češče so govorili o nakanah reakcije in o nestrpljivosti narodov, zaman hrepenečih po ustavi. Nekteri so želeli še tu pa tam kaj premeniti; a večina je odbila to; Rieger jej je zaklical: „Nadejam se, da se ne bo upal nikdo zahtevati reasumovanja dosedanjih ukrepov. Dosedanja debata mi je provzročila mnogo jeze in mi ropala gotovo celih 10 let življenja. Mnogo sem potrpel, nadejajoč se prenaredeb, a ne tukaj, nego v komori“.

Volili so potem še odsek za določitev okrogov. Rešile so se peticije Rusinov za odločitev od Poljakov; a so se zavrgle. Bukovinci so prosili za odločitev od Galicije. Z drugimi odborniki je to prošnjo zagovarjal tudi Kavčič: z odločitvijo od Galicije se oslabi rusinski živelj, s kterim se trdi, da simpatizujo Rusi. Avstrija mora na se potegniti Moldavo in Vlahijo in to doseže s samostojnostjo Bukovine, z deželnim zborom črnovskim. V lvovskem zboru se bukovinski poslanci ne morejo sporazumeti s Poljaki in se itak raje nauče nemščine nego poljščine. — Tu vidimo, kako daleč je bil Kavčič od nazorov „panslavistov“.

Želji Bukovincev so ustregli proti glasovom Laufensteina, Vlacha in Heina. Nasproti prejšnjemu sklepu se pa reasumuje ukrep glede južnih Tirol, tudi na zahtevanje Kavčiča, poudarjajočega govorico, da ustavni odbor koketuje s Karlom Albertom, ker je bil ukrenil samostalnost laških Tirol. Ostali Slovenci so bili nekteri proti ponovitvi (dr. Kranjec, dr. Miklošić), nekteri pa odsotni; dvanajst odbornikov se je zdržalo glasovanja. Z 12 proti 11 glasovom je potem pala južna Tirolska iz vrste kronovin.

Po Mayerjevem nasvetu se je določila potem razdelitev kronovin v okroge: Galicija v 10, Češka v 9, Moravska v 4, Nižeavstrijska v 3, Tirole z Predarlskim v 3, Štajarsko v 2, vse druge dežele bi imele po 1 okrog; deželna komora bi štela tore 31 okrožnih odbornikov in 84 odbornikov deželnih zborov.

Dne 5. marca naznani Feifalik državnemu zboru, da je odbor dovršil svoje imenitno delo; slovesno so vstopili odborniki, dičili so jim prsa trakovi z novimi barvami Avstrije. Vesel krik je odgovarjal poročilu; zbudilo je narodnim zastopnikom najlepše nade: zavarovana se jim je videla narodnost in zlata svoboda. Nemudoma se je imelo pričeti posvetovanje ob ustavi — a „zwischen lipp und kelchesrand“ je tudi tu stala usoda v podobi reakcije.

15. Dopolnilne, oziroma ponavljalne volitve za narodno skupščino v Frankobrodu.

Znano nam je uže stališče avstrijske vlade glede voi litev v Frankobrod; ker je nemški skupščini hotela priznatsamo jako pogojno veljavo, zato se tudi ni podvizala, da bi dopolnila število avstrijskih poslancev v crkvi sv. Pavla. Manjkalo je tam avstrijskih poslancev uže izprva lepo število; iz Češke in Moravske jih je prišla samo četrtina; tudi po Slovenskem niso volili vsi okrogi, nekteri izvoljenci pa niso hoteli sprejeti poslanstva, ker bi bili v Frankobrodu zastopali zgolj kopico volilcev, ne pa vsaj večine volilcev dotičnega okroga. Nekteri odborniki pa so šli sicer v Frankobrod, a kmalu jim je presedal protiavstrijski duh narodne skupščine tako, da so se raje vrnili domov, na pr. Anastazij Grün, Lamb. Lukman i dr. Državni minister, nemški gospod Schmerling, pa se je trudil na vse kriplje, da bi podprl avstrijsko nadvlado Nemčije v narodni skupščini z izdatnim brojem avstrijskih poslancev; spodbujal je vlado avstrijsko osobito po zimi leta 1848/9, da naj zaukaže dopolnilne volitve tam, kder so poslanci odložili mandat, in ponavljalne volitve v tistih okrajih, kder so se volilci pri prvi volitvi ustavljali. Dobro vedoč, da se bode ponavljal upor nekterih volilnih okrajev, pisal je, da ni treba, da bi prišlo k volitvi mnogo volilcev; kopica jih zadostuje; nikdo ne bo mogel zanikati veljave niti takim volitvam ne, kakor je bila znana novomeška volitev. Namignil je dalje vladi, osobito grofu Stadionu, da naj upotrebi svoj vpliv na volilce, imenoma je rekel, da bode vpliv Stadionov imel ugoden uspeh v Istri; navajal je konečno okraje, ki so bili brez zastopnikov v Frankobrodu; izmed slovenskih so bili nastopni: Konjice (Bouvier je bil odsoten, namestnik neznan), Ptuj („ni volil

nikdar [1] [?], a izvolitev bi se tam lehko dognala" piše Schmerling), Ljubljana (grof Anton Auersperg je bil izstopil), Kranj, Kamnik, Mirna (niso nikdar volili), Postojna, Trst, okolica tržaška in Istra (nezastopani po izstopu Golda, Brucka, Burgerja in Jennyja). [2] Kranjsko je zastopal tore jedini Anton Lašan v Frankobrodu. [3] Konjičan Bouvier se navlašč ni hotel odpovedati poslanstvu (a tudi ni šel v Frankobrod), da bi zapre čil dopolnilno volitev in prihranil državi stroške za poslanca. [4]

Avstrijske Slovane, osobito tudi Slovence, dirnila je jako nepovoljno vest, da se je vlada Schwarzenbergova 30. januvarja 1849 po dolgem obotavljanji udala Schmerlingovemu pritiskovanju in velela, da se morajo takoj ponoviti volitve v nezastopanih okrajih in da morajo doma bivajoči poslanci nemudoma iti v Frankfurt, oziroma tja poslati svoje namestnike. „Dasi je pa v interesu države želeti, da se kmalu izvrše volitve, vendar se ne sme nikdor siliti, da uporablja svojo volilno pravico. [5] To je bil tore odgovor vladin na vse adrese in peticije, v kterih so Slovani in Nemci tako odločno zahtevali, da naj vlada pozove avstrijske poslance iz Frankobroda domov. In ta odgovor je dala baš tista vlada, ktero je slovanska večina državnega zbora podpirala s takim samozatajevanjem, da je spodkopavala sama sebi autoritêto v narodu.

Odgovor so pa tudi Slovani in osobito Slovenci kmalu dali vladi in Frankobrodu; odločneje nego v majniku 1848. leta se je izdalo geslo: v Frankobrodu nimamo nobenega posla in nočemo voliti poslancev zanj. To si čital v novinah slovenskih, pa tudi v uradnem listu ljubljanskem. [6] Uradni ljubljanski list je pisal 24. februvarja, „da se naša vlada ni sramovala storiti z razpisanjem volitev v Frankobrod koraka, ki je izzivajoč in naperjen zoper duševni in gmotni blagostan našega naroda. Nam pa je slobodno odgovoriti na to izzivanje in je zavračati." Potem prinaša članek Koseskega:

---

[1] Rajsp ni hotel sprejeti mandata menjšine volilcev.

[2] Schmerlingov dopis Schwarzenbergu, 5. februvarja 1849. Helfert IV. III. 429.

[3] Dr. Hradeckega poziv slovenskemu narodu; koncept v ljubljanskem Rudolfinu.

[4] Kosmopolit 16. febr. 1849.

[5] „Novice" 14. febr. 1849.

[6] „Novice" 21. febr. „Slovenija" 16. febr. — „Neue Zeit." 3. marca „Laib. Ztg." 24. febr. 1849 itd. Lašanovo pismo iz Frankobroda v „Laib. Ztg." 15. febr. 1849 je tudi zanimivo.

„Kaj jaz mislim.“ „V Frankobrodu nimamo nobenega posla, cesar nam je podaril ustavo. Jezik, narodnost in vse naše pravice so nam po njej tako slavno zajamčene da bi se bili mi kaj takega nadejali jedva po stoletnem trudu ... Te sreče nam nemška narodna skupščina v Frankobrodu ne more pomnožiti, a kratiti nam je ne sme. V Frankobrodu nimamo tedaj ničesar opraviti.“

V državnem zboru je Palacký v imeni slovanskega kluba prečital znamenito interpelacijo:[1] opominjal je vlado na one ukaze in obljube, s kterimi je obetala samostojno Avstrijo, osnovano po državnem zboru „zakonitem glasilu volje avstrijskih narodov“; zdaj pa hoče vlada, da naj izvolijo poslance v Frankobrod tudi oni okraji, ki so se uže davno odločno uprli tem ukazom. Vlada hoče tore priznati veljavo nemške narodne skupščine tudi za Avstrijo in hoče pomagati tistim, ki nameravajo raztrgati Avstrijo; Avstrija in Nemčija pa uničita druga drugo; Avstrija more odslej obstati samo na podlagi narodne ravnopravnosti, dočim bi Nemčija bila osnovana na podlagi prevlade nemške narodnosti. „Ako se zjedinita Nemčija in Avstrija, bode protitežje 30 milijonov Nemcev oviralo težnje Nemcev, v Avstriji bo pa dogma narodne ravnopravnosti gola fraza. Nemec se lahko čuti domačina v Avstriji, nikdar pa tega ne more Slovan, Lah in Madžar v Nemčiji .. ti narodi bi se v Nemčiji ne mogli iznebiti zavesti, da so v veliki državni družini samo polutani“. Ako priznava vlada pristojnost frankobrodskega zbora, potem smejo take zbore osnovati tudi Italijani in Slovani vzajemno s svojimi brati onstran avstrijskih mej.

Vlada ni dala odgovora Palackemu, oziroma slovanskemu klubu; tem razumljivejši je bil pa odgovor naroda slovenskega, kakor bomo videli iz nastopnega uspeha volitev.

V Konjicah je (10. febr.) prišlo k volitvi samo 59 volilcev, ki so v drugi volitvi izbrali bistriškega poštarja Formacherja;[2] celi okraji so se zdržali volitve; osobito so se je udeležili okraji Polskava, Bistrica, Konjice in Zajec. Nek doslužen vojak je krepko agitoval zoper volitev.

V Ptuji niso hoteli niti voliti.[3]

---

[1] Reichstagsverhandlungen V. 221.

[2] „Slovenija“ 27. febr. „Mor. nowiny“ 5. marca 1849. — Nasproti pa poroča „Bohemia“ 1. marca in za njoj Helfert IV. III. 44, da so v „Comowitz“ izvolili soglasno cesarja Ferdinanda poslancem, nadvojvodo Ivana pa namestnikom. To „raco“ je izvalil „Wanderer“.

[3] „Mor. nowiny“ 5. marca 1849.

V Ljubljano je prišlo nekaj volilcev; večina je pa izjavila, da ne uvidi smisla volitve in je odšla; ujezilo je mnoge volilce vedenje komisarja Mac-Nevena; volilci so ga prašali, kaj pomeni ta volitev, a on jim odvrne, da imajo molčati in voliti. Ostalo je naposled 23 mož (20 meščanov in 3 kmetje) in ti so izvolili poslancem grofa Karola Hohenwarta, namestnikom pa dra. Del Cotta. Nobeden izvoljencev ni sprejel mandata; [1] to svedoči, da nista kandidovala. Hohenwart je s stanovi vred bil tudi zahteval, da se naj pozovejo poslanci domov iz Frankobroda. Ljubljana je tore ostala brez zastopnika v Frankobrodu tudi po novi volitvi.

V Kamniku je 16 volilcev [2] (izmed več nego 100 vseh volilcev) izbralo poslancem Jos. Scheuchenstuela, namestnikom Mirosl. Kreuzberga; nobeden pa ni sprejel volitve!

V Postojni je bila tudi zdaj precej živahna udeležba (50—60 volilcev izmed 160); izvolili so Jerasa, oziroma bivšega poslanca Golda.

V Kranji pa se je zbralo 50 volilcev, ki so vložili prosved in sicer soglasno; posebe so prosvedovali še Cerkljani in Selčani. [3] Prosved zatrjuje, da so volilci še tistih misli, kakor 15. majnika 1848 in zato še jenkrat „na vso moč prosvedujemo ne samo zoper vsaktero volitev v Frankobrod, ampak tudi zoper vse frankobrodske postave, naredbe in sklepe, ktere bi utegnile škodljive in nevarne biti naši veri, narodnosti, kupčijstvu itd. in sicer zato-le: 1. Nemci, ki niso pod našim svetlim cesarjem, raztrgali so lanske pomladi sami „nemško zavezo“ in mi nismo prosvedovali, ker nismo nikoli marali za njo, in zdaj hočejo iz koscev te zaveze novo nemško cesarstvo narediti. Nemci so tedaj sami staro zvezo razdrli, ki je bila po pogodbah med njimi in nami. Mi Gorenjci ne moremo nikakor umeti, odkod da bi Nemci to pravico imeli, da potegnejo nas zoper našo voljo in naš prid v to novo cesarstvo za sabo“; 2. se sklicujo na znana §§ 2. in 3.; 3. na izjavo vlade 27. no-

[1] „Slovenija“ 2. marca. „Pravi Slovenec“ 5. marca 1849.

[2] 8 Kamničanov, 1 sodnik, 7 kmetov. Iz Tržiča ni bil prišel nikdor volit. Kreuzberg je bil član „slov. društva“ v Ljubljani.

[3] „Slovenija“ 7. marca; „Novice“ 7. marca; „Mor. nowiny“ 17. marca 1849; „Novice“ 21. marca 1849 pozdravljajo „preklic Gorenjcev je znamenje predramljenega narodnega duha med Kranjci. Mi dobro vemo, da je naša narodnost še dete, pa krepko je, in ako Bog da, postane vrli junak“.

vembra 1848, da ne stopi Avstrija v zvezo z Nemčijo, dokler nista obe uredili domačih razmer; 4. jim nikakor ne gre v glavo, kako bi mogla biti Avstrija jedina in mogočna, če padejo nektere dežele našega cesarstva pod Frankobrod; 5. se pozivljejo na zahtevo, da se vsi poslanci vrnejo iz Frankobroda domov; 6. pogrešajo v razpisu volitev namen pošiljatve poslancev v Frankobrod; 7. frankobrodske postave so „škodljive in nevarne naši katoliški veri, naši slovanski narodnosti. Mnogo se jih začne: „‚Vsak Nemec ima pravico‘ itd., te besede so za nas zelo razžaljive, ker smo in ostanemo trdi Slovenci“. Nevarnost od Nemcev priča tudi zgodovina. 8. „Že zdaj lazijo nemški berači križem naše dežele; kaj bo še le potem, če se vsemu nemškemu proletarijatu (rokovnjaštvu) odpro vrata v slovenske dežele?“ 9. Naš promet bi škodo trpel po združenji z Nemčijo, ker gre v Trst, Reko in doli ob Savi, ne pa v Frankobrod. 10. Naš denar in naši fantje bi se jemali in rabili za korist Nemčije in 11. poslanci naši bi v Frankobrodu vedno bili v menjšini. 12. Ministri nimajo pravice, nas prodati Nemcem. 13. Zakone pričakujemo iz Kromeriža, ne pa iz Frankobroda. 14. Mi smo lahko brez Nemčije, čeravno Nemci trde, da ne morejo biti brez nas; čemu bi se jim klanjali? 15. Nemška politika je sovražna Slovanom. Konečno izjavljajo, da bodo verno spolnovali vse zakone cesarjeve — nikdar pa da ne bodo volili v Frankobrod.

Tisto so storili volilci v Mirni [1] navzlic mnogobrojnim kandidatom: prosvedovali so volilci „v imeni 10.463 državljanov“ in poudarjali, da se jim je volitev neredno objavila, namreč v nemščini v nemškem uradnem listu, ki ga nikdor ne razumi; voliti niso hoteli in nočejo, ker bi jim narodnost in državljanske pravice kratila Nemčija; to nevarnost svedoče debate in sklepi frankobrodske skupščine. „Naše prepričanje je letos trdnejše, kakor je bilo lani, da menj ko imamo z Nemci opraviti, bolje bo za nas Slovence in za vso Avstrijo.

Odločneje nego pri prvih volitvah se je na Slovenskem izjavil prosved zoper velikonemške težnje frankobrodcev, odločneje nego vprvič se je pa slovanski živelj Avstrije postavil na stališče opozicije, vsaj v tem pitanji baš oni vladi nasproti, ki je (kolikor smemo govoriti o parlamentarnem vladanji) v državnem zboru imela za se slovansko večino.

---

[1] „Novice“ 7. marca; „Slovenija“ 13. in 20. marca 1849. Prosved ima 400 podpisov.

Ta uspeh pa ni bil učinek agitacije narodnih društev; osobito ljubljansko „slovansko društvo" je pri tej priliki ostalo neutralno; prepustilo je narod samemu sebi in s tem hotelo, da se pokaže stopinja politične godnosti narodove. [1] Dostaviti nam je še zvršetek volitve v Trstu: soglasno so volilci vseh strank, oziroma narodnostij uže v jeseni 1848. leta odrekli se volitvi, in ko je vlada po zimi velela ponoviti volitev, sešli so se volilci, a volitev odložili za 14 dni — prav za prav za vsele. [2]

Ko se je pri teh volitvah tako odločno pokazala volja narodova, priznala je tudi vlada uspeh: ustavila je nadaljevanje volitev, izvoljencem pa velela ostati doma. Za nas Slovence je bilo s tem činom rešeno nemško pitanje; za Avstrijo samo pa je rešil je stoprav grom topov na krvavem bojišči pri Kraljevem Gradci.

16. Razpust državnega zbora in oktrovana ustava.

Dne 2. marca je starosta ustavnega odbora, Feifalik, državnemu zboru priobčil v slovesnem govoru, da je ustavni načrt zvršen. Oduševljenjem je zbor pozdravil to vest in takoj ukrenil, da se dne 5. marca pretrga debata o temeljnih pravicah in 15. marca začne posvetovanje ob ustavnem načrtu — tem načinom so hoteli slaviti obletnico revolucije. A do te pomenljive obletnice ni prišlo.

Državni zbor se je zameril polagoma vsem: očitali so mu vsi, da s frazami in tiradami trati zlati čas, mesto da bi ustvaril narodom željno pričakovano ustavo, vstrajno podlago svobode; debate o §. 13—19 so žalile crkvene kroge se svojim „duhom Jakobinskim"; [3] Nemce je bola v oči slovanska večina, dočim je Slovane jezilo vedenje vlade, ki ki je razpisala nove volitve v Frankobrod, pokazala z načrtom srenjske postave centralistične težnje, v načrtu tiskovne postave omejevala svobodo, krčila svobodo visokošolcev, iznenadila državni zbor z izjavo 4. januvarja, obotavljala se uresničiti narodno ravnopravnost in postopala z zvestimi Slovani ravno

---

[1] Koncepti izjav društva v Rudolfinu; iz seje 13. febr. 1849.
[2] „Klagenf. Ztg." 14. nov. 1848. „Laib. Ztg." 24. marca 1849.
[3] „Danica" 29. marca 1849.

tako, kakor z uporniki laškimi in madžarskimi.[1] Večina pa je pri vsem tem podpirala vlado, „imajoča tisoč ozirov, s kterimi se ni ujemal narod;[2] zgolj besede so ostali govori za suverenitêto naroda, o kterem je Rieger rekel, „da je v istini lastnik suverenitête, in ako se narod vzdigne, bode jednodušen v groznem veličanstvu svojega srda, bo-li se upal kdo stopiti predenj in reči mu: Jaz sem Tvoj rojen gospod, meni se moraš pokoravati? — Nevolja narodova je silna nevihta, ki stresa prestole, da popadajo krone raz glave pomaziljencev; kakor silna burja hrast, tako popade starodavni vladujoči rod in ga izruje iz življenja narodovega in odnese ga v sinjo daljavo, kakor šibko vrbovo šibico".

Ker večina ni v dejanji uresničila, kar je govorila v besedah, ni mogla priboriti si veljave v vladinem krogu; od 8. januvarja dalje je vlada državni zbor prepustila samemu sebi; k večemu Krauss in Thinnfeld sta ga obiskala, prvi kadar je potreboval denarja, drugi pa se je dolgočasil pri ministerski mizi vstrajno po cele ure vrteč svinčnik med prsti. Redkokdaj so nestrpljivi interpelanti ujeli kterega ministra, da so mu naprtali svoje interpelacije. Nekak zastopnik vlade je bil poslanec Helfert, tajnik za bogočastje in uk; njegovi predlogi so bili nekoliko vladine izjave in so nasprotovali načelom „temeljnih pravic" tako, da niso našli milosti v zboru; a vlada sama ni oficijalno ugovarjala več po znani izjavi Stadionovi, dasi se je odločila zavreči temeljne pravice „izrodek slabo zakritega republikanstva".[3]

Že davno so slutili, da se bliža državni zbor katastrofi in da vlada oktruje ustavo po vzgledu, ki ga je dala vlada pruska; taka katastrofa se je mnogim, zaista ustavno mislečim državljanom zdela sreča za Avstrijo, ker se niso nadejali več ustave od državnega zbora, pač pa bi bili uže videli radi svobodo zavarovano po ustavi. Mnogi so zahtevali, naj zbor koj odobri ustavni načrt brez debate, nikar naj ne čaka, da postane vlada premočna, kar je bilo pričakovati, kadar bo končan boj na Ogrskem in Laškem.

Ona govorica o razpustu državnega zbora ni bila neosnovana. Uže 14. decembra, tore malo dni po nastopu Frana Jožefa, zahteval je Windischgraetz razpust zbora in

---

[1] Glej na pr. „Augsb. Allgem. Ztg." 1849 str. 342. „Slovenija" 19. in 26. januvarja 1849.

[2] „Neue Zeit" 6. marca 1849.

[3] Schwarzenbergovo pismo Windischgraetzu 27. dec. 1848. Helfert IV. II. 21. Prim. „Slovenija" 6. febr. 1849 članek Dragonijev: „Avstrija in Slavjani".

oktrovanje ustave brez narodne straže, z omejeno tiskovno svobodo, brez pravice asocijacije, z osvobojenjem plemstva od vojne službe itd. Ko je šel maršal osvojevat Ogrskega, moral mu je svak obljubiti, da mu bode o vsem poročal in o sleharni priliki ga poprosil za svet. V istini je Windischgraetz bil le na pol navzočen pri vojni; neprestano je opazoval dogodbe v Avstriji; celo ko je bila važna bitva pri Kopolni, prepustil je vojno drugim, sam pa se je vtopil v načrt oktrovane ustave. Dasi prvak tistega slovečega „WJR",[1] bil je vendar najmenj sposoben za usodepolno ulogo, biti rešitelj Avstriji; on je bil slab vojskovodja, pa tudi nesposoben državnik, ker je gojil državnopravne uzore iz dobe predmarčeve.

Dne 5. januvarja mu je pisal svak o državnem zboru, da je postal „krotak" in ironično dostavlja, da mu „sleharna zmaga na Ogrskem razširi politično obzorje in zori njegovo ustavodajno sposobnost"; a vlada da kmalu reši pitanje ob odškodnini, in „‚ostalo bo potem tudi šlo', kakor pravi grof Schlick". Zvečer 8. januvarja so častniki pri nadvojvodinji Zofiji, materi cesarjevi, v Olomuci naravnost rekli, da se mora „razpoditi" državni zbor; Schwarzenberg pa je pisal maršalu (12. jan.), da od „politične poštenosti" zbora se ni nadjati nič prida. Pet dni pozneje že obeta načrt oktrovane ustave, „in potem bomo vso nepotrebno družbo prosili, da „se naj pobere"; zbor mu je „miserable kammer", „schlechte und gefährliche subjecte" itd. Maršala je najbolj jezilo odpravljenje predpravic plemstva.[2]

Cordon, vojni minister, in Schwarzenberg bi bila najraje uže začetkom februvarja razpustila državni zbor; Stadion pa se je upiral in nanj se je hudoval Windischgraetz najbolj,[3] kajti Stadion ni maral za maršalove nazore, ki je hotel narediti plemstvo stebrom deželnih zborov, češ, „da ima samo plemstvo take može, s kojimi se bode moglo govoriti o višjih političnih zadevah". Schwarzenberg je bil liberalnejši: načelu rojstva je postavil nasproti načelo posesti za podlago bodoči osnovi deželnih zborov in, dasi sam ponosen aristokrat, pisal je svaku: „V vsej monarhiji

---

[1] W(indischgraetz) J(elačić) R(adecky).

[2] Helfert III. Anh. 49. IV. I. Beilage 34. 49. IV. II. 463. 465. 31. i dr. Za zgodovino oktrovane ustave je Helfertova knjiga najvažnejši vir, osobito IV. III. 320.

[3] Helfert IV. II. 467. Primeri pismo Wessenbergovo 3. febr. 1849, Briefe Wessenbergs an Isfordnik I. 13.

ni dvanajst mož našega stanu, ki bi v sedanjih razmerah v zakonodajnem zboru mogli kaj koristiti". [1]

Ker ni bilo mogoče sporazumeti se z Windischgraetzem, pritegnil je Schwarzenberg Stadionu in Bachu, in odobril načrt ustave. Podvizati se je hotela vlada z razpustom državnega zbora, osobito odkar je državni zbor odrekel dovoljenje, da bi se vzel poslanec Kaim zarad razžaljenja cesarja v preiskavo. Vlada pa je hotela prijeti še več drugih poslancev, osobito take, ki so bili na sumu, da so sokrivi umora Latourja (Fischhof, Füster, Goldmark, Kudlich, Prato itd.), ali da so sploh kolovodje revolucije. Dokler je branila te poslance imunitêta, jih sodišče ni moglo prijeti. Pa minister Krauss je namignil nekterim poslancem, in ti so se takoj temeljito seznanili z obzidjem in okolico kromerižko in vse pripravili, da bi srečno odnesli pete, kadar pride katastrofa.

Ko je vlada bila gotova s svojimi pripravami, poslala je nekaj vojakov v Kromeriž; po noči 6. marca je prišel tja tudi Stadion, pozval k sebi najodličnejše poslance in jim povedal, da je cesar velel razpustiti državni zbor in oktrovati ustavo. To je bil blisk z jasnega neba, in dolgo ni mogel nobeden navzočih ziniti besede; potem pa se je vsula na Stadiona ploha grenkih očitanj; osobito razvneta sta bila Rieger in Pinkas. [2] A pomagalo to ni nič. Zjutraj 7. marca so zaseli vojaki vhod v zbornico, nikdor ni smel več v njo. Najbolj očrnjeni poslanci so hitro zbežali (Kudlich, Füster, [3] Violand, Goldmark); nektere so zasačili, a po dolgi preiskavi spet spustili, samo da je marsikteri imel trpeti zarad svojega delovanja v 1848. in 1849. letu še dolga leta potem neki do dobe novega ustavnega življenja (na pr. Smolka, Schuselka i dr.).

Cesarski manifest, s kterim se je razpustil državni zbor (4. marca 1849 podpisan), očital je državnemu zboru,

---

[1] S to obsodbo se strinja mnenje nadvojvode Ivana ob avstrijskem plemstvu predmarčevem, gl. Schlosser, EH. Johann v. Oest. (pisma Ivanova Kalchbergu 1810 do 25) 84. 88. 132. 115 i dr.

[2] Helfert IV. III. 401. — Bivši minister Wessenberg graja način razpusta. Ich würde in diesem falle offen zu werke gegangen sein, a tout risque. Die gewählte form gut für Napoleon — au 18 brumaire — verräth furcht." Briefe an Isfordink I. 22.

[3] Tragikomedijo Füsterjevega bega je popisal L. A. Frankl; glej Helfert IV. III. 333. Prim tudi Füster „Memoiren" 302. Na Nemškem so Füsterja hudo preganjali in pisal je pozneje v svojih spominih: „Kadar bodo moji slovenski rojaki čitali, kako se mi je godilo na Nemškem, radovali se bodo škodoželjni, ker me je tako slabo poplačala Nemčija zato, ker sem jej bil tako zvest, da sem zarad Germanije ostavil Slavijo".

da ni opravičil nad, ktere je cesar izjavil pri nastopu vlade, da namreč prerodi po novi ustavi državo in združi na vzajemni podlagi vse dele države. „Pustili smo državni zbor, da je nadaljeval v Kromeriži ono velevažno nalogo, dasi ne brez premisleka, ker je za oktobrovih dni se vel na Dunaji ne popolnoma v soglasji z vernostjo, dolžno naši rodbini". A tudi v Kromeriži ni dovršil one naloge, marveč je po svojih razpravah postavil se v odločno nasprotje z „dejanstvenimi razmerami monarhije" in je podrl ves up, da bi se mu posrečila dovršitev njegove naloge. „Medtem pa se je približal svoji izvršitvi po zmagovitih napredkih naših vojen na Ogrskem preporod jednotne Avstrije, ki je nam smoter življenja, in neogibna nujnost zahteva, da se podlage temu delu zavarujejo s vstrajnostjo. Narodi nestrpljivo žele ustavo za vso monarhijo. Taka ustava pa presega meje poklica tega zbora", ki se iz navedenih razlogov tedaj razpušča.

Proti očitanjem tega manifesta je povzdignila glas mnogobrojna skupščina poslancev, ki se je popoludne zbrala; sešli so se poslanci vseh strank, kajti ta katastrofa jih je uverila, da vlada ni delala razločka med njimi. nego udarila vse zejedno; večinoma so bili pa navzoči desničarji, imenoma člani slovanskega kluba. Sestavili so manifest, v kterem zavračajo vladino očitanje, da ni zbor dovršil ničesar in da se ni brigal za resnične državne potrebe; opravičujè se navajajo osvobojenje kmetov, dovršeni načrt temeljnih pravic in ustave in dovolitev denarnih zahtev vlade; vladi pa očitajo, da je zbor pustila brez pomoči in da je njeno vedenje bilo neodkritosrčno; konečno prosvedujo zoper način razpusta zborovega po vojni sili, ki je bila nepotrebna. Med podpisanimi (Rieger, Palacký, Strobach, Jonák, grof Deym. Pražák, Pillersdorf itd.) je samo jeden Slovenec, Anton Črne. Čehi so potem priobčili še posebno opravičevanje svojega vedenja.[1]

Poslanci so hitro ostavili Kromeriž; samo nekteri so še ostali, med njimi Ambrož, ki je imel dovršiti svoja opravila reditelj zbornice. Ulepića pa je vlada pozvala z nekterimi drugimi odličnimi poslanci vred v odbor za zvršitev načrtov za novo upravo Avstrije, kajti bilo je ogromno dela še dovršiti, ako je vlada res hotela oživotvoriti vse, kar je obetala nova ustava in kar so določevali sodobno ali kmalu potem objavljèni zakoni o zemljiški odvezi, o provizoričnem srenjskem redu, o društvih, o tiskovni svobodi, o lovu itd.

---

[1] Palacky, Radhost III. 43. Gedenkblätter 189.

Nam ni namen, tukaj se spuščati v podrobnosti teh zakonov in ustave same, ki je bila mrtvorojeno dete liki aprilova ustava 1848. leta. Označiti pa jo moramo vendar z nekterimi črtami.

Oktrovana ustava je bila dete centralističnih očetov, samo da jej je tu in tam še ostalo nekaj federalističnih potez; v zadnjem oziru se je varovala pičica starega značaja Avstrije. A glavni značaj je ustavi utisnil pečat centralizma; ta princip še dotlej ni bil dosegel vladanja v Avstriji, a zdaj mu je pomogla do vlade vojna, zmagonosna, osobito na bojiščih italijanskih. Vladnim možem je centralizem v vojni bil vzor tudi za državno osnovo. To je tisti centralizem, ki se je bil pojavil prvikrat v omenjenem načrtu srenjskega zakona, ki ga je bil sestavil grof Stadion. Poleg tega pa niso mogli niti centralisti prezirati različnosti med deželami in narodi velike Avstrije, kterih žive pravice niso podlegle niti reakciji niti revoluciji. Oktrovana ustava priznava zgolj akademiški narodno ravnopravnost in samo pravi, da so „vsi narodi ravnopravni“ in da „ima sleharni narod neomejeno pravico braniti in gojiti svojo narodnost in jezik“ (§ 5); in da se morajo šole v narodno mešanih krajih urediti „primerno potrebam vseh narodnostij.“ A narodni boji zadnjih 20 let nas uče, da je istinita trditev Gumplowiczeva,[1] da je s tem odstavkom zakonodajalec hotel samo zadostiti „frazi, ki je iz političnega hrupa še donela kot silna zahteva“; izrekel se je princip, ne da bi se do denešnjega dne bilo posrečilo, oživotvoriti ga v dejanji; ni se še pojavil državni krmar, ki bi bil spravil v zaželeno soglasje oba pojma „narodnosti“: narodnost rodov in narodnost avstrijsko; in vendar sta obe tako popolnoma ravnopravni — vsaka v svojem krogu — da ni svoboda uresničena, dokler velja za vladni aksiom mnenje, da sta si nasprotnici.[2] Uprav na podlagi centralizacije pa je ta zmota, ta kriva vera dosegla do naše dobe tako veljavo, da se federalizem smatra skoro veleizdajstvom, naj se javi kot federalizem kronovinski ali pa narodni. Ta glavna poteza ustave nam pojasnuje utis, ki ga je napravila v slovenskih deželah.

[1] Die Rechte der Nationalitäten und Sprachen 113.

[2] Najhujšo sodbo o oktrovani ustavi je izrekel Ant. Springer („Nach der Revolution“ 47. 98 i dr.), ki se tu skoro ujema s Palackim (Radhost III. 59). Tudi Rizzi (Deutsche Monatschrift aus Kärnten 1849) ni imel vere v novo ustavo; gl. tudi „Slovenijo“ 4. jan. 1850. Prim. o marčevi ustavi Sporschilla i dr.

Popolno priznanje je našel razpust zbora in objavljenje nove ustave samo v crkvenih krogih, ktere so žalile znane debate o temeljnih pravicah. Oktrovana ustava pak je podarila crkvi svobodo in jo rešila spon jožefinizma. [1]

Sicer so pa zmernejši narodni krogi odlašali s sodbo o novi ustavi dotlej, dokler se ne uvidi iz dopolnilnih in izvršilnih zakonov, je-li zavaruje svobodo ali ne; tako je mislil na pr. dr. Bleiweis, uvažujoč in hvaležno pozdravljajoč poglavitno stvar: da je Avstrija dobila ustavo. [2] Jako različen je bil utis, ki ga je napravila ustava na občinstvo, navzoče v dvorani ljubljanske mestne hiše, ko je grof Welsersheimb dne 8. marca prijavil jo ljubljančanom. Malavašič nam pripoveduje, [3] da so vsebino ustave odobravali vsi, ki so dobro umeli guvernêrja; ustavo imenuje „neprecenljiv dar" in pravi, da „vsa srca obhaja veselje nad cesarjevim podarilom, ki preseže vse upe. Iz vseh mest in vseh dežel se sliši le en glas: ustava je pričakovanje vseh presegla." Pa tisti svedok priča ob jednem, da veselje ni bilo tako neomejeno: o tistih, „ki niso dobro razumeli guvernêrja", pravi, „da so najbolj jezike brusili" in vznemirjali druge meščane, češ, da pride zdaj absolutizem, da se upelje spet tlaka in desetina itd. „Ali ni vreden tak človek, da bi mu naredili vozel na jeziku?" Drug vir (izdatno pretiravajoč) pripoveduje, da se je pri slovesnosti v mestni dvorani „pričujočim tiha osupnelost na obrazih videla in da je bila sicer 14. marca Ljubljana razsvetljena, zajedno pa je bilo vojaštvo konsignovano, straže pomnožene, policija na nogah in vhodi v mesto zastraženi. Dne 15. marca je bila slovesna maša v stolni crkvi; prodajalnice so bile med tem zaprte na uradno povelje. Jednake slavnosti so se vršile v Gorici, Kamniku, Trebnem, Mariboru itd. Imele so vse pravi oficijalni značaj; s srcem se jih ni udeleževal ne Nemec ne Slovenec — saj so Nemci že izračunili, da bode imel državni zbor, ako se sestavi na podlagi oktrovane ustave, spet slovansko večino, in čula se je takoj spet zahteva, da se mora Avstrija nemudoma združiti z Nemčijo, ako noče priti avstrijsko nemštvo v neugoden položaj. [4]

---

[1] „Danica" 15. in 19. marca, „Theologische Zeitschrift" 17. in 23. marca 1849.

[2] „Novice" 14. marca, 25. aprila 1849.

[3] „Pravi Slovenec" 12. marca in 19. marca 1849.

[4] „Slovenija" 13., 16. in 27. marca, „Novice" 14. marca; Schnellpost" 26. marca 1849.

Nasprotnikom Slovencev se je kmalu marsikaj posrečilo, kar je pripravilo novo ustavo ob nektere Slovencem ugodne točke.

§ 1. pravi, da šteje Avstrija nastopne kronovine: nadvojvodino Avstrijo nad in pod Anižo, vojvodino štajarsko, vojvodino solnograško, „kraljevino Ilirijo sestoječo iz vojvodine kranjske in koroške, grofovine goriške in gradiške, mejne grofovine istrske in mesta Trsta z okolico“ itd. § 4. je tem „kronovinam“ jamčil „samostalnost s tistimi mejami, ktere določuje ta državna ustava.“ § 6. je dopuščal predrugačenje mej kronovinskih zgolj na podlagi posebnih zakonov. Iz teh odstavkov je razvidno, da ustava ni marala ničesar slišati o zjedinjeni Sloveniji, nego je vnovič potrdila razkosanje Slovencev, dakak z jedno izjemo: Ilirija, to je združene kronovine Primorje, Koroško in Kranjsko, bila je med novimi kronovinami, bila je državnopravna jednota. A kako kratko je bilo veselje Slovencev! Korošci niso hoteli ostati „pritiklina“ Kranjski; raje se naj razdeli Koroško in beljaški okraj združi s Tirolsko. Huda agitacija koroških Nemcev je imela nenavadno hiter uspeh: že 13. marca je vlada obljubila, da razruši Ilirijo; s tem je ona sama zadala prvo rano ustavi; Nemci pa so se radovali in slavili samostojni Korotan, ki „bode zdaj na dveh straneh čuvaj nemštvu, ob Karavankah in ob stari cesarski cesti“. Celo novo urejenje vladikovinskih mej je zahteval nemški Korošec v tistem smislu, kakor so želeli to Slovenci; hoteli so odtrgati nemško labodsko dolino od Malega Štajera: Slovencem Koroščem, ločenim od bratov na jugu, je bilo jedino tolažilo imenovanje barona Schloissnigga deželnim načelnikom; mož je bil znan in priljubljen radi svojega v istini poštenega, Slovencem prijaznega mišljenja in bil je mož, kteremu je narodna ravnopravnost bila več nego gola fraza. Dvomljivo je bilo samo to, bo-li mogel Schloissnigg uresničiti ravnopravnost s pomočjo podrejenega mu činovništva, ki je za svojo mržnjo imelo močne zaveznike v svojih večinoma kranjskih članih in v narodni letargiji koroških Slovencev. [1]

Pa tudi primorski Lahi in Furlani niso hoteli ostati v „kronovini“ ilirski, v kteri bi jim ne bili Slovenci

[1] „Klagenfurter Ztg.“ 9. jan.; „Schnellpost“ 21. marca; „Carinthia“ 20. marca, 1. majn.; „Slovenija“ 27. marca, 17. apr., 1. majn. 1849. Helfert IV. III. 360 tudi priznava, da je bila med Slovenci nejevolja zarad njim neugodne teritorijalne osnove Avstrije.

in Hrvatje več izročeni v poitalijančevanje. Zato so pošiljali deputacije, peticije in adrese na Dunaj, zahtevajoči samostalno kronovino primorsko; sestavili so na pr. deputacijo slovensko-nemško-laško, v kteri je Slovence zastopal vladika Legat; s tem so „dokazali“, da žele samostalnost Primorja vsi prebivalci brez ozira na narodnost. A tako hitro, kakor Korošce, vlada ni zadovoljila Primorcev; dolgo se pa tudi ni obotavljala in že tekom poletja jim je spolnila željo, češ, „da se te premene razumevajo že same ob sebi po besedah ustave“. Tiste „besede ustave“ pa so navajali Slovenci zoper vladne dovolitve Nemcem in Lahom in pretili so, da bode vlada morala dajati odgovor državnemu zboru zarad tega žaljenja ustave.[1]

Nove uredbe so pretile hudo izgubo Ljubljani osobito zbok izgube nekterih uradov in premeščenja apelacijskega sodišča v Celovec itd. Pozno se je zbudil mestni zastop ljubljanski in je v peticiji (ktero smo že omenili povodom razprave ob univerzi) zahteval[2] pri vladi: 1. da se združi Istra in Goriška s Kranjskim pod ljubljanskim gubernijem, 2. da se ustanovi deželno nadsodišče in 3. slovenska univerza v Ljubljani; pozivali so se na vernost, osvedočeno v viharjih minolega leta, „ko je bila zvestoba narodov povsod omajana, pri nas pa je kakor skala ostala neomajana proti vsemu prizadetju“.

Obupati seveda Slovencem še ni bilo treba takoj; saj še ni bila na vse strani dovršena ustava; nadejati se je bilo, da se da popraviti v podrobnostih marsikaj v načelih neugodnega. Stadionova srenjska postava je s svojo osnovo srenj, okrajnih in okrožnih občin na narodni podlagi obetala varnost narodnosti vsaj v najnižjih upravnih plasteh; ustava je sicer bore malo puščala deželnim zborom: deželno kulturo, javne zgradbe, dobrodelne zavode, deželni budget in „kar jim sicer še državni zakoni odrede“; dakak je splaval po

---

[1] „Slovenija“ 27. aprila, 6., 20., 24. julija, 4. majn.; „Novice“ 23. majn., 4. jul., 7. nov., „Klagenfurter Ztg.“ 1. majn., 17. jul. 1849.

[2] Dne 25. jul. 1849 je nasvetoval to peticijo dr. Bleiweis; ž njim so se ujemali vsi odborniki izvzemši dr. Čubra, ki je izjavil to-le mnenje: „Eine petition gegen die allerhöchsten beschlüsse ist einer verkappten agitation zu ähnlich, als dass sich ein echter patriot dabei betheiligen wollte. Wird das ansuchen willfahrt, so werden die petitionen häufiger und dreister, und wohin es endlich kommen kann, hat das jahr 1848 zur genüge gezeigt, im Falle der abweisung aber finden boshafte wühler anlass, die regierung zu verdächtigen und die liebe zu derselben zu erschüttern“. Po listinah ljublj. mestnega arhiva. „Novice“ 28. julija, 15. avgusta; „Slovenija“ 14. avg., „Lloyd“ 5. avg. 1849.

vodi deželni zbor „kronovine“ Ilirije in na njegovo mesto je imelo stopiti toliko deželnih zborov, v kolikor kosov je razpala ona kronovina, ki jo je določevala ustava; a Slovani in osobito Slovenci so se smeli nadejati zaslombe v državnem zboru, skoro v obeh komorah, v „zgornji“ in „spodnji“; prva je imela biti izrodek federalizma, to je sestavljena iz zastopnikov deželnih zborov; spodnjo komoro je pa imel voliti narod neposredno; obetala je tore ustava dovolj pozorišč, na kterih bi Slovenci imeli priliko boriti se za svoje narodne zahteve. Pa tudi v vladne može je imelo občinstvo še trdno zaupanje; dr. Bleiweis, poverjenik ljubljanske kmetijske družbe, šel je na Dunaj ter je pisal domov, da zaslužе ministri vse zaupanje; ž njimi vred izdelujeta Ulepić in Rak deželno ustavo, dočim slovenita Ambrož in Jenko državne oglase; in Ulepić je pisal, da bodo Slovenci zadovoljni z novo ustavo Kranjske.[1] O ministru Bachu so govorili, da se uči raznih avstrijskih jezikov in da si da napravljati izpiske iz novin vseh jezikov, da bi se tem pôtem seznanil z željami narodov. Te nade so netile nektere uredbe ministerstva. Vlada je ukazala na pr. izdavanje državnega zakonika v vseh avstrijskih jezikih, da se „popolnoma ustreže načelu ravnopravnosti vseh v naši državi združenih narodov“. § 1. slove: „Pozneje se določi čas, od kterega dalje se bode dajal na svetlo občni državni zakonik in vladni list v vseh „landesüblichen sprachen“ . . . Besede (text) vseh jezikov so v tisti meri autentične. Nenemškim besedam je priložiti nemški prevod“. § 4. pa zaukazuje izdavanje deželnih zakonikov v deželnih jezikih z nemškim prevodom.[2] Na Dunaj so pozvali odlične Slovane, da sestavijo pravoslovno terminologijo; med onimi sta bila Slovenca dr. Miklošić in dr. Mat. Dolenec; kmalu potem je vstopil (na mesto umrlega Mažgona) Mat. Cigale.[3]

Razven tega je Bach pozval vse činovnike, ki hote uradovati v slovenskih krajih, da se naj nauče deželnega jezika, ki se bode „neobhodno zahteval pri vsem sodniškem osobji, tako, da bode neznanje jezika izključevalo od nameščenja pri sodiščih dotičnih kronovin, kakor hitro se povsod dejanstveno uresniči načelo ravnopravnosti vseh narodov glede izključne rabe deželnega jezika vsake kronovine

[1] „Novice“ 11. aprila 1849; takrat je vlada nameravala osnovati še kronovino kranjsko-primorsko.

[2] „Klagenfurter Ztg.“ 1. marca 1849.

[3] Glej o njegovih zaslugah „Slovan“ 1887, čislo 15 in 16.

pri sodniških obravnavah". Celjanom, prosečim za premeščenje okrožnega urada v Celje, rekel je Bach: „Verjemite mi, da gorim za ravnopravnost narodov. Nižji organi bodo prav gotovo z narodom občevali v materinščini in mu dopisovali". V tem smislu je zaukazal graški gubernij, da mora odslej biti v šolskih spričevalih red iz slovenščine in sicer glede slovnice, sloga in ustmene rabe.[1] Take uredbe in obljube so gojile lepe nade pri Slovencih, in zmerni krogi so se rogali Črnogledom, ki niso cenili teh „drobtinic" tako visoko kakor oni. Črnogledom ni hotelo priti iz spomina, da so v Trstu pomladi 1849. leta raz nektere ladije morali lastniki sneti slovansko trobojnico;[2] kakor je v takih slučajih povsod, ni moglo neugodnega utisa zbrisati uradno pojasnilo, ktero je, sklicuje se na obstoječo zapoved, določilo, da smejo ladije imeti kterekoli zastave, razven na zadnjem krovu, kder sme vihrati samo avstrijski prapor. Marsikdo se je hudoval, ker je vlada odpravila dijaške oddelke narodnih straž in omejila in skrčila delokrog društev. Zdaj je jelo pojemati politično življenje tudi v slovenskih društvih; ljubljansko „slovensko društvo" se je spet vrnilo na pristno svoje literarno polje; graška „Slovenija" pa je postala čitalnica, ki je po izstopu dijakov imela mnogo menj članov in marsikteri mesec bore 3 gld. dohodkov.[3] Malo dalje je trajalo politično delovanje tržaške družbe, ki je 6. junija 1849 vložila prošnjo za ustanovitev slovenske stolice v Trstu.[4] Zaspal je tudi kmalu list za listom na polji slovenskega novinarstva in pripravljal se je narod polagoma z vso Avstrijo na dobo političnega spanja za dobe Bachove.

Jako malo črtic nam je še pridejati sliki politične zgodovine Slovencev iz kratke dobe prvega predramljenja.

Ko je vlada razpodila zbor kromerižki, obljubila je med ostalim tudi novo deželno ustavo za podlago bodoči samoupravi kronovin. Nekteri načrti so bili kmalu zgotovljeni. Junija meseca 1849 je došel v Ljubljano načrt de-

---

[1] „Slovenija" 20. nov., 12. junija 1849.

[2] „Bohemia" 10. marca, „Narod. nowiny" 4. aprila, „Slovenija" 6. aprila 1849.

[3] „Slovenijo" so Nemci spet hudo napadali; v „Grazer Zeitg." so jo zvali „staatsgefährlicher club, aufwiegler gegen die ordnung" itd. Te napade je „Slovenija" zavračala po že navedenem proglasu. Na graški univerzi so se sprijateljili slovanski in nemški dijaki začetkom šolskega leta 1849/50 in „Slovenija" je odobrila to spravo. Po Murščevi zgodovini „Slovenije" v graškem dež. arhivu. „Danica ilirska" 5. majn. 1849.

[4] „Mor. nowiny" 7. jun. 1849.

želne ustave kranjske: poleg njega bi obsegala „kronovina“ kranjska: Kranjsko, Goriško in Istro z deželnim zborom v Ljubljani, broječim 60 članov (po 20 iz skupine mest in trgov, kmetskih občin in največ obdačenih posestnikov). Kranjska, Istra in Goriško bi bile „okrogi“ v smislu centralistov; na ta način bi se branila narodnost laška, dočim bi, dakak, narodnost slovanska v okrogu goriškem in istrskem ostala pod laškim vplivom. V Ljubljani je to sestavo „Kranjske“ zagovarjal osobito goreče gubern. svetnik Kreuzberg,[1] poročevalec za to zadevo v posebnem odboru, izbranem za posvetovanje o načrtu. Kreuzberg je poudarjal zgodovinsko činjenico, da so nekteri istrski okraji pravo za pravo samo enklave kranjske (Novigrad, kos koprskega okraja, Volovsko, Pazin), da je dalje stara avstrijska Istra bila združena s Kranjsko od 1374 do 1809; da se kvarnerski otoki nikdar niso prištevali Istri in da je tibanjski okraj Goriškega tudi last Kranjskega. Kranjski sta novi so često zahtevali, da se ti kraji spet združe s Kranjskim; žalile bi se tore pravice kronovine kranjske, ako bi se ustanovila samostojna kronovina goriško-istrska, obsegajoča tudi one kranjske posesti; premajhna bi pa bila ta kronovina, ako bi obsegala samo bivšo beneško Istro, okolico goriško in Gradiško; v samostojnem Primorji bi se pritiskali Slovani na steno, ki so vendar večina stanovalstva; državni interes pa tudi zahteva, da se v ozadji Trsta osnuje krepka kronovina, izdatna zaslomba za bodočo prvo pomorsko mesto Avstrije, kajti iz nezanesljivih Benetk se mora sedež avstrijskega mornarstva preseliti v Trst.

Znano nam je že, da je zmagal laški živelj in da se je Kranjsko odcepilo od Koroškega in od Primorja.

Kranjska je postala po novem deželnem redu, potrjenem 30. decembra 1849 „nerazdružljiva kronovina“ z 10 okrajnimi glavarstvi, dvema deželnima sodiščema in 32 okrajnimi sodišči; izrecno se je potrdila „ravnopravnost jezikov“ in za deželni zbor se je določilo 32 članov na podlagi zastopanja interesov. Deželnim načelnikom je cesar imenoval grofa Chorinskega, ki se je takoj lotil učenja slovenščine pri Iv. Navratilu. A slovenščine nevešči so bili mnogi med novoimenovanimi činovniki — saj se pri razpisanji teh služeb ni omenjalo, da je treba kandidatom znati slovenski.[2]

---

[1] „Novice“ 20. in 27. jun. 1849.

[2] „Novice“ 4. jul., „Slovenija“ 6. jul., 2. okt. 1849; 15. in 18. jan. 1850.

Štajarska se je razdelila v tri okroge za politično upravo: Bruck, Gradec in Maribor;[1] k mariborskemu okrogu so se pridružili do malega vsi slovensko-štajarski okraji. V tem oziru se je tore zgodilo, kar je bil ukrenil štajarski proviz. deželni zbor. A neomejenega priznanja ta razvrstitev v dva nemška in jeden slovenski okrog ni našla. Moric pl. Kaisersfeld-Blagatinšek je sploh bil nasprotnik Stadionovih srenjskih kategorij, in sicer iz ozira na nerazdružljivost Štajarske; organ samostojnosti in celokupnosti je deželni zbor, kterega pa lahko spodrinejo okrožni zbori v zvezi z narodnim prepirom.[2] Mnogo pomislekov je pa imel tudi odbor štajarskega deželnega zbora; zato je opozoril[3] vlado, da bo treba spet sklicati deželni zbor: ta bo imel oživotvoriti deželno ustavo in srenjski red. Deželni odbor se upira osobito „okrožnim zborom" neposrednje podrejenim ministerstvu; ti zbori uniče zaželeno moč deželne vlade in deželnega zbora; zato naj se ustanovitev okrožnih zborov odloži dotlej, dokler se vlada zastran njih ne sporazume z deželnim zborom. Slovenci[4] so pa temu zahtevanji štajarskega deželnega odbora odrekali doslednost, poudarjaje vsebino § 81. načrta deželne ustave, ki ga je bil sklenil proviz. deželni zbor; v onem § 81. pa se je deželni zastop odločil za razdelitev dežele v okroge; dakak, da se delokrog po vladnem načrtu ni ujemal z nasvetom deželnega zbora. Nevoljni so bili pa štajarski Slovenci, da se je sedežem okrožne oblasti izbral Maribor, ne pa Celje, dasi je Celje bilo pripravnejše za to, ker je bilo sredi okroga in ker se je smelo dosledno za slovenski okrog zahtevati mesto s pretežno slovenskim značajem, ne pa malone trdo nemško mesto, ležeče še razven tega ob sevrnem robu okroga.[5] Začela se je huda agitacija: za Celje so se potegovali Slovenci, za Maribor Nemci. Slovenci so zadali začetkom septembra

---

[1] „Slovenija" 6. jul. „Konstitutionelle Blätter aus Steiermark" 17. avg. 1849.

[2] Krones, Mor. Kaiserfeld 109.

[3] 23. okt. 1849. „Slovenija" 2. nov. 1849.

[4] „Slovenija" 9. nov. 1849. Za okrožne zbore se je zoper Kaiserfelda potegnil tudi Gurnik; gl. Krones, Kaiserfeld 112. Iz one vloge deželnega odbora posnamemo, da se je odbor upiral okrogom tudi zato, „ker bi potožili temelj dosedaj neznanemu narodnemu razdoru in neljubemu odtujenju". Zjedinenje z „Iliri" v jezikovnem oziru je nemogoče in bi Štajarce primoralo k hudemu uporu, morebiti celo k izjavi za nemštvo.

[5] To mnenje izraža celo nemški „Konst. Blatt aus Steiermark" 21. in 23. avg. 1849, dočim 26. avg. Maribor zagovarja; prim. tudi 6. sept. 1849. „Aus dem Cillier Kreis mit dem Sitz in Marburg".

peticijo za premeščenje okrožnega urada v Celje; v tej prošnji poudarjajo, da se namen okrogov ne more doseči, ako je slovenskemu okrogu prvostolnica nemško mesto, „ki se je tako očitno potegovalo za utopljenje Avstrije v Nemčiji", ki je tako očitno sovražno slovenskim željam, kakor je pokazalo v meseci oktobru. Slovenski mesti sta Celje in Ptuj, ki sta bili „zvezdi-vodnici poštenega slovenskega naroda v oni dobi, ko je skoro sleharna dežela, sleharno mesto na vse kriplje delalo vladi zadrego. Težnje teh mest so pa prestale skušnjo; ni za las se nista oddaljili od prava in zakona, niti za trenotek nista se udali niti separatističnim težnjam prenapetih Slovencev; marveč sta neomahljivo kljubovali sirenskemu petju, ki jih je vabilo k zastavam upornikov". Središče Slovencev pa je Celje in je „tudi najbliže slovenski sosedni kronovini kranjski"; v Celji govore najlepše slovensko narečje, ki je najpripravnejše sredstvo za uradovanje in za šolo. [1]

Bach je dal deputaciji jako čuden odgovor; [2] zato so zložili spodnje-štajarski Slovenci novo spomenico, v kteri zavračajo očitanje Bachovo (ki je stopil na mesto zblaznelega Stadiona na čelo notranjih zadev), „da še v slovenska srca avstrijska zavest ni dosti globoko vrasla in da mislimo le na ločitev". Globoko je užalilo očitanje ministrovo „oni narod, ki je bil najzvestejši in najmirnejši v viharni dobi, ki po drugem ni hrepenel, kakor po jedinosti Avstrije". V dokaz svoje lojalnosti navajajo prosved zoper Frankobrod izvirajoč iz ljubezni do prestola v dobi, „ko je bila v Avstriji črno-rudeče-rumena zastava malik in pogled avstrijskih barv že dovolj, da je začelo ljudstvo zlobno divjati. In pri vsem tem še dvomi minister o zvestobi Slovencev!" Da, Slovenci so se odrekli zavoljo jedinosti Avstrije svojemu zjedinjenju in so se uprli osnovanju zjedinjene Slovenije. „Ko so .. emisarji dunajskemu uporu v pomoč propovedovali črno vojsko po naši deželi, bili so propovedniki veseli, da so živi odnesli pete". Slovenci so bili pripravljeni za boj za cesarja, „le miga so čakali, ki ga je jeden najstarejših in najbolj skušenih voditeljev dati obljubil v dobi nevarnosti . . . Naj zadosti ta kratki popis .. ministru, da vsako naznanilo,

---

[1] „Konst. Blätter aus Steiermark" 13. sept. 1849.

[2] Gl. 293, 294. „Slovenija" 20. nov. 1849. „Novice" 5. dec. 1849 pravijo, da so na Dunaji celjsko deputacijo grdo sprejeli, njeno prošnjo zvali „separatistično poželenje" in dostavili, da avstrijski Slovani nimajo avstrijske zavesti.

ki krati čast in udanost Slovencev, ni drugega, kakor izmet peklenskega zavida, ki izvira iz mamljive zavesti lastne hudobnosti“.[1]

Ta spomenica je za odnošaje med Slovenci in vlado po zmagi proti-revolucije značaja in nehote se spominjamo tistega Madžara, ki je o dobi reakcije Bachove nekemu Hrvatu na pitanje, kako je javno mnenje na Ogrskem, odgovoril: „Mi smo jako zadovoljni, da smo dobili ravno to za kazen, kar so Vam dali za plačilo“.

Za politične službe v mariborskem okrogu (imenovanem „celjskem“) se je zahtevala slovenščina, a izvršila se ni tudi ta nada Slovencev, tem menj, ker je narod v večini bil prenemaren, da bi zahteval slovensko uradovanje. Činovniki so sicer prilagali svojim prošnjam spričala[2] o znanji slovenščine, v istini pa so uradovali nemški in menda celo slovenske razglase, došle iz Gradca, spravljali na stran in so priobčevali samo nemške.[3] Med političnimi uradniki je bilo mnogo trdih Nemcev, ktere so namestili po Malem Štajaru.[4]

Tudi Koroško je nova ustava (§ 2.) priznavala za nerazdružljivo vojvodino, v kteri „sta oba naroda ravnopravna“, a že § 5. je bil v protislovji s to določbo, ker je nemščino povzdignil na jezik deželnega zbora. Baron Schloissnigg je po svojih močeh varoval ono ravnopravnost; razpošiljal je vladne razglase in ukaze v obeh jezikih; ko se mu je predstavilo učiteljstvo seminiško, vprašal je jako priljudno, kteri gospodje se posebno marljivo pečajo s slovenščino; naročil si je sestavo slovenskih imen okrajev, srenj, mest, trgov in vasi; v slovenskih krajih so se nekteri oglasi priobčili samo v slovenskem jeziku, k večemu prav malo nemških so jim pridejali.[5] Ali to so bili le nekteri osamljeni žarki narodne ravnopravnosti, kajti v obče je ostalo vse pri starem; činovniki so proti ukazu Schloissniggovemu uradovali z redkimi izjemami nemški, saj so bili večinoma trdi Nemci; kmetom boroveljskim, na pr. je na Vombergu komisar v nemščini tolmačil srenjski zakon; odbil je zahtevo, da naj se kmetom objavi slovenski tekst one postave; prosilce za službe pri pošti so prašali, je li znajo laški, angleški in francoski; po slovenščini jih ni prašal nikdor. Zgodilo se je pa

[1] „Slovenija“ 4. dec.; „Novice“ 5. dec. 1849.
[2] Dobivali so jih brez truda v Celji in Gradci.
[3] „Slovenija“ 28. sept. 1849.
[4] „Slovenija“ 15. jan. 1850.
[5] „Slovenija“ 20. julija, 28. avgusta, 6. novembra, 1. junija 1849, 1. majn. itd. 1850.

tudi, da so prinesli slovenski kmetje slovenski oglas nazaj in zahtevali nemškega. Kdo bi tajil, da je v takih okolnostih ravnopravnost na Koroškem bila dejanstveno neizvršljiva. e

Glede Primorja je ministerstvo priznavalo težkoč' politične osnove in je po uvaževanji nekterih kombinacij razdelilo deželo v dva kosa: Trst je postal neposrednje mesto, t. j. okrog za se; mestna gosposka je bila zajedno okrožna oblast za Trst in okolico; Goriško in Istra sta pa tudi postali samostalni kronovini z vkupnim deželnim zborom v Gorici. Narodna ravnopravnost je tudi tukaj ostala na papirji, kar se tiče Slovanov; uradovalo se je zgolj nemški in laški.[2]

Tudi pri sodniški osnovi se je pojavila „sila obstoječih razmer" s svojim prirodnim in protiprirodnim vplivom.

Minister pravosodja, Aleks. Bach, je v svoji spomenici, ktero je predložil cesarju, razložil načela nove sodniške uredbe; v tem spisu čitamo tudi, da morajo prosilci za službe v takih krajih, kder ima več jezikov zakonito veljavo, dokazati, da so vešči dotičnih jezikov".[3] Ta zahteva Bachova se ujema z uže navedenimi izjavami tega ministra iz prve dobe po razpustu državnega zbora. Poglejmo, kako je Bach uresničil to načelo v slovenskih deželah razven Kranjske; glede Kranjske pravi sam,[4] „da jo je smatrati v jezikovnem oziru za celoto, ker je jedini jezik naroda pri kmetih slovenščina in pri omikanih tudi nemščina"; samo mimogrede omenja nemške naselbine na Kranjskem. Zato posebnih uredeb ni bilo treba — po njegovem mnenji.

Glede Koroške, pravi Bach, „da mnogi Slovenci nemščino umejo in govore", da ni mogoče točno določiti jezikovne meje, ker nista narodnosti ločeni niti zemljepisno niti glede prometa in ostalih interesov, marveč živita v lepi in mirni slogi, ktero jako malo motijo separatistični, načelo ravnopravnosti napak razumeči napori". Te besede se niso

---

[1] Lepe članke je pisal o tem pitanji V. Rizzi v „Deutsche Monatschrift" 109. Jakomini ibid. 227; oba Nemca sta pobijala nespravljivost Nemca Hocka, ki se je z navadnimi razlogi boril proti ravnopravnosti („Carinthia" 30. oktobra 1849). Denešnjim nemškim našim sodržavljanom toplo priporočamo čitanje Rizzijevega in Jakominijevega spisa. Navesti je tudi Einspielerjev članek v „Carinthia" 6. novembra 1849, ki polemizuje proti Hocku.

[2] „Slovenija" 26. oktobra 1849.

[3] „Klagenfurter Ztg." 3. julija 1849; predloge Bachove je cesar potrdil 14. junija 1849.

[4] „Klagenfurter Ztg." 9. avg. 1849.

[5] Ibid. 9. avgusta 1849.

ujemale z nazori Bachovimi, vsaj ne s tistimi nazori, ktere so čuli Slovenci dotlej „iz ust ljubljenega in spoštovanega ministra Bacha“; bile so za take optimiste strela z jasnega neba. Pa tudi izvršitev se je izročila komisijam trdo nemškim.[1] Napravili so potem 8 slovenskih sodniških okrajev, 5 mešanih in 16 nemških; med šestorico okrajnih sodišč „prve vrste“ je bilo jedno slovensko v Velikovci, dve mešani v Celovci in Beljaku; druga pa so bila nemška. Pri tej razdelitvi so popraševali tudi „zaupne može“ slovenske.[2] Vsi dotični razglasi so se priobčili zgolj v nemščini, kakor je nemščina rabila tudi izključno koroški komisiji za zemljiško odvezo. Mnogo suma je zbudila v Slovencih zahteva razpisov sodniških služeb, da naj dokažejo prosilci „svoje jezikovno znanje“; da pa morajo biti slovenščine vešči, ni bilo rečeno.[3]

Na Štajarskem je osnoval Bach z ozirom na narodopisne razmere dva nemška sodniška okroga poleg jednega slovenskega,[4] obsezajočega bivši celjski okrog in slovenski del mariborskega okroga; za vso vojvodino je ustanovil deželno nadsodišče v Gradci. Središče slovenskega okroga je bilo Celje, po besedah Bachovih zato, ker „je to neogibljiva posledica narodne ravnopravnosti, kajti tu je slovenska narodnost najgostejša.“ Zoper to uredbo pa so se Nemci uprli in zahtevali, da se naj celjsko okrožno sodišče premesti v Maribor, češ, da je Celje ognjišče tiste agitacije, ki teži za združenjem spodnjega Štajarskega s Kranjskim in Hrvatskim, in da bode ta sodniška razdelitev ono agitacijo še bolj podnetila.[5] — Skoro odveč je pristavljati, da tudi na Štajarskem Bach ni izvel narodne ravnopravnosti do slednje stopinje.

O Primorji je Bach pisal, da „Istra pač ima dve tretjini Slovanov, da pa stanujo ob morji Lahi in da je uprav morski breg tu važnejši, ker se ne pomika promet proti notranji deželi, nego zgolj proti morju; zato je ob morji težišče vseh interesov prebivalstva“. Jasno je, da po tem nazoru slovanska narodnost v Istri ni imela tiste veljave z laško. Glede sodišč v Trstu in okolici je Bach rekel,

---

[1] „Slovenija“ 17. avg. 1849, 10. sept. 1849.

[2] „Slovenija“ l. c. pravi o teh zaupnih možeh, da „ti Slovenci v dolgih suknjah marajo za slovenski narod, kakor za lanski sneg“. Iz komisije za zemljiško odvezo je izstopil Ulepić, ker je čisto zanemarjala ravnopravnost. „Slovenija“ 16. nov. 1849.

[3] „Novice“ 22. avg. 1849.

[4] „Slovenija“ 7. avg., „Konst. Blätter aus Steiermark“ 4. avg. 1849.

[5] „Slovenija“ 17. avgusta 1849.

da tu ni mogoče izvesti razvrstitve po narodnosti, da se bode pa pri najnižjih sodiščih „oziralo na narodnost, kolikor bo mogoče“. Osnovalo se je nadsodišče v Trstu in okrožna sodišča v Gorici, Trstu in Rovinji.

Slovenci so bili tore podrejeni trem nadsodiščem: graškemu, celovškemu in tržaškemu; vsa osnova ni bila jim po godu, ker se v njej ni bilo uresničilo načelo ravnopravnosti. Zadela jih je pa kmalu še druga prevara; državni zakonik je izhajal najprvlje neredno, kmalu pa je vlada ustavila izdavanje v nenemških jezikih.

Nič bolje se ni godilo v šoli, proti § 4. oktrovane ustave, ki je za menjšine v mešanih deželah zahteval, da se jim uredi šolstvo tako, „da se morejo izobraziti v materinščini.“ [1] Dne 4. julija 1849 je vlada zaukazala, da se v slovenskih okrajih štajarskih rabi začetkom novega šolskega leta slovenščina za učni jezik — z dostavkom: „V slovenskih okrajih se mora pač začeti pouk v materinščini; ako pa pretežna večina dotičnikov zahteva, ne sme se odlašati pravočasno poučevanje v nemščini.“ Tem odlokom je sledil tudi jako pičel uspeh. Tu in tam so začeli učitelji tudi po Koroškem, Štajarskem itd. rabiti slovenščino v šoli, a večinoma so jo morali spet opustiti, ko so dobili zarad „zanemarjanja“ nemščine karajoče odloke, češ, da se otroci itak doma uče „windisch.“ V Celovci se ni dovolila razvrstitev šolarčkov po narodnosti, da bi se potem poučevali v materinščini. V Celovci so pač začeli štirje učitelji poučevati slovenski, a razupili so jih koj za „panslaviste.“ Ker je tudi celovško izobraževališče ostalo izključno nemško, bilo je lahko reči, da se ne izvede še tako kmalu, kar je velevala ustava in vlada in kar je 22. septembra 1849 zapovedal tudi krški vladiški ordinarijat, da se naj tam, kder je učitelj dovolj vešč slovenščine, takoj začne slovensko poučevanje, in da se morajo ostali učitelji v „jednem letu“ priučiti slovenščini. [2]

Na gimnazijih, ki so se preosnovali v osemrazredne, poprijeli so se tudi nekteri učitelji slovenščine (v Ljubljani n. pr. Pogorelec, Metelko, Globočnik, Martinak itd.), a glavna stvar je ostala na papirji. V Celovci n. pr. so se dolgo pričkali, je-li velja za ondotni gimnazij uredba vlade, da se poleg materinščine naj poučuje tudi „drugi deželni jezik“ v spodnjih razredih po 5, v zgornjih po 4 ure na teden. Za slovenske

---

[1] „Slovenija“ 16. marca 1849.

[2] Glavni vir je „Slovenija“ 1849. in 1850. leta.

dijake je bila nedvomno slovenščina „materinščina“, nemščina pa „drugi deželni jezik.“ Učiteljstvo je pa določilo, da bodi slovenščina obvezen predmet samo za one slovenske dijake, za ktere roditelji ali varuhi to zahtevajo. Vlada je pa določila slovenščino obligatnim predmetom za vse slovenske dijake v vseh razredih, za Nemce pa za „pogojno obvezni“ predmet. Kaj pa so storili slovenski dijaki? Vpisali so se za Nemce in „dobiček“ je bil gotov.[1] Neugodno je bilo za Slovence, da so koroške gimnazije izročili benediktincem. V Gradci se je poučevala slovenščina na gimnaziji in na univerzi; za slovenske gimnazijce je bila obvezen predmet.

Kar je obetal Bach, to se ni izpolnilo; oktrovana ustava in deželni redi so ostali na papirji in 31. decembra 1851 je vlada ustavo naravnost odpravila; pokopala je mrtvorojeno dete; ž njo je pa šla svoboda „v Bachovo pisarno, v ktero si videl peljati mnogo stopinj, nobene pa iž nje.“[2] Strogi centralizem in absolutizem je vladal odslej v Avstriji in stopratv, ko je grom pri Solferini in Magenti pretresel zemljo, jelo je kaliti seme svobode, ki je ležalo v njej deset dolgih let. Snovi državnega življenja so se med tem združile v nove zveze, in za vse narode, tudi za Slovence zasijalo je vnovič solnce politične svobode z oktobrovim diplomom. —

„Alles herbe hat in der welt auch seinen ostertag.“

Slomškovo pismo 1. jan. 1848.

[1] Einspielerjevi dopisi v „Klagenfurter Zeitg.“ 29. sept., 9. oktobra, „Slovenija“ 9. okt., 23. okt. itd. 1849.

[2] Fischhof, Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes.

Popravki.

Str.	3 vrsta	3 od	spodaj	čitaj:	njegovih; iz šol, ustanovljenih po sta novih.
„	6	„	5 „	„	„	(opomba) Hlubek.
„	9	„	19 „	„	„	Mor. Fluck.
„	9	„	7 „	„	„	Zupanec (tako tudi drugej).
„	11	„	8 „	zgoraj	„	seznanil (mesto sporazumel).
„	13	„	19 „	„	„	prirodopis (mesto naravoslovje).
„	13	„	23 „	„	„	prirodopis za prirodoslovje.
„	16	„	17 „	„	„	za posnemanje tujih odnošajev, ne da bi preiskovalo se pitanje . . .
„	16	„	17 „	spodaj	„	mu dovolijo . . .
„	16	„	8 „	„	„	potitur.
„	18	„	11 „	zgoraj	„	anaimijo.
„	23	„	9 „	„	„	upravno jednoto, zjedinivši . . .
„	25	„	16 „	„	„	učinili (mesto uničili).
„	27	„	11 „	spodaj	„	narod dinastije . . .
„	29	„	4 „	„	„	natione Polonus.
„	30	„	2 „	zgoraj	„	neprenehoma.
„	33	„	7 „	„	„	tem bolj podnetilo politično . . agitacijo.
„	34	„	8 „	spodaj	„	kjer je Lah . . .
„	38	„	12 „	„	„	po dolgem spanji.
„	42	„	15 „	zgoraj	„	samostalnost.
„	42	„	16 „	„	„	cvetoča.
„	50	„	1 „	„	„	često (mesto čisto).
„	54	„	19 „	spodaj	„	Lidmanský.
„	55	„	20 „	„	„	stanovi deloma slovenske dežele.
„	56	„	1 „	zgoraj	izpusti	„1“ za besedo „cesarja“.
„	56	„	2 „	spodaj	„	Zupan mesto Župan; tudi na drugih mestih.
„	60	„	15 „	zgoraj	„	pravico, da . . .
„	66	„	16 „	spodaj	„	narodom, mesto da bi jih budilo . . .
„	84	„	14 „	„	izpusti	„2“ za besedo „tožeb“.
„	84	„	24 „	„	„	„prof.“.
„	87	„	8 „	„	čitaj:	würde.
„	91	„	16 „	zgoraj	„	narodnosti.
„	92	.	14 „	„	„	je romalo.
„	95	„	3 „	„	„	doneče in puhle ideje.“ [1]
„	101	„	12 „	„	„	boj (mesto bolj).
„	109	„	7 „	spodaj	„	i Mih. Ambrož; [4] i on . . .
„	117	„	22 „	„	„	čitamo . . .
„	128	„	4 „	„	„	400, pismo str. XIII.
„	134	„	13 „	zgoraj	„	vznemirjenje . . .
„	141	„	2 „	spodaj	„	Tydenník.
„	148	„	12 od	zgoraj	čitaj:	383 članov, po 1 od 50.000.
„	150	„	18 „	„	„	dr. Rulica.

Str.	151	vrsta	22	od	zgoraj	čitaj:	J. Gajar.
„	153	„	8	„	„	„	tržiški (Monfalcone).
„	153	„	7	„	spodaj	„	slovanske.
„	156	„	1	„	zgoraj	„	Čabušnik.
„	156	„	5	„	„	„	konstituvan (mesto konstitujoč; ustavo naj izdà vlada sama, na podlagi te ustave naj sodeluje zbor pri zakonodaji).
„	162	„	9	„	spodaj	„	unemati (mesto ujemati).
„	163	„	22	„	zgoraj	„	notranje-avstrijskih kronovin.
„	164	„	21	„	spodaj	„	kar mu ide.
„	165	„	2	„	„	„	Carinthia.
„	166	„	12	„	zgoraj	„	skupščine (mesto svobode).
„	167	„	15	„	spodaj	„	Sparovic.
„	181	„	6	„	zgoraj	„	z Neumannom, Neuwallom.
„	181	„	9	„	spodaj	„	26 letni.
„	183	„	5	„	zgoraj	„	v državnem zboru.
„	183	„	4	„	spodaj	„	1 mesto 2.
„	184	„	14	„	zgoraj	„	nadgosposke pravice so prišle k nam iz Nemškega, desetinske pa iz Laškega.
„	186	„	6	„	„	„	sužnosti. Ktera ...
„	186	„	11	„	spodaj	„	odškodovanja ...
„	197	„	20	„	zgoraj	„	Bil jim je pa ta dan ...
„	198	„	15	„	„	„	neomahljivo zvestobo.
„	200	„	13	„	spodaj	„	Dass golden ...
„	200	„	12	„	„	„	Das morgenrot ...
„	201	„	20	.	„	„	in s „harambašo“ Jelačićem.
„	208	„	5	„	„	„	na domoljubnih darovih.
„	210	„	11	„	„	„	dobre sadove.
„	212	„	1	„	zgoraj	„	se svojimi sestrami.
„	218	„	1	„	spodaj	„	pogodbe, oglase.
„	222	„	8	„	„	dostavi:	po besedi „rodoljubu“: Andreju Einspielerju.
„	223	„	7	„	„	„	po „Ustmeno izvestje“: Andreja Einspielerja.
„	225	„	15	„	zgoraj	čitaj:	slovenske slovnice.
„	225	„	16	„	„	„	vseslovensko šolsko svetovalstvo.
„	229	„	15	„	spodaj	„	Feuchterslebnu.
„	229	„	4	„	„	„	v „Slovanu“ 1886. l.
„	232	„	11	„	„	„	proroški (m. poroški).
„	232	„	10	„	„	„	spomenik (m. spomenek).
„	233	„	6	„	zgoraj	„	dežele, ktere jezik ...
„	235	„	7	„	„	„	Strobach (m. Strohbach).
„	237	„	5	„	spodaj	„	Rogge (m. Rogg).
„	240	„	10	„	„	„	dokler ni 4. januvarij ...
„	241	„	22	„	„	„	desnice in levice, Palackega in protinožca
„	242	„	15	„	zgoraj	„	Pillersdorf.
„	244	„	13	„	„	„	sinu (m. sinovi).
„	244	„	2	„	spodaj	„	grajščinah (m. grajščinicah).
„	247	„	17	„	„	„	znal (m. zval).
„	250	„	17	„	zgoraj	„	anarhični (m. anarhistični).
„	255	„	1	„	spodaj	„	glej zgoraj stran 182 (m. 279).
„	256	„	11	„	„	„	Violand (m. Koland).
„	256	„	3	„	„	„	Pinkas (m. Pinkts).
„	258	„	3	„	„	„	Čehe in Poljake Nemcem ...
„	259	„	20	„	zgoraj	„	4. Slovensko Avstrijo.
„	261	„	1	„	„	„	narodno (m. narodni) različni.

Str. 263	vrsta	8	od	zgoraj	čitaj:	morale so podpirati naravno težnje centralistov.
„ 265	„	18	„	spodaj	„	Lasser (m. Laner).
„ 266	„	6	„	„	„	Turco (m. Tures).
„ 270	„	15	„	zgoraj	„	Heina, Madonizze, Brestla in Turka tudi Rieger . . .
„ 270	„	1	„	spodaj	„	glej zgoraj stran 269.
„ 271	„	8	„	zgoraj	„	zdaj pa je nočejo priznati nekteri odborniki.
„ 281	„	23	„	spodaj	„	bode protitežje 30 milijonov Nenemcev oviralo težnje Nemcev . . .
„ 282	„	3	„	„	„	pozdravljajo prosved Gorenjcev „znamenje“ . . .
„ 284	„	2	„	zgoraj	„	„slovensko društvo“.
„ 286	„	8	„	„	„	pri Kapolni.
„ 286	„	1	„	spodaj	„	Isfordink (m. Isfordnik).

Pripomba z ozirom na slovniške oblike.

Pokojni profesor Anton Raič je prevzel nalog, uredovati to knjigo v jezikovnem oziru. Veščak, poznajoč slovniške posebnosti prerano umrlega pisatelja, bode takoj našel mnogobrojne sledove Raičevega uredovanja. Žal, da se mi ni izpolnila želja, da bi Raič one oblike, izraze itd. sam zagovarjal — nemila smrt njegova uničila mi je to nado. Ne preostaje mi torej druzega, nego da opozorim čitatelje na ono sodelovanje prof. Raiča pri tej knjigi, za ktero se mu ne morem več zahvaliti sam.

Jos. Apih.

KAZALO.

